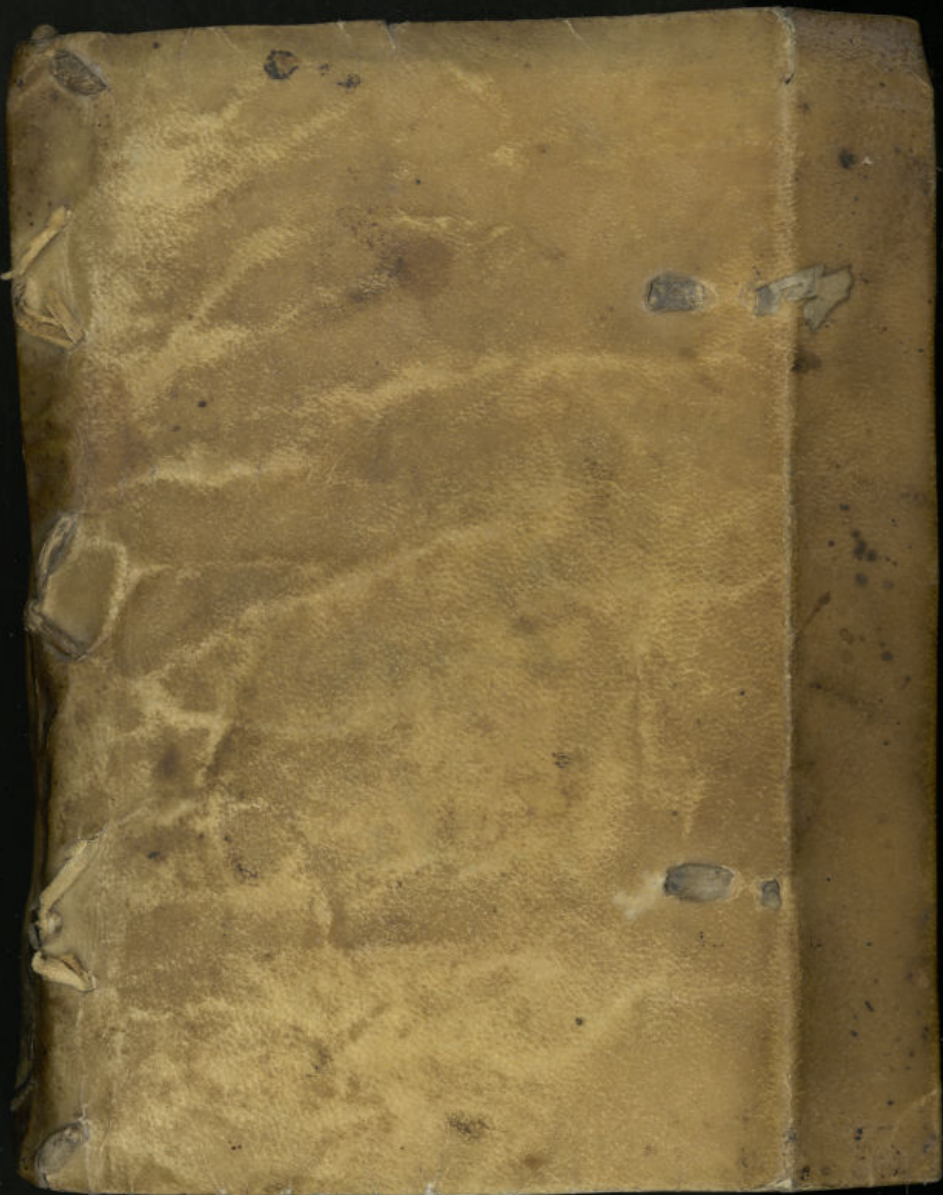

No. 5

39-298

Canada	Canada
Sole	2
Stamps	33
Value	7
Pages	14

41-2

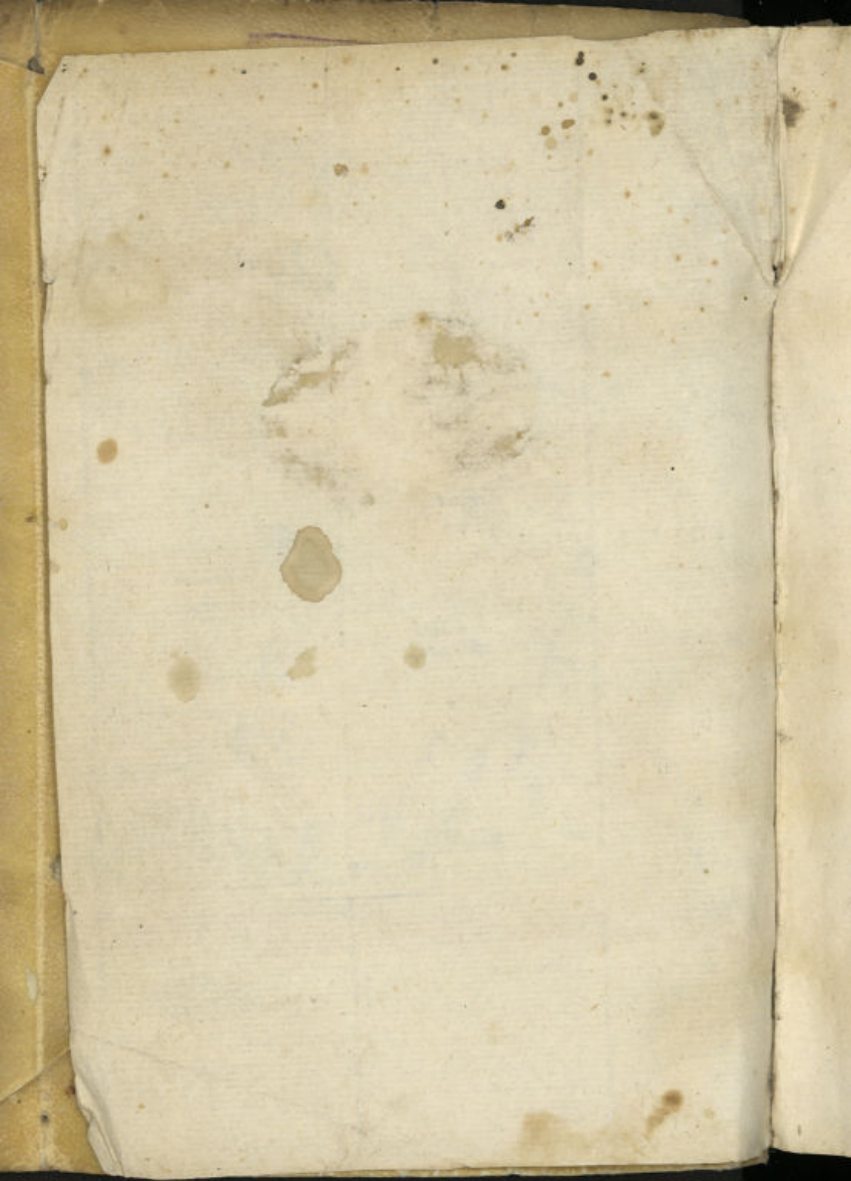
2.a8-

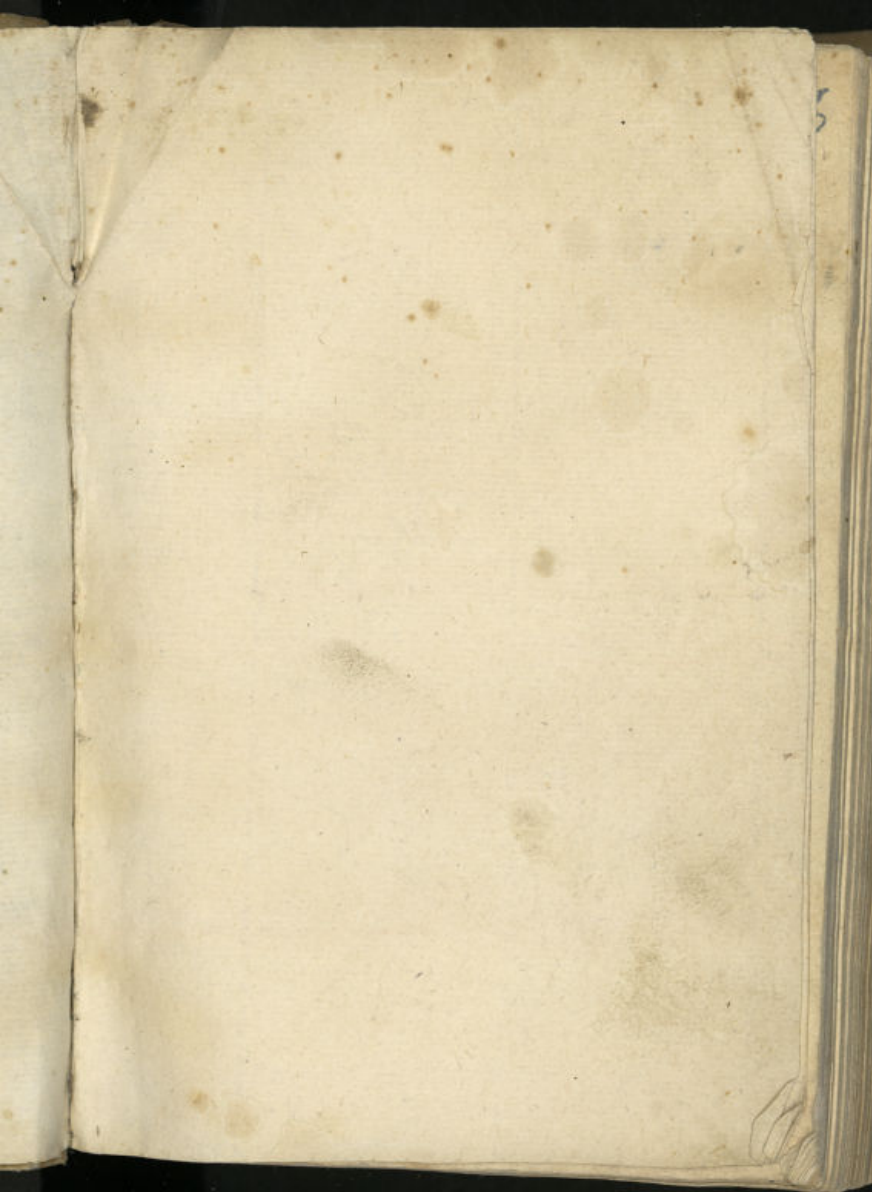
-13-

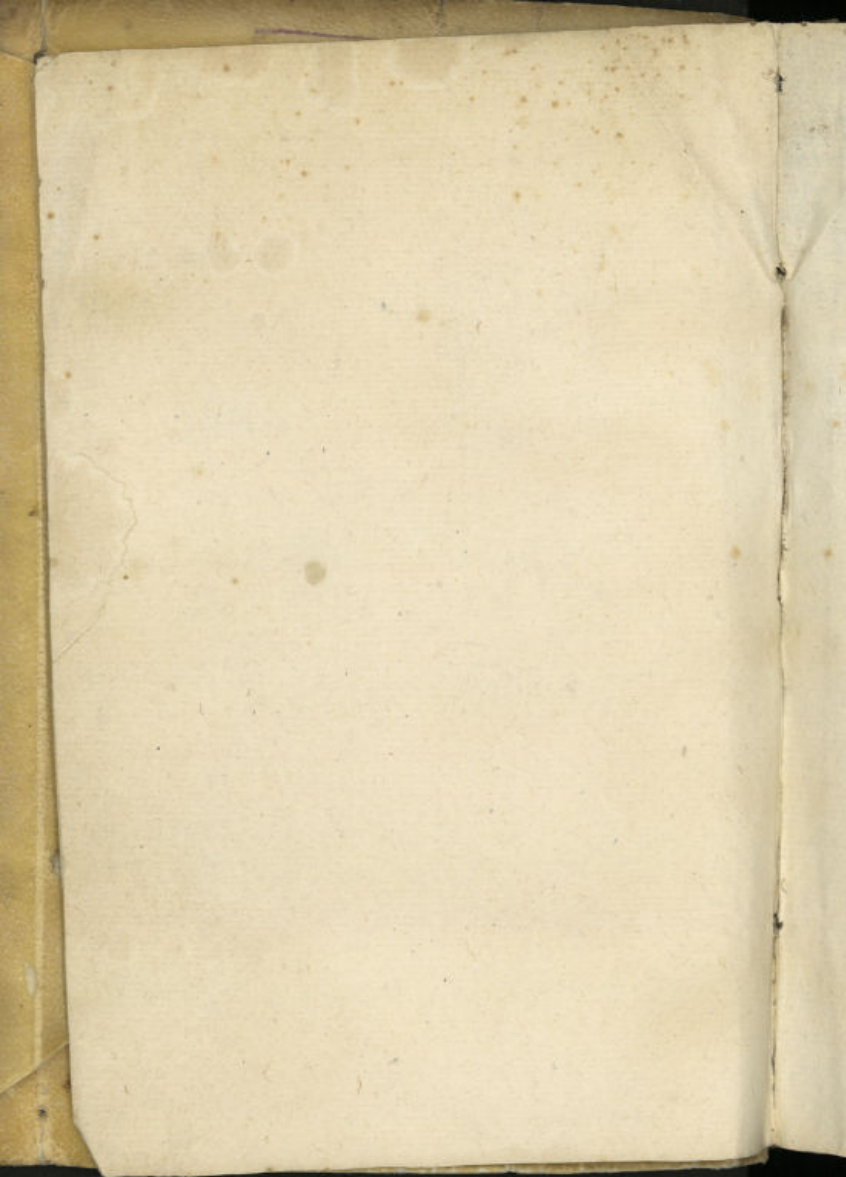
3-3-
311

Biblioteca Universitaria	
	A
	39
Tabla	
Número	398

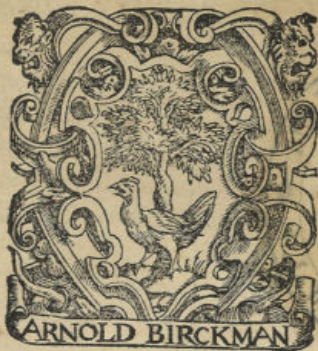
SCHOLIUM
IN LOCOS
DIFFICILEIS AVT

AMBIGVOS EPISTOLARVM APOst

stolicarum, Authore Tac. Ni.

*colao Zegero Mi.
norita.*

PARS SECVNDA.

COLONIAE AGRIPPINAE
Apud hæredes Arnoldi Birckmanni, Anno
M. D. LIII.

IN LOCO

DE

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

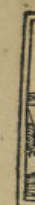
...

...

...

...

...

ne
ru
de
tio
de
ti u
ter
gu
pro
util
uct
tion
ter
lim

DE PHRA SIBVS QVIBVS- DAM PAVLINO SERMO- ni familiaribus.

Visquis rectè intelligere &
 interpretari scripta apostolo-
 rum, cæterorumq; Christi disci-
 pulorum desiderat: eum necesse
 est, non ignorare peculiareis
 quosdam arcanarum literarum
 tropos ac loquendi consuetudi-
 nes: quibus ita passim inuoluta sunt cælestium secreto-
 rum, diuinæq; sapientiæ mysteria, ut non facile ad eam-
 dem peruestiganda & inuenienda citra illorum cogni-
 tionem pateat introitus. Nā, ut exempli causa, primum
 de uulgata nostra & ecclesiæ usitata noui instrumen-
 ti uersione loquamur: quo pacto hanc intelliget qui uē-
 terem illum ignorarit loquendi modum, quo tum uul-
 gus utebatur, & quo ipsa uersio pro omnium captu,
 proq; faciliori ipsius intellectu, ac publica totius uulgi
 utilitate conscripta est? Siquidem nostra hac ætate di-
 uersus planè est, & dubio procul castigatior, delica-
 tior, & latinior loquendi usus: ita, ut si hunc cum ue-
 teris illius populi loquendi usu (paucorum excipio sub-
 limioris eloquentiæ eminentiam) conseras, quasi die

PRAEFATIO.

Δία τῶσδ' ὧν quod dici solet, hic ab illo discrepare ui-
 deatur. Quo etiam fit, ut quo quisque latinior ac Tul-
 lianae eloquentiae instructior est, hoc fere minus in
 arcanis literis uulgatam hanc legens editionem adse-
 quatur atque intelligat. Quinimo, in quocunque sa-
 cros quis euoluat noui instrumenti codices idiomate,
 frustra sibi pollicebitur ipsorum intelligentiam citra
 certarum consuetudinum ac proprietatum earundem
 cognitionem: nisi certè probatorum interpretum iu-
 uetur commentarijs: maxime autem ueterum, eorum
 uidelicet, qui atate Apostolorum, aut non ita longè
 post illorum tempora claruerunt: qui optime idio-
 tismos illos & phraseis calluerunt: quibus ipsi usque
 adeo non sunt offensi, ut cum phiribus eorum haud ma-
 gnopere, aut parum curae fuerit eiuscemodi dictio-
 num & loquutionum characteres commonstrare at-
 que elucidare, utpote quos arbitrarentur nulli nō esse
 usitados ac notos. Nam ut graecam linguam, qua omnes
 penè ab ipsis autoribus descripti sunt noui instrumen-
 ti libri, rectè calleas, eiusq; peculiareis dicendi formas
 optime teneas, nisi etiam aliarum quorundam lingua-
 rum, ueluti Hebraicae, Chaldaicae & Syriacae proprie-
 tates, imò barbarismo: deniq; nisi & peculiareis non-
 nullarum siue latinarum siue graecarum uocum apud
 emendatè loquentes minime aut secus usitatarum si-
 gnificantias non ignores, non erit sanè unde sinceram
 tibi possis diuinorum eloquiorum polliceri intelligen-
 tiam:

PRÆFATIO.

tiam: quinimo sæpe tibi erit in eorum intellectu cæcū-
 tiendum & hallucinandum: nisi forte (ut modo di-
 ximus) probati ac sinceri alicuius enarrationis passi-
 m iuueris glossemate. Nos itaq; quo studiosis, præsertim
 recentioribus sacræ theosophiæ discipulis semitam a-
 periamus, qua possint compendio ueram ac sinceram
 scripturarum penetrare intelligentiam, breuissimos
 hosce commentariolos consarcinauimus, in eos uide-
 licet locos, qui ob tropum aliquem, ut aliud quoduis
 inuolucrum aliquid uidebantur postulare lucis atque
 explanationis.

Verum quia necesse fuerat eadem frequenter re-
 petere, si singulos quosque locos communi aliquo
 modo nodoūe perplexos, speciatim illustrare para-
 semus: consultius opportuniusq; uisum fuit, ut hic ge-
 neraleis aliquot regulas ac loquendi formas Paulinis
 præsertim literis familiareis adnotaremus: quibus in
 genere communes eiusmodi loci explicentur.

Inter figuras igitur prima occurrit hyperbaton, Hyperba-
ton.
 qua sic passim inuolutus est huius apostoli sermo, ut
 lectores non modo perplexos, uerum etiam sepenu-
 mero reddat, præsertim qui delicatioris & impatien-
 tioris ingenij sunt, fastidiosos. Est autem hyperbaton
 siue hyperbasis, quoties perturbatus, aut alioqui in-
 suauis reperitur orationis ordo, & longius differtur

PRAEFATIO.

id quod orationem reddat absolutam: quemadmodum uidere est in aliquot epistolarum salutationibus in quibus longius abest quod implet sententiam, nempe gratia uobis & pax, aut simile aliquid. Huc etiam pertinet quod est in priore ad Corin. epist. cap. ult. Obsecro autem uos, nostis domum Stephanæ & Fortunati ubi quod tandem subiungitur, ut & uos subditi sitis eiusmodi, ad initium hoc, obsecro uos, referendum est. Item ad Heb. ca. 3. Hodie si uocem, & c. quæ omnia pendent ab eo quod in sequentis ca. exordio subditur, Timeamus ergo. Hæc pauca exempli causa adduxisse sufficiat.

Prothescō
parallage.

Frequens est in hoc Apostolo prothescōn parallage: quando uidelicet præpositionis particule aliæ pro alijs usurpantur. Hac figura τὸ ἐν, hoc est ἐν, non autē ἐν cuius diuersa natura est, frequentissime pro per usurpatur. Vt 1. Co. ca. 6. Et si in uobis iudicabitur mūdus, id est, per uos. Et alibi παρ ἐν, in Christo Ie. hoc est per Christum Ie. Interdum quoq; eadem particula pro inter posita reperitur. Vt ad Ro. c. 1. In quibus estis et uos, id est, inter quas estis & uos. Nonnunquam uero & superuacanea est, ac tum significantiam habet instrumentalem, id quod ad Hebræorum idioma proprie pertinet, qui sic loquuntur, Percusserunt in gladio: succederunt in igni: accepit cultros petrinos in quibus circumciderat filios Israel. Ita et Apost. ad Ro. 1. Qui prædestin

PRÆFATIO.

destinatus siue definitus est Filius Dei in uirtute, id est, **X.n.**
 uirtute uel per uirtutem: quanquam posset hoc etiam
 per ex resolui. Itē 1. ad The. 4. Hoc enim uobis dicimus
 in uerbo domini. Et ibidem infra, Cōsolamini inuicē in
 uerbis istis. Eadē figura κατὰ. i. secundū, uel iuxta, pro
 in reperitur. Vt Ro. 9. Secundum hoc tempus ueniēt
 erit Saræ fil. Et He. 11. iuxta fidē defuncti sunt oēs isti.

Ita quoq; syndesmon parallagē reperias, ut quum **Syndesmon**
 enim pro aut, ἐπιπερ (quod uulgatus interpret si tamē cō **parallaga.**
 uertit) pro ἐπιπερ, i. siquidē: ὁμοως (quod in tamē ab
 eodē uertitur interprete) pro certe: sed, pro imō: atq;
 itē alia pro alijs posita, ipse oratiōis tenor manifestat.
 He. 2. Nusquā enim angelos apprehendit. Eiusdē ep. c.
 7. Translato enim sacerdotio, necesse est ut & legis
 transf. fiat. Ro. 8. ἐπιπερ πνεύμα θεῶ δὲ οἰκῆ ἐν υμῖν, id
 est, siquidē Spiritus Dei habitat in uobis. Pri. ad Thef.
 2. ἐπιπερ δὲ δικαίου παρὰ θεῶ ἀποδοῦναι τῆς θλί
 βουσι κίμας θλίψιν, siquidem iustum est, &c. Prio
 ris ad Co. c. 7. Quantam in uobis operatur sollicitudi
 nem, sed defensionem, sed indignatiōem, sed timorem.
 Eiusdē 8. Sed sicut in omnibus abundatis fide. Posset
 tamen uterq; hic locus etiā per & interpretari. Pri. ad
 Co. 14. ὁμοως τὰ ἄψυχα φωνῶν διδόντα, id est, cer
 te que sine anima sunt uocem dantia. Gal. 3. ὁμοως ἀν
 θρώπων: certe hominis confirmatū te. nemo spernit.

Offendas præterea & multas cōcisas uel p anapodo
 ton siue aposiopesin, uel p eclipsin sentēcias: in quibus

PRÆFATIO.

neceſſe eſt ſubaudiri aliquid: uerū de his iſſis & quid ſubaudicdnũ ſit ſuis potiꝯ locis dicēdũ iudicamus.

Hypalla-
ge.

Hypallagen item tū admittere Apoſtolus intelligē-
dus eſt, quum contraria conſtructione, rei commutat
proprietaem. Vt quum dicit, Secundum legem manda-
ti carnalis, pro eo quod eſt, ſecundum mandatum legis
carnalis: ut habes epi. ad He. c. 7. Item quū dicit, In ſan-
ctitate ueritatis, pro in ueritate ſanctitatis, uel in uera
ſanctitate: ut eſt in ep. Ep. c. 4. Et quū dicit, Miniſteriu
huius officij, pro officiū ſeu munus miniſterij, z. ad C. 9.

Hendia-
dys.

Viſitatiſſima eſt ſacrarum literarum ſcriptoribus
quædam ueluti hendiadys, qua unū quid per duo indi-
cant ſubſtantiuæ, quorum poſterius (quod apud hos ſe-
re paterni caſus eſt) per adiectiuum reſolui poteſt. Vt
quum dicunt, corpus humilitatis, pro corpore humi-
li: lapidem offenſionis, pro lapide offenſorio: oues
occiſionis, pro ouibus occidēdis: ſanctitatem ueritatis,
pro ſanctitate uera: odorem ſuauiſſimæ, pro odore ſua-
ui: mortificatiōem uulua (ſic enim græcè eſt, ad Ro. 4.
pro uulua emortua: filios diffidentia & inobedientia,
pro filiis incredulis & immorigeris. Sic autem lo-
quuntur ex conſuetudine ſermonis hebraici, cui ſolen-
ne eſt abſtractis uti loco concretorū. Videtur tamē di-
ctis ac ſimilibus uerbis propter abſtracta ipſa aliquid
ſubefſe maioris energiæ, quā iſſdē per concreta reſolu-
tis, ut

PRÆFATIO.

tis, ut malim hoc potius aut simili pacto resolvere: Corpus humilitati seu uilitati subiectū: lapis offensionis expositus: oues occisioni destinata: filij inobediētiae deuoti, uel filij contumaces: odor suauitate plenus &c.

Nonnunquā Apo. duo connectit substantiua, quæ Duo substantiua. tametsi diuersorum casuum sint, ad idem tamen pertinere intelligenda sunt. Vt quum dicit ad Eph. 4. à uita Dei, idem sentit ac si dicat, à uita, quæ Deus est. Rursus eiusdem epi. c. 2. quum dicit parietem maceriae, sentit ipsum parietem qui & maceries est. Item eodem, principem Spiritus, principem Spiritum appellat.

Temporum catachresis frequentissima est in scri- Carachre-
ptis apostolicis. Nam quemadmodum iuxta græcanici-
sermonis proprietatem in uerbis ad affectum pertinen-
tibus, præteritis abutuntur loco præsentium: ita ex he-
braici imitatione idiomatis, & aliàs passim grammati-
calis temporū leges proprietatesq; negligunt & con-
fundunt. Vnde & Interpres uulgatus quo commodior
redderetur oratio, non raro in transferendo, ipsam
etiam temporis proprietatem studuit restituere. Po-
ste. ad Tim. 4. Non solum autem mihi, sed ὡς ἰσὶς ὅς
ἡγάπησάντες, omnibus qui dilexerunt, pro diligunt ad-
uentum eius. Pri. ad Corin. 15. Nouissima inimica de-
struitur mors, sic enim græcis est, quod cōmodissime
interpres uertit, nouissime aut̄ inimi. destructur mors. n.

PRAEFATIO.

Sancti. Sancti siue sanctorum uocabulo substantiuè posito, apud Pau. Christiani appellantur. Ro. 1. Dilectis Dei uocatis sanctis. Eph. 5. Mihi omnium sanctorum minimo. Eiusdem 5. Sicut deceet sanctos.

Deus. Quamquam eadem sit Patris ac Filij diuinitas, idem
Dominus. que dominium, ut ex uarijs potest comprobari scripturarum locis: tamen bea. Paulus atq; item ceteri canonici scriptores, quoties dei uocabulum ponunt, Patrem: quoties uero domini, Filium fere uolunt intelligi. Vnde I. ad Cor. 12. ubi aperte tres distinguuntur diuinitatis personæ, sic scriptum est: Diuisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus: & diuisiones ministracionum sunt, idem autem dominus: & diuisiones operationum sunt, idem uero Deus, qui operatur omnia in omnibus. Ad Philip. 2. Præpter quod & Deus, sub. Pater exaltauit illum.

Gratia. Gratia quoq; Paulinum uerbum est, quod libenter inculcat, excludere cupiens carnalem fiduciam legis
E. Mosaicæ. $\chi\alpha\rho\iota\varsigma$ autem, apud græcos nonnunquam beneficium significat, quod confertur gratuito. Roma. 1. Per quem accepimus gratiam. Posterioris ad Corin. 8. Et perficiat in uobis etiam gratiam istam. Vnde & $\chi\alpha\rho\iota\zeta\omicron\mu\alpha\tau\epsilon$, idem est, quod beneficium largior, siue gratuito dono. Nonnunquam peculiarem quandam & efficacem fauorem declarat gratiæ uocabulum. Vt, Inuenisti

PRAEFATIO.

uenisti gratiam apud dominum, Lucæ I. Nonnunquam
 beneficij obligationem. Vt ἔχω χάρις, οἶδα χάρις,
 καὶ μεμνήσομαι χάρις. Nusquam autem ubi de Dei
 agitur gratia, solus externus fauor indicatur, qualis
 esse consuevit domini in seruum (ut uolunt nonnulli)
 quum potius sit qualitas quædam interna, quæ per
 ipsum Dei fauorem homini infunditur. Præterea (ut
 in summa dicam) gratia est omne illud, quod morta-
 les diuino fauore ac beneficio per Christum aut Spiri-
 tum Sanctum de immortalis Dei plenitudine accipi-
 mus: quo uel uocamur ad fidem, uel absoluihur à pec-
 catis, uel mala defugimus, uel bona agimus, uel glori-
 ficamur, uel aliud aliquod donum consequimur. Qui
 plura desiderabit de uocis huius acceptione uideat In-
 stitutionem Christianam Concilij Coloniensis.

Et spiritus uocabulum sepe numero opponit aduer-
 sus carnalem Iehudaismum, & carnalem legis Mosai-
 cæ obseruationem, quã nusquam non insectatur beatus
 Apostolus. Secunda ad Corin. 3. Litera occidit, spiritus
 uiuificat. Ad Galatas 5. Quod si spiritu ducimini, non
 estis sub lege. Spiritus.

Proinde ipsam legem, literã nonnunquam & mor Litera.
 tem suo more appellat. Ita enim scribit in posteri. ad
 Cor. episto. cap. 3. Quod si ministratio mortis literis
 deformata in lapidibus fuit in gloria &c.

Fidem

PRAEFATIO.

Fides.

Fidem frequenter usurpant sacrae literae pro fiducia erga Deum, ut non multum differat à spe. Interdum pro credulitate siue persuasione, qua assentimur his quae de illo nobis tradita sunt, quam historicam dicere possis, qua credunt & daemones. Nonnunquam simul utrunque complectitur fidei uocabulum, assensum illum, & in

Iacob. 2.

narratis, & in promissis, & fiduciam ex illius omnipotentis bonitate conceptam, non sine spe, hoc est, expectatione promissorum. Sed absoluta & perfecta fides,

n.

cuius frequentior est in scripturis mentio, ea est, qua non modo Deo & Deum credimus, uerum etiam in Deum, hoc est credendo, pio affectu pariter & effectu in Deum tendimus, & ab illo pendemus: quam proprie fidem uiuam & gratiae dicimus. Atque haec simul spem, charitatem, & bona opera complectitur. Et haec quidem dicitur fides hominis. Ceterum & Dei fides dicitur, quam ille praestat in promissis: unde & Deus fidus siue fidelis, hoc est, πιστός dicitur, eo quod non fallat. Sed homo fidelis dicitur, qui credit promittenti, praeter usum latini sermonis: & tamen sic frequenter loquuntur sacrae literae. Nam dispensator fidelis latine dicitur: infidelis autem non latine, sed in scripturis, dicitur qui diffidit: graece melius ἀπίστος siue ἀπειθής. Nonnunquam fides Dei dicitur qua nos illi fidimus potius quam homini: cuius dicitur & ob hoc quod ab illo donatur, non solum quod in illum tendat. Interdum utriusque. Ut, iustus ex fide uiuet: Dei qui non fallit

PRAEFATIO.

fallit in promissis : & hominis qui in Deum credit. Ad utrunq; pertinet quod ad Ro. dicitur ca. I. ex fide in fidem. Quemadmodum enim Deus statis temporibus aperire coepit qualis esset, & prestare quae promiserat: ita creuit per gradus hominibus in Deum cognitio & fides. Hic igitur meminere oportet, quod ubicunq; Paulus uel alia scriptura sacra fidei tribuit iustificationem, salutem, uitam, aut aliquid huiusmodi, de fide loquatur uiua & perfecta. Vide Enchiridion Concilij Colon.

Familiare insuper est D. Paulo, ut circuncisionis **Circūcisio.**
nomen pro Iehudæo, aut pro Iehudaismo usurpet: atq; **Præputiū.**
item præputij pro Gentili, aut pro gentilitate. Ad Gal. 2. Quum uidissent quod creditum est mihi euangelium præputij, sicut & Petro circuncisionis: qui enim operatus est Petro in apostolatum circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes. Hic præputij & circūcisionis nomina pro gentili & Iehudæo posita sunt. Ad Rom. 2. Si præuaricator legis sis, circuncisio tua præputiū facta est, hoc est, Iehudaismus tuus gentilitas siue paganismus factus est. Vbi & sequitur: si igitur præputium, id est gentilis, iustitias legis custodiat: nonne præputium, id est, gentilitas, in circuncisionem, id est, in Iehudaismum reputabitur?

Prophetia aliquoties non uaticinium, seu prænuntiationem futurorum: sed potius prædicationem ac di- **Prophetia.**
uina

PRÆFATIO.

in scripturæ interpretationem significat. Quemadmodum & Plato quoque uates discernit à prophetis. Similiter & prophetare dicitur, non modo qui uentura prædicit, sed qui interpretatur, & sensus in scripturis retrusos eruit & explanat. Prioris ad Corin. 14. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem. Quibus uerbis quodammodo edisserit Apostolus, quid ipse prophetædi uocabulo etiam in alijs, præsertim eiusdem capituli locis indicatum uelit.

Habet & zeugmatis obscuram quandam speciem Apostolus: ut dum idem uerbum, quod bis exprimi poterat, altero loco subintelligendum relinquit. Secun. ad Cor. 7. Agitur & si scripsi uobis, non propter eum, qui passus est sub. scripsi uobis, &c.

Aedificare, pro prodesse: & ædificatione, pro profectu Paulina phrasis usurpat: atque item destruere, ledere: & destructionem lesionem siue detrimentum appellat. Secun. ad Cor. 10. De potestate nostra quam dedit nobis dominus in ædificatione, & non in destructionem uestram. Pri. ad Corin. 8. Caritas ædificat. Ad Romanos decimoquarto: Noli propter escam destruere opus Dei.

Υιοθεσία, quanquam simpliciter adoptionem significet: hoc tamen sermone D. Paulus eam indicat que in filios

PRAEFATIO.

filios Dei est adoptionem. Ad Romanos 8. Υιοθεσίαν
ἀπεκδεχόμενοι, id est, adoptionem expectantes,
quod uulgatus interpretes iuxta sensum reddit, adoptio-
nem filiorū Dei expectantes. Ad Gal. 4. ἵνα τὸ ὕψος
σίαν ἀπολάβωμεν, sensus est ut in filios Dei ad- n.
optaremur.

Diem praeterea non raro pro iudicio ponere con-
suevit. Pri. Cor. 4. Aut ab humano die. Eiusdem ca. 5.
Dies enim domini declarabit. Item ca. 5. In die domini
nostri Iesu Christi.

*Elementa in marginibus adnotata
autores indicant, quorum sequimur in
explanationibus sententias: n litera
excepta, quæ quid insinuet ob
inuidiam declinandam
impraesentiarum
in indico.*

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a title or header.

Second block of faint, illegible text.

Third block of faint, illegible text.

Fourth block of faint, illegible text.

I
C

qui
in g
cuti
Iaco
z&s
rô id
stian
nâ c
clatu
fion
infig
Serg
gent
usq

IN DIFFI- CILIORES LOCOS

EPISTOLAE BEATI PAULI

AD ROMANOS

SCHOLIA.

Ex Capite primo.

AVLVVS.) Beato apostolo Paulo & natione simul & religione Hebraeo hebraicū primò nomen Saul inditū fuit.

Hoc em̄ nomine à Domino cōpellatus est, in necem Christianorum p̄operans Damascum, ita dicente, $\Sigma\alpha\upsilon\lambda\sigma$,

H. in ep̄. Phile.

Act. 9. a.

quid me persequeris? Idem aut̄ hoc nomen rādem in gr̄ecam pariter & latinā formam deflexum est, sicuti et alia pleraq; vt Ioseph in Iosephus: Iacob vel Iacob in Iacobus: atq; ita ex Saul $\Sigma\alpha\upsilon\lambda\sigma$, vel potius $\Sigma\acute{\epsilon}\sigma\lambda\sigma$ & Saulus, media p̄ducta, dictus est. Vbi verò idē apostolus sacramētis fuit initiatus fidei Christiane, ne Petro & alijs nōnullis apostolis (quibus vna cum mutata religione, commutata fuit & nomenclatura nominis) hac in parte esset dissimilis, occasione sumpta (iuxta veterem quorundā morem) ab insigni illo suo quod Christo attulerat spolio, nē p̄ Sergio Paulo Proconsule: quem primū omnium ex gentibus imperatori suo Christo lucriferat, ipsiusq; militie subegerat, Pauli nomenclaturā sortitus

Acto. 15.

Aa est.

IN EPISTOLAM

est. Arcano autem diuini Spiritus cōsilio atq; opera factum apparet, vt tale tandem sortiretur vocabulū, quod familiare esset græcis iuxta ac latinis: & nihilominus Iudeorum populis non esset prorsus inauditū: vtpote quod quā minimum à priore illo Saul discreparet: ne videlicet, uel hi & nomine prorsus & religione commutatū, palam exhiberent atq; auersarentur: vel illi, quibus se doctorem à Deo datū profitebatur, non agnoscerent, sed libentius etiā exciperēt. Quippe decebat vt hic omnia fieret omnibus, vt omneis faceret saluos. Pulcherrime quoq; apostoli factō quadrat, quod prius turbulēti & superbi illius Saul nomenclatura donatus est. Nā quem admodum ille Christi Dauidis regis, ita & hic perse quotorem egit Christi summi omnium regis, atq; ipsius ecclesie. Sed simul atq; diuina miseratione ad Christianismum accitus fuit, apertè omnibus declarare voluit, quòd sicuti superbi illius regis nomen deserebat, ita simul cum nomine & ingenium illius vitamq; iam tum exueret. Nec minus aptè in huius vitam quadrat & ipsa nominum interpretatio, de quibus ita bea. scribit Hier. Paulus, inquiens, in Hebræo mirabilem sonat. Reuera mirū, vt post Saul, qui interpretatur expetitus, eo quòd ad vexandum ecclesiam fuisset à diabulo postulat, de persecutore vas fieret electionis. Verum vt libentior assentior Hieronymo in eo quod Saul interpretatur expetitus, vt à schaal deducatur, quod est petiuit, postulauit, cōmodauit, quā ipsi qui inquietudinē, tentationemq; (quod Ambrosius facit) vel qui saturitatē aut tentationē respicientis: aut habitantem, aut aburentem interpretatur, moti nescio quibus occasionē

I. Cor. q. d.

**H. in epi.
ad Phile.**

AD ROMANOS.

2

sonibus: (quanquam posteriora etiam apud Hieron. reperio) ita rursus libentius ijs assentior qui Paulum aut quietum interpretantur à græco themate παύομαι, quod defino & quiesco sonat, vnde & πῶλα quies: aut modicum & pusillum declarare adserunt, sumpta à latinis etymologia, vt ex turbulento & superbo intelligas factum quietum, humilem & pusillum, iuxta illud, Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc: quam ijs qui os tuberis interpretantur (pro quo os tubæ non nulli codices perperam, ni fallor, habent) sumpta etymologia ab hebræo pah vel py, & græco οὐλή, quorum illud os, hoc tuber declarat: imò quam ipsi Hieronymo (si tamen Hieronymus est,) qui Paulum mirabilem, & aliàs etiam electum sonare hebr. dicit, sumpta ab hebræis etymologia, apud quos palah separauit, segregauit, & mirabile fecit: & pah mirabile signat. Ambro. illud vtrunq; attingit, Paulum interpretans simul quietum & humilem, vel paruulum. Aug. trac. in epist. Iohan. 8. posterius tantum habet, nempe humilem et modicum. Absit tamē, vt quis me hic damnare putet cuiusquā interpretationē, cuius ipse fortasse rationē nō adsequor.

Eph. 3. b.

H. de. no.

E.

Vocatus apostolus.) Vocatus hoc loco pariter et se quētib; vbi dicitur, vocati Iesu Christi, & vocatis, non Participij est, tanquā ita dicti & appellati sint, sed Nominis substantiuī particula est, græcē enim ελεῖς legitur. Valer autem tantūdem ferē ac si dicas, vocatione, vel per vocationem apostolus: vocatione sanctis: & qui per vocationem ipsius sunt Iesu, vel ad Iesum pertinent. Cæterum ἀπόστολος

IN EPISTOLAM

nuncijs interpretatur. Erat & nomen principatus apud Arhenienseis, cuius officium erat ordine instruere classem: id quod optime iuxta sensum mysticum, huic & cæteris cõgruit a apostolis ecclesię. Indicat aut̃ hęc vox in scriptura (vt hoc in genere & obiter admoneam) non modò missionem & legationem, vt ex nominis colligitur origine: verum etiam dignitatem ac potestatem, qua quid præcipi prohiberiq; atq; adeo etiam leges cõdi possunt. Nã quòd apostoli in supremo fuerint ecclesię gradu, in quo est potestas & autoritas, arguitur ex illo ad Corin.

I. Co. 12. d. Quosdam quidẽ posuit Deus in ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, dein de virtutes. Et quod hac potestate Paulus ipse vsus sit, ipsemet manifestat dum ait: Sicut in omnibus ecclesijs *δια τάσσομαι*, id est, ordino.

I. Cor. 7.

Qui prædestinatus est Filius Dei in uirtute, secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorũ Iesu Christi. Sicut latinis & gręcis diuersa est lectio, ita diuersa vtriusq; est enarratio. Quod ergo nos legimus, qui prædestinatus est filius Dei, Gręcis est *ὁ ἐκείνῳ*, hoc est, qui definitus, certò pronunciat, demonstratus, ac declaratus est. *ὁ γὰρ* enim non modo destinare, & decernere, verum etiam certò pronũciare, definire, declarare & indicare signat. Vnde & ab hoc verbo modum suum indicatiuum, quòd certum aliquid indicet *ὁ ἐκείνῳ* vocant Gręcis: & certam de rei natura sententiam *ὁ γὰρ* appellant. Proinde si hoc sequamur, rectè totus hic vndiq; quædrabit sermo. Nam quod ad Christi carnem & humanitatẽ attinet, ipsum esse factum & natum iam præmi-

**X.
E.**

AD ROMANOS.

5

præmiserat ex semine Dauidis. Quod vero ad Spiritum ipsius attinet, qui est Spiritus totius sanctimonie & sanctificationis, omnia sanctificans, diuina sua potentia atq; virtute demonstratus ac declaratus est, verè esse Dei filius, idq; in primis ex stupenda illa mortuorum corporum resurrectione, qua et se fecit, & alios, mirabiliter reuiuiscere: qua in re vel maxime diuinam suam potentiam, eoq; & Dei se filium apertè demonstrat. Porro qui à vulgata lectione latina statuerit non recedendum, quod probabile sit eius autorē pro *θεογονία* legisse *πρωτογονία*: ad hunc poterit modum intelligere. Qui, subaudi quod paulo ante præcessit, Iesus Christus, in duabus subsistens naturis, prædestinatus, & ab æterno præordinatus ac definitus est: non secundū id quod semper fuit, sed secundum carnem, vt iam homo factus, Filius nihilominus esset ac maneret Dei naturalis, in diuina virtute & potentia, vel per diuinam virtutem, per quam prædestinatio ipsa effectum sortita est. Id autem est Christus, iuxta partem sui portiois, nempe Spiritum, quo & dominus ipse, & quotquot ipsius sunt, ex ipsa vel in ipsa sua resurrectione, perpetuò redduntur cōsummata sanctimonia conspicui, & in omni felicitate firmi. Explicat hunc locum & Aug. sed sensu ab utroq; dictorum non nihil diuerso. Sic enim edisserit, vt carptim ob prolixitatem vitandam, ipsius commentum adiiciam. Eundem ipsum, inquit, qui secundum carnem factus est ex semine Dauid, prædestinatum dicit Filium Dei, in virtute, non secundum carnem, sed secundū Spiritum, nec quemlibet spiritum, sed Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum. In resurrectione

Vide Thomæ pa. 5.

qs. 24. ar. 1. & 2.

Qui p̄des. Ha.

Filius Dei in vir.

Secun. Spl. sanct. ex ref. mor.

A. in exp. ep. ad Ro. incho.

IN EPISTOLAM

enim virtus morientis apparet, vt diceretur prædestinatus in virtute secundum Spiritum sanctificatio ex res. mor. Deinde sanctificatio vitam nouam facit, quæ in domini nostri resurrectione signata est. Potest etiam sic esse ordo verborum, vt non ad spiritum sanctificationis adiungamus quod ait, ex resurrectione mor. sed ad id quod ait, prædestinatus est: vt ordo sit, qui prædestinatus est ex resurre. mor. cui ordini interposita sunt hæc, Filius Dei in vir. secund. spi. sanct. Et iste ordo certior & melior videtur, vt sit filius Dauid in infirmitate secundum carnem, Filius autem Dei in virtute secundum Spi. san. Factus est ergo ex semine Dauid, id est, filius Dauid ex mortali corpore, ppter quod & mortuus est, prædestinatus autem Filius Dei, & dominus ipse Dauid ex resurre. mor. Non autem ait eum prædestinatum à mortuis, sed ex resur. mor. Non enim resurrectione ipsa sua filius apparet de propria illa & eminentissima dignitate, qua etiam est caput ecclesie, cum & ceteri mortui resurrecturi sint, sed filius Dei prædestinatus est quodam principature resurrectionis, quæ ex resurrectione omnium mortuorum ipse prædestinatus est. i. vt præ ceteris & ante ceteros resurgeret designatus: vt quod hic positum est filius Dei, quum dixisset prædestinatus est, ad documentum valeat tate sublimitatis. Prædestinatum enim esse ex resur. mor. vt præcederet resurrectionem mortuorum vult, intelligi apostolus. Hos autem præcessit, qui ad ipsum celeste regnum, quo eos præcessit, sequuturi sunt. Propter quod non ait, qui prædest. est fi. Dei ex resurrectione mortuorum Iesu Ch. do. noster, sed ex resur. mor. Iesu Christi do. n. tanquam si diceret, ex resurrectione mortuorum suorum

Vide infra.
ex resur.

Prædestina-
tus quid.

AD ROMANOS.

4

suorum, hoc est, ad se pertinentium in vitam eternam. Ergo ille tanquam filius Dei vnigenitus, & primogenitus ex mortuis prædestinatus est. Hac tenus Aug. Potest tamen illud,

Ex resurrectione mor. Ie. Christi do. no.) multiplicè habere sensum & constructionē. Aut enim resurrectio mortuorum dicitur pro resurrectione à mortuis, vt resurrectio intelligatur ipsius Chri: aut genitius mortuorū constituitur cum Iesu C. cuius mortui dicuntur qui moriuntur in fide, vt intelligas hic tantum fieri mentionem de resurrectione iustorum: aut genitius in *ἰσὸς Χριστὸς* iungitur cum genitius præcedentibus *τὸ ὅτι ἦν γεννητὸς, τὸ ἐκ τοῦ νεκροῦ, ὅτι θεοῦ*, qui omnes possent reddi per abla. hoc pacto, De filio suo factō ex se, &c. definito filio Dei in potestate, &c. Iesu Christo dño nostro. Propterea ἀνάστασις, i. resurrectio accipi potest actiue siue neutraliter, vt Pater intelligatur suscitasse filiū à mortuis, aut vt filius suscitaret seipsum: deinde etiā passiuè accipi potest, vt sentias mortuos suscitandos ad vocem filij Dei, quemadmodum Lazarū præter alios suscitauit. Potest quoq; hic resurrectio capi pro vniuersali resurrectione, & capitis videlicet & corporis. Chryl. in ser. q̄dam de Spū. s. præcedentem locum ita distinguit: Se gregatus in euangelium Dei, secundum Spiritum sanctif. post resurrectionem Christi: dicit perperam distinguere qui aliter distinguunt.

Per quē accepimus grām et apo. Gratiā qua ab errore sumus reuocati, vel qua labores infracto perferimus animo: vel grām euangelicā quā legis Mosaiæ obseruatio cōferre non poterat: & apostolatū. i. munus apostolicum, siue prædicandi autoritatem.

X.E.

A.

E.

Iohan. II.

C. to. 5.

Grā quid.

Apostolatū.

IN EPISTOLAM

Ad obediendum fidei.) Εἰς ὑπακοῶν πίστεως, ad verbum sonat in obedientiam fidei: sensus autē est, vt obediatur fidei.

Pro nomine eius.) Ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, trifariam exponi potest: super vel de nomine eius, ad gloriam, vel pro gloria nominis eius, & fama diuulganda: & ipsius loco, & nomine eius, sicq; referatur ad apostolatū, iuxta illud ad Corin. Pro Christo lega. fun.

2. Co. 6.

Vocatis sanctis.) ad sanctimoniam vocatis.

Vt aliquid impertiar uobis gratie spi. ad cōfir. uos, id est, simul consolari in uo.) ἵνα ἔμεταδώ χάρισμα ὑμῶν πνευματικόν, εἰς τὸ σκεχθῆναι ὑμῶν, ἵνα ἔσῃ συμπρακθῆναι ἐν ὑμῶν. Hoc est, vt interpretatur quidā, vt aliquid impertiar vobis donum spirituale, quo confirmemini: hoc est, vt communem capiā cōsolationem in vobis per mutuam fidem, &c. Vt huius sana sit interpretatio, posset tñ cōmodius mea sententia, & aliter intelligi, nēpē sic, vt particula, id est, referat quod paulo superius positū est, videre vos, & quod mox subsequit, vt aliquid impertiar vobis gratie sp. &c. per modū parenthesis intelligatur interpositū, hoc pacto: Desidero enim videre vos (vt aliquid impertiar vo. gra. vel doni sp. ad cōfirmādos vos, vel vt cōfirmemini) id est, simul consolari in vobis, per communem fidem, &c. Atq; hanc fuisse veteris interpretis intelligentiam subindicat, ἀπαρέμφατος συμπρακθῆναι resolutū, item per verbum infinitum, simul consolari. Mollius enim cohaeret si intelligatur respexisse ad ἑαυτὸν videre, quā ad σκεχθῆναι confirmari, quod infinitum

AD ROMANOS.

rum magis per gerundiū ob præpositionis particu-
lam ꝛ huic præfixam, voluit efferre. Addo ad illud,
in nonnullis græcis codicibus reperiri perfectam pe-
riodum ante τὸ ἄξι: atq; ita τὸ hoc, posset refer-
re cōplexim id quod præcessit, Desidero videre vos,
vt aliquid impertiar vo. gratiæ spi. ad confir. vos: hoc
enim nimirum quod iam præmissi, est vnà consolari
per vtriusq; nostrum fidem: nec erit tum coniun-
ctionis particula ἄ otiosa.

Ita quod in me, promptum est ꝛ uobis qui Ro. es-
tis euange.) ἔτως τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον, ὅ ὑμῖν,
&c. id est, ita vel ad eum modum, quod vel quātum A.O.
in me est, promptitudo est, vel paratus sum etiā vo-
bis qui Romæ estis euangelizare.

Virtus enim.) Id est, potētia Dei est, scilicet ipsum
euangelium, in salutem omni credenti.

Ex fide.) Veteris testamēti, in fidē noui test. Vel Ter.
ex fide Dei, promittētis in fidē hominis credentis.

Sicut scriptum est.) Habacuc ca. 2. a. Iustus autem
ex fide vi. Confirmat autoritate aposto. quod præ-
dixerat euangelium virtutem esse cuius credenti in
salutem, hoc est, vitam æternam.

Reuelatur enim ira Dei.) id est, vltio diuina, vt gla-
dius, fames, pestis, & huiusmodi vltrices plaga. Vn-
de per Iere. dominus: Ecce, inquit, ego mittam in **Hie. 29. d.**
eos gladium, famem & pestem.

Qui ueritatem Dei in iniust. det.) Veritas Dei hoc
loci agnitio & notitia Dei est: quam philosophi &
gentiles in iniustitia derinebant, id est, quantum in
ipsis erat deprauabant, dum veri Dei gloriam ad i-

IN EPISTOLAM

dola trāsferrebant. Vel veritatem Dei, hoc est, verum Deum falsitati opponit idolorum : quē in iniustitia detinebant, quia dum idola colebant, verū Deū obscurabant, & afficiebant iniuria.

Quia quod notum est Dei.) Notum dei posuit in temp. p. eo quod est cognobile, & quod de deo sciri cognosciue potest: nisi forte malis γινώσκω pro γινώσκω, id est, notitia accipere.

Manifestum est in illis.) Id est, apud illos.

A creatura mundi per ea quę facta sunt intel. cō.)

Sicut gręca vox κτίσις, ita & latina, creatura ambiguitatem admittit: nam vel creationem, vel rem creatam significare potest. ἀπὸ tamen particula subindicare videtur pro creatione potius accipiendam, quod proprius rebus inanimatis iungi gaudeat. Porro gręca lectio quę sic habet, τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα κἀδορατα, varie reddi potest: nimirum vel hoc pacto: Nam inconspicua eius à creatione mundi operibus dum intelliguntur, conspiciuntur: atq; ita à creatione erit à tempore creationis, & operibus ablatius erit instrumenti, & νοούμενα presentis temporis participium per verbum redderetur eiusdem temporis, hoc sensu, Nam quę in Deo sunt inconspicua, vt ipsius potentia, sapientia, bonitas, conspiciuntur quodam modo, dum à mundi conditione per ipsa quę creata sunt, intelliguntur. Vel sic, Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quę facta sunt videntur, vel conspiciuntur: & ita creaturam bifariam accipi poterit,

rerit, siue pro re creata, videlicet homine, vt intelligas mundi additum ad distinctionem creaturæ celestis, siue pro creatione ipsa, id est, à tempore creationis mundi. Vel sic, Siquidem quæ sunt inuisibilia illius, vel ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, videntur: vt intelligas inuisibilia Dei cerni ex ipsa mundi creatione, dum intelliguntur per opera quæ Dei conditoris potentiam, sapientiam, ac bonitatem præ se ferunt. Vel item hoc pacto, Inuisibilia nanque ipsius à creatione mundi in operibus, vel in his quæ condita sunt, intelligendo videntur, vel intelliguntur & cernuntur.

Euanuerunt in cogitationibus suis.) Id est, vani facti sunt per cogitationes suas. illud quoque animaduertendum, dictionem *διλογισμῶν* qua hic vsus est D. Pau. significare non solum cogitationem, verum etiam disceptationem, sermocinationem, ratiocinationē, reputationem, & confabulationem, quibus plus satis nitentes vani effecti sunt, imo & obtenebratum est cor illorum insipientis, stultum & insciens.

Et mutauerunt gloriam incor. Dei in similitudinem imaginis, &c.) Quod duas res nihili coniunxerit dicens in similitudinem imaginis, ad epitaſin facit, quo videlicet clarius depingat philosophorum aliorumq; insaniam, qui gloriam soli omnipotenti Deo debitam, soloq; omnium domino dignam commutassent ac vertissent ad illud quod est vilissimum, nimirum ad similitudinem imaginis corruptibilis hominis. Quin ne hic steterunt, sed & bestiis
illura

IN EPISTOLAM

Illum obtulerunt, imò magis illorum imaginibus,

Tradidit illos Deus in desideria cor. e. in immud.)

Vel ut alijs placet, illos in desiderijs cordiũ suorum, id est, per desideria siue per cupiditates cordium suorum, in immunditiam, vel ad immunditiam. Tradidit vero improprie posuit, pro tradi permisit, vel tradi passus est.

Ut contumelijs afficiant corp.) ἢ ἀτιμὰ ἑαδαι, id est, inhonorarent, delonestarent, ignominia aut etiam contumelia afficerent: dicitur enim cõtume- lia à contemptu, teste Seneca.

Qui commutauerunt ueri. Dei in mendacium.) Id est, vera omnipotētis omniũ rerum creatoris diuini tatem transmutarũt transfuleruntq; in mēdaciũ, hoc est, simulachrũ, quod mēritur diuinitatē, specie tantum ementita effictaq; imagine, hominem aut aliud animal referens, quum nec uiuat, nec sentiat.

Propterea tradidit illos Deus in passi. igno.) Hoc est, ruere ac prolabi permisit in passiōes, animi motus, affectus (id enim uult ἡδυσ vocabulum) ignominiosos, atq; probrosos.

Et mercedem quam op. er.) Nempè turpitudinē, contaminationē, & prolapsũ in affectiones ignominiosas. Hęc autem infert, quia nõdũ quiuerat de gehenna quippiam istis persuadere.

Et sicut nõ probauerunt Deum habere in no.) Et quemamodum non probauerunt, id est, approba- uerunt uel iudicauerũt, imò improbauerunt Deum habere in notitia, qui scit & cognoscit omnia. Si- cut, inquam, hoc improbarunt, ita uicissim & ipsi in reprobam mentem ruere permisi sunt. Est enim festiua

AD ROMANOS.

7

festiua vocum allusio probauerunt adreprobum, sicut & in græcis quoque ἁλοκίμασαν ad ἁλοκίμορ. Ali-
 ter etiamnum exponi potest ad hunc modū: Non X.
 probauerunt vt ipsi Deum haberent in notitia, vel
 etiā agnitione, vt sit reminiscētis, gratiāq. Is autē pul-
 chre deum se probat habere in notitia, qui præsen-
 tem illum semper habens peccare erubescit, & pijs
 vacat operibus.

In reprobum sensum.) Sensus hic ex cōsuetudine
 scripturæ pro mente ponitur, siue intellectu. Quos
 autem in improbā permiserit deserti mentem ostē-
 dit, dicens, Repletos, &c. Quōd verō alij hos accusa-
 tiuos per nominatiuos reddiderint, cum verbi par-
 te, faciant, construendos existimarūt: vt faciant quæ
 non conueniunt, repleti omni iniquit. &c.

Omni iniquitate.) Hoc est iniustitia, nam Græ-
 cis est ἀδικία, quam vocem pro quouis peccato vsur-
 pant sacræ literæ.

Malitia.) Quæ virtuti seu bonitati contraria est,
 opponitur ἁρετή. Illud quoque meminere oportet,
 non esse eundem ordinē apud latinos, qui est apud
 græcos. Quandoquidem malitia respondet ei quæ
 in græcis quinto loco particula posita est, videlicet
 κακία. Fornicatio quæ nobis tertiu, græcis secundum
 locum occupat πορνεία, &c.

Fornicatione.) Omnem impuritatem hoc nomī-
 ne complexus est, teste Theop. cuius loco alij scorta-
 tionem vertere maluerunt.

Nequitia.) Respondet πονηρία. Hæc vox græcis
 significat nequitia, malitiam, prauitatē, flagitium;
 illa vitium sonat quod cetera omnia complectitur,
 sed

IN EPISTOLAM

sed potissimum ad luxum & libidinem pertinet iuxta grammaticos. Apud theologos verò nequiritia est dum attentat aliquis quod nequit perficere, à ne & quicquam sumpta etymologia.

Contentione.) Vbi non ratioe aliquid, sed animi pertinacia defenditur, & vbi iã non veritas queritur, sed proximus fatigatur. Græcè *ἐρις* dicitur.

κακωνθειας, i. malignitate.) Morositate, mala cõsuetudine, vel morum asperitate.

Sufurrones.) Qui clã alienę derogant famæ, obtrectatores vero siue detractores, qui palàm, vt an notauit Theophy.

Θεοσυγῆς, i. Deo odibiles.) Vel Dei osores: nã vox græca anceps est ad vtrunq;.

Cõtumeliosos.) Ad probra & conuitia inferenda paratos.

Superbos.) Supra se de se sentiētes, atq; adeo Dei contemptores.

Elatos.) Cæteros præire contententes, & ad magna aspirantes, eorū proximum aspernantes.

Ἀσυνθετός, id est, incõpositos.) Incõpositos autē vocant doctores ecclesiastici habitu, incessu, ac moribus incultos, nec abs re: nam in compositus à compono deducitur, quod non raro ornare significat. Vulgari hac ac simplici elucidatione contentus, cæteras curiosiores quorundam interpretum cēsuras, silentio arbitror transeundas.

Sine affectione.) Alienos à charitatis & naturalis pietatis affectu,

Ex

Ex capite II.

Propter quod inexcusabilis es \hat{o} homo omnis qui iudicas, in quo enim iudicas alterum teip. condemas.) Quapropter inquit, nempe quia Dei iustitiã cognouisti, inexcusabilis es qui iudicas: nosse siquidẽ te Dei iustitiam apertius manifestas, dum alios iustẽ iudicas atq; condemas. Inexcusabilis inquam, nam in eo crimine, quo alium iudicas, teipsum condemas: vel hoc ipso quod iudicas alterum, teipsum condemas: utiunque enim sensum græcus sermo admittit. Viderur autem apost. hoc loco ad primates ipsos verba intẽdere, eosq; Romanos præcipuẽ, tanquã ad totius orbis præfectos, utpote quos iudicium deceat. Congruit tamen hoc dictum vel in ceteros mortales omnes.

His quidem qui secundum patientiam bo. op. gloriam & ho. et incor. quærentib. uitam æternam.) Duplex huius loci dari potest iuxta duplicem distinctionẽ intelligẽtia. Vna erit, si verbum reddet (quod ex superioribus subaudi potest) iungatur cum accusatiuo vitam æternam, participij voce quærentibus connexa cum accusatiuis gloriam, hono. & incor. Altera, si reddet ad accusatiuos gloriam hono. & incor. quærentibus vero ad vitam æternam referatur. Quoad reliqua item verba variant interpretes. Alij in prima clausula $\tau\hat{o}$ sunt, subintelligendum autumant, qui sunt boni operis secundum patientiam, ne qui, superfluere videatur, quemadmodum in sequentibus *Etis d. d. & ceteras*, ijs qui sunt ex contentione, ubi interpretans sunt implicitum
expli-

X.

X.

A.

G.I.

IN EPISTOLAM

explicit. Alij contra qui relatiuum in vulgata ver-
sione superuacaneum asseuerant, tum quod nil ha-
beat cum quo iungatur, tum quod eo reiecto rectè
quadret sententia. Denique illud καὶ ὑπομονὴν ἐρ-
γῶν ἀγαθῶν, alij per perseuerantiam operis boni ver-
tunt: vt idem sit quod perseuerantes in operibus bo-
nis, alij secundum patientiam, alij per patientiam.
Pro voce item ἡτῆσι, quærunt: pro incorruptionē
verò immortalitatem quidam conuertunt. Sensus
autem qui ex hisce potior mihi videtur, hic est: Qui
reddit vnicuiq; iuxta opera sua. Eis quidem reddet
vitam æternam, qui gloriam quærunt, illam scilicet
cœlestem, & honorem, & incorruptionem, siue in-
corruptibilitatem, idq; per patientiam boni operis.
Eis verò qui contentiosi sunt, ira superuētura est, &
iud. &c. Adijciam & illud, particulam secundum pa-
tentiã iungi posse cum verbo, reddet: vt Deus ipse
intelligatur reddere ac retribuere cuiq; secundum pa-
tientiam, & iuxta cuiusque in operibus bonis per-
seuerantiam.

Qui sunt ex contentione.) Hoc est, contentiosi.

Eiusmodi legem non habentes.) Eiusmodi nomi-
nandi casus est, vt subaudias gentes.

*Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, &
inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam
defen.)* Græcis ita legitur: συμμαρτυρήσῃς αὐτῶν
τῆς συνήσεως, ὁ μεταξὺ ἀλλήλων τῆν λογί-
σμων κατηγορούντων, καὶ τὰ ἑαυτῶν. Que commo-
dius & intelligibilius ad hunc modū reddi possunt:

- A.** Contestante illorum consciētia, & cogitationibus
inter se inuicem accusantibus, aut etiam defenden-
tibus

AD ROMANOS.

9

tibus, in diem dum iudicabit Deus, &c. Est tamen unde vulgatam lectionē solœcismo, quem illi nonnulli tribuunt, liberes, si memineris ablatiuum conscientia repeti posse, ita legendo: Testimonium red dente consciētia ipsorum, consciētia, inquam, cogitationū accusantiū aut etiam excusantium. Quam repetitionem græca etiam lectio commodē admittit.

Habentem formam scientiæ & ueritatis in lege.) Id est, formandi instituendiq; scientia, & ueritate tenentem rationem siue modum, per legem. Vel formam, id est, exemplar, quod alijs quoq; præscribas, siue cui alijs imprimantur.

Sicut scriptum est.) Quum apud Ezech. ca. 36. ubi iuxta 70. Inter quos uidetur sequurus apostolus, sic legitur: Et ingressi sunt in gentes, quo introierunt illuc, & prophanauerunt nomen meum sanctum, quum dicerentur ipsi populus domini. Ipsi & de terra eius egressi sunt, et peperi eis propter nomē meū sanctum, quod prophanauerunt domus Israel in gentibus: tum apud Iesa. ca. 52. iuxta eosdem Inter. Propter uos semper nomen meum blasphematur in gen.

Circuncisio tua præputium facta est.) Hoc est Iudaismus tuus, gētilitas facta est: aut si mauis, factus es ex Iudæo gentilis.

Nō enim qui in manifesto Iudæus est, &c.) Sermo ipse aposiopesi quadam concisus, ad hunc modum expleri poterit: Non enim qui in manifesto Iudæus sit, is verē Iudæus est: neque quæ in manifesto in car

IN EPISTOLAM

n. ne fit circumcisio, ea vera est circumcisio: sed qui in abscondito Iudæus fuerit, is verè Iudæus est, & circumcisio cordis, quæ vera est circumcisio, non in litera sed in spiritu fita est, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.

Ex Capite III.

Vt iustifi.
in ser. t. &
vincas cū
iud.

Sicut scriptum est.) Tanquam si dicat, Dei fidem esse certissimam testatur & psalmus Dauidicus, ut iuxta quod scriptum est, Iustificeris, sup. ut Deus in sermonibus tuis. Id est, ut in dictis ac promissis tuis iustus appareas & verax, & ipsa re vincas, quoties ut vanum pollicitatorem te incusant mendaces homines, suspicantes fore, ut ob scelus aliquid quod præstaturus nō sis, quod genti Dauidicæ pollicitus es. Poterit tamē illud, sicut scriptum est, ad id quod proximè præcessit referri, omnishomo mendax, aut simul etiam ad utrunq; nam utrunq; in lib. Psalmorum est, illud Ps. 50. hoc 115.

A. Si autē iniquitas nostra Dei iustitiā cōmendat, quid dicemus? Nunquid iniq. est Deus qui infert irā? Dicitur iam, inquit, fortasse aliquis: Si Dei iustitia commendatior spectatio: redditur hominum iniustitia, quid sentiendum est? Deum esse iniquum, qui iniustitijs & peccatis nostris iram velit, id est, ultionem inferre? Et respondet, Absit. Alioqui, &c.

X. Secundum ho. dico.) Id est, impiorum hominum verbis loquor, vel humano more loquor. Eucherius interpretatur secundum humanam elocutionem, quod quasi iniquum Deum appellauerat: vel quod

E. li. quæf.
no. te.

quod iram eius dixerat, cuius passio in Deum non cadit.

Si enim ueritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator, & non (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos di.) faciamus mala, ut ueniant bona? quorum dam. ius. est.) Sensus est: Si Deus ex meo transgressu, mendacio atque peccato, iustus apparuit & uerax, sicuti Psalmistæ prædicta indicant uerba, quid ob id tanquam peccator iudicor, quod in Dei gloriam egi? Neque enim damnatione, quin potius corona sum dignus. Quod sanè si uerum deprehenditur, quid non potius ita cogitemus & loquamur, faciamus mala ut eueniant bona, sicut malè audimus, & malè de nobis loquuntur quidam (id enim est, sicut blasphemamur) quorum damnatio iusta est, id est, iustè huiusmodi maledici cruciabuntur, & per consequens etiam facientes mala ut inde eueniant bona: quoniam Deo nequeunt impurare suum peccatum, cuius ipsi sua sponte sunt autores: ita nihil illis gratiæ debetur, si quod ipsi suo uitio peccant, Deus sua bonitate uertit in suam gloriam.

X.n.

E.

Quid ergo dicemus? Præcellimus eos?) Dixerat superius aliquid fuisse Iudeis abundantius donatum, quia lex illis credita esset: nunc uero ostendit nihil eos habere eximum quo excellent, quantum ad propria opera attinet. Etenim quum nō obseruassent quæ eis tradita erant, magis condemnantur.

IN EPISTOLAM

loquitur autem hæc Apo. ex persona Iudæorum.

Venenum aspidum. Aspīs serpens est modicus, qui veneno suo viuentia quæcūq; concite occidit.

Scimus quoniam quæcūq; lex loq.) Ne forte causentur Iudæi nihil ad se huiusmodi dicta spectare, palam ostendit Paulus hæc ad eos potissimum pertinere, quibus ipsa lex data est. Legem autem nō Mo si tantum sed vetus omne instrumentum appellat.

Ex operibus legis non iustific. omnis caro.) Legem dicit veteris instrumenti, cuius obseruatio, sicut nec cætera bona opera ex cōdigno, neminem mortaliū iustum reddere possunt coram Deo. Per legē enim tantum suū quisq; peccatum agnoscit: tamen si nullus sit ad iustitiam gradus, iniustitiam suam intelligere, & ad illam per rectē facta contendere. Cæterum carnem pro homine posuit, per synecdochē.

Sine lege iustitia Dei manifestata est, test. à lege & Pro.) Ostendit D. Pa. ex lege euangelica iustitiā Dei factam manifestam sine legis operibus per fidem: de qua iustitia nouissimis istis gratiæ diebus manifestanda testimoniū perhibet lex & prophetæ. Nam in arcanis literis n̄ dicuntur μαρτυροῦσάς testificari, quibus perhibetur testimoniū.

Egent gloria Dei.) ὕσερῶν, id est, egent, vacui sunt, destituuntur diuinæ gratiæ gloria. Atq; hic sit perfecta verborum distinctio, vt quod sequitur,

Iustificati gratis per gra.) Separatim legatur. Græcè ἀνεὸς μέρους: præsentis temporis est, quod dilucidius erit, si ita veritas: Iustificantur autem.

Quem proposuit Deus propiciatorem per si. in sang.

sanguine ipsius ad ostensionē iustitiæ suæ, propter remissam præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ.

Et cetera.) Hinc inquit Christum Iesum, Deus Pater palam dedit, ut propiciator, reconciliator, ac propiciatorium esset, per fidem, ut qui in eum crederent, ipsum haberent reconciliatorem, idque mediante ipsius, non brutorum animalium sanguine, hoc pacto ostendens & declarans suam in præstandis promissis iustitiam: propiciatorem, inquam, propter remissionem condonationemque quorumcumque præcedentium delictorum, quæ sua largitate pius Pater toleravit, ut palam faceret in hoc tandem tempore suam iustitiam, appareatque ipsum esse naturam veramque iustum, atque ad eum omnium iustificatorem, qui ex fide, id est, fideles sunt Iesu Christi, dum quos iustificandos promiserat, per Christum iustificat.

Vbi est ergo gloriatio tua? Iudæum appellat in lege sua gloriantem.

Per quam legem? Factorum? Id est, per legem Mosaicam, quæ est lex operum & ceremoniarum? Nequaquam.

Sed per legem fidei.) Fidem iccirco legem appellat, quod legis nomen apud Iudæos honori habetur.

Arbitrantur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.) Ad huius loci & aliorum multorum similium explanationem, sciendum iustificandi vocabulum in scriptura accipi bifariam, iuxta illud, Qui iustus est iustificetur adhuc. Interdum enim iustificari est ex impio fieri iustum, quod absque ullis operibus

Apo. 22. b.

IN EPISTOLAM

Tit. 3. b.

operum meritis: & de huiusmodi iustificatione loquitur fere apostolus in hac epistola, & in ea quæ est ad Titum, ubi ait: Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Interdum iustificari est ex accepta fide in iustitia proficere, & iustitiæ opera exequi, magis magisque iustum fieri: de qua loquitur beatus Iacobus: Fides, inquit, cooperatur operibus eius.

Iac. 2. d.

C. c.

Iustificamur ergo per fidem in Christum, qua credimus per meritum ipsius nobis condonari peccata: non quod fides ipsa proprie causa sit nostræ iustificationis, sed quod per ipsam quasi per immediatum quoddam instrumentum Dei misericordiam seu gratiam, quæ proprie causa formalis est iustificationis, ipsam iustitiam accipiamus. Complectitur autem iustificatio duo, nempe remissionem peccatorum, & interioris mentis renouationem.

C. c.

Contingit ergo hæc prima iustificatio homini gratuito dei munere, etiam sine vllis præcedentibus bonis operibus: quæ videlicet sine fide fiunt, & sine Spiritu sancto: quæ ut ad iustificationem nihil homini conferunt, ita quatenus talia sunt, ad acquirendam iustificationem necessaria non sunt. Porro opera quæ ex fide fiunt, siue ea iustificationem præcedant, ut sunt opera poenitentis, nimirum dolere, contemneri, temperare à malitia, restituere alienum, facere elemosynas, sitire iustitiã, hoc est remissionem peccatorum: siue ipsam iustificationem sequantur, ut sunt officia charitatis, & cetera omnia benefacta, necessaria quidem sunt homini cupienti iustificari, neutra tamen per se proprie merentur, ut quis iniustus reddatur iustus, Quantquam interim posteriora maioris

bonis meriti sunt quam priora, quod hæc posteriora
 ex fide iam uiua & formata fiant, quam necessario
 consequuntur, ita ut apost. Iacobus ex ipsis nos par- **Iac. 2. d.**
 tim iustificari doceat, nedum ex fide: illa uero ex fide
 proficiatur adhuc informi. Vnde hic noster apo- **Eph. 2. b.**
 alibi: Gratia inquit estis saluati, non ex operibus.
 Quod autem hæc, fides que iustificat necessario requi-
 rat, & includat, exerte docet beatus Aug. cuius hic
 malo uerba, quibus id docet, subscribere que nostra. **Au. li. de**
 Quoniam Paulus apo. (inquit) prædicans iustifica- **83. q. q. 76**
 ri hominem per fidem sine operibus, non bene in-
 tellectus est ab eis, qui sic acceperunt dictum, ut pu-
 rarent quum semel in Christum credidissent, etiam
 si male operarentur, facinorose flagitioseque uiueret,
 saluos se esse posse per fidem: locus iste huius episto-
 læ eundem sensum Pauli quomodo sit intelligen-
 dus, exponit. Ideoque magis Abraham utitur exem-
 plo, uacuum esse fidem si non bene operetur: quon-
 iam Abraham exemplo etiam Paulus apostolus
 usus est, ut probaret iustificari hominem sine ope-
 ribus legis. Quum enim bona opera comme-
 moret Abraham, quæ eius fidem comitata sunt, satis
 ostendit Paulum apostolum non ita per Abraham
 docere iustificari hominem per fidem sine ope-
 ribus, ut si quis crediderit, non ad eum pertineat
 bene operari: sed ad hoc potius, ut nemo meritis
 priorum bonorum operum arbitretur se peruenire
 ad donum iustificationis, que est in fide. In hoc enim
 se gentibus in Christum credentibus Iudæi præferri
 cupiebant, quod dicebant se meritis bonorum ope-
 rum quæ in lege sunt, ad euangelicam gratiam per-
 uenisse: ideoque scandalizabantur multi qui ex

Sedit de lo-
 co epist. Ia-
 co. 2.
 Fides sine
 operibus
 otiosa est.

IN EPISTOLAM

eis crediderant, quòd incircuncifis gentibus Chri-
 sti gratia traderetur. Vnde apost. Paulus dicit posse
 hominem sine operibus se præcedentibus iustificari
 per fidem. Nã iustificatus per fidẽ quomodo potest
 nisi iustẽ operari? quãuis antea nihil operatus iustẽ
 ad fidei iustificationẽ peruenerit, non merito bono-
 rum operum, sed gratia Dei, quæ in illo iam vacua
 esse non potest, quum iam per delectationem be-
 ne operatur. Quod si quum crediderit mox de hac
 vita decesserit, iustificatio fidei manet cum illo, nec
 præcedentibus operibus, quia non merito ad illam
 sed gratia peruenit, nec sequentibus, quia in hac vi-
 ta esse non finitur. Vnde manifestum est quod Pau-
 lus apo. dicit: Arbitramur enim ho. iu. per fi. si. o. Nõ
 tamẽ ita intelligendũ est, vt accepta fide si vixerit, di-
 camus eum iustũ, etiam si male vixerit, &c. Qui pu-
 tant Iacobi sententiã contrariã esse illi Pauli senten-
 tię, possunt arbitrari etiam ipsum Paulum sibi esse
 contrarium, quia dicit alio loco: Non enim audito
 res le. ius. scilicet ap. Deum, sed fac. le. iu. Et alio loco.
 Sed fides quę per di. op. Et iterũ. Si enim secundum
 car. vix. mo. si autem Spiritu fa. car. mo. vi. Quę sint
 autem facta carnis quæ operibus Spiritus morti-
 ficãda sunt, alio loco manifestat d. Manifesta autem
 sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immun.
 &c. qui talia agunt reg. Dei non possidebunt. Et ad
 Cor. ait: Nolite errare, neq; fornicatores, &c. Et hæc
 quidem fuistis, &c. Quibus sententijs manifestissi-
 me docet, non eos præterito bono opere ad fidei iu-
 stificationem peruenisse: nec meritis eorum istam
 gratiam datã, qñ dicit, & hæc quidem fuistis. Sed quũ
 dicit, qui talia ag. reg. D. non pos. satis ostendit iam

Ro. 2. c.
 Gal. 5. b.
 Ro. 8. c.
 Gal. 5. d.
 I. Co. 6. b.

ex quo crediderūt, bene operari debere. Quod & Ia. dicit, & multis omnino locis idem apo. Paulus satis apertèq; prædicat recte viuendum omnibus qui in Christo crediderūt, ne ad pœnas perueniant. Quod Mat. 7. c.
 & ipse dominus commemorat d. Non omnis qui Lu. 6. g
 di. m. do. do. intra. in re. cœ. sed qui fa. vo. pa. m. qui in
 cœ. est ip. in re. c. Et alibi, Vt quid di. mi. do. do. & nō
 fa. quæ d. vo. Et omnis qui au. ver. & c. Quapropter
 non sunt sibi contrariæ duorum apostolorum sen-
 tentiæ Pauli & Iacobi, quum dicit vnus iustificari ho-
 mines per fidē sine operibus, et alius dicit inanem
 esse fidem sine operibus: quia ille dicit de operibus
 quæ fidem præcedunt, iste de his quæ fidem sequun-
 tur. Qui altius hoc de iustificatione, fide & operibus
 argumentū ingredi voluerit, videat Albertum Pig-
 vel Enchir. Concilij Col.

Qui iustificat circumcisionē, &c.) Circumcisionē
 pro circumciso, & præputium pro præputiato po-
 nit, vt supra docuimus.

*Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed le-
 gem statuimus.*) Non abolemus, aut inutilem faci-
 mus Moyfi legem, imò stabilimus potius, imple-
 mus & perficimus, dum hoc efficit fides quod lex i-
 ipsa iubebat. Legem etiam statuimus dum legis to-
 tius scopū ac summam Christum prædicamus, qui
 quum dixisset: Non veni soluere legem sed adimple Mat. 5. c.
 re, vt eandem redderet cōsummationem adiecit, Au Ibidem.
 distis quia dictum est antiquis, Non occides: qui au-
 tem oc. reus erit iu. Ego autem dico vo. quia omnis
 qui iras. fratri s. reus erit iu. Et consequenter: Audi-
 stis quia di. est an, Non mœch. Ego autem dico vo.
 Bb § quia

IN EPISTOLAM

quia omnis qui viderit vxorem, &c.

Ex capite IIII.

Quid ergo dicemus inuenisse Abra. pa. no. secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloria, sed non apud Deum. Dixit superius diuinus apost. hominem fide iustificari citra legis Mosaicae opera: id iam exemplo comprobatur, non plebei cuiuspiam hominis, sed eius de cuius stirpe, iustitia, & autoritate vniuersa gloriabatur Iudeorum propago. Quid ergo inquit dicemus, si Mosis praescriptis iustitiam parandam contendamus? Quid putabimus Abrahamum parentem nostrum consequutum per carnalem illam circumcisionem, perque caetera legis opera? Sane si iustus hinc habitus est, gloriam quidem promeruit, qua fortasse gloriaretur apud sese, aut apud seculi huius caecum, quod secundum faciem iudicat mortalium vulgus: at non eiusmodi gloriam adeptus est, quae iustum commendatumque redderet apud remuneratorem & glorificatorem Deum. Nec secus cum Abrahamo agebatur, quam cum his qui canonicarum sanctionum ac caeremoniarum obseruationibus, mortalibus quidem, qui secundum faciem diiudicant, habentur probi, iusti, pii, quum tamen eiusmodi obseruatio sola neminem reddere iustum possit apud eum qui cor intuetur, & secundum animi cuiusque rationem diiudicat. Et iuxta hunc sensum, clausula secundum carnem, ad 7° inuenisse referenda est. Non negauerim tamen ad Abrahamam quoque posse referri: est enim pater omnium Iudeorum secundum propagationem carnalem, verum secundum spiritum, ac fidei imitationem non item.

A.
X.

Ei

*Ei autem qui operatur mer. non impu. sec. gra. sed
secun. deb.*) Iudæo operanti ea quæ legis sunt, quæ
redditur merces, haud putanda est gratuito persolui,
sed ex merito & cōdigno: quemadmodū conducti
tio operatio ob pactionem & operam præstitam la
boris fructus rependitur. Porro autem,

Ei qui non operatur.) Nempe gentili à lege Mo
saica alieno, imo etiã Iudæo, qui à legis oneribus ad
libertatem sese contulit fidei Christianæ, eoq; firmo
dilectionis ac fidei glutino, impiorum adharet iu
stificatori, fides illius non secundum debitum, sed
secundum propositum gratiæ diuinæ reputabitur,
vt iustus habeat mercatur.

Secundum propositum gratiæ Dei.) Sensus est, ita
ab æterno esse decretū, vt gratis pro iustis haberen
tur credentes fide vera & viua. Vel secundum pro
positum gratiæ, id est, iuxta gratiam expositam &
obuiam cuius credere volenti.

Beatitudinē hominis.) Dixit pro beato homine,
antiquo & Hebræo more, quo frequēter denominās
pro suo ponitur denominatiuo: sicut Gen. I. vbi pro
illo, Terra erat inanis & vacua, hebræa ad verbum
reddita habent, & terræ fuit vastitas & vacuitas.

Tantum manet.) Has voces aut certè simileis græ
cus contextus subintelligendas relinquit, quas inter
pretās, quo dilucidior esset, sententiā nobis expressit.

In circumcissione, an in præputio?) In Abrahamo
iam circumciso, an adhuc in præputio agenti atq;
incircunciso? Certè non in incircunciso.

*Et signū accepit circumcissionis, signa. iust. fidei, quæ
est in præputio.*) Et accepit Abrahā signū siue notā,
nempe

IN EPISTOLAM

nempe circuncisionem, quæ esset in sigillum testificatiuum & confirmatiuum eius iustitiæ quæ fidei est, siue quæ per fidem contingit, quam vel incircuncisus Abram habuisse dinoscitur.

Non ijs tantum qui sunt ex circuncisione, sed & ijs qui secta. uesti. fi.) Ne te hic moueat traductionum dissonantia, indicandum putauit cum vulgata traductione consentire vetustiores interpretes, nominatim Am. atq; Orig. & hanc magis exposulare ipsius sermonis consequentiam. Nam ex eo quod quidam vertit, ijs qui non solum genus ducerent à circuncisus, verum etiam ingrederentur vestigijs fidei, videri posset apostolus quasi de solis loqueretur ludæis, quum palam sit de ludæis simul & gentibus fieri sermonem.

Non enim per legem promissio Abrahamæ aut semini eius, ut hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.) Haudquaquam, inquit, merito seruaturæ legis, quæ nec dum prodita erat, Abrahamæ, aut ipsius semini, hoc est, fideli & dignæ tali parente posteritati, vel facta est, vel contigit diuina promissio, nempe quod ipse in suis posteris hæres futurus esset ac fuerit mundi, iuxta illud quod in Gen. sibi à domino dictum audiuit ca. 15. Vide à loco in quo nunc es ad aquilonem & meridiem, ad orientem & occidentem: omnem terram quam cõspicis tibi dabo & semini tuo, &c. sed hoc ei contigit merito & iustitia ipsius fidei.

Si enim qui ex lege hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio. Lex enim iram operatur.) Si illi qui legis sunt obseruatores Mosaicæ, hæredes sunt

AD ROMANOS.

19

fuit promissorum, necessum est inanis atq; inutilis fuerit tum dei promittentis, tum Abrahæ posteritatisq; eius credentis fides, eoq; etiam vana ac frustraria fuerit Dei promissio, nimirum ea de qua modo dictum est. Tantum enim abest vt lex ei hoc præstare potuerit, vt Dei citius iram fuerit inductura, at que inducat.

Ideo ex fide.) Subaudi contingit iustitia atq; pollicitationum hæreditas, idq; iuxta fauorem gratiæ diuinæ.

Et uocat ea quæ non sunt, tanquàm ea quæ sunt.) Id est, Sua omnipotēs Deus potentia efficit, vt non entia, entia esse incipiant, qui nati non sunt, nascantur: & quæ nihil prorsus sunt, nihil sint minus quàm quæ maxime aliquid esse æstimantur. Iudæi, soli sibi videbantur viuere & esse aliquid: gentes contra pro mortuis & nihili ab ipsis habebantur. At Deus gratuita sua bonitate hos vel maxime eligere sibi, atq; vocare dignatus est.

Qui contra spem in spem credidit.) Dum videlicet sibi diffidens pollicitatori fidebat Deo: dum in rebus desperatis sperabat: dum destitutus viribus proprijs ultra spem humanam, totus à spe in Deum pendebat diuina, in qua vna conuiescebat. Credidit, inquam, futurū se patrem multarum gentium, emortuo iam tum, tam suo quàm vxoris suæ corpore.

τα μὴ ὄντα
τα ὡς ὄντα
τα.

Vt fieret
pater.

Ex capite V.

Iustificati ergo ex fide. Iusti enim reddimur ea fide quæ viua dicitur, quæ cum spe & charitate coniun-

IN EPISTOLAM

coniuncta est, de qua supra diximus cap. præc.

In gratiã istam in qua stamus & gloriamur in spe gloriæ fil. Dei.) Per fidem, inquit, aditum habemus in hanc presentem noue legis gratiam, per quam & in qua erecti ac firmi peristamus, & gloriamur in spe & expectatione gloriæ illius, quæ est filiorum Dei.

Spes aut̃ nō cōfundit, quia charitas Dei diff. est in.)

X. A. Non afficiet nos, inquit, spes nostra dedecore, neq; faller vnq̃, propterea q̃ Dei erga nos dilectionē, ceu certissimū q̃ddam spei nostrę pignus teneamus: q̃ sane si deesset, spes ipsa pudefaceret, & redderet inanis.

Non solū aut̃.) Non modo, vt supra cōmemorauimus, inquit, quū inimici effemus recōciliati sumus Deo per mortē Filij eius: & nō modo in morte ipsius salui erimus: sed & nunc q̃q; gloriamur in Deo.

Propterea sicut per unum hominē pec. intrauit in hunc mundū, & per pec. mors, ita in oēs ho. mors pertrāsūt, in quo omnes peccauerunt. Vsq; ad legē, & c.) Præfens hic Apostoli locus anapodoto concisus est, aut certē lōga & molesta quadā hyperbasi obscuratus est: quo factū est, vt multi hic nō parū sudarint, et nonnulli etiã recentiorū parum apra commēti sint.

n.

Nemo mihi melius apostolicā phrasim perspexisse atq; edisseruisse videt atq; Adamãtius, qui sermonis incōmodo duobus occurrit modis, sicuti ex subscriptis edoceri poteris ipsius verbis. Vbi em̃ dicitur, inquit, Propterea sicut necessarium videtur q̃ addi de beat adimpletio quædã, vt dicatur, ira & illud, vel illud: vt & ipse in nōnullis alijs locis scribit. Verbi gratia quum dicit, Sicut enim in Adã om. mor. ita & in Chr. om. viu. Hic aut̃ quum dixerit, Sicut per vnū ho-

minem

minem pec. introi. in hunc mun. & per pec. mors, &
 ita in omneis homines pertrāsīt, non retulit vt dice-
 ret verbi causa: Ita & per vnū hominē iustitia intro-
 luit in hunc mundū, & per iustitiā vita, & sic in om-
 nes homines vita pertānsīt, in qua omnes viuificati
 sunt. Hoc em̄ videbatur propositi eloquijs sensus ex-
 petere, secundū ea quæ in alijs ipse proloquitur. Ne-
 q̄ enim multū differt illud quod alibi dicit, Sicut in
 Adam om. mor. & quod hic dicitur: Sicut per vnum
 hom. pec. in hūc mun. introiuit, & per pec. mors, &
 ita in om. ho. pertran. Et iterū quod dixit, Ita in Chri-
 sto omnes viuificabuntur, nihil differt ab eo sensu
 quem deesse eloquutioni dixisset intellectui legētis
 relictum. Sed mihi videtur Paulus, qui dicit, q̄ suffici-
 entia nostra ex Deo est, qui idoneos nos fecit mini-
 stros noui Test. non per hæc defectū passus eloquijs,
 sed prospexisse aliquid vtilitatis, quo etiā si intelligi
 deberent ea quæ deesse elocutioni & subintelligēda
 diximus, tamen propter negligentiores quosq̄, qui
 forte resolui possent si audirent, q̄ sicut mors in om-
 neis homines per peccatū, ita & in omneis homines
 pertrāsīt vita per Christum, considerauit palām hæc
 dici & publicē non debere: simul & illud ostendens,
 quod etiam per vnū hominem iustitia introiuit in
 hunc mundū, & per iustitiā vita in omnes homines
 pertrāsīt, tunc nō hoc in præsentī statim cōtingere,
 nec otiosis accidere, sed ijs q̄ multo labore & sudore
 potuerint quæ occulta sunt quærere, pulsare q̄ clau-
 sa sunt, desiderare q̄ abscondita sunt. Alius fortasse
 dicit, quod hoc quod videtur deesse in ijs q̄ supra di-
 ximus secundū elocutiōis ordinē, tarde quidē, sed in
 posteriorib. reddi, vbi dicit, Sed nō sicut delic. ita &
 dona-

IN EPISTOLAM

donatio. Si enim vnus delicto mortui sunt multi, multo magis gratia Dei & donum, gratia vnus hominis, Iesu C. in plures abundauit: & asserit in his cōpleta esse, quæ defuisse in superioribus videbantur: nec multū interesse quod ibi in omnes homines dixerit pertransisse peccatum, hic vero donum & gratiam Iesu in plures abundasse, quum & omnes homines plures esse intelligantur: & plures omnes intelligi nō videatur absurdū: maxime quū in subsequentibus dicat apertius, Sicut per vnus delictū in omnes homines in condemnationem: ita & per vnus iustitiam in omnes homines ad iustificationem vitæ. Hactenus Orig. qui tametsi opinionem illam de sententia supplenda videatur non admodum probare, non video tamen cur omnino debeat contemni: maxime quum & illa suppletio subaudiri, & simul etiam possit ab apostolo nō expressa intelligi, ob causam illam quam ipse Orig. commemorauit. In secundo autem intelligēdi modo, quo intelligitur completi sententia in illo, Sed non sicut delictū, ita & donum: Si enim vnus, &c. quia apostolus diu distulerat quod intendebat, tandem ad se rediens, & sensum potius spectans quàm aptam verborum compositionem, alia quadam loquēdi facie, qua seipsum tacitè veluti corrigit, quod volebat persequutus est: quum alioqui sic apertius edixisset, Sicut inquam delictum, ita & donum. Sicut enim vnus delicto multi mortui sunt, ita multi vnus gratia ac dono viuificati sunt, &c. Sed apostolus amplius quid dicere voluit, vt liquet intuēti quæ sequuntur. Iam in eo quod dicitur, in quo, commode subaudiri aliud non potest, quàm Adam, in quo

laben-

AD ROMANOS.

17

labente omnes simul homines peccatū, eoq; vnius peccato omnes rei & mortales facti sunt.

A.O.X.

Vsq; ad legem enim peccatum erat in mundo.) Peccatum autem non imputabatur quum lex non esset: sed regnavit mors ab Adam vsq; ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudinem pręuaricationis Adę. Ut donem non omnino ineptę Origenem eiusq; sequaces interpretari, dicentes illud, vsq; ad legem, & item vsq; ad Moysen, accipiendum esse, vsq; ad legis Mosaicę finem, hoc est vsq; ad Christum: germanius tamen non nihil videtur, si dicamus apostolum huę potissimum spectasse vt doceret peccatum originis, ab Adami etiam nũ tempore, tantisper viguisse, dum lex Mosaica promulgaretur, quo tempore non putabatur quisquā illi peccato reddi obnoxius, tum quod lex Mosaica peccati indicatiua necdũ prodita esset: nec voluisse ipsum dicere quod peccatũ regnarit vsq; ad Christum, vel quia id manifestum esset per legem: vel quia tum originale crimen expiaretur per circũcisionem, sicuti modo per aquam vitalem. Erat igitur peccatũ in mundo ab Adamo vsq; ad Moysen, quanq̃ non imputaretur ante datam legem: sed mors ipsa regnās, satis superq; id ipsum arguebat. Nec profecto mors vniquam regnauisset, nisi peccatum illam produxisset. Quum autem perspicuum sit ex legis, (quę necdum erat) transgressione non extitisse peccatum, relinquatur Adę fuisse pręuaricationem, quę mortem regnare fecerit, nō solum in impios crimini obnoxios actuali: verũ etiam in eos qui nil propria voluntate, vt ille, deliquerũt, sed tantũ originalis ab illo peccati labę contraxerunt. Be. Amb. multis verbis ad seue-

A.

X.

Cc rang

IN EPISTOLAM

In eos qui
peccauerunt in si-
pua. Adg.

rans legēdum esse, etiā in eos qui peccauerunt in si-
mi. p̄ḡua. Adg, abiecta videlicet negatiōe, hūc facit
sensem. Nō in omneis, inq̄r, mortē regnasse mani-
festū est, quia non peccauerunt omnes in similitudi-
nē p̄ḡuaricatiōis Adg. i. non omnes cōtemp̄to Deo
peccauerunt. i. neglecto Deo creatore seruiērūt crea-
tura, deos sibi cōstituentes q̄s colerēt ad iniuriā Dei
Nā & Thara pater Abrahā, & Nachor, & Labā, pro-
prios deos sibi vendicabāt. Et peccatū Adg non lon-
gē est ab idololatria. P̄ḡuaricauit em̄, purās se homi-
nē, futurū deū. Aestimauit enim hoc magis profutu-
rū quod diabolus suasit, q̄ quod Deus iussit, in loco
Dei diabolū constituēs, vnde & subiectus est diabo-
lo. Similiter & hi trāsgresso Deo dū creature seruiūt,
peccant simili modo, nō eodē, quia simili modo, so-
let habere aliqd̄ dissimile. Hęc ille. Cū quo in lectio-
ne etiā cōsentit & Orige. nisi quod admoneat in nō
nullis codicibus haberi lectionem nostram: et variē
edifferit. Vide si plura cupis ipsius commentarios.

Qui est forma futuri.) Hoc est, typus & figura
Chrī, qui veteris legis tēpore expectabatur vētuus.

*Sed nō sicut delictum ita & donū. Si enim unius de-
lieto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei.)* Cor-
rigit quodāmodo & simul etiā declarat qd̄ p̄miserat
Adā esse formā Christi: & (nī fallor) etiā tacitē, id qd̄
in illo, Propterea sicut per vnū ho. peccatū intrauit
in hunc mū. & per peccatū mors, inexpressum reliq̄,
nēpe ita & per vnum hominē iustitia intrauit, & per
iustitiā vita. Igit̄ nō sine profunda arte dicendi (inq̄r
Ori.) apost. formā Christi esse Adā posuit, quē sit per
genus similis, per speciē cōtraria, Per genus nāq̄; simi-
lis

lis est forma in eo, q̄ sicut qd ab vno Adā in plures hoīes diffunditur: ita qd et ab vno Christo in plures hoīes diffundit. Per speciē vero cōtraria, q̄ ex Adā p̄-uaricatione cēpta peccatores constituti sunt multi, Chri vero obediētia iusti cōstituunt multi. Hac ille. Deinde quū dicit multo magis gratia Dei & donū, etc. ostēdere vult & aliā dissimilitudinē, nimirū Chri stū lōgē esse potentiorē ad seruandū q̄ Adā fuerit ad perdendū: & grām Christi lōgē esse efficaciorē ad cōferendā vitā, q̄ Adē trāsgressio ad inducendā mortē. Loquitur autē de morte, nō corporali, sed spirituali. Pręterea illud delictū & donū si respiciatur ad pręcedēs, qui est forma futuri, poterit per metonymiā accipi denominās positū esse, p̄ denominato, vt sic resol uatur. Sed nō sicut delinquēs, ita donator. (cato. pro con-

O.E.

A.
Abstractū

Nā iudiciū ex uno. Subaudiendū nō Adā sed pec-

creto.

Igitur sicut per vnus delictū in oīs ho. in condē. sic et p̄ vnus, etc.) Hoc pacto, aut alio cōsimili restituen dū quod per anapodoton diminutum est. Sicut per vnus delictum mors pertransijt in omnes homi nes in condemnationem: sic & per vnus iustitiam gratia pertransit in oīs hoīes in iustificationē vitę.

Lex subintravit, ut abūderet delict. Vt cōsequutio nē hic dicit, nō finē tanq̄ si dicat, Vbi subintravit lex, abūdauit delictū. Vel sic: Lex subintravit vt abūderet delicti cognitio: nā sine lege peccatū nō imputabā.

Ex Capite VI.

Qui enim mortui sumus pecc. Obiter admonē dū peccato hic datū esse casus. Vitijs inq̄ demonū, deinceps in eis dē viuere haud queunt.

Corpus pec. Vitiā dicit impiā & scelerosā, q̄ veluti

IN EPISTOLAM

corpus varijs confet impietatis partibus, & quod veluti corpus, morti & multis fit obnoxia calamitatibus.

Iustificatus est à peccato.) Hoc est, à peccando solutus ac liberatus est, ita vt non peccet, nisi velit.

Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel.) Quia peccato datiui casus est, iuxta illud sequēs, viuentes autē deo: & illud, existimate vos mortuos quidem esse peccato: necesse est fateamur apostolū de Christo, tanquā de peccatore loqui, propterea quod in Christi morte vetus homo, qui est peccator, demortuus atq; extinctus sit. Illud etiam hic adijciam, tametsi leuiculum sit, peccato demortuus est semel, sine commate medio complexim esse legendum: comma autem ante peccatum collocandum.

E. *Arma iniquitatis.*) Et infra, arma iustitiæ, hoc est instrumenta iniquitatis & iustitiæ. Sed arma posuit propter metaphoram, qua præmiserat, non regnet peccatum, &c.

O. *Serui facti estis iustitiæ.* Iustitiæ datiui casus est, tanquā si quis iustitiam alloquens dicat: tibi factus sum seruus. Neq; absq; occulto diuini Spiritus consilio factum crediderim, quod maluerit, serui facti sumus ipsi iustitiæ, quā dicere, serui ipsius iustitiæ. Nam posterius hoc durius atque imperiosius quid, quā illud præ se ferre videtur. Quum enim dico, seruus factus sum huic aut illi, obligationē quidem indico seruitutis, sed vtroneam illam et libere apprehensam. Quum vero dico, seruus factus sum huius aut illius: vel quum dico, suæ me seruituti subiecit, coacta

coacta quædam captiuitas indicari videtur: quum Deus nobis imperare haud cupiat, nisi nosmet dulci ipsius imperio subiiciamus, nostrapte sponde aut libera voluntate.

Liberi fuistis iustitiæ.) Hoc est, alieni fuistis à iustitia. Et hic item iustitiæ datiuus casus est.

Stipendia enim peccati mors: gratia autem Dei vita æterna.) Pro stipendio seu mercede peccati, qua si ex debito meritoq; prauæ actionis mors reponenda est: vita autem perennis non vt stipendium, aut ex condigno debita merces reddenda est pro iustitia, sed secundum gratiam & gratuitam liberalitatem Dei. Scito etiam gratia in cõtextu nominatiui esse casus: veluti si dixisset, donū dei vita est æterna.

Ex capite VII.

VT sitis alterius qui ex mortuis resurrexit.) Alterius sup. viri, nimirum Christi, qui ex mortuis resurrexit: eoque & viuit, & vltra mortem non recipit.

Cum enim essemus in carne, passionibus peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris.) Hæc non paulo dilucidius extulit be. Amb. ita scribēs: Cum enim essemus in carne, vitia peccatorum quæ per legem ostenduntur, operabantur in membris nostris, & cæt. addens præterea ante fidem in carne nos fuisse, quia carnales eramus, & quia carnaleis sensus sequentes vitij & peccatis subiacebamus, vt ipsius dicam verbis.

Soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur.) Duplicem inuenio huius loci scripturā, Amb. enim

Ec 3 idem

O.

X.

X.n.

n.

IN EPISTOLAM

Idem habet quod nos. Chry. vero id legisse videtur quod est in exemplaribus græcis, quæ sic habent. Νῦν ἡ ἡμετέραν ἐλευθερίαν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθνήσκοντες ἐν τῷ ἁμαρτηριῶμα, quæ ad verbum reddita sic reso- nât: nunc autē liberati sumus à lege moriētes, in qua detinebamur. Orig. siue ipsius interpres, admonet in quibusdā scriptū fuisse, à lege mortis in qua detine- bamur, sed verius & rectius esse, à lege, in qua mor- tui detinebamur: sic em̄ vertit ipse Hie. Legē mortis, legē dicit Mosaicā: punit enim atq; occidit peccan- tes, ad seruandum & remittenda peccata impotens.

Occasione autem accepta peccatum per mādatum operatum est in me om. concup. Per sese vtcunque fa- cilia sunt, faciliora tamen si ita cōstruantur. Peccatū accepta occasione per mandatū operatū est in me omnem concupiscentiā. Peccatum autem in præsen- ti loco iuxta nonnullos est iners quædā & corrupta in homine voluptas. Iuxta alios vero demō ipse: rur- sus iuxta alios quosdā innatum voluptatis studium peccati vocabulo designatur. Vnde quidam ex re- centioribus non ineptē tali locum hunc explicuit paraphrasi. Verum Adam ille noster vetus & volu- ptuarius, peccati animus, inhibitione legis irritator factus, vt suo pte genio nititur in vetitū, vim suam cœpit exercere, dum rei vetitæ desiderio furit arden- tius atq; insanit.

Ego autem uiuebam sine lege aliquando.) Peccato- ris in se personam dicendi gratia transtulit aposto- lus, dum hæc & quæ sequuntur eloquitur. Quid est enim, sine lege uiuebam, nisi, vt libebat uiuebam, Dei abiectō timore, quasi impunē liceret quicquid libe-

libêret: tanquàm Deus non esset iudicaturus actus humanos: Vide Hie. ad Alga quæf. 8.

Quum uenisset mandatū peccatum reuixit: ego autem mortuus sum.) Peccatum inquit quod aliquādo non esse, eoque mortuum videbatur, adueniente lege quodāmodo reuixit: atq; ita ego peccator ob mea maleficia morte dignus, atq; adeo mortuus quodāmodo declaratus sum.

Et inuentū est mihi mādatum, quod erat ad uitam, hoc esse ad mortē.) Sensus est. Eadē lex quæ obtemperāti tradita est ad uitam parandam, inuenta est mihi peccanti cedere in mortem.

Nam peccatū occasione acce. per mā.) Peccati uocabulum non aliud hic indicat quàm supra ubi dictū est, peccatum per mandatū, nempe ipsum qui in nobis est peccati fomitem, seu pronitatem.

Sed peccatum ut appareat peccatū, per bonum operatum est mihi mortem.) Quod dicitur, eiusmodi est. Ut ostēdatur q̄ sit res iniqua & mala peccatum, siue impetus ille animi corruptus, & ad malū semper sollicitans, legis bonæ occasione (id eīm est per bonum) id ipsum peccatum operatum est mihi mortem.

Vt fiat supra modum peccans peccatum.) Hoc est, ut euidēs sit quàm perniciosum, quàm graue, quàm scelestum sit ipsum peccatum.

Ego autem carnalis sum, uenūdatus sub peccato.) Aduerte qđ apostolus (sicuti supra admonuimus) dum dicit, ego carnalis sum uenūdatus sub pec. & cetera quæ sequuntur, tanq̄ doctor ecclesiæ personā in se recipiat infirmorū. Ea eīm loquitur quæ illis loqui moris est, vel excusationis uel obtētū accusationis.

IN EPISTOLAM

Ait ergo, ego carnalis sum, &c. hoc est, dū carnis vitij obsequendo viuo secundum carnem: & in peccati potestatem libidinis & concupiscentiæ precioso sum redactus.

Quod enim operor non intelligo. Non enim quod uolo bonum hoc ago: sed quod odi malum illud facio.)

A. I. ad Sim
pl. I. q. I.

Quod operor, inquit, non intelligo, id est, tenebris quibusdam obuoluo, & violentiam patior, ut ignorem quomodo subuertar. Vel non intelligo & ignoro, id est, nō approbo, iuxta Augustinū. Non enim bonū quod secundum rectæ rationis dictamen uolo & expeto, illud operor, sed quod secundum veritatem malum est, & quod ut malū dictante ratione odi, hoc facio, deuictus uidelicet uolentia cupiditatis. Loquitur autem hæc in persona peccatoris, sed eius qui iam cœperit bona requirere, nondum tamen potuerit operibus exequi.

O.

Vide Aug.
vbi supra.

Si autem quod nolo, illud facio.) Si quod per rationem nolo ac detestor, illud idē propter sollicitatem animi cupiditatem exequar, adsentior haud dubiē legi quod bona sit, quippe, quæ ea vetuerit quæ ipse recto animi iudicio damno.

Nunc iam non ego operor illud.) Nimirū malum illud quod odi: sed quod inhabitat in me peccatū, quod est portio illa in me crassior, & procliuitas ad mala.

Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum, quoniā mihi malū adiacet. Cōdelector enim legi, &c.)

Origenes admonet hunc sermonem parum constare, dicitq; tali quodam ordine legi debere. Igitur quia malum mihi adiacet, uolens facere bonum inuenio legē Dei, & condelector ei secundū interiorē hominem.

hominem. Theo. duobus modis alijs sermonis in-
 commodo occurrit, ita scribēs: Obscurē dictum, in-
 quit, quasi aliquid deficit. Sic enim dici oportuit: Inue-
 nio ergo legem fauentem volenti quidem mihi bo-
 num facere, non autem facienti, quoniam mihi ad-
 iacet malum. Est & aliorum eiusmodi in ea re sentē-
 tia: primum quod imperfecta sit hæc & manca ora-
 tio, deinde quod cōstrui hoc pacto possit: Inuenio
 autem legem nemini alteri esse impositā, nisi mihi
 bonum facere volenti. Siquidem soli dūtaxat recta
 agere cupienti hæc erit in legem, vtpote quæ idem
 sentiat quod ipse cupiat, vt in sequētibus patet. Hæc
 ille. Fortasse & hoc pacto legi poterit: Inuenio igitur
 per legem volenti mihi facere bonum, quod mi-
 hi malum adiūctum sit. Hoc est: Comperio legem
 si quādo coner facere bonum, hoc efficere in me, vt
 intelligam peccandi maliq; fontem in meipso esse,
 non in lege. Hic tamen (ne quid interim dissimulē)
 duriusculum videretur quod accusatiuum legem, præ-
 posita particula per, instrumentalem faciam. Sed vi-
 deamus an possimus & eloquutiōis integritatem,
 & simul etiam sensum, vt præcedentibus simplicio-
 rem, ita fortasse etiam germaniorem demonstra-
 re. Quod vt fiat, necesse est intelligas, duo hæc verba,
 inuenio & facere, mutuo sibi iungi debere, & poste-
 rius iuxta cōstructionem regi à priore: deinde clau-
 sulam, volenti mihi, respicere non ad id quod sequi-
 tur, facere bonum, sed in ea subintelligi vocabulum,
 bonum: idq; vel ex præcedentibus, vbi de voluntate
 ad bonum dictum est, non enim quod volo bonū
 illud ago: vel certē ex eo quod hic semel positū est,
 in volēti secūdo subintelligi oportere. Atq; hoc pa-

IN EPISTOLAM

Et talis erit sententia. Mihi iuxta partem animi p-
 tiorum volenti bonum, legem inuenio facere bo-
 num, id est, deprehendo, quod ipsa bonum faciat: por-
 ro quod ad partem animi crassiorum attinet, scio,
 mihi malum adiacet. Hanc postremam interpreta-
 tionem arbitrabor quidem cuius facturam satis: vo-
 luit tamen & aliorum proferre sententias, ut lector
 eruditior eam sibi eligat quam suo maxime pala-
 to senserit placere. Hanc eandem sententiam vide-
 tur habere & indicare Theophrastus in acceptione illa prio-
 re, nisi quod tam crasse non exprimat.

De corpore mortis. Corpus mortis secundum
 Ambrosium vocat omnia peccata: secundum alios corpus
 obnoxium affectibus peccandi. Vel corpus mortis
 vocat carnem nostram mortalem.

Gratia dei per Iesum Christum. Pro duplici loci huius le-
 ctione duplex subest & intelligentia. Si gratia dei le-
 gamus, ut habent omnia propemodum exempla-
 ria latinorum, responsio erit ad quaestionem praece-
 dentem, quis me liberabit de corpore hoc mortis,
 cui apte responderetur, Gratia Dei me liberabit, non
 natura, non lex Mosaica, non sola operum fiducia.
 Atque ita hoc in persona hominis imperfecti, quem-
 admodum & praecedentia, prolatum intelligitur.
 Si vero legamus *ὁ θεὸς διὰ*, gratias ago deo,
 ut graeca fere omnia habent: vel *χρὸς θεὸν*, gra-
 tia deo, quod idem signat, sermo erit ostendentis
 per quem liberatus sit, nempe per Deum cui gratias a-
 git. Atque ita conueniet, accipiamus hoc in sua ipsius
 persona protulisse apostolum.

Ex capite VIII.

Lex enim spiritus vitæ in Chr. Ie. liberauit me à lege peccati & mortis.) Legem spiritus vitæ appellat legem spiritualem, scilicet fidei, quæ veram largitur vitam. Vel legem Spiritus, ipsum Spiritum sanctum dicit, sicuti legem peccati ipsum peccatum. Vitæ autem legem eo intulit, vt hanc à Mofi lege fecerneret, quæ & ipsa spiritualis est, quia prohibet peccare, non tamen vitæ, quia delicta condonare nequit. Cæterum lex peccati, quam dicit habitare in membris nostris, fomes est malarum concupiscentiarum. Lex vero mortis, lex Mofi est, quia morti addicit delinquentes. Nam & in alia epistola ita scribit: Si ministratio mortis, formata in lapidibus fuit in gloria. Nec mirum videri debet, si eadem lex & spiritualis dicatur, & mortis, quum & euangelium, simili modo alijs odor vitæ sit ad vitam, alijs contra odor mortis ad mortem. Præterea quod dicit, à lege peccati & mortis, simplicissimum erit vt dicamus idem valere quasi dixerit, à peccato, & à morte.

Nam quod impossibile erat legi (uel legis, iuxta grecos) in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui secundum carnem ambu.) Ordo & sensus verborum hic est: Deus Pater misso Filio sub similitudine carnis peccatrici, damnauit, destruxit, & antiquauit id quod in lege nobis

e.
A.

2. Cor. 3

2. Cor. 2

n.

IN EPISTOLAM

nobis erat seruatu propemodum impossibile, nempe crassam illam legis & carnalem obseruationem: iuxta quam inefficax erat atq; inualida, propter carnem, hoc est, carnalem intelligentiam. Nec hoc solum. Quin & de peccato, (vel vt alijs placet, pro peccato) id est, per hostiam sui corporis, quam obtulit expiādo peccato, damnauit peccatum in carne, hoc est, fomitem in nostra carne vigentem. Vel damnauit ac sustulit peccatum mundi, scilicet in carne, hoc est, per carnem. Quod autem in hac expositione bis repetam, damnauit, facit primum quidem articulus *ὁ γὰρ ἀδύνατον*, deinde etiam & copula, & de peccato, quæ alioqui esset otiosa: etiamsi non ignorem hanc dissimulari ab Ambrosio. Poterit & hæc adsignari intelligentia. Verè lex spiritus vitæ liberauit me à lege peccati & mortis. Nam quod legi erat impossibile, de peccato videlicet damnare peccatum per carnaleis suas obseruationes: in quo vtiq; præstādo, nempe in damnando & abolendo peccato ad iustificationem, lex ipsa (tametsi aliās efficax) infirmabatur & impotēs erat, Deus Pater mittens Filiū suum, etiam de peccato, hoc est, ex Christo quodāmodo peccatore, vel de peccato, hoc est, per Christū, prout factus est hostia pro peccato, dānauit ac deleuit peccatum totius mundi, in carnis Christi mortalitate ac passione, vt iustitia, quam lex promittebat, nec præstare poterat, impleretur in nobis. Hoc sensu totum illud, quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, per parenthesis interiectum, intelligendum est. Hic etiam animaduertendum hostias quæ in veteri lege pro peccatis offerebantur, peccati nomine appellari, atq; hinc iuxta quosdam Apostolum

G.in.

O, Aug.

lum

lum dixisse, & de peccato damnauit pec. Vide Pauli
num epi. ad Amandum II.

O. Aug.

Corpus quidem mortuum est.) Crasuiorem nostri
partem, siue peccati fomitem, corpus hic nominat.
Tractat hunc sermonem Mag. Sentent. libro 2. dist.
19. & mortuum est, interpretatur, necessitatem mo-
riendi in se habet.

Si tamen compatimur.) ἑπὶ συμπάρομεν,
Id est, siquidem simul patimur æmulatores effecti
afflictionum Christi: vel etiam condolēscimus & cō-
patimur.

Am.

*Vanitati enim creatura subiecta est non uolens, sed
propter eū qui subiecit eā.*) Corruptibilis, inq̄, reddi-
ta est hæc mūdi machina. Quid enim est in quo vani-
tati subiecta est, nisi quia quę generat infirma sunt,
mortalia & fluxa, ac per hoc etiam vana? Attamen
non sponte: quemadmodum dum creatura ipsa a-
liud ex alio propagans, indiuiduis vicissim cadenti-
bus ac renascentibus speciem suam tuetur ne pror-
sus intercidat, non sponte sese testatur corruptioni
subiectam, sed coactē quodāmodo per suum crea-
torem Deū, qui illam ei corruptionis seruituti sub-
iecit. Alij malunt de creatura tantum rationali, puta
angelica & humana hæc intelligere: quæ propriē di-
ci potest expectare reuelationem filiorum Dei, uti
supra dixit apostolus. Nam & angeli quum admi-
nistratoij sint spiritus, in ministerium missi propter
eos qui hæreditatē capient salutis, vanitati cuidam
et seruituti corruptionis, hoc est seruituti hominum
corruptibili & abolendæ, vel seruituti corruptionis
humanæ subiecti sunt, a qua tandem afferendi sunt

Am.

E.

O. Hi.

Heb. i. d.

O.

IN EPISTOLAM

in libertatem.

In spe, quia & ipsa crea.) Subiecta est, inquit, nō ea ratione, vt perpetuō permaneret seruituti obnoxia: sed cum spe hac, quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute, &c.

Adoptionem filiorum Dei, expectantes redemptionem corporis.) Suspicio exēplaria hic olim variasse: nam huius clausula, adoptionem filiorum Dei, que Græcis vnica vox est, ὑιοθεσία, neq; Ambrosius græcæ lectionis studiosissimus æmulator vllam facit mētionem, neq; Sedulius, neq; Primasius. Atqui diuiscule cohæret cæteris, nisi aut subintelligamus copulam &, aut adoptionem appositiuē cum redemptionem nectamus. Redemptionem corporis, dicit liberationem ab ipsius corporis incommodis.

Quis est qui condemnet?) De germana horū & sequentium verborum pronuntiatione in Epanorthota dicemus.

Ex capite I X.

Hie. in epi.
ad Alg. q. 9

Optabam enim ego ipse anathema esse.) Hoc est, occidi in corpore, vt fusius docet Hiero. Obsequium.) Ne vocis tibi imponat ambiguitas, græcè est λατρεία, id est, cultus diuinus, seruitus, & religio.

Non autem quod exciderit uerbum Dei.) Neque hactenus contristatus sum, inquit, neq; eō peruenit fratrum meorum Iudæorum, de quibus conqueror, impietas, vt credam excidisse uerbum hoc est, pollicitationem Dei. Scio nanque non omneis ex Israel progenitos, veros esse Israelitas, hoc est, fidei filios.

Non

Non solum autem illa, sed & Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri, &c.) Nec Sara tantum promissionis promeruit elogium de filio qui verus esset hæres futurus, paternæque fidei successor, quinimo & Rebecca, quæ ex vno patris nostri Isaac congressu, hoc est, ex vno thoro, imò (teste Augusti-
 no) eodem etiam tempore geminos concepit: vel, ut ad id quod Græcè est respiciamus, quæ ex vno Isaac patre nostro cubile siue concubitum habuit, id est, concepit. Quum enim nondum nati essent, neque boni quippiam maliue perpetrassent, erga Isaac diuina habetur electio, & dicitur, quia maior seruiet minori: & Isaac dilexi, Esau autem odio habui. Quare autem ita, docet, quum subdit: Ut secundum electionem propositum Dei maneret. Non ex operibus, sed ex vocante dictum est: hoc est, ut non qui filij carnis, sed qui filij Dei sunt, depurentur in semen. Adhæc quo dilucidior sit verborum series, & hyperbasi medeatur, poteris quædam velut per occasionem interiecta parenthesi includere, ad hunc modum: Non solum autem illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri (quum enim nondum nati fuissent, &c. vocante Deo) dictum est ei, quia maior seruiet minori. Illud adijciam, quum pro, ex vno concubitu habens Isaac patris nostri, Græcis sit (ut sanè nostri temporis habent codices) ἡ ἑξ ἑνὸς κοιτῶν ἔχουσα Ἰσαὰκ τὸ πρῶτον ἡμῶν, præter dictam illam expositionem, etiam hoc sensu isthuc accipi posse: Sicut in vno filio Abraham, è Sara nato, ita quoque in vno, siue ex vno filio Isaac, quem genuit Rebecca,

A. epif. ad
Sixtum.
n.

O.

non

IN EPISTOLAM

non in vel de ambobus facta est promissio: vt græca transferantur hoc pacto: sed & Rebecca ex vno, patris nostri Isaac concubitum habuisset: (nondum enim natis pueris, quum neq; boni quippiam fecissent, neq; mali, &c.) dictum est illi, maior seruiet minori. Qui sublimiorem desiderat huius loci enarrationem, videat Aug. lib. ad Simp. l. quæf. ij.

Secundum hoc tempus.) Pro hoc eodē tempore.

Quid adhuc queritur.) A queror, pro conqueritur, & subaudiendum Deus. Græcum autem vocabulum *μῖμφομαι*, non modo conqueror, verum etiā apprehendo, incuso, indignor, & abijcio declarat.

Quòd si Deus uolens ostendere, &c.) Vt sermo nihil habeat imperfecti, docet Origenes illud quòd si, tanquam vagum relinqui debere. Ego tamen suspicor græcam particulam *εἰ δὲ* pro *εἴπερ*, id est, atqui, certè, vel pro *διότι*, i. siquidem, vel quia, positam esse.

L. Nam *ἢ* pro *διότι* & *ὅτι*, hoc est, si pro siquidem, in sacris Biblijs non est infrequēs. Hæc si forte haud magnopere tibi placēt, post illa verba, quæ præparauit in gloriam, aliquid subaudias oportet: veluti, quid est quod incusent? vel, non est quod querantur. August. legens: Si deus volens, &c. ex præcedētib; subintelligendum tradit, tu quis es qui respōdeas Deo?

A. lib. ad Simpli.

Quos & uocauit nos, non solum ex Iudæis, &c.) Tantundem valet ac si dicas: Quemadmodum, vel cuiusmodi, nempe vasa misericordiæ, vocauit nos etiam ex Gentibus, nedum ex Iudæis.

Pro Israël.) *ὑπὲρ*, super Israël.

Verbum enim consummans & abbrevians in æquitate, quia uerbum breuiatum faciet Do. super terram.)

Primum

AD ROMANOS.

25

Primum aduerte r̄: verbum esse accu. casus, regiq; à consummans & abbrevians. Ipse autem consummans, hoc est, absolvens & implens, atq; in cōpendium redigens Deus est: qui per Christum missum in terram verbū breue fecit, dum vniuersam legem omneisq; prophetas in euangelio salutis duobus cōplexus est p̄ceptis charitatis. Ostendit autem ap. his verbis quando reliquæ illæ, hoc est pauci illi electi ex Israel sint saluandi: erit nanq; quādo verbum faciet Dominus breuiatum in iustitia & æquitate super terram.

X.

Et sicut dixit Esa. nisi Dominus sabaoth reli. no. se.

q. Sod.) Semen hoc vnicè relictum ad conseruationem reparationemq; generis humani Christus Dominus est, cum eo omnes electi, qui verè sunt Abraham semen, cui promissa donantur munera. Quod nisi seruatum vel in hoc vsq; seculum esset, non secus atque Sodoma perissemus & periremus omnes.

Lapidem offensionis & petram scandali.) Christum significat, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiā. Testimonij textura partim ex Iesā. c. 2 & partim ex eiusdem ca. 8. desumpta est.

1. Cor. 1. d.

Ex capite X.

PRo illis.) Nimirum Iudæis fratribus in incredulitate persistentibus.

Que autem ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendit in cœlum? Id est Christum deducere. Aut quis descendit in abyssum? Hoc est Christum à mortuis reuocare.) Animaduertendum, quòd Apo. ostendere volens qualis sit iustitia fidei,

Dd

quantum

IN EPISTOLAM

quantum distet à iustitia legis, ad hæc q̄ facilis sit ad illā accessus, ad hoc ipsum Mosi verba accommodat, quibus & ipse hortabatur populū, vt Dei legem seruandam incontanter suscipere. Quod ergo dicitur hūc habet sensum: Vera fidei iustitia dicit, docet atq; hortatur, ne diffidēs aut hæsitabundus tuo cum animo disceptes, aut ita in corde perconteris: quis in ipsum conscendit cælum, qui illinc Christum descendere faciat nostris hisce exhibendū obrutibus, vt tali in fide solidemur argumēto: aut quis ad inferorum abyssum demissus est, qui Ch̄m nobis illinc producat, probetq; certo argumento captiuis animis per ipsum redēptis gloriose resurrexisse: Tanq̄ si dicat: Iustitia hoīs quę fide constat, nō ita potuō est lagitat experimenta veritatis: quin potius in animo fidei oculis rem ipsā lucide cernit, quisquis sincere credit.

Propè est uerbum.) Id est, apud te est & esse debet fidei verbū, nempe in ore atq; in corde tuo. Cæterū hæc serē verba scripta sunt Deut. 30. vbi ita legimus: Mandatū quod ego præcipio hodie, nō supra te est, neq; procul positū, nec in cælo sitū, vt possis dicere: Quis nostrum valet in cælum ascendere, vt deferat illud ad nos, & audiamus, atq; opere cōpleamus: neq; trans mare positū, vt causeris & dicas: Quis è nobis poterit mare trāsferare, & illud ad nos vsq; deferre, vt possimus audire & facere quod præceptū est: sed iuxta te est sermo valde, in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illum. Quæ de Moyfi lege siue mandato Dei scripta, Apostolus ad Christum, vt diximus, accommodat, atq; ob id quasi interpretando de suo interserit, id est Christum deducere: & hoc est Christum à mortuis reuocare.

Sicut

Sicut scriptum est, quàm speciosi pedes euangelii.)
 Quòd mittēdi, inquit, essent eiusmodi præcones, le-
 isaïæ probat vaticiniū, ita prænunciantis: Quàm spe-
 ciosi pe. &c. Hoc est, supra modum gratus erit aduē-
 tus annunciantium pacem & prospera. Quod autē
 hoc ipsum in Apostolis alijsq; præconibus euāg. im-
 pletum sit, ex ijs quæ annunciarunt, perspicuum fit.

Auditui nostro. Hoc est (vt Amb. & Scholiastes a-
 pud Hier. ceteris exactius edisserūt) quæ audiuimus
 abs te & loquimur: vel quod nos à te vt alijs annūci-
 atemus, audiuimus. Eras. interpretatur sermonibus
 nostris, & sermoni qui auditur, verū id propriè neq;
 vox græca, neq; q̄ est apud Iesā. vox hebræa admittit.
 Reclamat itē eadē vox semel atq; iterū hic repetita,
 vt interim fileam itidem apud nullū inueniri veterū.

Primus enim Moys.) Hic enim inter omnes veteris
 Testamenti vates tēpore primus fuit: vel primus seu
 prior dicitur respectu Iesaiæ, quem mox citat.

Ego ad æmulationē uos adducā in non gentem, in
 gentem insipientem, in iram uos mittam.) Principio
 aduerte illud, ἐπ' ἐν ἔθνῳ, ἐπὶ ἔθνῳ ἀσέβητος, bi-
 fariam accipi posse: vt significet Iudæos, vel cōmo-
 uendos ita atq; inuidia aduersus gentes, quas ipsi, p̄
 insipientibus habent: vel concitandos irritandosq;
 per gentes insipientes, propter susceptam ab his fidē.
 Priorem sententiam noster sequitur est Interpretes,
 iuxta quem summa rei hæc est, Ego Dominus ad vl-
 tionem vestræ infidelitatis, prouocari vos sinā, atq;
 induci in æmulationē, odium atq; inuidiā aduersus
 eiusmodi populū qui vobis nihili, & gens fuit stulta
 reputata: quando quidem illos conspicietis diuinis

IN EPISTOLAM

muneribus ac beneficijs vobis promissis honorari.
Quo fiet vt maiorem quoq; in modum aduersus il-
los iritemini: nisi fortè illos æmulemini in bonum,
eandem ipsorum fidem imitantes.

Audet & dicit.) Hoc est, audenter dicit.

Ex Capite XI.

IN Elia quid dicit scriptura, quemadmodū interpel-
lat Deum aduersus Israël? In Elia, pro de Elia di-
ctum apparet. Cui placebit historiã euoluere, locus
est 3. Reg. 19. vbi de Elia propheta scribitur, qd Domi-
num obsecrãs de Iudæorū impietate conquestus sit.

Si autē gratia, iam nō ex operibus.) Quòd si, inq̃t,
religæ aliquot χάρις, id est, per gratiam & gratiã
Dei benignitatē seruatae sunt, ergo nō ex operibus
quę iuxta legis præscriptionem fiunt, Opera em̃ (in-
quit Origenes) quæ Paulus repudiat, & frequenter
vituperat, non sunt iustitiæ quę mandantur in lege:
sed ea in quibus hi qui secundū carnem custodiunt,
gloriantur. i. vel circumcisio carnis, vel sacrificiorum
ritus, vel observatio sabbathorum & neomeniarū.

A.X. *Electio autem consequuta est.)* Phrasis est Hebrai-
ca, pro, electi autem consequuti sunt quod Israelitæ
per observationem legis quærebant, nempe iustitiã
& fauorem diuinum.

*Sicut scriptum est: Dedit illis Deus spiritum com-
punctionis.)* Dedit, id est, vt haberent, permisit, ani-
mum quendam asperum ac refractariū, & compun-
gentem. Chrysoft. compunctionē hic dicit esse ha-
bitum quendã animæ ad id quod peius est, immedi-
cabiliter & immutabiliter se habentē, iuxta illud: Vt
psallat

psallat tibi gloria mea, & non compungar: hoc est, inquit, nō mutabor, non desistā. Et subiungit: Quē admodum enim is qui in pietate cōpungitur, non facile in aliud trāsferitur: sic & qui in malitia compūgitur, non facile immutatur. Compungi siquidē nīhil aliud est, quā quasi incusso clauo ad aliquid infigi, solideq; compingi. Hastenus ille. Huius sermonis sensum habes apud Iesaiam cap. 6.

Dorsum eorum semper iacur. Vel per molestissima Mosaicę legis onera: vel per terrenarū rerū ambitionem & solitudinem, quibus miseri incuruētur.

Nunquid sic offenderūt, ut cad. Tanq̄ si dicat: Nū facinus commiserit prorsus insanabile, sicuti Lucifer Iesa. 14. d
ille, qui de cęlo corruit: aut ita propter improbitatē A. X.
suam cęcati sunt Iudei, vt omninō reparari nequeāt? Haudquaq; inquit. Conuertentur enim suo tēpore, alij quidē citius, alij serius: & si nō prius, certē in fine seculi. Quum intrauerit plenitudo gentiū, tunc om- Infra.
nis Israel saluus fiet. Hoc sensu edisserunt ferē explanatores. Verū mea sententia accōmodatius ad cōtinentiam contextus Aposto. fuerit, si hoc pacto exponamus. Ita ne deliquerūt Iudei, vt nil inde sequeretur nisi ipsorū casus atq; interitus, nullo ipsorū neque aliorum fructu? Absit vt hoc Deus patiat, qui nīhil non vertere potest in bonū. Reipsa em̄ declaraturus est & declarat, Iudeos nō frustra cecidisse. Quandoquidem horum peruicacia & incredulitas primū quidem occasionē dedit gentibus amplectendę fidei: deinde & hoc attulit fructus, quōd ipsi horum exemplo stimulari, ad conuersionē prouocati sint. Id quod Apostolus manifestat, dum subiungit:

IN EPISTOLAM

Sed illorū delicto, salus est gētib. ut illos æmulētur.

Quantum ad posteriorem huius sermonis partem, aduertendum duplicē ex archetypo colligi posse intelligentiā, iuxta duplicē constructionem, bināq; vocis *παρά* (παρά) acceptionē: quæ frequentius quidē ad æmulationē prouoco signat: atq; ita actus verbi infiniti, eoq; impersonalis *παρά* (παρά) hic ad Deū pertinebit: interdum verò simpliciter æmulor declarat. Alterā noster extulit Interpretēs, quæ tñ id habet incommodi, quòd neq; græcis neq; latinis demonstratiuum, illos, in genere cū suo conueniat demonstrato, nempe gētes. Verum id incōmodi (vt Interpretis & sensui patrocinemur, & occunamus incongruitati) leuius fit, si memineris primum quidē scripturæ consuetudinem nonnunq; voces mutuo cōnectere iuxta rerum significātiā potius q̄ iuxta rationem grammaticā, (id quod pro græco hic contextu dictum sit) deinde etiā gentis vocabulū (vti tum aliātum Lucæ xxij. docuimus) passim in scriptura in genere vsurpari masculino: vt * illos vtrobicq; gentes demonstrare hic possit, hoc est gentileis populos. Altera nil habens incommodi, & ob id magis probata, hæc est: Propter obstinationem & ceciratē Iudæorum salus data est gentibus, vt hoc pacto Deus Iudæos extimularet ad æmulationem, dum donum salutis, quod ipsis debebatur, videbāt conferti gentibus, atq; ita æmulatione quadā accensī, gētiles ipsos quos veluti pro canibus habebant, imitarentur.

Quòd si delictū eorum diuitiæ sunt mundi, & diu-
 eorum diuitiæ gentium, quanto mag. &c.) Si cum of-
 fendissent Iudæi tam multis peperere salutē, vt ipsis
 eiectis

electis admiffæ sint gentes, & illorū peccatum diu-
 tiarū loco cefferit gentibus, quāto magis plenitudo
 ipforū. i. quā & ipsi salutē fuerint p̄nitēdo adepti.

Carnem meam.) Hoc est, Iudæos carne & sangui-
 ne mihi propinquos.

*Si enim amiss. eorū recon. est mūdi, quæ assumptio,
 nisi uita ex mor.*) Quod si, inquit, Israeliticę gentis
 propter incredulitatē abiectio, seu amissio, reconci-
 liationē peperit mūdo, quantū putas tum mūdos
 ipse consequet, q̄n etiam dictā gentē adsumi & recō-
 ciliari Deo cōtinget? Et quod nā illud sit, q̄ tunc mū-
 dus donabit bono, ostendit dicēs, vita ex mortuis,
 hoc ē eiusmodi adsumptio, ē mortuis faciet uiuos, in
 presenti quidē vita gr̄æ, in futuro autē vita glorię. Vel
 aliās, Vita ex mortuis dicēs, nihil nō bonorū obuen-
 turum indicat, quū hęc adsumptio fuerit adimpleta.

Quod si delibatio sancta, & massa.) Quod hic dici-
 tur delibatio, gręcē est ἀραρχή, quę vox variē hic à di-
 uersis interpretatur. Nam alius hęc pro fermento, al-
 ius pro frumēto ipso vnde cōsperio desumit, alius
 pro delibatione, alius pro primitijs, alius deniq; pro
 decimis accipiendā putat. Verum hęc omnes inter-
 pretationes in idem ferē recidunt, dum cōstat id vo-
 luisse Apost. vt ostenderet, illud non posse esse non
 bonū, à quo pars quæpiā suā naturā atq; originē tra-
 hēs, retinēsq; similitudinē, bona esse cōprobat. Vt si
 primitiæ sanctę ac bonę, si rami sancti, proculdubio
 & fruges reliquæ, & radix. Itaq; si Patriarchæ ac Pro-
 phetę, cæteriq; Iudæorū patres iusti ac fideles inuēti
 sunt, quur nō idē de ipsoiū posteris sperandū? Cæte-
 riū delibatio à delibādo, i. sacrificādo vel degustādo

IN EPISTOLAM

dicta, est pars quæpiam à massa desumpta. Massa autem cuiusque rei congeriem vel pondus signat.

Quum oleaster esset.) Oleaster & ἄγριέλαιος, olea est agrestis seu syluestris.

Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Si gloriaris, inquit, ò gētilis, & animo extolleris, memineris te haud esse radicem, nec radicem portari à te: quum contra radix ipsa te veluti surculum quædam alienum sibi insertum sustineat confoueatque.

Noli altum sapere. Ne efferaris, ne cristas tollas, ne superbias.

Hoc illis à me testamentum. Testamentum hoc loco, ut apud Iesa. ceteri omnes præter Septuaginta verterunt, fœdus potius & pactum declarat. Et August. lib. de loquit. Gen. primo admōnet hanc vocem frequenter in scriptura pro pacto poni.

O. E. Secundum euangelium quidē inimici, propter uos: secundum electionem autē charissimi propter patres. Occasione repudiati euangelij Iudæi facti sunt Deo inimici: sed hoc ipsum gētibus cessit in bonū, quippe quæ post hoc prædicatum sibi euāgelium amplexæ sint. Quod verò ad electiōem & honorificentiam attinet maiorum vnde prognati sunt, eorum commendatione Deo chari sunt.

Au. Sine pœnitentia enim sunt dona & uocatio Dei. Loco duorum verborum, sine pœnitentia, Græcis est ἀμετῶμελῆς, dictio adiectiua, sonans idem quasi dicas, impœnitibilia vel impœnitenda. Quandoquidem Dei dona atque uocatio eiusmodi sunt, ut Deū donantem & uocantem haud vnquam eorum possit pœnitere. Hęc sententia patronos habet Augusti. atque Orige-

Origenē, quibus consentit & Sedulij Collectaneū. Ambrosius tamen aliam commonstrat intelligentiam, pœnitentiam ad homines referens, his verbis: Verum est, quia gratia Dei in baptismo non querit gemitum, aut planctū, aut opus aliquod: nisi solā ex corde profersionē. Postq; alia subdit: Donum em̄ Dei gratis donat peccata in baptismo. Huic cōsonat & Paulin. in epif. ad Seuer. v. & item ad Macha.

Misericordiā consequuti estis propter incredulitatem illorum: ita & isti nunc non crediderunt in uestrā misericordiam, ut & ipsi misericordiā consequātur.) Datiui græci τῆ τῶτων ἀπθεία, & τῶ ὑμετέρω ἐλέφ, ambiguitatem nobis, & sensus pariunt diuersitatem. At nos qui compendio (quatenus ipsa res patitur) studemus, varios acceptionū modos pretereuntes, ne ambagibus remoremur legētem, veteris nostræ æditiōis sententiā, utpote Paulinæ mētī magis consentaneā, probatissimis quoq; autoribus receptam, alijs verbis aperiemus. Quemadmodum vos, inquit, gentiles olim increduli & repugnantes fuistis his quibus eloquia Dei concredita fuerunt, nunc autem misericordiā adepti estis, occasione incredulitatis & obstinationis Iudæorum: ita & hi Iudæi vicissim misericordiæ & gratiæ euāgelicæ vobis præstitæ credere renuunt, ut & ipsi tandē quum suā sese intellexerint spe frustrari, respiscētes, vnā vobiscum misericordiam assequantur.

Conclusit enim Deus omnia in incredulitate.) Hoc est, in incredulitate siue inobediētia (vtrunq; em̄ ἀπθεία declarat) omnis conclusos fuisse demonstrat.

O altitudo diuitiarum, sap.) Altitudo æquiuocū

Dd 5 est,

IN EPISTOLAM

est, ad sublimitatem & profunditatem. Vtrunq; bel-
 le quadrat in diuitiarum, sapientiæ pariter & sciētiae
 inscrutabilitatē, tametsi βῆθ & non perinde euiden-
 ter vtrumlibet complecti videatur. Illud opinor nō
 est opus admoneā, sapiētiae verbum Græcis & copu-
 la seiunctum esse, à diuitiarum: presertim, quū videā
 absq; copula probū eque ac probatū haberi sensum.

Inuestigabiles.) Ex vulgi opinor consuetudine
 pro inuestigabiles posuit: nam græcè ἀνεξιχνίασται
 .i. inscrutabiles. Simile est & illud ad Ephe. 3. inuesti-
 gabileis diuitias Christi. Rursus illud ad Hebræos v.
 Grandis sermo & interpretabilis ad dicendum, Ea-
 dem voce vtitur & Tertull. & Hesichius.

Libr. cōtra

Mar. v.

Hef. in Le.

cap. xxij.

Ex capite XII.

Rationabile obsequium uestrum.) Obsequium
 hic sicut & aliās cultū dicit: qui quoniā olim
 in pecudum mortuorū corporibus cōsistebat, idem
 nūc in rationalis hominis viuo corpore offerri præ-
 cipitur: vt corpora magis nosira, q̄ brutorum fiāt pe-
 cudum sacrificiū Deo, & in sacris locētur altaribus.
 Etenim qui membra sua mortificant ab incentiuo
 libidinis, ac caeterorū affectuū, & actus corporis sui
 Deo placitos habent: hostiam viuētem, sanctam,
 Deo placentem rationabiliter offerunt, & legem sa-
 crificiorum veterum secundū spirituales intelligen-
 tiā complēt. Plura de his præclara habes apud Orig.
 Neq; quicquam vetat, quo minus λογικὴ λατρεία di-
 ei possit etiam cultus rationi consentaneus, nimirū
 quem ratio & æquitas moderatur, sicut spiritualis ra-
 tionisq; compos suos actus temperat: tametsi non
 negauerim id principaliter Apostolū nō intendisse.

n.
e.

Præte-

Præterea scito rationale obsequium, casus esse ac
 cusatiui, & per appositionem quodam modo cohæ-
 rere cum superioribus, hostiã sanctam, viuentiẽ, deo
 placentem: nisi forte malis & copulã subintelligere.

In nouitate sensus, siue mentis.) Est enim vñ; vtrum
 que declarans.

Vt probetis.) Id est, noscatis.

Dico enim.) Id est, horror, admoneo.

Non plus sapere quàm oportet, sed sapere ad sobri.)
 Monet ne quis arroganter de se sentiat, sibiq; per fa-
 ctum placeat: sed sapiat sentiatq; de se vnusquisq;
 quantũ modestia, temperantia, & sobrietas patitur.

Secundũ rationem fidei.) *ἕκαστὸν τὸ ὡς ἀλογίαν*
 hoc est, iuxta conuenientiam, proportionem, pro-
 prietatem, siue modum fidei.

Benedicite persequentibus.) Benedicendi voca-
 bulo tria includuntur. Benedicimus cui bene preca-
 mur: benedicimus ei de quo bene loquimur: bene-
 dicimus item ei quem admonemus erroris, mollisq;
 responsione corrigimus.

Gaudere cum gau. flere cum flentibus.) In finitiuũ
χαίτε & κλάτε, imperatiuorũ loco positi sunt.
 Quapropter vtrouis modo rectè legeris, gaudete
 cum gau. flete cũ flen. & gaudere cũ gaudẽibus, &c.

Id ipsum inuicẽ sentientes.) Late patet huius verbi
 intelligentia, & ad multa accõmodari potest. Nam
 D. Am. ad hunc modum edisserit: Hoc est, inquit,
 quod dictum est, compati debere vt fratres in tribu-
 latione, sicut & alia dicit episto. Considerans teip-
 sum, ne & tu tenteris: alter alterius onera portare,

Chry-

IN EPISTOLAM

Chrysoft. vero hoc verbi aduersus Romanorum arrogātiā ac fastum dictum intelligit: atq; ad eum animi affectum refert, quo quis sese demittens, neminem se ducit inferiorem. Sic enim scribit, vbi propriè ad hunc spectat sermonem. Eodem, inquit, animo alijs in alios affecti (tali enim periphrasi hunc locum interpres ipse, & cæteri fere recentiores conuertunt) vt magnum te putas esse: igitur & illum: Humilē & exilem illum suspicaris: itaq; & de te ipso illud decernas: et iam omnem inæqualitatem reiecisti. Quomodo vero fiet istud? Si arrogantiam reieceris. Vnde & subiunxit: non arroganter de vobis ipsis sentientes. At porro Orig. in hunc modum cōmentatur. Sermo, inquit, iste non natura sui, sed in terpretatione obscurior factus est. Hoc est enim quod dicit, vt ita de fratre sentiamus, vt de nobis ipsis: & ita velimus proximo, sicut & nobis, vt in euangelio dominus dicit: *Quæ vultis vt faciant vobis homines, eadem & vos facite illis.*

Mat. 7. b.

Humilibus cōsenti. ταπεινοῖς (ὡαπαγόμνοι) id est, humilibus rebus contemptibilibusq; siue etiam humilis fortis hominibus vos accommodantes, annumerantes, inclinantesq;.

Coram omnibus, si fieri potest. Clausula, si fieri potest, aptius cohæret superioribus.

Defendentes. Pro vlciscentes.

Hoc enim faciens, carbones ignis cōgeres super cauius. Duplex subest huic loco intellectus. Secundū alterū, Apo. iniuria laceſsiti & depressi humilitatē subleuat & cōsolat: laceſsenti vero inimico vltrices minatur

tur pœnas, dum per benefacta illius, huic dicit vrentes carbones accumulari super caput, scilicet præcipuam hominis partem, vbi vel maxime noceant: tanquàm si inquit: Si cupis sancto quodam zelo inimico tuo rationem, officijs illum prosequere, & acerbiora accumulaueris in animum illius tormenta, ab equissimo omnium retributore Deo infligenda. Secundū alterum intellectum: tunc ardentes carbones animo siue cordi inimici coaceruamus, quādo beneficio, humanitate, lenitate, pietate, misericordie opere illū cumulamur, quibus veluti prunis ad cordis compunctionē, commissoriū pœnitentiam, & ad redamandum amicum accendatur. Augustino magis probatur sensus posterior, carbones ignis interpretans vrentes pœnitentiæ gemitus. Vide Au. li. de doc. Chri. 3. ca. 16.

Ex capite XIII.

PRincipes non sunt timori boni op. sed mali.) Græcè ita legimus, ἀρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβου τῆν ἔργων, ἀλλὰ τῆν κακῶν, quod ad uerbum sonat, principes non sunt timor bonorum operum, sed malorum, quasi dicat, Non sunt formidandi principes bene agentibus, sed male. Timori tamen legunt verustiores.

Vis autē non timere pot. Bonū fac, & ha. lau. ex illa.) Non ait bonum fac, & laudabit te potestas: sed ait, bonum fac, & habebis lau. ab illa, nimirū vel quum eam in obsequium Dei lucratus fueris, vel quū eius persecutione coronam merueris. Ita Aug.

Dei enim minister est.) Ex plurali principes, subauditō

IN EPISTOLAM

audiendum hic est princeps singulare, nisi maioris minister ad potestatem referre, vt intelligas potestatem esse dei ministram. Licebit & ita distinguere: Dei enim minister, est tibi in bonum.

alias necessitati.

Necessitate sub. estote.) Id sentit quod in graecis simplicius legitur ἀνάγκη υποτάσσεται, hoc est, necessum est subijci, vel propter necessitatem subiecti estote, vt in infinitum loco imperatiui positum sumatur, vt in illo, Gaudere cum gau.

Sup. 12.

Et hoc scientes, tempus, quia hora est.) Caue ne particulam hoc ad tempus referas, nam καί τις graecis est masculini generis, τὸ δὲ neutri: nisi forte τὸ δὲ fit legendum.

Carnis curam ne feceritis in desiderijs.) Carnis habenda est cura, sed ad sanitatem duntaxat, non ad luxum & voluptatem.

Ex capite XIII.

Infirmum autem in fide, assumite.) Id est, eum, qui in fide infirmior est, ne spreueritis aut reieceritis à fidelium contubernio, sed suscipite potius, vobis adiungite, sustinete, consouete, adiuuate, & constabiliate, vt firmior tandem euadat.

Non in disceptionibus cogita.) μὴ εἰς διακείους διαλογισμῶν, poterat & ita vertisse: Non in dijudicationibus discepcionum, vel, non ad dijudicationes discepcionum. Sentit autem cōtra eiusmodi infirmum, aut eius occasione, anxius non esse disputationibus & dijudicationibus contēdendum.

Alius credit man. se omnia. Qui autem infr. &c.) Graecis aliquanto diuersius legitur, sub hac intelligentia

gentia. Ille credit quidem vescendum esse quibuslibet: hic autem qui infirmus est, holeribus vescitur. Vide Mat. ca. 15. ibi, Non quod intrat.

Stabit autem.) Siue stabilietur *et ad hoc erat.*

Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem. Vnusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem, domino sapit.) Erant inter Romanenses, (teste Theophylacto) nonnulli, qui & si à carne suilla non abstinerent, statutis tamen diebus ab ea cauebant: alij verò, qui illa assiduè vescerentur, qui tamen abstinentes illos incusabant. De his itaque loquitur, dicens: Nam alius quidem, & cætera. Possent quoque hæc dicta accipi de discretione sacrorum dierum à prophanis: sicuti mandatum erat in lege de sabbatis, de neomenijs, &c. Nam alij, diem à die iuxta legis ritum discernebant, vt suo cuique temporis suam tribuerent seruarentq; continentiam: alij, omnem diem, hoc est, continuum tempus vt iugibus pietatis operationibus dedicatum, statuunt in abstinentia exigendum. In quo siue vt assiduam, siue vt temporaneam suscipiat continentiam quilibet suo relinquitur consilio: quando constat vtrunq; vacare crimine, neutriq; iusta esse reprehensione dignum. Qui enim diem sapit sentitq; obseruandum, dñi ob gloriam id facere creditur. Nemo tamen hic putet apostolum ijs patto cinari, q nullas obseruandas ferias, nullaq; obseruanda ieiunia contendunt: quum id non ex præcepto legis Mosaicæ, sed ex ecclesie instituto faciamus: cui idem Apo. nos iubet esse dicto audientes. Vide Hic. in illud Gal. 4. Dies obseruatis.

Tu autem quid in. fr. tuum, aut tu quare sper.) In tu
prio

IN EPISTOLAM

priori loco posito non manducantem appellat, in posteriori manducantem.

Sed hoc iudicate magis.) Id est, statuite siue decernite, ne per obseruationem ciborum, offensionem fratribus generetis.

Nihil commune per ipsum: nisi ei, qui ex q. commune esse. Communis vocabulum hoc loco, atque aliàs nonnunquam in scriptura pro immundo usurpari, Luca euangelista interprete discimus. Sic enim loquitur euangelij sui capite septimo: Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est, illotis edere panes, reprehendebant. Cæterum quod Latini legimus per ipsum, intelligentes saluatoris beneficio omnia esse munda, Greci legunt *δι' αὐτοῦ*, dicentes per se, quo ad sui naturam nihil esse inquinatum.

Qui in hoc seruit Christo. Si cum vetere interprete legas in hoc, subaudiendum est Spiritu sancto: Si cum Chrysostomo & Theo. in his numero multitudinis, respiciendum est ad iustitiam pacem & gaudium in spiritu sancto.

Et quæ ædificationis sunt inuicem custodiamus. Custodiamus in græcis abest, sed eius loco facile est præcedens, & *δι' ἀλλήλων*, sectemur, intelligere.

Tu fidem quam habes, apud te metipsum habes, coram Deo. Fidem hic & in mox sequentibus eam dicit, qua quis vescendum credit quibuslibet, siue animi fiduciam, quæ hæsitati & infirmitati opponitur. Hoc autem docet apostolus, scientiam ac fiduciam de non deligendis, iuxta legis præscriptum,

AD ROMANOS.

35

prum, ciborum generibus, firmam esse debere: sed tamen occultam, si scandalum timeretur proximi.

Beatus qui non iudicat seipsum in eo quod probat.

Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est.)

Non simpliciter de omnibus, sed de propositis escis duntaxat intelligendum: secundum regulam quam in superioribus texuit. Vt si quis est, qui per legis spiritualis scientiam probat nullam respuendam escam, nec rursus condemnat seipsum, nec ipsa sese conscientia reprehendit: beatus proculdubio erit, etiam si inculpauerint omnes. At qui discernit, & hæsitat utrum quid mundum sit, ac sumere debeat, nec ne, iste ex animi sui dubitatione conscientia arguente, dampnabilis ac reprehensione dignus adiudicatur. Causam autem huius damnationis subdit dicens:

Quia non ex fide.) Sup. manducauit. Tanquam si dicat. Damnatur non propterea quod immundus sit cibus: sed quod diffidens cibum mundum esse, eundem perinde ac si immundus esset, edat. Vide Mat. ca. 15. ibi, Non quod intrat.

X. A.

Omne quod non est ex fide, pec. est. Orig. hic mihi magis ad mentem Pauli accedere visus est: is enarrat ad hunc modum: In hoc, inquit, sermone credentium quorundam negligentes & desides animos vinculo acriore cõstringit: ut nihil sine fide agant, nihil sine fide dicant, nec absque fide aliquid cogitent. Quia siue quod gesseris sine fide, siue loquutus fueris, siue etiam cogitaueris, peccas. Hoc idem est quod in alijs dicit: Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite. Hactenus ille. Animaduerte insuper fidem hic esse conscientiam iudicium, quod credi-

Ee mus

IN EPISTOLAM

per fidem hic esse conscientiae iudicium, quo credimus aliquid ad faciendum ad Dei venerationem contra quod sane nil est attendendum, si reatum evitare cupimus.

Ex Capite XV.

Improperia improperatum tibi. Verba sunt ipsius Davidis, ad Deum Patrem ex persona Christi loquentis.

Id ipsum sapere alterum. Hoc est, ut vnum et idem inter vos mutuo sentiatis.

Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter uerbum Dei, ad confirmandas promissiones patrum: gentes autem super misericordia honorare Deum. Vtrunque populum ad concordiam pellicere cupiens, dico, inquit, primum quoad Israeliticum populum Christum Iesum ministrum & praedicatorem fuisse circumcisionis: hoc est, ipsorum Iudaeorum circumcisorum, pro declaranda Dei Patris veritate, ad confirmandas praestandasque tandem patribus olim factas promissiones: deinde, quod ad alterum populum attinet, dico siue moneo gentes, pro misericordia ipsis non ex promisso, sed gratuito praestita honorare ac glorificare Deum. Vtrunque extruant alij, hic mihi magis probatur ordo & sensus.

n.

Pfal. 17.

Propterea confitebor tibi in gentibus. Rursus verba sunt Christi ad Patrem, per prophetam enunciata.

Letamini gentes cum plebe eius. Locus est in Deut.

capite trigesimo secundo, ubi iuxta Septuaginta versionem latinitate donatam, ita legimus: *Lætamihi gentes cum populo eius.* Hoc annotare visum est, quòd complures depræhenderim in hoc loco demonstrando hallucinatos.

Erit radix Iesse, & qui exurget regere gentes in cum gentes sperabunt. Hoc testimonium pene iuxta Sep. retulit, quorum versione frequentius vitur apostolus.

Habeo gloriam in Christo Iesu ad Deum. εχω δὲ ἡδύχνησιν ἐν Χριστῷ ἰησοῦ τὰ πρὸς θεόν. Sensus est. Habeo quòd glorier per Christum Iesum, in his, quæ ad Deum pertinent.

Non audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit Christus. Ad superiora referendum est. Dixerat enim se ministrum esse in omnes gentes: dixerat item gloriationem sese habere apud Deum, propter felicem prædicationis suæ successum: nunc subdit: Non glorior, neque quicquam iactabundus loquor de meis factis, quasi ipse quicquam effecerim: sed tantum de his quæ per me tanquam per instrumentum, vel potius seruum operatus est Christus. Cui vero Origenica magis placebit elucidatio, eius secundum suum interpretem hæc sunt verba. Quæ loquor, inquit, non sunt alieni operis verba, nec alienorum gestorum laudator efficior: sed quæ scio Christum per me effecisse, hæc vobis scribo: quæ per obedientiam gentium verbo in me & opere explevit. Verbo præ-

Ee 2 dica-

IN EPISTOLAM

dicationis, opere signorum & prodigiorum.

Illyricum.) Regio est inter Italiam, Germaniam, Macedoniam & Thraciam, quæ & Illyris dicta est, nunc vero Sclauonia, à quibusdam Liburnia, habetq; ab vno latere mare Hadriaticū, ab altero Danubium. Distat autem ab Ierusalem 26 gradibus, miliaribus Germanicis plus minus 350. Brabanticis 500. Gallicis vero circiter 545 tantum terræ spacium occupauit huius apostoli prædicatio.

Probauerunt.) Approbauerunt, dignum ac re-
ctum visum est.

In abundantia benedictionis Christi ueniam.) Hoc est conspecturus sum vos in omnibus bonis quæ secundum euangelium sunt profecisse. Abundantiam benedictionis, vel bona uniuersa, laude & benedictione digna: vel eleemosynam appellat. Eam nanque tacite ac uerecundè à Romanis stipulare uidetur pro sanctis.

Sic autem prædicaui.) Sensus nihil habet obscuri: tantum illud admonendum, Græcis amplius quid haberi, scilicet, ὅτι ὁ θεὸς διὰ τὴν εὐαγγελίαν ἀπελίζετο, id est, sic autem annitens vel elaborans euangelizare. Non liquet tamen aperte an hæc lectio fuerit olim usitata.

Vt refrigerer uobiscum.) Ut refociller, ait, & quietem habeã post multos agones atq; discrimina, idq; uobiscum: vos ob meam doctrinam, ipse ob crescentem in uobis fidem.

Ex capite XVI.

Phœben

Proheben sororem nostram.) Sororem communē ait Amb. id est, de lege: tametsi alij sororē eam vocatam Christianitatis nomine autument. Per hanc creditur Apo. epistolā Corintho Romam destinasse. Cæterum Phœbe aqua & omne purum dicitur.

Cenchris.) Vel secundum alios, Cenchreis. Est autem portus Corinthiorum.

Priscam & Aqu. adi.) Videntur mihi, inquit, Origenis interpretes, isti esse de quibus in actibus A- Act. 16. 2.
post. ita scriptum est: Post hæc autem discedens Paulus ab Athenis venit Corinthum: & inuento ibi quodam Iudæo nomine Aquila de Pontico genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscilla vxore eius, propterea quod præceperat Claudius discedere omnes à Roma, accessit ad eos: & quia erat consimilis artificij, & mansit apud eos, & operabantur simul. Erant autem artifices tabernaculorum, hoc est, sutores.

Dignè sanctis.) ἀξίως τῷ ἀγίῳ, Aduerbiali particula nominis caium addidit, & tantundem valet, quasi dicas, sicut decet sanctos.

Andronicum & Iuniam.) Andronicus vir victoriosus dicitur: Iunia, à lunone, id est, dominatrice, vir quidam vocatus est.

Qui sunt nobiles.) ἐπίσημοι, id est, insignes, quos notabiles vulgo dicimus.

Apellen probum.) Id est, probatum in Christo.

Vt obseruetis. Hoc est, diligenter satagite, vt cognosca-

IN EPISTOLAM

gnoscatis & caueatis illos qui dissensiones, & offendicula, &c.

Benedictiones. Ὀλιγίαις, pro assentatione & adulatione posuit.

Vniuersa ecclesiae.) Græcis genitiui sunt recti ab hospes. Hospes autem Pauli dicebatur, apud quem apostolus ipse hospitaretur,

Erastus arcarius.) Hunc alij ciuitatis præfectum: alij dispensatorem ciuitatis, qui dictante iustitia gubernarit ciuitatem, maxime in precijs moderandis: alij quaestorem ætarium fuisse volunt. Græcis est ἀράριος, quod archarius vertit interpres, ab ἀρχή, id est, magistratus vel principatus, voce efficta. Quod sanè magis responderet œconomò, quàm arcarius ab arca, quanquàm non omnino displicet si quis legat arcarius.

Ei autem qui potens est uos confirmare, iuxta euangelium meum & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei, in cunctis gentibus cogniti, soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor in secula seculorum.) Tota hæc verborum congeries, inconcinnam & obscuram habet intelligentiam, & combinationem. Verum huic malo magna ex par-

parte medebitur, si intelligamus hæc pendere à particula Amen proxime præcedenti. Præcatus enim fuerat Romanis gratiam, dicens, Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis: quam in ipsis confirmare cupiens, Amen adiecit, adiurantis ac adfirmantis particulam. Verum agnoscens confirmationem hanc veritatisq; attestatiorem à sola absolutissimæq; veritate Deo pendere, Amen, inquit, sit ei qui potens est vos confirmare, & cæter. Atqui, ut id mihi maxime probeatur, facit tum coniunctiua particula autem, quæ hæc cum superioribus videtur connectere, tum etiam confirmandi verbum, quod respondet & veluti explanat quid dixerit ipsum Amen.

Secundum hæc igitur totius contextus hic erit ordo & intellectus. Gratia domini nostri Iesu Christi sit cum omnibus vobis, Amen. Ei autem nempe soli sapienti Deo Amen sit, qui potens est vos in hac constabilire gratia, iuxta euangelium meum, imò iuxta prædicationem, non meam sed CHRISTI IESU, per exhibitionem mysterij multis retro seculis absconditi, quod nunc manifestatum, & per propheticas scripturas iuxta imperium æterni Dei, ut obedientia præstetur fidei patefactum est, per Iesum Christum, cui gloria in omnia secula. Illud iam aduertat oportet & *κτὰ*, id est, secundum posterius, magis per vel ad signare, alioqui enim durius cohærebunt duo *κτὰ* idem signantia. Posset quoq; & aliter, quanquam paulo coactius enarrari,

IN EPISTOLAM

vt ei autem ex fine subaudiatur honor sit & gloria,
& nihilo minus suo loco, secundò repetatur, reli-
quis omnibus vt iam iudicatum est in suo ordine
permanentibus. Cætera quæ comminisci tantum
poteram, de $\mu\acute{o}\nu\eta\ \theta\phi\delta\ \delta\iota\delta$ per ablatiuum reddendo,
de construendo verbo confirmari cum soli deo,
deq; alijs nonnullis lubens pertranseo, ne vel diuina
tionibus, vel prolixitate oneri sim lectori.

IN LOCOS DIFFI- CILIORES PRIORIS EPI-

stolæ ad Corinthios, Scholia.

Ex capite I.

IN gratia Dei. ἐπὶ τῆ χάριτι, id est pro
pter gratiam, vel pro gratia Dei, quæ
data est vobis.

*In omni uerbo, & omni sciētia, sicut te-
stimonium Christi confirmatum est in uobis.* In omni
bus, inquit, diuites facti estis, in omni sermone pa-
riter & scientia, per quæ Christi testimonium, quod
à me vobis perhibitum est, ratum ac firmum fa-
ctum habitumque est in vobis. Aliter distingui po-
test, ad hunc modum. Καθὼς δὲ μὲν πρῶτον τῷ Χρισ-
τῷ ἐβεβαίωθη ἐν ὑμῖν. Sic testimoniū Christi confir-
matū est in vobis, vt vobis nihil desit in vlllo dono.

Expectantibus reuel. Reuelationem, domini ad-
uentum dicit, quòd nobis absconditus sit.

Vt idipsum dicatis om. ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε παντο-
τῶς. Id est, vt idem loquamini, pronuncietis, cen-
seatis

scatis, siue profiteamini pariter omnes.

Ab his qui sunt Chloes.) Id est, qui sunt de familia Chloes. Est autem Chloë matronæ cuiusdã nomẽ, à cuius familiaribus didicerat Paulus Corinthiorũ dissidia. Nonnulli tamen putant loci esse vocabulum, de quo qui curiosius perscrutari voluerit, Stuni cæ videat taxationes.

Stephanæ domum.) Stephanas proprium viri nomen est.

(Christi.

Verbum enim crucis.) Id est, prædicatio crucifixi

Nam quia in Dei sapientia, non cognouit mundus per sapientiam Deum, &c.) Nam propterea quòd in ipsa sapiëntia diuina, quæ in primis elucescit in rebus conditis, non cognouit mundus per mūdānam & superbam suam sapientiam, præfidijs fretus humanæ philosophiæ Deum: placuit è diuerso sapientissimo Deo, per eiusmodi prædicationem, quæ humana philosophia tumentibus stulta abiectaq; reputaretur, saluos facere credentes.

Quod stultum est Dei, sapiëntius est hominibus, & quod infirmum est Dei, fortius.) Sensus est: Stultitia Dei, id est, philosophia Euangelica, qua Deus veluti stultus & humilis prædicatur mortalibus, sapiëntior est quàm homines, quantumuis sapiëntiæ professione celebres. Imò, quæ Dei sunt abiectissima, stultissimaq; vniuersam confundunt superantq; mundi sapiëntiam. Adhæc, ipsa Dei infirmitas, vt est Christi humanitas & mortalitas, qua infirmus visus est, fortior omnium mortalium viribus, atq; adeò ipsa diaboli potestate validior est. Quid enim est Chri crux, *St.* nisi hanc cum æterna componas sapiëntia, nisi quædã

IN EPISTOLAM

insipientia? Quid mors Christi, si omnipotentiam respicias, nisi quaedam infirmitas?

Et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret.) Ea quæ non sunt, hebraica figura vocat quæ pro nihilo ducuntur: quæ sunt verò, pro illis ponit, quæ plurimum habere momenti videntur.

Vt non gloriatur omnis caro.) Id est, homo mortalis, quasi merito sapientiæ, potentie, nobilitatis, aut diuitiarum sit delectus à Deo.

Ex ipso autem uos estis in Chr.) Non vestro, sed ipsius Dei Patris dono ac fauore vocati estis in consortium Filij sui, qui factus est nobis sapientia, &c.

Jerem. 9. Quod si non ignoratis, proculdubio fiet, ut (quæadmodum hortatur nos Ieremiæ vaticinium) nõ gloriemini in sapientia vestra, neq; in fortitudine, neq; qui glo. in in diuitijs, sed in Domino.

Ex capite II.

Non enim iudicauit me scire.) Iudicauit, posuit pro existimauit: quæadmodum & aliàs positum comperimus, vt Lucæ vij. Rectè iudicasti.

Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est.) Secundum duplicem distinctionem, duplicem potest hic locus habere sensum. Primo sic: Sed loquimur in mysterio, siue per mysterium, id est, arcana quadam ratione Dei sapientiam, quæ abscondita est ab huius mundi sapientibus. Altero modo sic: Loquimur Dei sapientiam quæ abscondita est in mysterio, quod aliud præ se fert, & aliud creditur & intelligitur. Et iuxta hunc sensum simplicius esset accusatiuum ἀποκρυφισμῶν accusatiuo redde-

reddere absconditam, omiſſis particulis quæ & eſt.

Sicut ſcriptum eſt: Quod oculo, &c. Quum hoc teſtimonium in nullo ſacro Bibliorum codice ſcriptū reperiatur, ex apocrypho Eliæ Prophetæ deſumptū putant. Quod quomodo haudquæſq̄ abſurdum videri debeat, in Mattheo diximus, cap. xxvij.

Quòd oculus nō uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparauit Deus ijs qui diligūt illum.) Græcè eſt: ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠβίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. De ſenſu nulla eſt ambiguitas. Quod ad lectionem attinet, nihil hic erit quod offendant lectorem latinum, ſi aut aſcenderunt legatur, pro aſcendit, vt beatus ſcribit Hieronymus, aut loco quæ, quod H. ad. Ruf. ſubſtituatur: ſed nec græcum, ſi meminerit Artici- & aliàs. ſmi illius, quo nominatiui plurales neutri generis cum verbis conſtruuntur ſingularibus. Niſi fortè quem malè habeat relatiuum in initio poſitum, cui malo medebitur, ſi ante relatiuum poſterius, ſunt, vel eſt, ſubaudiatur. Probabilius tamen eſt Interpretem, quòd in initio coniunctiuè poſuiſſe, atq; itidē ὅτι pro ἃ legiſſe in græcis.

Spiritualibus ſpiritualia comparantes.) Vt ſi quæſtiones in Chriſtiana ſuboriātur philoſophia, comparamus has, id eſt, ſoluimus, nō dialecticis rationibus, ſed ſpiritualibus aut ſententijs aut figuris. Poſſet quoq; & in hūc ſenſum accipi: ſpiritualibus hoībus non alia quàm ſpiritualia & cœleſtia verba accom- modamus ac tradimus, Cui aptè cohæret quod ſubdit:

X.

A. n.

IN EPISTOLAM

M. subdit: Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: nã stultitia sunt illi eiusmodi. Animalem aut̃ hominem vocat eam hominis partem, quam nostri rationem vocant, & optimum nature: vt sit animalis homo ab anima, viuens non secundum crassissimi corporis voluptates, sed secundum animam, id est, ratiõis vsum: qualis vel Socrates, vel Zenon, vel Paulus ante conuersionem esse potuerunt: & sunt quicunq; iusti vel sapiẽtes sunt, citra spiritum Christi. Alijs locis totum hominem secundũ totam naturam vocat carnem.

Hef. in Le. cap. I. *Animalis autem homo.*) Animalẽ dicit ab anima, sentiens eum, qui animo versatur nõ circa carnem, sed circa res naturales, vt docet Hefichius.

Ioan. 3. *Et non potest intelligere, quia spiritualiter exami- natur.*) Ex græca lectione non vnus sensus colligit. Vel enim $\delta \acute{\alpha}\nu\alpha\kappa\rho\iota\nu\epsilon\iota\varsigma$ construitur cum homo animalis, qui spiritualiter dijudicatur, eò quòd humanis rationibus fidens, credere renuit, iuxta illud: Qui non credit, iam iudicatus est. Vel construitur cũ hac clausula, ea quæ sunt spiritus, quæ fide ac spiritu dijudicantur, examinãtur, discutiuntur, discernuntur, indagantur. Hæc enim omnia $\acute{\alpha}\nu\alpha\kappa\rho\iota\nu\epsilon\iota\varsigma$ significat. Præterea $\delta\tau\iota$ vel pro quia, vel pro quodcunq;, vt sit, $\acute{\alpha}\tau\iota$, accipi potest, cui etiam aptè respondet quod sequitur.

Spiritualis autem iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur.) Qui Dei spiritu ducitur, omnia dijudicat: præsentia hæc, caduca ac momentanea esse: futura, perpetua & stabilia: infideleis æternis esse obnoxios supplicij. At ipse à nemine infidelium verè dijudicari

dici potest, rectè ne an malè sapiat, aut operetur.

Quis enim cognouit sensum domini, aut quis instruxit eum? Dixerat supra spiritualem à nullo diu dicari, idèq; modò probat autoritate Iesaiæ prophetae, cuius ex cap. 40. sensum potius quàm verba recèset. Si ergo nemo carnalium diuinum sensum, mentem, siue intelligèntiam pernoscit, nec instruere quisquam Deum potest: per cõsequens, nec docere, aut diiudicare eum poterit, qui hoc d'omni sensu & spiritu sit imbutus. Porro græcè lectionis (vt quidè hodie habet) sensus ad verbum redditus, hic est: Quis enim cognouit mentem seu sensum Domini, qui instruet illum, siue (vt quidam latini habèt codices) qui instruat eum? Vbi licet relatiua particula libera videatur, vt referre possit vel sensum, vel dominum, vel eum de quo queritur, quis cognouit sensum do. Deinde etiam in illo eum subaudiri possit, vel dominum, vel sensum domini, vel spiritualem qui à nemi-
ne diiudicatur. Res tamen ipsa, & sermo propheticus magis postulat, vt qui ad hominem referatur, et eum delignet ipsum dominũ, seu domini sensum.

Ex capite III.

VT sapiens architectus.) Architectus dicit qui structuris ædificiorum præest, vel fabrorum princeps: ab ἀρχὸς princeps, & τέτονος faber.

Si quis autem super ædificat super fundamentũ hoc aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, uniuscuiusq; opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur, &c.) Iecit fundamentum D. Paulus Christum Iesum, cui
vniuer-

IN EPISTOLAM

vniuersa dogmatum, adhortationum, consolationum, & ex his surgentium bonorum operum firmitura niti debeat. Huic igitur fundamento alij alia superædificant: quæ cuiusmodi sint, generosa ne an humilia, fortia an infirma, preciosa an vilia, in præsentem quidem vitam, ob mortalium infirmum & præposterum iudicium, plerunque ignoratur. Verum supremi iudicij dies, quem non frustra Domini diem vocat Interpretes, nimirum adiecto vocabulo Domini distinguens illum à præsentis temporis diebus, qui hominis videntur esse magis, quibus quod libet etiam sibi licere putat homo. Ille, inquam dies, palàm faciet qualia fuerint, quæ superstructa sunt. Nam ignis ille examinatus, vel occultissima cordium perscrutans, quo tota mundi machina conflagrabit, quum venerit iudex iudicare seculum per ignem: quicquid solidum & eximium fuerit, conseruabit, illustrabit, ac tali fundamento dignum coarguet: & contra, quicquid vile, inefficax, & imbecillum, ignis absument.

Dies enim
dñi declar.

G. o.

Ha.

Aurū, arg.
lapides.

G. o.

Si quis superstruxerit aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, foenum, stipulam, &c.) Veluti qui cælestis doctrinæ, vel diuinæ contemplationis fulgoribus quasi auro quodam irradiat: qui eminentioris cuiusdam dilectionis synceritate veluti argento enitescit: qui terrenis omnibus calcatis, spretoque mundi illecebris, cælestibus inhiat, conuersationemque cum beato apostolo Paulo habet in cælis, eoque quasi turri extructa ad superna conscendit: qui cum Maria illa Evangelica optimam deli-

desigit partem, nunquam auferendam: qui diuenditis omnibus, thesaurum sibi parat, quem nec fur auferre, nec tinea demoliri queat: qui hoc vitur mundo, tanquam non vitur: qui spreto carnis conjugio, æterno Dei verbo, sapientiaue indissolubili vinculo cohæret. Hic sine detrimento præmium accepturus est, & perstabit omnino huius opus.

Sin verò quis superstruat ligna, fœnum, stipulam, veluti qui matrimonio iunctus, cogitat quæ mundi, quæ vxoris, quæ liberorum sunt: qui cum Martha curat ea quæ corpori sunt necessaria: Quisquis hæc ædificat, & scopum ac fundamentum habet Christum, ita vt ei temporaria, nec ea quæ licita sunt præponat, etiam si quædam leuiora incurrerit admissa, quæ per ignem expianda erunt, sua tamen mercede nequaquam fraudabitur. Non dicit autem apostolus Paulus illum per ignem seruandum, qui ferrum, aut æs, aut plumbum superædificarit, hoc est, peccata grauiora commiserit, nam is fundamentum non habet CHRISTVM, vnde necesse est æterno illum deperire supplicio.

Præterea, vt hanc præmiserim enarrationem, nimirum ex probatissimis hinc inde desumptâ authoribus, non iuerim tamen inficias, hæc eadem verba de purgatorio igne rectè accipi posse, quod credimus animas leuioribus culpis obnoxias cruciandas, vbi mortali relicto corpusculo hinc emigrarint, tametsi nihil hoc minus quibusdam persuasum esse non ignorem. Certè ego ab vniuersalis Ecclesiæ Romanæ sententia hac in re censeo

Lucæ x.

Am.

Distin. 25
Qualis.

IN EPISTOLAM

seo non recedendum. Ceterum cuiusmodi sit ignis ille expurgatorius, & quis sit purgatorij locus, nec huius loci est nec mearum virium discutere. Explicat hunc locum iuxta priorem illam sententiã Aug. in Enchir. cap. 68. copiosius etiam in libro de Fide & operibus, ca. 16. nisi quòd per ignem intelligat tribulationem tentationis, & de terrenis rebus dolorem, iuxta illud Ecclesiastici 27. Vasa fig. pro. for. & ho. ius. tent. tri. Idem quoque & de igne purgatorio hæc intelligenda esse insinuat, tam lib. de VIII. Dulcitij quest. q̄. 1. tam etiam in explicatiõe Psal. 37. vbi sic inter cætera ait: Et quia dicitur, saluus erit, continetur ille ignis. Ita planè quàmuis salui per ignem, grauior ramentum erit ille ignis, quàm quicquid potest homo pati in hac vita, &c. iuxta posteriorem sententiã explicat hunc locum exactius B. Gregor. libro Dialo. III. ca. 12. si quis forte videre cupiat.

Nescitis quia templum Dei estis? Hic reuertitur Paulus ad id vnde fuerat digressus: siquidem præmisserat, Corinthios Dei esse ædificationem: & si forte non intellexissent quam dixisset ædificationem, percontatur ex eis, vt ex hoc acrius illos coarguat & efficacius.

Nemo se seducat. Erant inter Corinthios quidã humana philosophia præditi, cui plus satis fidentes in Christum credere stultum arbitrabantur, atq; per hanc & seipsos seducebant, & alios in viua Dei templa fide consecratos, prophanare & seducere conabantur. Hos itaq; coarguit & admonet, inquit: *Nemo se sedu. Si quis temp. &c.*

Itaq; nemo gloriatur in hominibus. Omnia enim vestra

uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, &c. Itaq; de quo
 maximè vos admonitos esse volebam, vt cœperam
 vos redarguere, quòd factionibus dediti essetis, di-
 centes: Ego Pauli sum, ego Apollo, &c. Deinde, &
 prophanis Philosophis addiçti essetis, dicētes: Ego
 Aristorelicus, ego Platonicus, ego Epicureus, quo-
 rum cogitationes Prophetæ testimonio modo o-
 stendimus esse vanas. Hæc, inquam, quum ita sint,
 ne gloriatur quis hominis mortalis titulo aut co-
 gnomine. Iam mihi vide, quàm Apostolus deiciat
 & sese, & alios, in quibus gloriabantur Corinthij;
 vt efficacius illis persuadeat quod volebat. Omnia,
 inquit, vestra sunt. Vobis subiecta sunt, vestris ser-
 uiunt commodis omnia, in quibus tanquàm in
 sublimioribus gloriâmini. Quemadmodum indi-
 gnum est præpotentem quempiam gloriari in ser-
 uis, ac rebus sibi subiectis; tanquàm illis acceptum
 ferre debeat, quod habet nobilitatis & gloriæ: ita
 nec vos gloriari condecet in his quæ vobis subiecta
 sunt: Nos serui sumus vestri, vestris pedibus subie-
 cta sunt omnia, mundus, vita, mors, presentia, futu-
 ra, vt vos illis dominemini, illa inseruiant vobis in
 vestrum commodum & salutem. Cæterum cui vos
 ipsos vestraq; omnia debetis, Christus Deus est. Ne-
 phas tamen haud esse puto, nec Paulinæ menti con-
 trarium, si quis de imitatione & patrocinio sibi gra-
 tuletur alicuius sancti, modò id cū modestia faciat
 & humilitate.

Omnia em̄
 v̄ra sunt.

Vos autem, inquit, Christi.) Si ergo Christi estis
 famuli, à quo tota nostra simul & vestra dependet
 salus, quid est, quòd ad eius iniuriam in hominibus

IN EPISTOLAM
gloriemini, vt ab his aliquid speretis?

Ex capite IIII.

Hic iam quæritur inter dispensatores, ut *fidelis quis inueniatur.*) Græce ita legitur, ὁ δὲ λοιπὸν ζητεῖται ὡς ὅτις οἰκονόμοις, ἵνα πισὸς ἦς ἐυρεθῆ. quod ad verbum ita sonat. Quod autem deinceps quæritur in dispensatoribus, vt fidelis quis inueniatur. Quod quæritur, inquit, id est, inuestigatur siue perquiritur in dispensatoribus illud est, & esse debet, vt fidelis quis inueniatur: atque ita est quædam connexio verborum siue responsio, inueniatur ad quæritur. Nec discrepat ab hoc sensu vulgata interpretatio. Nam, hic iam, pro eo ponitur quod græcis est, ὁ δὲ λοιπὸν hoc est, ceterum autem, vel quod autem superest, vel aliquid huiusmodi. Porro ζητεῖται alij magis hic requiritur significare autumant.

E.

Mibi autem pro minimo est, ut à uobis iudicer: aut ab humano die.) Quare vero & inter vos sunt, qui inquirant vt fidus dispensator reperiatur: alij quidem arbitantes & iudicantes me dignum mysteriorum Christi dispensatorem, alij indignum, nihil moror, imo nihili duco huiuscemodi de me iudicia. Addo & hoc, pro minimo mihi esse vt ab humano die, id est, humana lege, vel humano iudicio iudicer. Diem enim pro iudicio apostolus vsurpare consuevit, vt supra indicauimus, vbi egimus de Paulinæ dictionis phrasibus. Tunc
auctem

A.
n.

autem censendum est iudicium esse humanum, quando nullo fulcitur scripturæ, æquitatis, aut rationis testimonio: sed solis nititur affectibus humanis. Quod autem tale fuerit iudicium Corinthiorum, discere potes quum ex illo quod apostolus præmisit, Nonne carnales estis, & secundum hominum ambulationem: tum ex commentarijs Am.arque Chry.

Sup. 3. 2.

Hec autem fratres transfiguravi in me & Apollo.) At vero ne nos, inquit, non tam moribus, quam sermonibus docere atque exhortari velle arbitramini, horum quæ præmisimus de gloriatione in hominibus alijsq; figuram & exemplar, cui conformemini nos ipsos dedimus, atque Apollo, quem apud vos recedens reliquimus. Alij sic excutiant hunc locum, ut dicant Paulum in se & in Apollo illorum transtulisse personam, qui inter Corinthios sectarum dissidiorumq; erant autores, atque ita effectis nominibus loquutum fuisse ne quos offenderet. Porro quod subsequitur.

Ne supra quam scriptum est, unus aduersum alterum infletur pro alio.) Græcis aliquanto secius legitur, ad hunc modum. *Ὅ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἰς ὑπὲρ τῆς αἰῶς μὴ φυσιοῦσθε καὶ τῆ ἐπίδοξου.*

Id est, non supra id quod scriptum est sentire, ne vnus pro vno infletur aduersus alterum. Ut discatis, inquit, in nobis non ultra id quod scriptum est, per nos, vel alijs in diuinis literis, sicuti illud, Nolite iudicare & non iudicabimini, de

Mat. 7. 2.

IN EPISTOLAM

vobis ipsis sentire, vt ne hic illius, ille huius nomine
extollamini & gloriemini alius contra alium.

Quis enim te discernit? Quid autem habes, quod?
Ec.) Hic videtur Corinthiorum doctores in pri-
 mis compellare, qui gloriabatur, sed vanè quia non
 in domino: Quòd scilicet multis cumulati essent
 dotibus, muneribus, diuitijs. Quis ergo te discernit,
 inquit, ac djudicat cæteris te præstantiorem aut
 etiam inferiorem? Sanè homo mortalis est, cuius
 vanum incertumq; est iudicium. Vel hoc pacto.
 Quis te discernit, id est, segregat quasi excellentem?
 nisi tu temetipse: reputans & iudicans te alijs præ-
 ferendum ob munera quædam, veluti eruditionem,
 generis nobilitatem, opes, &c. Sed quæso te quis-
 quis hæc tibi fingis, quid habes quod non à sum-
 mo omnium largitore Deo acceperis, idque ferè
 per nos?

Quid ha-
bes quod
&c.

*Instabiles sumus, id est, nullo certo loco detine-
mur.*

- X.
A. *Et angelis.* De vtrisque accipi potest, siue bonis si-
 ue malis angelis. Bonis spectaculum erat aposto-
 lus alijsq; discipuli: quia ipsorum certamina cæles-
 stium spirituum erant digna aspectu: Malis verò,
 quia apostolorum iniuriæ ipsis erant oblectamen-
 to, cernentibus hosteis suos nimirum apostolos ex-
 cruciari, in terrorem aliorum qui erant credituri.
- E.

*Peripsema, vox græca est, & pen. pro. ac tale quid
 significat quale apud nos nauici, quisquiliæ, sterqui-
 linium. Alij reticulum quo sudantes se abstergunt
 significare tradūt: alij soleæ suppaetum corium: alij
 vestigio-*

vestigiorum puluerem: alij vero omnem scoriam.

Et cognoscam non sermonem corū qui inflati sunt, sed uirtutem. Non uestram eloquentiam, non tergiversationem, non dicacitatem, inquit, uestram spectabo & approbabo: sed robur potius spiritus, in bonis actionibus constantiam, inuiolatae fidei humilitatem. Memineris quoque hic non ἀρετήν esse, quæ probitas est, vitio opposita: sed δύναμις, id est, robur siue potentiam. Nihil tamen verat, quo minus hanc uocem pro illa positam accipiamus.

Ex capite V.

EXpurgate uetus fermentum ut sitis noua cōsper. Fermentum appellat incestuosum illum: Conspersionē autē, quam paulò superius massam dixit interpret, id est, farinam aqua temperatā, præparationem quandam, ad melioris uitæ restaurationem.

Scripsi uobis in epistola, Ne commisceamini fornicarijs: non utiq; fornicarijs huius mundi. Ut donem Chrysoftomum & Theophylactum in ea fuisse sententia, qua crediderint D. Paulum non alterius hic meminisse epistolæ, quàm huius, quæ ad Corinthios prima dicitur: arbitror tamen, sicut ad Laodicensis, & ad alios forte: ita quoq; & ad Corinthiorum ecclesiam aliam ab hijs duabus epistolam deliniasse, in qua uetuerit cum fornicarijs habere consuetudinem. Verum quoniam id dictum quidā de fornicarijs ethnicis fugiendis accipiendum putarūt, aut certē putare potuerunt, hinc est quod suam ip-

IN EPISTOLAM

fius sententiam declarans ait, Non vtrique fornicarijs. Non vtrique siue profus (id enim οὐκ ἀνίως figurat) omne commercium cum huius mundi gentilibus libidine contaminaris, auaris, idololatriis, rapacibus, prohibui: quoniam siue alioqui

Alioqui de
bu. de hoc
m. ex.

Si hoc uoluiffem debueratis de hoc mundo exiffie.) quandoquidem tales nusquam non sunt.

Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare.) Id est, mea quid refert iudicare, de his qui alieni sunt à fide Christianæ ecclesiæ.

Ex capite VI.

A Pud iniquos, & non apud sanctos? Iniquos gentiles, sanctos Christianos appellat, Quoniam sancti, de hoc mundo iudicabunt? Id est, fideles mundum hūc, hoc est infideleis, iudicabunt. Proinde illud de hoc mundo cum iudicabunt, non cum sancti construendum est.

Angelos iudicabimus.) De impijs accipiendum. *Contemptibiles, &c. constituite ad iudicandum.)* Nequaquam hoc dicit, q̄ ita fieri voluerit, sed ut pudeat illos apud ethnicos iudices aduersus fratres in ius euocari, quum quiuis vel contemptissimus inter Christianos, modo suæ respōdeat professioni, dignior sit in eo qui inter infideles pro summo habetur ad iudicariam autoritatem capeffandam.

Iam quidem omnino delictum est in uobis, quod iudicia habetis inter uos.) Hoc est, in condēnationem & ignominiam uestram cedit hoc ipsum, quòd tribunalia quæritis & iudicia exerçetis inter uos ipsos,

fos, qui pacis atque concordiae estis discipuli.

Molles. Qui velut euirati, obscœnis tactibus actibusque inquinantur.

Omnia mihi licent: sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent: sed ego sub nullius redigar potestatem. Dixi, inquit, scortatores, idololatrias, adulteros, atque id genus reliquos regnum Dei non consequuturos. At vero, quod ad arbitrij libertatem attinet, nihil est quod lubeat, quin idem & liceat. Omnia in mea sunt potestate: scortari, cibo potuque ingurgitari, diuitijs inhiare, furari, inebriari, &c. non tamen hæceadem expediunt, id est, nec vilia sunt nec bona: imò ediuerso inutilia & perniciofa: atque ob id sub nullius horum redigar seruitutem aut potestatem. Huic interpretationi mihi magis videtur accedere sensus Pauli, quum propter ea quæ præmittuntur, tum propter ea quæ subnectuntur: nihil tamen prohibet quo minus & aliam quoque admittam, nimirum hanc. Quoniam supra dixerat omnino delictum esse inter illos, quod causas agerent pro rebus familiaribus, quatenus sit iudicijs tribuendum nunc manifestat. Omnia, inquit, quæ lege diuina seu iure prohibita non sunt, mihi licent, vt iudicio mihi patrocinentur in hijs quæ necessitatis sunt naturæ, sed non expedit semper, vel quia mihi in via Dei impedimentum præstatur, vel quia proximo scandalum datur. Omnia mihi licent: sed ego quum charitate liber sim, nolim redigi sub alicuius potestatem si-

X.

Ego sub
nullius re-
digar pot.

IN EPISTOLAM

alicuius potestatem siue iudicis, siue rei temporalis, vt illis seruiam, sed magis volo illa seruiant mihi.

Esca uentri, & uenter escis. Deus autem & hunc, & has destruet.) Iuxta vnum sensum, per escam, effusum atq; immoderatum ciborum poculorūq; vsum, per ventrem ingluuiem ipsam intelligimus, quæ destruentur per æternam damnationem: iuxta alium vero sensum, per escam omne quo sustentamur, per ventrem corporis indigētiā accipimus, quæ etiamnum abolebuntur, vt neque venter cibo egeat, neque cibus corpori alimentum sit præbiturus.

Ex Capite VII.

NE tētet uos *satanas*, propter incontinentiā ue-
lterum inuicem, inquit, iungamini, ne *satanæ* occasionem præbeat is vos in deteriora pertrahendi. Exploratum quippe habeo vestram incontinentiam.

Volo autem omnes uos esse sicut me ipsum.) Id est, Volo omnes ad exemplum mei ab vxoribus abstinere. De vxore Pauli in epist. ad Phil. dicemus c. 4.

Nam cæteris ego dico.) Hoc est impari matrimonio iunctis, utpote altero infideli. De coniugij ratione plura habes apud Aug. li. de ser. do. in monte I. si quis forte desiderabit.

Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc con-
sentit habitare cū illo: non dimittat illā, &c.) Hoc intelligas, si utriq; anteq̃ Christo fuissent initiati, inissent coniugium, mox alter ad fidem venisset. Nā si prius fuisset aut mulier aut vir Christum professus, haud

haudquaquam cum alieno à Christianæ fidei sacramentis integrum fuisset matrimonio coniungi.

Sanctificatus est enim uir infidelis, per mu. fi. Confert hoc coniugis infidelis cum fideli consensus, ut hinc nil nocere illius immunditia, aut vlllo modo conuictus coinquinare valeat. Vincit enim sanctitas coniugis fidelis immunditiam infidelis. Vel, ut dilucidius dicam, sanctificatus, id est, emundatus est cōiunx infidelis, per consortem fidelem, ita ut non possit hæc ab illo propter consuetudinem coinquinari.

Alioqui filij uestri immundi essent. Bifariam exponi potest. Vno modo sic. Alioqui si impuritas increduli mariti, vel incredulæ vxoris, nitore credentis vxoris vel mariti non vinceretur, essent sanè liberi ipsi immundi. Altero modo sic. Alioqui si diuortium intercederet, liberi uestri impuri illegitimiq; cēferentur, tanquàm ex illegitimo congressu geniti. Priorem expositionem arbitror germaniorem.

Vnde scis uir, si mulierem saluam facies? Nisi unicuiq; sicut diuisit dominus. Vnumquenq; sicut uocauit Deus, ita ambulet: & sicut in om. ec. doceo. Duplex est apud græcos horum verborum distinctio: verum neutra ex integro cum vulgata editione nostra conuenit. Et ut est distinctio diuersitas, ita quoque diuersæ sunt intelligentiæ. Prior apud græcos distinctio talis est, Aut qui scis vir, an vxorem saluabis nec ne? Sic enim vertunt quidam ἢ μὴ vel ut alias legitur ἢ μὴ. Deinde succedit. Vnusquisq; sicut ipsi diuisit Deus, vnusquisq; sicut ipsum uocauit, ita ambulet: & sicut in ecclesijs omnibus ordino siue statuo.

IN EPISTOLAM

Huic ego hunc arbitror sensum assignari posse. Dixit, inquit, paulo superius fidelem non esse infidelis coniugis seruituti subiectū, nisi forrè cōsensus adfit eius qui incredulus est: nam hinc spes est bona incredulum tandem crediturum. At vero si discedere decreuerit incredulus, prorsus discedat. Nam vnde compertum habes ò marite, quòd vxorem incredulam sis seruaturus, maxime quum videas eam diuortium meditantem. Quū ergo nō possis certò dinoscere, super est hoc sciatur & obseruetur vt vnusquisque sicut ipsum diuifit à sua coniuge Deus, in eo statu, siue gentili, siue Iudaico, in ipsa separatione, & absque consorte, repudiata videlicet adhuc viuente, permaneat: & insuper sic versetur & ambulet, quē admodum in ecclesijs omnibus instituo. Neq; vero hic quenquam moueat, quod regimen verbi diuifit, commutās accusatiuū illi casum dederim, quum in cōtextu datiuum habeat: est enim aniptoſis scripturæ non infrequens, qua casus pro casu substituitur, sicuti & ibi, In tribulatione dilatasti mihi. Altera distinctio talis est, Aut qui scis vir an vxorem saluabis: Nisi, vel potius, quin vnusquisq; sicut ipsi diuifit Deus, vnusquisq; vt ipsum vocauit dominus, ita ambulet. Et sic in ecclesijs omnibus ordino. Ab hac distinctione parum adhorreret sensus quē modo posuimus, si *ἐπι*, quod nisi vertit interpres, pro quin accipias. Subest tamen & alius sensus, nimirum hic. Qui scire potes vir an forte domestica consuetudine, coniugali affectu, suauī alloquio sis tādē vxorem incredulam lucrifactorus Christo. Certè spes nonnulla reliqua erit, si Christianum te ferat maritum. Subdit ergo: Nisi (vel quinimo,) vnusquisque sicut

Pfal. 4.

X.

sicut ipsi, & cæter. q. d. Non igitur aliud hic iudicauerim opportunius vtiliusque, quàm vt quisque in ea sorte qua est quãdo vocatur, à Deo, siue in statu sit coniugali, siue conditionis sit seruilis siue liberæ, siue Iudæus sit, siue gentilis (nam hoc est quòd dicit vnicuique sicut diuisit dominus) in ea status conditione ad Christianam regulam victurus permaneat & ambulet. Atque hoc sensu hæc pertinebunt ad id quod superius præmiserat, non dimittat illam, & non dimittat virum. Jam vero, ne quid desideretur vel tertiam paucis addam elucidationem, quæ vulgaræ nostræ editioni respondeat quam quàm interim neutra præmissarum prorsus à latina lectione disideret: tantum si periodum non faceres post sicut diuisit dominus: vbi librariorum arbitratu factam suspicor periodum. Vt tamen hoc sequamur quod vsu receptum est, sic intellige. Vnde scis vir, si mulierem saluam facies, nisi sicut diuisit, id est, partitus est dominus gratiam: vel sicut præordinauit vnumquenque quando crediturus sit, & sustinet donec præuisa salutis eius hora adueniat: Vt vocatus est ergo quisque, ita in suo statu permaneat. Si matrimonio coniunctus est qui credit, matrimonium suum nõ rumpat, nec vir nec mulier, sed sic maneat, tam Iudæus quàm Græcus. Ego tamen primum sensum etiam si eum apud nullum fortasse reperias interpretẽ, alijs prætulerim, propter illud enim, vbi dicitur, Vnde enim scis mulier, si vi. sal. fa. & vnde scis vir, quod commodius propius præcedētis causa dicit quàm eius quod altius præcessit.

n.

X.

X.

A.

Circuncisus aliquis uocatus est? Non adducat præputium

IN EPISTOLAM

putiū. In præpu. aliquis vo. est: nō cir. Circuncisio nihil est, & præ. ni. est sed obser. Dei, & c. usq; ad id, nolite fieri serui hominum.) Præter cōmunem intellectum qui fere in propatulo est, be. Hiero. alium quendam profert, quem multis rationibus (quibus ob prolixitatem vitandam, supersedeo) docet esse germanū. Sic enim totum hūc locum edifferens scribit. Ad superiorem, inquit, disputationem, in qua docuerat si delem ab infideli non debere discedere, sed permanere in matrimonio, sicut eos inuenisset fides: & & in Apo. vnumquenque vel cœlibem vel maritum ita durare aduer. eun vt esset Christi baptisate depræhensus, infert subito parabolas circuncisi & ethnici, serui & liberi: & sub metaphora earum de nuptis disputat & innuptis. Circuncisus aliquis vo. est: non ad præ. Eo, inqt, tempore quo vocatus es, & credidisti in Christum, si circūcisus vocatus es ab vxore, & cœlebs eras, noli ducere vxorem, hoc est, noli adducere præputium, ne circuncisionis & pudicitæ libertatem oneres sarcina nuptiarum. Rursum, si in præputio quis vocatus est, non cir. Habebas, inquit, vxorem cum credidisti, noli fidem Christi putare causam dissidij, quia in pace vocauit nos Deus. Circuncisio nihil est, & c. Nihil enim prodest absq; operibus cœlibatus & nuptiæ: quum etiam fides, quæ propriè Christianorum est, si opera nō habuerit, mortua esse dicatur: & hac lege virgines quoque Vestæ & Iunonis vniuiræ in sanctarum queant ordine numerari. Vnusquisq; in in qua vo. vo. est, in ea per. Quando credidit siue habebat, siue non habebat vxorem, in eo permaneat in quo vocatus est. Ac per hoc non tam virgines co
git

H. li. ad-
uer. Ioui. i.
& in Apo.
aduer. eun
dem.

Iac. 2.

git vt nubāt, quàm repudia prohibet. Seruus vo. es, non fit ti. cu. sed & si potes li. fi. magis vttere. Etiam si habes, inquit, vxorem & illi alligatus es, & soluis debitum, & non habes corporis tui potestatem: atque (vt manifestius loquar) seruus vxoris es: noli propter hoc habere tristitiam, nec de amissa virginitate suspires. Sed etiam si potes causas aliquas inuenire dissiidij vt libertate pudicitie perfruaris, noli salutem tuam cum alterius interitu querere. Habero paulisper vxorem, nec precurras morātem: expecta dum sequitur. Si egeris patienter, coniunx mutabitur in sororem. Qui enim in do. vo. est ser. li. est domini: si militet, &c. Reddit causas cur nolit vxorem deserere. Idcirco ait precipio vt in Christum de gentilitate credentes inita ante fidē matrimonia non relinquunt, quia qui vxorem habens credidit, non tanto fidei seruitio detinetur quanto virgines & innuptæ: sed quodammodo est liberior, & seruitutis illi frena laxantur: & dum vxoris est seruus (vt ita dicam) liberus est domini. Porro, qui vxorem non habens credidit, & liberā seruitute coniugij vocatus est à domino, ille verè seruus est Christi. Quanta felicitas nō vxoris seruum esse, sed Christi: non carnī seruire sed spiritui. Qui enim adhæret domino, vnus spiritus est. Ac ne forsitan in eo quod supra dixerat, seruus vo. non fit ti. cu. sed & si po. li. fi. ma. vttere, sugillasse continentiam videretur, & in famulatum nos tradidisse coniugum, infert sententia quæ omnem amputet caullationē: Precio empti estis, nol. fi. ser. ho. Redempti sumus precioso sanguine Christi: immolatus est pro nobis agnus: & aspersi calidissimo rore hyssopi omnem pituitam noxiæ voluptatis excoxi-

IN EPISTOLAM

Exo.14.

Exo.16.

mus. Quibus in baptisate mortuus est Pharaō, & vniuersus eius suffocatus est exercitus, cur rursus Aegyptum quærimus: & post manna angelorū cibum, allia & cepe, & pepones, & carnes varias suspiramus? Hactenus ille. Iam ne qd fortè hæfites quod ad communem interpretum intelligētiā attiner, aliquot ex his clausulas quæ aliquid videntur lucis postulare explanando resumam.

Sed & si potes fieri liber magis utere. Nihil eram hic annotaturus nisi Chry. vidissem cum ijs contententem, qui hæc de libertate potius accipienda adserunt. Ne igitur quid ille senserit ignores, ipsius hic subijcio interpretamentum. Magis utere, hoc est, inquit, magis seruias. Et quid tandem eum qui liber esse potest permanere iubet in seruitute: Vt ostēdat non modo nil nocere seruitutem, sed prodesse. Et non ignoro qd quidam illā particulam magis utere, de libertate dictum efferunt, dicentes, quod si potes fieri liber, fias liber. Longe autem hoc verbum contrariū est à Pauli memoria, si hoc significatur. Nō igitur hoc dicit: sed volēs ostēdere quod nihil amplius fit si liber fiat, inqt, & si potes liber fieri, permaneas in seruitute. Deinde causam adducit. Qui enim in do. voc. est ser. &c. Hactenus Chry. Hic autem sensus manifestior fuerit, si illud etsi, id est, *ἐάν*, proquamuis positum accipiamus. Vide præcedentia.

Libertus est domini.) Libertus is dicitur, qui quū esset seruus factus est liber.

Nolite fieri serui ho. Nō hæc eo intulit, vt à dominis desciscāt famuli & famulæ: sed vt nihil ad humanam gratiam factitent, ne illis qui Christi nomini ad-

aduersantia imperat, obtemperent. Vide quę supra ex Hiero. scripsimus.

Tanquã misericordiã conse. Misericordiã vocat vocationem suam ad munus apostolicum.

Tribulationem tamen carnis.) Eiusmodi qui coniugij legibus obuincti sunt, varijs curis, laboribus, tribulationibus erunt obnoxij: veluti sunt patientium cruciatus, varię tum añ tum post parturitionē egrotationes, educandarum prolium sollicitudines, vigiliã, & id genus reliqua matrimonij incommoda.

Ego aut uob. par.) ὑμῶν φείδομαι, i. accurate vobis loqr, vel vestri misereor, vel vobis parco, pro indulgeo, & permitto vobis matrimoniũ. Au. ita intel ligit vt perinde sit ac si dicat, tempero à cõmemorandis vobis malis q̄ cõiugiũ comitantur. Am. vero, par cit, inquit, quãdo ad hęc magis prouocat, quę tribulationes carnis & solitudine memoratas includũt.

De virg. c.
15. & 21.

Sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimẽto domino obsequendi.) Vt habet hic cõtextus subaudiendũ est inuitans, vel adhortans, vel aliquid simile, alioqui inexplẽta erit oratio. Sic ergo verba ipsa composito. Hoc quod dixi de virginitate potius seruãda, non eo dixi vt laqueũ vobis iniiciã, & necessariam adseram virginitatem: sed inuitans ad id quod decorum sit & honestum: inuitans quoque ad id quod præbeat facultatem, opportunitatem & occasionem dominũ seruandi, vel domino obsequendi sine impedimento. Quod ad græca attinet, nõ est eadem illorum cũ nostro interprete scriptura, vt quid habent moderni græcorum codices. Ita enim legimus ἄλλὰ πρὸς

Aliãsdominũ obsequendi.

IN EPISTOLAM

ἢ ὁ ἄριστος καὶ ὁ ὑπερόσθεντος τοῦ κλειῶ ἀπὸ τῆς
 εὐαρέσως, quæ si ad verbum reddantur non erit
 quod intelligas. Sensus autem huiusmodi est. Sed
 ad honestatem, & bonam perseuerantiam domino
 absq; vlla distractione prestandam. Vel iuxta Hiero
 nymi interpretationem: sed vt ad id quod honestū
 est, & intentē facit seruire domino absq; vlla distra
 ctione vos adhorter. Verbum verbo redditū si quis
 id forte requirat, tale est. Sed ad honestatem & assi
 dentiam domino indiuulse.

Hic. con.
 Ioui. i. li. m

E. in. H.

Si autē turpē se uideri existimat, super uir. s. quod
 fit supera. & ita oportet fieri, quod uult fa. non pec.
 si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non ha
 bens neces. potest. autem habens suæ uolun. & hoc
 iudicauerit in cor. scilicet seruare uir. suā bene facit.)
 Quid si quis (inquit Photius quidā græcus) dedeco
 ri sibi futurum putet innuptam seruari domi filiam
 quæ in uirginitate educata fuerit, & putet sic potius
 debere fieri, uidelicet in nuptias dari, faciat qd uult.
 Sin uero quispiam steterit in hac sentētia firmus, vt
 in nuptias omnino non det illam, nec faciens hoc
 tanquam ex necessitate & à lege prohibitus: (si em̄
 hoc fecerit uehementer errat:) Si inquam quispiam
 tanquam nulla necessitate adactus hoc fecerit, sed
 tanquam suæ uoluntatis dominus à lege effectus,
 ipse quod potius est eligens, uidelicet non dare nu
 ptum, etiam hic benefacit. Potest autem illud, non
 habens, necessitatem etiam aliter non minus pro
 priè accipi, tanquam non coactus à filia secus face
 re. Si enim uidet filia conditionem sibi vt eam clo
 cet necessitatem adferre, non debet eam seruare uir
 ginem.

ginem. Vel 7° non ha. neces. etiam hoc significet.
 Non habens, inquit, necessitatē hoc facere, vel tan-
 quā anteā consecratur Deo, & edicauerat seruan-
 dā virginitati, vel tanquā filia ad hoc cogēte. Cui
 enim ex alterutro p̄dictorum necessitas incumbit
 non dare in matrimoniū, huic neq; aliud consiliū
 capere licet, neq; aliā in corde meditari sententiam:
 quin etiam neque hęc p̄stanti tanta laus, quanta
 si non fecerit maneat condemnatio, sed multipli-
 ter maior. Hactenus Photius ille. Be. Hier. aliud qd
 intellexisse videtur, dum pro illo, Si quis turpem se
 videri ex. su. vir. sic legit & scribit. Si quis confiderat
 virginem. .i. id est, carnem lasciuire & ebullire in libi
 dinem, nec frenare se potest, duplexq; ei incumbit
 necessitas aut accipiēdā coniugis aut ruendi, quod
 vult fa. non pec. si nu.

H. li. adue.
 Iou. I.

Ex capite VIII.

DEijs autem, quæ idolis immolantur, sci. quia
 om. scientiam habet. Scientia inflat. chari. uerò
 edificat.) Habebant quidem Corinthij complures
 hanc sententiā, vt crederent sese nō inquinari posse
 ex esu ciborum, qui idolis essent immolati, quum ta-
 men Iehudgi huiusmodi cibos veluti immundos &
 illicitos execrarentur. At tamen quia hac scientia
 abutebantur, ita vt passim, & coram quibusuis, qui
 talem scientiam non habebant, eiusmodi immola-
 ticijs cibis vescerēt in scandalum infirmorum: qui
 videlicet vescētes, sapientiores quidem hac in re imi-
 tabantur, sed ignorabant interim qua id mente fa-
 ctiūdam esset, nimirum non ad idoli venerationem,

IN EPISTOLAM

non ut ex immolatione quippiã cibis inesse numi-
nis ostenderetur, sed ut sciretur omnem cibũ quem
Deus mortalium vsibus creasset, esse licitũ & bonũ
ideo hic & in sequẽtib; redarguit indiscretam illo-
rum tumidamq; scientiam, ostendens nihil illis pro-
desse scientiam sine Christiana charitate, quæ of-
fendiculum omne præcauens omnibus vbique pro-
desse studet.

*De escis autẽ, quæ idolis immolantur scimus, quia ni-
hil est idolũ.*) Ac proinde carnibus illi immolatis ni-
hil inest aut facti, aut prophani, vnde edi prohibean-
tur, modo offendiculum proximi euitetur.

*Quidam autem cũ conscientia usq; nunc idoli, qua
si idolothytum manducant.*) Nonnulli, inquit, cum
conscientia, hoc est, pristinam mentem quam à
suis maioribus accepere, retinentes, hucusque, post
susceptam fidem, cibos edunt immolaticios, non
ut concessos & non immolatos, sed ut idolothyta,
& numinis aliquid in se habentes. Porro idolothy-
ton vox græca est, & pen. pro. significatq; simula-
chris immolatum, ab ἰδωλον simulachrũ, & θύον
sacrisifico, maçto.

*Neq; enim si manducauerimus, abundabimus: ne-
que si non mand. deficiemus.*) Hoc est, Si vescamur
idolothytis, non ob hoc efficiemur ditiores: ne-
que si non vescamur, reddemur pauperiores. Aut
si maui; ad spiritum referre: siue manducauerim-
us, siue non manducauerimus, nihilo sumus ex
hoc futuri aut maioris aut minoris meriti apud
Deum.

In idolio recumbentem.) Idolium penultima lon-

AD CORINTH. I.

ga templum est simulachrorum: quod & idololum
scribitur.

Ex capite IX.

M *Ea defensio hæc est.*) Nimirū quam prædixi
apostolatus mei signaculum vos esse.

Sororem mulierem circumducendi, sicut ceteri.)
Clemens Alexandrius vt refert Euseb. li. eccle. hist.
3. ca. 30. præsentem locum, atque etiamnum illum
ad Phi. 4. Germane compar, adducit, quo ostendat
Paulo vxorem fuisse, quam tamen exemplo Pe-
tri non circumdlexerit, quò videlicet expeditior es-
set ad negocium euangelicum. Verum præcipuè
ecclesiæ doctores, Hieronym. li. aduersus Iou. pri-
mo, & Augu. li. de opere monachorum ca. 4. aper-
tè ostendunt, quum ex sororis addito vocabulo,
tum ex ipsorum ordine verborum, haudquaquam
hunc locum de vxoribus intelligendum, sed de a-
lijs sanctis mulieribus, quæ (iuxta morem Iudai-
cum) magistris de sua substantia ministrabant, si-
cut legimus ipsi quoque domino factitatum. In
eundem etiam sensum & Amb. interpretatur: qui
etiam non sororem mulierem, sed mulieres citra
sororis vocabulum legisse videtur. De Pauli vxore
in epist. ad Phi. dicemus.

Nunquid secundum hominem hæc dico?) Id est, Nū-
quid ex hominum sententia & humanis duntaxat
exemplis hæc confirmo.

Et q̄ triturat, in spe fructus percipiendi. Supplendū est
triturare debet. Quod figuræ regias, verba quæ diuer-

IN EPISTOLAM

sum quid sonant: sensus tamen non perinde diuersus est. Ita enim legimus. Καὶ ὁ ἄλλωρ τῆς ἐλπίδος ὡτὲ μετέχει, ἐπ' ἐλπίδι.

Et subaudiendum est verbum ἐφίλω debet. Sensus igitur est: Et qui in spe triturat, spei suæ, hoc est, mercedis particeps esse debet. Vñ & Am. ita legit. Quoniam qui in spe arat & triturat, debet spei suæ fructū percipere. Hesichius idem legit quod nos.

n.
Hi. in Leu.
c. 16.

Si alij potestatis uestre participes sunt, quare non potius nos? & cetera.) Εἰ ἄλλοι τῆς ἰσχυρίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ μᾶλλον ἡμεῖς;

S.

Hæc alij ad hunc modum interpretari maluerunt: Si alij potestatem habet, ut vestri sint participes, vel dominantur & obsequētissimis seruis vrantur, non ne longē magis nos? Ego tamen sic potius intellexerim. Si alij communicant vel vrantur vestri potestate, facultate, seu licentia, quæ iure ipsis in accipiendis vitæ necessarijs permittitur, &c.

A. n.

Nam & si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est si non euangeliz. Si enim uolēs hoc ago, mercedē habeo, & c. Quid nam sibi vult apostolus dicens, si euangelizauero non est mihi gloria? Nūquid qui Christi euangelium prædicarit gloria premioq; destituetur? Haudquaquam sane: sed non est mihi, inquit, gloria, si inuitus muneris iniuncti necessitatem perficiam. Nō datur laudi euangelij prædicatio, quæ necessitate, non promptæ voluntatis fit liberalitate. Necessario ex prædestinatione diuina, siue volens siue inuitus euangelizare cogor. Atqui si nullo modo præstem
ad

Necessitas
enī mihi
incumbit.

ad quod obstringor: supplicium me manet. Quod autem sequitur.

Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est.) Siue ut græcè est, dispensationi creditus sum: perinde valet ac si dicat. Si inuitus prædico, nihil prædico, nil habeo aliud, præterquam seruilem ac mihi sterilem euangelij administrationem. Præter hanc tamen vulgatiorem, posset & alia intelligentia assignari, de vitæ sustentandæ necessitate. Et nescio an hanc priori præferendam quispiam pronuntiabit. Præmiserat ergo apostolus vsque adeo non appetere se Corinthiorum ob prædicationem ipsis impensam, facultates ad vitam sustentandam necessarias: deinde vsque adeo rueri suam gloriationem, qua gloriabatur gratis se prædicasse, ut citius emori fame optarit, quam ut hanc quis ob acceptum scandalum inanè redderet. Ad hæc igitur ira subdit. Nam si euangelizauero, scilicet ut priuatis meis seruiam necessitatibus, non erit quod glorier apud Deum: nam huius vitæ sustentandæ necessitas mihi prædicandi causa est. Væ enim mihi erit, & in malum cedit meum, si non euangelizaro. Si autem volens hoc egero, nulla vitæ aut corporis fulciendi necessitate compulsus, habeo mercedē. Si inuitus & coactus temporalium rerum carentia cupiditateue, tanquam inuito seruo alienæ rei distributio mihi concredita est.

Ex capite X.

Nolo enim uos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, &c. Totus hic sermo ab eo pēder, quod post aliquanta subiungit, sed non in pluribus

IN EPISTOLAM

eorum beneplacitum, &c. respondetq; ei quod præ miserat, omnes quidē currūt, sed vnus ac. bra. Quod autem dicit huiusmodi est. Huc, inquit, tendit totus hic noster sermo, ne nobis sufficere putemus ad salutis brauium obtinēdum, quòd per baptismam coaptati sumus in familiam Christi, quod huius beneficio exempti à vitiorum tyrannide libertati simus restituti, nisi posthac ab omni turpium cupiditatū commercio fuerimus immunes. Nam & maiores nostri quotquot ab Aegypto regressi Mosæ ductu, Pharaonis tyrannidem effugerunt, nube cælitus famulante ab æstu solis protecti sunt, mare rubrum siccis vestigijs transierunt, multa deniq; Dei beneficia experti sunt: sed quum his omnibus fuerint ingrati, non illis profuere tanta beneficia, quinimo durius in illos animaduersum est. Hæc itaq; omnia quum figuræ ac typi sint earum quæ per Christum in nobis completæ sunt rerum ac mysteriorum, metuēdum nobis est, ne si similiter à gratia excidamus, vitamque agamus non baptismo, sed Aegypto dignam, grauissimis supplicijs reddamur obnoxij, &c.

In Moyse baptizati sunt.) Quia illo in maris rubri transgressu ad figuram veri baptismatis duce vsi sunt.

Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo.
Ὡς εἰ τοῖς πλείοσι αὐτῷ βὺδόνησεν ὁ θεός. Hoc est: erga complures eorum malè affectus fuit Deus, & improbauit illos.

Neq; tentemus Christum.) Tentat Christum qui periculis sese criminum obijcit, qui signa & prodigia

gia efflagitat, qui de Dei auxilio diffidit, qui diuinam potentiam experiri conatur.

Itaq; qui se existimat stare, uideat ne cadat. Quid hæc ad mox precedētia? Sane nihil. Verum in his, & proximè sequētib; ad eum locum respexit, ubi de stadico meminit certamine.

Sed faciet cum tentatione etiam prouentum.) Siue (vt alijs placet interpretibus) exitum: Hoc est: dabit tentationi utilem lætūque finem. Aut, si mauiis, faciet ex tentatione egressum. Caueto autem ne prouentum hic redditus signare dicas: Dicitur enim prouentus à pro præpositoria particula, q̄ non raro, ex, in compositione significat, vt in promineo & prodeco, & à verbo venio. Ita quoq; ἐκβασις ἐξ τῆς ἐκ, C. Ἰαλυψὺ dicitur, id est, ab ex & eundo.

Propter quod charissimi mihi, fugite ab' idolorum cultura.) Rursus hic saltum facit, ad id commonendum quod omnium maxime intendebat, de quo & superius nonnulla tradiderat, quum 8. tum ca. hoc 10. Monet igitur, vt abstineant non simpliciter ab omni vsu idolothyrorum, sed à tali quo idolo cultura siue ex sese, siue per offendiculum præ Ter. stari posset. Proinde vult eos longè abesse à prophanis epulis, & impio simulachrorum cultu, qui sacri panis preciosissq; sanguinis Christi sunt participes: atq; etiam per occasionem hanc sacrę synaxeos panis dit sacramentum. Hæc autem agit in sequentibus ad finem vsque capitis.

Videte Israel, secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?) Attendite

IN EPISTOLAM

Israeliticum populum carnalis legis obseruationibus inhaerentem: Nonne qui edunt hostias iuxta legē immolatas, participes sunt altaris? Consequēs ergo est, Christi participes esse quicumque cibo reficiuntur dominico. At si idolo thytis, idolo ad uenerationem uescantur, cōstat idoli eos fieri participes, eorū mensæ domini expertes.

Fugite ab
idolo. cul.

Quid ergo? Dico quod idolis immolatum sit aliqd. Quum dixisset ab immolatiōis esse cauendum, qua tenus his idololatriæ locus præstari posset: ne ita loqui uideretur, tanquā aliqua inesset idolis uirtus, uide quomodo id hisce uerbis destruat. *Quid ergo dico? quod idolis immolatum, &c.* Tanquā diceret. Non eo uos ab idolis pariter & ab idolothytis abigo, quasi illa aut obesse queāt aut prodesse, quippe quæ nihil sunt prorsus: sed ea uolo despiciatis, ne erroris socij esse uideamini.

X.

An emulamur dominum? Nunquid fortiores illo sumus? Scrupum fortasse cuiuspiam allatura est persona subito commutata, nimirum secunda in primam: uerum hæc loquendi phrasis in scriptura uisitatior est, quā ut quenquam malè habere debeat. Proinde quod dicit tale est. Siccine audemus prouocare & irritare dominum, quum scilicet cum ipsius aduersarijs demonibus cōmunicamus? Nū ipso sumus potentiores, ut è tanto periculo idololatriæ, cui nosmet uero ac sine causa committimus, incolumes effugere posse fidamus? Sanè seruator ipse noster Christus nusquam legitur idololatriis communicatus.

Quicquid in macello uenit. Leuiusculum hoc uenit, pro uenundatur dictum esse, à uenéo uenis.

Vt

Ut quid enim mea libertas iudicatur ab aliena conscientia? Tum Christiana libertas iudicatur, quum quod rectè fit & fieri potest, in sinistram rapitur opinionem. Dicit ergo. Quum ab idoli deuotione conscientia fit libera, quid opus est vt putetur quòd venerationis causa edam idolis immolata?

A.

Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quòd gratias ago? Hoc est: Si ego gratiæ & indulgentiæ diuinæ communico, quæ mihi indulget vinci quibuslibet, vt quid maledictis insector, & vituperor pro eo, pro quo gratias ago, id est, pro ea indulgentia, vel pro ea ciborū participatione pro qua summas etiam gratias ago, sicuti & omnino agere debeo. Hunc habet sensum Pauli verba ita loquentis: *Ei δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημῶμαι ὑπὸν ὅν ἐγὼ βίχαρισω;* Possunt tamen et sic accipi. Si ego cū gratiarum actione, vel χάριτι, per gratiam & benignitatem diuinam participo cibus, videlicet lege vetitis, vt quid pro eo blasphemor, & malè audio, quòd Deo in ea comestione gratias ago? Præterea illud ὑπὲρ ὅν ἐγὼ βίχα. potest esse, pro quo gratias ago, vt post blasphemor sit finis quæstionis, ac dein desubijciatur, pro quo, nimirum pro tali blasphemiam etiam gratias ago. Nemo autem propter hæc aut præcedentia apostoli verba, contra ecclesiæ instituta licentiam sibi permittere debet edendi carnes diebus ab ecclesia interdictis: longè enim aliud sentit apost. quemadmodum facile colliquescit rem propius intuenti.

A.n.

Ex capite XI.

Gg 5

Vnum

IN EPISTOLAM

VNum est enim ac si de caluetur. Id est, *ὡς γὰρ ἔστι, ὡς ἂν τὸ τῆς ἁγίας ἐκείνης.* Perinde est & idem, ac si esset de tonsa.

Propter angelos.) Vir & angeli immediate creati à Deo sunt, idcirco vir orans aut prophetans velamine (in huius rei signum) vti non debet: quemadmodum nec angeli velati sunt. Mulier vero non tam propter virum, quàm propter angelos velari debet, vt vtrisque sese inferiorem agnoscat. Præterea non negauerim angelos rectè etiam num ecclesie præfectos & sacerdotes posse interpretari, iuxta illud, Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legē requirent ex ore eius, quia angelus domini exer. est.

A.

Mal. 2. b.

Debet mulier uelamen habere.) Græca lectio habet quemadmodū & latini codices nonnulli, debet mulier potestatem habere. Per potestatem tamē D. Amb. uelamen intelligit, astipulantibus & Græcorum scholijs.

Capilli pro uelamine ei dati.) Si coma mulieri regiminis loco data est, quorsum attinet flammæum superaddere? Hac de causa fieri constat, vt non solum natura, verum etiam prompta voluntate inferiorem subditamq; se viro declaret.

Hoc autē præcipio, nō laudās quòd non in melius, sed in dete. conuenitis. Quasi dicat. Collaudaui vos q; mei memores sitis, & q; tradiderim præcepta seruetis. Verū interim dum præcipio, admoneo, denūcioq; in solenni conuentu virū quidem aperto capite, mulierem vero tecto capite orare debere, non laudo tñ vos, in eo quod etiā ad congregationes vestras spectat

Stat, quia non in melius, sed in peius cōuenitis, propter dissidia quorundā & cœnæ præoccupationes. Sciendum præterea est, in primitiua ecclesia publica conuiuia celebrari solita, in quibus in rememorationem imitationemq; dñicę cœnę cum discipulis peractę, sacrosanctum Christi corpus pariter & sanguis sumebatur: in quibus etiam ad imitationem quandam apostolicę illius perfectionis, qua Ierosolymę Christi discipulis omnia erant cōmunia, ditiores cibos parabant, aut certè facultates in hoc conferebāt: & post sacri mysterij cōmunicationem, tenuiores quosq; fideleis ad cōmune vocabāt epulum: sed hæc consuetudo viuente adhuc Paulo corrumpi ac violari incipiebat. Audiens igitur Apostolus optimam hanc consuetudinē, utpote quæ dilectionis esset argumentū, pauperum consolatio, doctrina humilitatis, pacis & concordie symbolum, diuitiarum cōparticipatio: quum, inquam, intelligeret hanc cōsuetudinem vitio quorundam peruerri, meritò illos ut resipiscant, coarguit.

X.

Presumit ad manducandum.) Id est, anticipat, vel ante sumit cœnam ad manducandum: vel *in hoc φα- γωγ*, id est, in manducando.

Et confunditis eos qui non habent. Quod offerāt & manducent.

Probet seipsum homo. Id est, examinet, discutiat.

Reus erit corporis & sanguinis. Id est, Non meritum ex esu sacratissimi cibi, sed delictū quo pereat, sibi cōciliabit quisquis indignè sumpserit. Vel, reus erit

IN EPISTOLAM

erit corporis cruci affixi & sanguinis effusi: hoc est: Tali erit sceleri obnoxius, quasi Christū dominum cruci affixisset, sanguinemq; ipsius effudisset.

Non dijudicans corpus do. Non discernens à cæteris cibis corporis domini sublimitatem.

Et dormiunt multi.) Id est, moriūtur & pereunt præmatura morte.

Ex capite XII.

SCitis autem, quoniam quum gentes essetis, ad simula-
lacha muta prout ducebamini euntes. Proximè quidem interpretans græcam expressit veritatem: verum utrobicq; incompleta est oratio, quam absoluet si ad calcem subaudiatur essetis, quod quia durius repeteretur, subaudiendum reliquitur.

Ideo notum uobis facio.) Dixerat iam illos necdum conuersos à spiritu maligno ad simulachra adorāda abduci solitos, nunc verò de Spiritu sancto differit, quem qui habuerit, non poterit non simulachra execrari: non poterit fateri Deum esse Iesum.

Dicit anathema Iesu. Nemo ipsi Iesu dicit anathema tu es: vel nemo dicit anathema esse dominū Iesum: nā græcis accusandi casus est Iesum. Anathema autem græcis, seiunctionē denotat, execrationem et detestationem, ab ἀνάθεμα (i. detestari, execrari: vel ab ἀναθήματα, hoc est, à seponendo siue suspēdendo. Hac voce utebātur Iudæi quū extrema aliquem detestatione infamem reddere solerent.

Ita & Christus.) Supplēdum est ex superioribus, vnum corpus existens mēbra habet multa. (mus.

n.

His hono. abun. circumdamus.) i. decētius cooperi
Hone-

Honestā aut̄ nostra nullius egēt. Naturalē habētia decorē nullo ornatu, cura, studiōue nostro indigēt.

Opitulationes.) Opitulatio ab ope dicitur, subuentio, auxilium.

Accumulamini charismata.) Charisma gr̄cum vocabulum est donum significans.

Ex capite XIII.

Non agit perperā. Περπερομοι vocabulū hoc loco positum à latinis mutuatum esse puto, & à perpero, id est, deprauo deriuatum, vnde perperam, id est, prauē, peruersē: ideoq; de hoc quasi exotico & peregrino vocabulo gr̄cos & horum gmulos expositores variē sensisse. Theo. exponit, nō est inconstans.

Non est ambitiosa.) Ne ignores quid gr̄cis legitur, οὐκ ἀχρημονῶ illis idē est quod non turpiter nec præter decorū agit. Non malē tamen interpret meo sane iudicio, si ambitiosa accipiat pro pomposa, & ornatus studiosa. Nā χῆμα à quo ἀχρημονῶ, præter alia etiam ornatum & cultus ambitionem declarat.

In anigmate.) Aenigma, est sermo nodosus & inuolutus.

Nunc autem manent fides, &c. Licet ceterę dotes, linguę, prophetię, discretio spirituu, & reliquę vt minus necessarię aboleantur, & magna ex parte abolitę iã sint, manent tamen ac permanent vt necessarię in extremum vsq; seculi diē fides & spes: sed his etiã maior charitas, ne vnquã quidem cessatura est.

Ex capite XIII.

Magis

IN EPISTOLAM

1. Cor. 14 a **M** Agis autem ut prophetetis.) Prophetare apud Paulum quid sit ipse idem explicat, dū ait: Qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationē. Prophetat qui diuinarum scripturarum mysteria enarrat, qui Prophetarū oracula explicat, qui bonis præmium, malis exitium ominatur prædicitūe: in summa, quisquis concionatur, quodammodo prophetam agit. Itidem prophetia nihil aliud dicit q̄ scripturæ enarrationem.

Qui loquitur lingua, nō hominibus loquitur.) Quī vritur lingua auditoribus incognita, Deo quidem rem non ingratam facit, at hominibus nullum adfert fructum.

Vt puta, posuit pro verbi gratia, quanquam & hoc minutulum sit.

Quin emulatores estis spirituū. Id est, spiritualiū donorum.

Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autē mea sine fructu est.) Si orem, inquit, lingua peregrina, spiritus quidem meus. i. habitus ipse, seu vis illa animi, lingue plectrum agitans, orat: mens autē mea qua intelligo, sentio, cogito, fructu caret, quia quod profert lingua mens ipsa non intelligit.

Orabo spiritu, orabo & mente. Psallam spiritu.)

E. in q̄f. no **S**piritum hic pro voce ponit, teste Eucherio.
 ui test. i ep. *Sed in ecclesia volo quinq; uerba sensu meo loqui,*
 ad Eph. *ut alios instruam, quā decem milia uerborum, & c.)*
 Sensus est: In publico fidelīū cœtu præstat pauca uerba, q̄ ipse sensu ac mente comprehendam, intelligā, eadem

eademq; interpretari valeam, quàm Innumera eloqui verba per linguam nec mihi, nec cæteris cognitam.

Fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia par est. In lege enim scriptū est: Quoniam in alijs linguis, &c. nec sic exaudient me.) Ideo nolim vos magnoperè desiderare vt diuersis vramini linguis, nam id esset puerorum affectibus indulgere, qui magis capiuntur nouis & inauditis, vt est peregrinarum linguarum sonus, quàm his quæ ad cõmunem conducunt vtilitatem. Certè quàm parum adferant vtilitatis diuersarum linguarum strepitus, seruator ipse contestatus est per prophetam Iesaiam ita loquentem: In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum istum, cui dixit: Hæc requies mea, reficite lassum: & hoc est refrigerium meum, & noluerunt audire. Truncatè autem Apost. hoc testimoniū adducit, iuxta quod suo congruebat instituto.

Iesa. 28. 2

Quid igitur est fratres? Cum cõuenitis unusquisq; psal. 118. &c.) Quorsum, inquires, hæc Pauli verba feruntur? Sanè vt doceat quo pacto linguæ dono sit vtendum? Extenuasse, & propemodum vituperasse illud visus est, dum diceret linguas in signum esse non fidelibus, sed infidelibus: deinde ex varijs fidelium linguis auditis, idiotas aut infideleis dicturos illos insanire: nunc corrigit, edocetq; quid senserit, dicens: *Quid est igitur faciendum fratres? Scio etenim dum conuenitis suam quenq; dotem secū adferre. Alius habet canticū mysticum, Alius doctrinā habet qua possit ad instituendā vitam erudire, Alius reuelationē habet, q̄ retrusiora in sacris literis possit eruere,*

E.
Omnia ad
ædif. fiants.

IN EPISTOLAM

erueret, Alius linguæ dono præditus. Nihil horum fastidiatur, sed omnia ad publicam conferantur utilitatem.

Secundū duos, aut ut multum tres, & per partes.) Ne rudior quispiam hic hæreat, is scito, fiat particulam hic esse subaudiendam. Dicit enim. Omnia ad ædificationem fiant. Siue quis loquitur lingua, fiat per duos, aut ad summum per tres: sed ita ut vicissim loquantur.

In omnibus eccle. sanc. doceo.) Doceo, in græcis expressum non est, subintelligi tamen debet, aut certe aliud magis accommodum.

Sicut & lex dī.) Gen. 3. Sub viri potestate erit, & ipse dom. tui.

*An à vobis Dei uerbū processit: aut in uos so. puen-
ti?)* Perinde ac grauaretur seruare q̄ tradit duriusculè per contatione hac eos corrigit. Quis, inquit, detre-
ctatis hunc ritum obseruare? Num vos præceptores estis? Num à vobis profluxit in nos ac cæteros euangeli-
j prædicatio: vel in vobis solum stabilita est fides? Neq̄ necesse est per vos ea admitti, quæ ab alijs fuerint excepta? Nō enim vos omnium primi estis fideles ac soli. Oportet igitur & vos his acquiescere quæ mundo sunt visa, & cæteris comprobata.

Ex capite XV.

PER quod & saluamini, qua ratione prædicauerim uobis, si tenetis, nisi frustra credidistis.) Belle ubique responderet uerborum series, & simplicissima huic adhærens sententia, si ut apost. ipse scripsit *ἵνα ἡ ἀληθεία κηρυχθῆται* prædicauit legatur pro prædicauerim:

AD CORINTH. I.

57

rim: nam arbitror locum esse adulteratum. Quod autem dicit, eiusmodi est: Euangelium, inquit, à me vobis prædicatū bono estis olim corde amplexi, in quo etiam perseueratis hæctenus, atque adeo huius præsidio & salutem consequimini, (nam hac de causa prædicaui vobis) si tenetis, vt vtiq; vos tenere par est, alio qui frustra credidistis. Versio qua vsus est Am brosius, sic habet, Quod sermone annunciaui vobis, debetis tenere.

τινι λόγῳ.

Et post hoc undecim.) Non te moueat si græcè *Γῆς Δ' ἄνθ'.* legas: nam verisimile est Christum sese similiter Matthiæ exhibuisse, nondum quidem sorte in Iudæ locum suscepto, verum à Domino iam destituito, ac fortè etiã societate coniuncto. Quòd autem nos undecim legimus, intelligendum iuxta apostolorum annumeratiõem, vt tamen interim nõ secludatur Matthias iuxta prædestinationem electus. Indicat tamen D. Aug. fieri potuisse vt hi duodecim ex turba fuerint discipulorum, non dissimulans etiam sese ambigere qui codices rectius habeant, qui duodecim, an qui undecim.

Ioan. 20. g

Au. E.

Lib. de cõf. euã. 3. c. 25.

Deinde apostolis omnibus.) Quid nam sibi vult apostolis omnibus? Nõne iam præmisit, Christum visum duodecim: Sed sciendum præter hos & alios LXX. fuisse apostolos, de quibus hæc accipiẽda sunt, teste Chrysost. Autore verò Augustino & Ambrosio, licebit hoc de apparitione in monte accipere.

X.

Mat. 28. d

Iacobo.) Qui frater domini dictus est, cognomẽ Iustus, primus Ierosolymorum episcopus.

Tanquam abortiuo.) Abortiuum se dicit, quòd quasi imperfectus fœtus post maturos apostolorum

Hh

partus

IN EPISTOLAM

partus natus sit. Quemadmodum enim Beniamin abortiuus, matre moriente minimus, atq; inter duodecim Iacob filios postremus natus est, ita & hic Beniamides, moriente synagoga.

Non ego, sed gratia Dei mecum.) Ne quis hic ex nouæ versionis quorundam occasione heretizet, recentioris cuiusdam, non infeliciter ea quæ ad hunc pertinent locum, ad Augustini & veterum orthodoxorum sententiã pertractantis, verba quædam subscribenda putauit. Quicquid est, inquit, quod homo potest intellectu naturali, & voluntatis libertate, totum debet ei à quo vires eas accepit. Et tamē Deus hoc ipsum nobis imputat pro meritis, quòd non auertimus animum nostrū ab eius gratia, quòd naturæ vires ad simplicem obedientiam appellimus. Ita Paulus: Gratia, inquit, Dei sum id quod sum. Agnoscit autorē. Sed quum audis: Gratia eius in me vacua non fuit, agnoscis humanam voluntatem simuladnitentem auxilio diuino. Idem indicat quū ait: Non ego, sed gratia Dei quæ mihi adest. Nam græcè est, ἡ οὐκ ἐμὴ. Et Hebræus ille sapientiæ prædicator optat sibi assistere diuinam sapientiam, ut secum sit, & secum labore. Assistit tanquàm moderatrix & reatrix, quemadmodum architectus assistit ministro. Præscribit quid sit agendum, ostendit agendi rationem: si quid ille perperam facere cœperit, reuocat: si quid ille deficit, succurrit. Opus ascribitur architecto, sine cuius ope nihil poterat effici: tamen nemo dicit ministrum ac discipulum nihil egisse. Quod architectus est discipulo, hoc gratia est voluntati nostræ. Ita Paulus Rom. Similiter & spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Nemo vocat

E. in. A. 1. α.

Sap. 9. c.

Rom. 8.

vocat infirmum qui nihil potest, sed cui vires non sufficiunt peragendo quod conatur, nec adiutor dicitur qui totum solus facit. Tota scriptura clamat adiutorium, opem, auxilium, &cæt. Hac de re qui plura desiderabit videat Augustinum de gratia & libero arbitrio. In præmissis tamen verbis ea versio qua dicit, quæ mihi adest, tollere videtur quem adstruit humanum conatum tum propter s̄ quæ, cuius loco, in græcis est articulus non postpositiuus, sed præpositiuus s̄, tum propter verbum adiectum adest, quod nil opus erat adijcere, quum aliud præmittatur quod hic commodè subaudiatur, nempe laborauit. Rectius itaque interpretatur Ambrosius & Augustinus qui cum græcis consentientes simpliciter legunt, gratia Dei mecum.

Ahuc enim estis in peccatis uestris.) Si Christus non resurrexit.

Primitiæ Christus.) Primus enim omnium ad vitam resurrexit immortalē. Nam quod apud Matthæum legis, mortuo domino multorum corpora sanctorum resurrexisse, Augustinus cumq; hoc complures alij per anticipationē dictum putar.

Mat. 27.

Quum tradiderit regnū deo.) Traditio regni, inquit Eucherius, nostra prouectio est, tunc cum esse ex integro filij meruerimus in Patris regno.

Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.) Ex Pauli verbis duplex potest colligi sensus. Prior hic est. Oportet filium regnare quoadusque ponat, vt hic ex superioribus subaudias pater, qui vniuersos hosteis pedibus substravit filij sui Christi. Atque hunc

IN EPISTOLAM

sensum sequutus est noster Interpres. Alter, verbum ponat facit habere suppositum filius, & ita *ē* v^rū tendendum erit suis, vt sit, donec filius subtrauerit omnibus inimicos pedibus suis.

Omnia enim subiecit sub pedibus eius.) Id est, filij, ne quis de morte putet accipiendum.

Pfal. 8. *Cum autem dicat.*) Per prophetā Dauidē Deus.

Omnia subiecta sunt ei. Rursus, ei, demonstrat filium, non mortem.

Filius subiectus erit illi, qui subiecit sibi omnia. Patri, inquit, subiecturus est sese Filius: idēq; iuxta assumptam conditionem humanam, quo nimirum Patre autore factum est, vt omnia cesserint in ditio nem Filij.

Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Iuxta Chyso stomum in memoriam illis reducit Apostolus, qua fide, quibusq; iuramentis ad baptismi gratiam sint admissi. Nam baptisma suscepturi, inter symbolū pronuntiandum hoc quoque testabantur se credere, videlicet mortuorum resurrectionem, & in hanc fidem baptizabantur. Ad hæc quoque, quod tingēdi confitebantur voce, idem sacerdos figura ac ipsis demonstrabat rebus. Nam aqua mergi, & hinc remeare, descēsus ad inferos, & istinc reuersionis symbolū est. Hoc igitur est cuius hic monet Paulus. Nā si resurrectio mortuorum non est, inquit, nihil egerint qui baptizantur ob fidem, quam tum de alijs, tum de mortuis ad vitam reuocandis habere se cōfitentur. Simplicius tamen ac probabilius est, quod
intelli-

intelligit assertor; diuus Ambrosius de quorundam consuetudine, qui tam erant de sequutura resurrectione securi, vt etiam mortuorum vice viui baptizarentur, si qui forte ante baptismum morte fuissent præoccupati, metuentes ne aut malè, aut non resurgerent: quorum non factum, sed fixam de resurrectione fidem Apostolus comprobat. Quidam nobis ferè coarctatus longam texit disputationem, quo doceat in persona nos mortuorum baptizari, quum quia vetus noster homo in baptismo demoritur, & nouus exurgit, tum quia in morte tingimur Filij Dei, iuxta id quod hic idem habet Apostolus: Consepulti in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei. Verùm ego Ambrosianæ malim subscribere sententiæ.

C.

Col. 2.

Si secundum hominem, ad bestias pugnaui Ephes. Illud, ad bestias pugnaui Ephesi, Ambrosius atque Chrysostomus simpliciter iuxta literam intelligunt, quibus magis crediderim atque Græcorum collectaneis, Oecumenij titulo editis, quæ pugnam hanc, controuersiam illam esse volunt, quam cum Iudæis & Demetrio habuit Apostolus: quos ob hoc feris comparatos dicunt, quod nullam crederent futuram resurrectionem. Porro illud, secundum hominem, varij variè explicant. Verùm ne multa adducam, illud cõmodius apparet, quod in Græcorum inter cætera reperio collectaneis, ita habes. Si non propter futuram spem et retributionem cum feris depugnaui, sed ab humanam gloriam, quid mihi profuit? Nisi forte non displicet quod habet Ambrosius: Si secundum hominem ad be-

Act. 19.

IN EPISTOLAM

stias pugnavi Ephesi, & cætera. Id est, inquit, si secundum humanum sensum, qui videns hoc in rerum naturã non cadere, vt caro iam soluta reformetur ad vitã, minime credit futuram resurrectionem mortuorum, bestiis offerri, mori non timui, nihil profeci. Tertul. bestias interpretatur pressurã illam de qua in secunda ad Corinth. capite primo: Non enim volu. igno. vos fra. de tribulatione nostra que fac. est in Asia quoniam supra modũ, &c. Philip. in Iob. homines bestiis simileis.

N.E.

Ad reuerentiã uobis loquor.) Reuerentia pro eru bescentia & pudore positum est.

n. *Euigilate iusti.*) Non ita construendum est, vt iusti sit vocandi casus, quasi iustis præcipiatur vt euigilent & ne peccent, id quod absurdum sanè esset: sed euigilate iusti, perinde valet, ac si dicas, euigilate ad iustitiam, neque deinceps in peccatum prolabamini, vos qui hæctenus peccatores fuistis. Græcè autem est, euigilate iustè: nec discrepat ab intelligentiã modo indicata. Eandem loquendi formam & infra habes vbi legis, Mortui resurgent incorrupti.

Si est corpus animale. Simplicius est in archetypo, si particula prætermissa, Est corpus, &c.

Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes.) Qualis fuit Adam ille ex luto confectus, tales sunt & ipsius posteri, nempe terrenis addicti. Et qualis fuit Christus, Adam ille cælestis: tales & cælestes vno cum ipso Spiritu regenerati, quorum conuersatio in cælestibus est.

Tractat

Tractat hæc verba & alia huc spectantia copiose
Iren. lib. aduersus her. 5.

Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immu-
tabimur.) Sub. ad gloriam. Quū scriptores omnium
vetustissimi Tertullianus & Origenes, & post hos
Hilarius & Ambrosius, idem legant quod vulgatus
noster vertit interpres: hinc certam sumo coniectu-
ram, Græcorum lectionem etiam Chrysofomi &
Hieronymi ætate à sciolis aut hæreticis fuisse cor-
ruptam. Nam Hieronymi epistola ad Minerium &
Alexand. triplicē indicat huius loci scripturam. Qua
rum prima est: Omnes quidem dormiemus, non au-
tem omnes immutabimur: vt sit sensus, Omnes
quidem morituros, at non omneis glorificandos.
Secunda, quæ hodie in Græcis extat voluminibus,
Omnes quidem non dormiemus, omnes autem
immutabimur, in qua Hieronymus ex Acacij auto-
ritate, dormitionem non mortem corporalem si-
gnare dicit, sed potius peccatum, & Dei offensam,
de qua etiam in epistola ad Corinthios priori scri-
bitur: Ideò inter vos multi infirmi sunt, & dormi-
unt multi: & immutationem non ad gloriam, quæ
solis debetur sanctis, sed ad incorruptibilitatem,
quæ omnibus communis erit, vult intelligi. Non
dissimulat tamen nonnullos fuisse (sicuū & hodie
sunt) qui ex hac lectione asseruerunt, multos in
corporibus viuos reperiendos, adueniente ad iu-
diciū Domino, qui communi mortis lege extin-
guendi non sunt: quos Diuus Augustinus existi-
mat eodem temporis spatio, quo iuxta eundem
hunc Apostolum, cum resurgentibus rapientur

Ter. lib. de
ref. car. cir-
ca mediū.

Hilarius in
psal. 118.

Orig. con.
Cel. libr. 5.

cir. exord.
Itē *in d. ep.*

c. x. & alijs.
n.

I. Cor. II.

De ciu. dei
li. xx. c. xx.

IN EPISTOLAM

1. Thef. 4. in nubibus obui. Ch. in aëra, & passuros mortem & accepturos immortalitatem: atque etiam huc spectare volunt, quod in priori ad Thef. ep. scribitur, rios qui viuimus residui su. in ad. & cæ. vsq; qui viuimus q; relin. simul rapiemur cum il. in nu. ob. Chri. in aëra. Tertia lectio ea est, quæ in latinis duntaxat extat codicibus, omnes quidem resur. & cæ. De his qui plura desiderabit, videat annotationes nostras in illud 1. Thef. 4. Nos qui viuimus: item Hiero. epistolam supra indicatam, & Aug. li. de ciu. Dei 20. c. 20. & Terrul. li. aduer. Marcio. 5. in 2. epi. Cor.

Stimulus mortis peccatum, uirtus uero peccati lex.

Mors aculeum habet peccatum, quo ferit mortales: non quod mors delictum operetur, sed contra, delicti aculeus generat mortem. Peccati uero robur lex ipsa est: non quod peccatum ipsa augeat suapte natura, sed quod delicti nobis magnitudinem commonestret, ira ut grauius sit delictum, si delinquamus scientes. Virtus ergo magnitudo & fortitudo additur peccato per legem, utpote qua dinoscitur esse peccatum: quod autem morti stimulos addit eademque mortalibus infert, peccatum est.

Ex capite XVI.

DE collectis autem quæ fiunt in sanctos. Id est, de elemosynarum uestrarum collectione, quæ subleuandis pauperum Christianorum necessitatibus impertiuntur.

Ostium mihi apertum est magnum, & euident, & aduersarij multi. Quid est ostium apertum est magnum? Multi ad amplectendam fidem parati: ampla mihi

mihi patet via, nimirum tantopere sitientibus multorum animis ad euangelij prædicationem: Sed rursus aduersarij quàm plurimi, quibus nititur sathan & illorum profectū, & nostrū præpedire accessum.

Anathema. Maran atha. Anathema quid sit supra explicuimus. huius epi. ca. 12. ceterū maran atha magis Syrum est, inquit, Hiero. quàm hebraicum, & in Ad Marcel
terptatur, dominus noster uenit: ut sit sensus: Si quis lā: Nuper
non amat dominum nostrum Iesum Christum anathema fit: & illo completo deinceps inferatur. quum pa.
Dominus noster uenit, quod superfluum fit aduersus eum odijs pertinacibus uelle contendere, quem uenisse iam constet. Hec ille. Alij maran atha exponunt, in aduentu domini nostri, ut cohaereat superioribus: sit anathema in aduentu do. no.

IN ALTERAM EPI- STOLAM AD CORINTH.

Scholia.

Ex capite I.

Supra modum grauati sumus, supra uirtutem.) Apostolus his uerbis usus est. Καὶ ὑπερβολὴν ἔβαρῆθημεν ὑπὲρ δυνάμιν. Sensus est: Per excessum, vel excessiuè grauati sumus ultra potentiam, talisq; fuit tribulatio, ut nostras etiam vires excederet.

Sed ipsi in nobis ipsis respōsum mortis habuimus.)
Id est, ipsi nobis in tali persequutione ac præssura
Hh s consti-

IN EPISTOLAM

constitutis etiam mortis denunciationem siue responsum pollicebamur.

Ut ex multarum persona facierum, eius, quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.) Archetypus ad hunc habet modum: ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων, τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα ὄξη πάλω δι' χάρις καὶ ὑπὲρ ἡμῶν: Hoc est: Ut ex multis personis, vel (secundum alios) ut in multorum facie, super dono in nos collato per multos gratiæ agantur pro nobis. Porro interpretes in reddenda voce προσώπων, quo magis vocabuli energiam exprimeret, periphrasi usus est. Nam πρόσωπον non modo personam, sed & faciem ipsam declarat: & ex facie persona dinoscitur. Dicit ergo, ex personis multarum facierum, hoc est, ex diuersis diuersorum aspectuum & conditionum mortalibus.

Abundantius autem ad uos.) Id est, maxime autem apud uos, ut quibus gratis euangeliū de predicarim.

Ut secundam gratiam haberetis.) Id est, ut duplex uobis gaudium vel donum adderetur: de epistola alterum, alterum, de præsentia: vel prius, de meo ad uos accessu priore, posterius de secundo.

Ut sit apud me est, & non? Id est, ita ut instabilis sim ac nutabundus. Ut particula sequelam hic indicat.

Non est in illo est, & non: sed est, in illo est. Haudquaquam, inquit, vlla est in sermone nostro instabilitas aut leuitas, ut sui possit esse dissimilis: sed inconculsa firmitas, & perpetuus in ipso tenor perseverat. Caterum τὸ est, pro etiam posuit interpretes: nam
græ-

græcis est, οὐκ ἐγίνετο καὶ οὐ.

Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est. Ideo per ipsum amen Deo, ad gloriam nostram. Græca non nihil euidentiora sunt, sed discrepant interim à nostris. Nam quod illis est, ὁ Θεὸς γὰρ ἐπαγγελίαι θεῶν, εἰ αὐτῶν θεοὶ ναὶ, Ὁ εἰ αὐτῶν τὸ ἀμὲν, Ἰησοῦς θεὸς πρὸς δόξαν, δι' ἡμῶν, nobis sonat, quotquot enim promissiones Dei sunt, in ipso etiam, ut in ipso amen, Deo ad gloriā per nos. Verum ambiguum adhuc relinquitur ipso particula, filium ne referat, an etiam. Mihi probabilius videtur, & in priori, ipsum quod adiungitur etiam, demonstratur, in altero ipsum amen, in hanc sententiam. Quotquot sunt Dei pollicitationes, per nos supple fiunt, ac fidelissima ipsa veritate ac certitudine manifestantur: & id quidem non nobis sed Deo ad gloriā. Atque ita suberit hyperbati figura Paulo non infrequens. Quanquam non negauerim sanā esse sententiam ut sic dicatur. Quotquot sunt promissiones Dei, per ipsum etiam & per ipsum amen sunt, vel cū hac assertionem etiā & amē coniunctæ sunt, hoc est verè efficaces & fideles sunt, ad Dei gloriam per nos, qui promissorū Dei sumus participes. Vel ad Dei gloriā, quæ illi per nos exhibet. Ceterum qui vulgatā nostrā editionem sequi maluerit hanc habeat intelligentiā. Quotquot promissiones Dei sunt, in illo, scilicet Christo Dei filio est sunt, hoc est, veritatem habent & implentur in Christo. Ideo per hūc amē dicimus Patri Deo, veluti promissorum firmitati fidelitatisque consentientes, eisque veritatem ipsam acceptam ferentes, ad gloriam nostrā.

Quod

Au. in. Co.

IN EPISTOLAM

Quòd parcens uobis nō ueni ultra Corinth. Nō ueni, inquit, Corinthum in amplius, siue hactenus, ut vos tandem adueniens emendatos offenderem, quos acius seueriusq; castigassem, si citius adueniens necdum resipiscentes uidissem.

- Non quòd dominamur fidei uestræ, sed adiutores sumus gaudij.) Fides quum primum amplectitur voluntaria sit oportet, non imperio coacta: & ideo non dominamur, inquit, uestræ fidei: sed nihil non facimus gaudij uestri gratia, quod sane imminuere tur si seueriore vos increpationi præoccupassem.
- A.
- X.

Ex capite II.

Statui autem hoc ipsum apud me.) Nempe nō iterato cum mœrore ad vos venire.

- Non me contristauit, sed ex parte, ut non onerem omnes uos.) Non me in totum tristitia affecit, ut mœrore conficiar, sed ex parte duntaxat, ne vos quoq; ex mea tristitia grauemini. Vel ut non onerem omnes uos, id est, ne uobis omnibus mœroris mei causam imputē. Theodorus græ. hūc sensum facit. Non me solum, sed in parte etiam uos contristauit: nec enim uos omnes in cuso tanquam fornicario illi cōsentientes.
- G.

Obsecro uos ut confirmetis, in illum charitatem.) De fornicario loquitur, quem priore epistola sarnæ tradiderat: erga quem uult siue in corripiendo siue in condonando firmam stabilemq; semper esse dilectionem.

Cui autem aliquid donastis, Et ego.) Supplendum donauit siue condonauit: subest enim eclipsis, sicuti

& in his, quæ sequuntur: Nam & ego quod donavi, si quod donavi, propter vos, vbi similiter donavi sub audiendum est.

Qui semper triumphat nos in Christo.) Hoc est: victores nos per Christum efficit: vel vt Hiero. explicat, triumphat nos, pro eo quod est, inquit, triumphat de nobis, siue triumphum suum agit per nos.

H. Hedib.
quæf. II.

Ad hæc quis tam idoneus.) Tam particula adiecta ab interprete est, quo & sensus fit dilucidior, & aptius cohæreant hæc sequentibus. Sentit autem ad Christi spargendum odorem sese idoneum, quippe qui ad quæstum non abuteretur Dei verbo.

Adulterantes uerbum Dei. Id est, falso sensu corumpentes. Græcè est καπηλεύοντες cauponâtes, hoc est cauponum more ad quæstum venditantes. Priorem sensum indicat Amb. alterum Hiero. At Chry. græcæ vocis edifferens metaphoram comprehendit vtrunq;. Nam hoc est, inquit, cauponari, vbi quis adulterat vinum, vbi quis pecunia vendit quod gratis donari oportuit: quandoquidem hic mihi videtur illos taxare de quæstu: & quod dicebam, rursus subindicare, quod sua miscerent diuinis. Quod reprehendens & Esa. dicebat: Caupones tui miscent vinum aqua.

Hie. Hedib.
biæ. qf. II.

Iesa. I. f. iux
ta Sept.

Ex capite III.

Manifestati.) Ad illud, vos estis, quod præcessit referendum est.

Fiduciam autem talem.) Qua tam fidenter gloriamur vos nostram esse epistolam, nosq; vobis bonum esse Christi odorem &c. talem ac tantam, inquit,

IN EPISTOLAM

quit, habemus fiduciam ad Deum per Christum.

Non litera sed spiritus. Litera enim occidit, spiritus autem ui. Ita legendum arbitror, vt grecis respondeat, simul & sensus fit apertior. Genitiuos literæ & spiritus cum vtrolibet, siue cū ministros siue cum testamentum poteris construere. Ministros, inquit, nos effecit noui te. & quid nam hoc sit quasi explanando subdit: non ministros literæ, sed spiritus. Vel ministros nos effecit no. tes. quod testamentum nō literæ, id est, non literale, sed spirituale est. Attamen, si malis genitiuos græcos per ablatiuos resolvere, sensus erit: Ministros nos effecit, non secundum literam, vt olim in lege veteri, sed secundum spiritum vt spiritu seruiamus Deo. Porro litera, lex illa vetus est, sed iuxta elementa intellecta: alioqui & ipsa hoc eodem teste apost. spiritualis est: spiritus, lex fidei seu gratia ipsa est. Illa supplicio efficit & maculat delinquentes, hoc respicientem peccatorem iustificat, à morte peccati liberat, & viuificat. In hoc sensu (quod ad literam occidentem & spiritum viuificantem atinet) sunt Chryso. & Amb. At Aug. duos alios adfert. Iuxta priorem, litera occidit, quum quæ figuratè dicta sunt & absurditatem habent vt pleræque in Can. cant. carnaliter intelligo: spiritus viuificat, quum interiorem hominem spirituali intelligentia nutrio. Iuxta alterum sensum: litera occidit, quum lex docet non esse peccandum, et scire potius docet quàm cauere peccatū, atq; adeo auget potius quàm minuit desiderium malum, ac tandem post præuaricationem occidit. Nam concupiscentiam, inquit, nesciebam, nisi lex di. non concu. Et, occasione

X.
Ro. 7. c.

Aug. de spiritu & litera.
ca. 4. & 5.

Ro. 7. b.

sione accepta peccatum per manus seduxit me, & per il. oc. Ecce quid sit, litera oc. Spiritus viuificat, quum inspirat pro concupiscentia mala, concupiscentiam bonam: hoc est, charitatem diffundit in cordibus n. Hunc posteriorem sensum asserit idem Aug. altero illo potiore. Eligat tamen ex his studiosus quisq; quem maluerit: ego magis quod Am. & Chryso. habet probarim: imo nisi D. Aug. tam esset autor grauis, hoc postremum vt obscurius, ita & iudicarem violentius.

Quod si ministratio mortis literis deformata. Ministrationem mortis veterem legem appellat, eo quod prauaricatoribus mortem ministraret. Quod autem hic dicitur deformata, ab apostolo *βραβευ* scribitur, id est, insculpta, impressa, deformata, hoc est formata, ne vocis capiaris ambiguitate.

Nam nec glorificatū est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. Tanquam dicat: Tanta est nouæ legis gloria, vt propter hanc ne glorificatum quidē existimetur veteris legis ministerium, quod aliqua ex parte clarere visum est ob Mosi relictentem faciem.

Multa fiducia utimur.) Græca vox *παρρησία* amplius & aliud quiddam significat, quam latinis fiducia, aut libertas, nimirum talem fiduciam, quum palam quis loquitur quod sentit omni posito timore, nullius respectu commotus: estq; contraria fere assentationi.

Et non, sicut pone. Mos. uelamen super fac. Sermo ana-

IN EPISTOLAM

anapodoton habet: supplendum est enim, & non facimus, aut simile quippiam.

Vt non intenderent filij Israël.) Non simpliciter ne intenderēt, sed quoniā intendere haudquaquam valebant. Non valebant verò, quia peccatis obtenebrati, quia fide vacui: atque ideo Moses quoties loqueretur populo velo faciē obtegebat, duas res hoc argumento demonstrans: primum quidem Israelitarum cæcam (vt ita dixerim) stupiditatem, aut, si mauis, stupidam cecitatem: deinde subindicans ab oledam tandem illius legis gloriam, quæ neq; tū quidem apparuerit, aut conspici potuerit quum exhiberetur: quippe gloria illa vt videri non poterat, sic nec gloriæ est habenda loco. Iā verò quod sequitur.

In faciem eius quod euacuatur.) In græcis exem. in finem legitur, id quod Amb. & Aug. sequuti sunt: *εις τέλος* & *πὸ καταργουμένων* id est, in finem eius qui aboletur, vel eius rei quæ aboletur. Vt ne perspicerent, inquit, filij Israel in finem: quippe qui consummatam & penetrantem legis cognitionem non haberent. Finis autem eius rei quæ aboletur, siue hanc legem veterem, siue ipsum Mosen accipias, qui mortalis, & ob id abolendus erat, Christus est: quem iudæi infirmos fidei oculos habentes aspectare nequeunt: sed velo legis carnaliter intellectæ suos oculos obtexunt. Neq; vero alius se sensus offert, etiam si in faciem legamus iuxta latinorū codicum communem consensum, quemadmodum et græci non nulli habere dicuntur, astipulante etiam Chryso. (licet id quidam neget,) qui palam in faciem legit, sed interpretatur in finem legis iuxta sensum supra indica-

dicatum. Ceterū ne quid desit q̄d vel curiosē desideret studiosus, Diui Am. aliquanto secius hunc enarrātis locū, commentū subscribo. Ideo ponebat vela mē, quoniā splendorē vultus eius ferē non poterāt causa peccati: quo sublato pietas datur videndi gloriā Dei vsq; in finem eius, qui tam diu non reuelatur, quā diu relicta lege conuertantur ad gratiam Dei, & sic euacuatur. Accedente enim dignitate per fidem, euacuatur indignitas.

Sed obtusi sunt.) Velamen quidē veteris legis euacuatur, sed excecatae sunt Iudaeorum mentes, nec vā Νοῦματα lent nudatae iam veritatis contueri fulgorem.

Cum autem conuersus fuerit, aut conuersi fuerint. Per me neutra improbare licebit lectionem: hic vt filij Israhel, ibi vt Israhel tantum subaudiatur.

Dominus autem spiritus est. Nō vt Moses corporalis & crassus. Et quicumq; à crasso Mose, hoc est, à carnali lege ad spiritum sese conuerterint, liberi efficiuntur à legis oneribus. Quod apost. manifestat dū subdit.

Vbi spiritus domini ibi libertas. Nō q; à tota simus lege liberi, sed ab ijs duntaxat quae ad cērimonias et iudicia pertinent. Nam de ijs quae ad mores spectāt, ita dominus p̄cipit: Si vis ad vitam ingr. ser. mā. Nec rursus liberi sumus vt licentius peccemus, quae seruitus est lōge turpissima: sed vt tali seruitute liberi, volentes pietati & bonis operibus instemus.

Nos uero omnes, reuelata facie, gloriā domini speculantes, in eandem imaginem transformamur, à clar. in cla. Respexit ad Moſen, qui quū montem conscenderet domino loquutus reſectā habuit faciē,

IN EPISTOLAM

In qua ceu in speculo excipiebatur reddebaturq; do-
 mini gloria, tamen si eā conspectare Israelitæ ne-
 quirent. Ita & nos omni per synceram fidem remo-
 to velamine domini gloriam *καὶ ὡς ἐν ἑσπέρας*, id est,
 quasi è speculo, vel per speculum contemplantes, in
 eandē gloriæ imaginē transformamur, hoc est, diui-
 næ gloriæ splendorisq; participes efficimur, ita vt
 nō modo intueamur ipsi, verum etiam à nobis ex-
 ceptum Dei splendorē, quum in cæteros tū maxime
 in eum à quo proficiscitur reflectamus. Transforma-
 mur autem à claritate in claritatem, siue à gloria in
 gloriam, hoc est, à gloria spiritus in gloriā nostram
 quæ gignitur in nobis. Vel iuxta Aug. de gloria qua
 filij sumus Dei, in eam qua similes ei erimus, quoniā
 videbimus eū sicuti est: vel etiam à gloria in gloriam
 magis ac magis exuberantem. Transformamur di-
 co, tanq̄ qui gloriam hāc atq; imaginem non ab ho-
 mine quopiam mortali, sed à summo illo glorię to-
 rius fonte domini Spiritu accipiamus. Aut, si maius
 sentētiam Ambrosianam, à gloria ad gloriam sicut
 à domini spiritu, id est, sublatis beneficio Dei glorię
 Moyfi, quam reatus causa cernere nequibamus, trās-
 formamur ad gloriam quam credimus dari nobis
 à domini Spiritu. Atq; ita illud tanquā à domini
 spiritu ad gloriam pertinebit, quum iuxta sententiā
 præcedentem pertineat ad transformamur. Cæte-
 rum, quod ad græcā attinet lectionem, scito illud *καὶ ὡς ἐν ἑσπέρας*
 haudquaq; significare in speculo repre-
 sentantes, vt à quodam conuersum est, quum hoc i-
 psium ad explanationem potius faciat eius quod se-
 quitur *τὸ αὐτὸ εἰκόνα μεταμορφώμεθα*, id est
 eandem imaginē transformamur, de quo mox di-
 cemur:

uemus: sed proprie significare specularantes, siue quasi per speculum videntes, vt intelligas non tam à speculo, quàm à spectando sumendâ etymologiam: quemadmodum & Græcis κατὰ πρῶτον dicitur qui dem ἀπὸ τοῦ ἑκτόπρου, id est, à speculo, sed interim vtrunque vocabulum ab ὁμοίᾳ primam ducit originem. Quod si mihi diffidis, vide quid interpretetur Ambrosius, quid Theoph. quid Tertul. denique quid Augustinus, qui li. de tri. 15. cap. 8. totum etiam hunc locum accuratius explanat. Iam in eo quod in græcis legitur, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα, pro quo in vulgata versione legimus in eandem imaginem transformamur, vt eadem vtriusq; sit sententia, ibi subaudienda est καί prepositionis particula: alioqui quoniam vox illa μεταμορφούμεθα ad actionem & passionem significantiam ambigua est, poterit & hæc esse intelligentia: Dum gloriam domini specularamus, eandem etiam gloriæ imaginē transformamus. In eo aut̄ quod legitur ἀπὸ κυρίου πνεύματος, non est quod te moueat cōstructionis amphilogia: vna tibi placeat sufficiatq; constructio, ecclesiæ & plurium vsu probata. Prædictis item astipulatur & Diuus Hieronymus in Commentarijs in Ezechielem capite trigesimo octauo, adducens hunc locum his verbis. Nos autem omnes reuelata facie gloriam domini contemplantes, in eandem imaginem reformamur à gloria in gloriam quasi à Domini spiritu: itemq; Hesichius in Leuit. ca. 9.

Theo. li. 5.
cō. Mar.

Ex capite IIII.

li 2

Scd

IN EPISTOLAM

Sed *abdicamus occulta dedecoris.*) Id est, abnegamus, reiſcimus, propulſamus ſucata & occulta ſcelera, quæ manifeſtata probro ſunt peſſeranti.

Adulterantes. uer. D. Id est, vitiantes *καλῶντες*, anceps est ad dolo tractantes & falſificantes. D. Amb. cum interprete idem hic intelligit quod ſupra ca. 2. ubi est, *καπηλιόεντες*, cauponantes.

In quibus Deus huius ſæculi excæcauit mentes infidelium. Idem, quod explanatius diceretur, mentes infideleis. Quod ad reliquam præſentis loci partem attinet, poteris Deum huius ſæculi, ſummum illum vniuerſorum Deum intelligere: qui eodem modo ſenſus incredulorum excæcare dicitur, quo tradiſſe philoſophos in reprobum ſenſum: & quo ſeruator ipſe in hunc ſæculum adueniſſe dicit, ut qui vident cæci fierent. Verum interim mihi magis probabitur, ſi Ambroſianæ ſententiæ cum huius ſequacibus ſubſcribentes, deum ſæculi huius ſatanam intelligamus, ſecularium hominum deum: quem etiam nū ſeruator ipſe huius ſæculi principem appellare non veretur. Neque abſurdum videri debet, ſi diabolo dei cōmunicetur vocabulum, quum ſcriptum ſit, omnes dij gentium demonia: & ſi expandi manus meas ad Deum alienum. Cæterum quod nonnulli clauſulam huius ſæculi, ad poſteriora referunt, meo ſanè iudicio, violentum quid, & à mente Pauli videretur alienum, niſi interim veterum quorundam in ea opinione, terrerer auctoritate, quorum ſententijs temere contra iſte nephas eſt. At vero ne non ignores quid illos mouerit ut
eiuf-

Ro. 1.
Iohan. 9.

Iohā. 12. c.

Pſal. 95
Pſal. 43.

X.
Ier. li. 5. c. 7

eiusmodi distinctionem præscriberent, qua huius seculi, per hyperbasi figuram cum infidelium con-
strueretur, fecit tum Manichæorum dogma, qui hu-
ius mundi diabolum prædicant fabricatorē, proq̃
errore suo tuendo hunc Pauli locum adducunt in
testimonium: tum etiam Marcionistarum demen-
tia, qui de opifice ipso orbis terrarū Deo, iusto solū,
at nō bono, asserunt hoc esse dictum. Horum itaq̃
assertionibus contrarie volentes orthodoxæ pro-
pugnatores fidei, de vero Deo hæc dicta esse affirma-
runt. Atq̃ id quo esset euidentius, indicant ordinem
orationis supra commemoratum. Quæ occasio si
defuisset, nō arbitror sanè quòd tam affectatam di-
stinctionem præscribere studuissent. Neq̃ vero si cō-
plexim legamus, deus huius seculi, mox cōsequitur
diabolum, aut aliū nescio quem, huius fuisse mun-
di fabricatorem: quum è multis alijs diuinæ scriptu-
ræ locis pateat contrarium: vt ne commemorem
(nisi de vero hæc Deo accipias) *ἀποφ* hoc loco auū
potius significare. De hoc etiam habes apud Tert.
li. con. Marcio. 5.

*Vt nō fulgeat illis illuminatio euangelij gloriæ Chri-
sti.* Vt ne possit, inquit, illos lætū illud gloriosi euā-
gelij Christi lumen illuminare. Possunt & sic con-
strui genitiui: vt non fulgeat illis illuminatio e-
uangelij, hoc est prædicationis gloriæ Christi. Itē sic:
ne illuseret illis lumen gloriæ euangelij Christi. Ve-
rum illud euangelium gloriæ, pro euangelio glo-
ria pleno, seu glorioso, solennius est phrasi apo-
stolica.

Deus qui dixit, hoc est, uerbo fecit è tenebris lucē.

IN EPISTOLAM

Gen. I. 3.

Gen. Vritur autem dicendi vocabulo, propterea q̄
ira in Gen. scriptum sit: Dixitq̄ Deus: Fiat lux: vbi &
sequitur, & diuisit lucem à tenebris.

*Ipsè illuxit in cord. nostris ad illuminationem sciē
itæ claritatis Dei, in facie Chri.)* Et hic anceps est ver
borum, & sensus, & syntaxis. Licebit enim sic di
cere: Deus ipse illuxit cordibus nostris, ad illumi
nationem sciētiæ, hoc est, vt illuminati simus scien
tia, cognitionemq̄ habeamus maiestatis ac glo
riæ eius, quæ in facie est Christi Iesu. Dicens autem,
in facie, potius quàm in Christo respexit ad Mosi
vultum Dei claritate refulgentem: de quo iam supra
meminerat ca. præcedenti. Item sic: Is cuius olim cla
ritas in vultu resplenduit Mosi, cuius tamen splen
dor ne oculis quidem carnis tum conspici potuit,
ipse nunc tandem cordibus nostris per Christi re
fulgentem faciem illuxit, quo & per nos latius dilu
cescat ac propageretur maiestatis claritatisq̄ diuinæ
cognitio. Duriusculum videtur quod Chrysosto
mus illud in facie Christi, cum γνάσις scientiæ con
iungit, dicens hoc ipso monstrari per Christum nos
ad Patris venire cognitionem.

Habemus autem thesaurum istum.) Illuminatiōis
scilicet & cognitionis diuinæ, qua cæteris Christi bo
num odorem spargimus.

Vt sublimitas sit uirtutis Dei, & non ex nobis.)
Ut eminentia gratiæ nobis collatæ, non nostris
viribus ascribatur, sed potentiæ Dei. Quanquàm
ex apostolo ita loquente ἵνα ἢ ὑπερβολὴ τῆς δω
νάμεως

ἀνώμαλος ἢ ἡ θεός, duplex possit haberi distinctio.
 Altera illud sublimitas subiecto punctulo segre-
 gar, à sequentibus, iungitq; virtutis cum dei, hoc
 pacto: Vt sublimitas, scilicet nostra, virtutis sit di-
 uinæ. Atque hanc sequutus est vetus interpres:
 Altera, virtutis, à dei disinctum cum sublimitas
 iungit, in hunc modum: vt sublimitas virtutis no-
 stræ, Dei sit sublimitas, non ex nobis: hoc est, vt
 nostra tam eximia tamq; excellens virtus haud-
 quaquã nobis, sed Deo tribuatur. Porro *ἀνώμαλος*
 significantia in multis scripturæ locis non magis
 angusta est, quàm apud latinos virtutis.

Ἀπορίαν. Aporiari est perplexum esse, ino-
 pia præmi, consilio & auxilio egere, à græco ver-
 bo ἀπορίαν, id est, dubitare, hætere, consilij in opera
 esse, deficere. Hinc ἀπρία, inopia, perplexitas, du-
 bitatio.

*Semper mortificationem Iesu Christi in corpore
 nostro circumferetes, ut & uita Iesu manifestetur in no-
 bis.* Hoc est: morti mortisq; periculis cotidie subij-
 cimus, in hac parte dominum imitantes, vt si com-
 moriamur, simul etiam cum Chriſto viuamus.

Ergo mors in nobis operatur, uita autem in uobis.
 Id est, nos varijs periculis, tentationibus ac morti-
 bus sumus, ob fidem quam annunciamus vobis, ex-
 positi: at ex hoc vita qua vere uiuitis, victuri in æ-
 ternum operatur in vobis: nam vestræ salutis gra-
 tia hæc ipsa perpetimur.

IN EPISOLAM

Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est, credidi pro quod lo. sum, et nos credimus propter quod & loquimur: scientes quoniam qui sus. etc. Quod, inquit, huiusmodi est. Quum eundem cum Dauide nacti simus fidei spiritum, quo in persecutionibus et tērationibus constitutus, & ex eis solius Dei ope ereptus confidenter aiebat: Credidi propter quod lo. sum: ita & nos indubitata fide credimus, & eam ob causam confidenter loquimur. Sed quid nam inquires credimus ac loquimur? Quod non modo ab vniuersis periculis ac mortibus simus eximendi, verum etiam quod qui suscitauit Iesum, & nos item vnā cum ipso sit suscitaturus, simulque vobiscum qui & fidei & tribulationum nostrarum estis participes, in commune etiam gloriæ consortium sit exhibiturus.

Et con. vo.

Omnia autem, quæ iam supra commemorata sunt, propter uos, & facimus & dicimus. Sic autem præmisserat apo. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur, aporiamur, &c.

Vt gratia abundans per multos, in gratiarum actione abundet in gloria Dei.) Vtraque lectio non vnam admittit constructionem. Potest enim sic construi: Vt abundans Dei gratia, abundet ad gloriam Dei in gratiarum actionem per multos, id est, apud multos. Rursus sic: Vt Dei gratia abundans per multos, in, id est, per gratiarum actionem, abundet in gloriam Dei. Item: vt ea gratia quæ per multos abundat in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei. Cæterum græca lectio,

ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ, ὅτι τὴν πλοῦσιαν πλὴν
 ἰσχυρίσῃ, ὡς εἰς πλὴν δόξαν τῆς Θεοῦ,
 fic accipi & construi potest: Vt gratia quæ exuberat,
 abundet propter multorum gratiarum actionē
 in gloriam Dei. Vel sic: Vt gratia propter multorū
 gratiarum actionem exuberans, abundet in gloriā
 Dei. Potest & verbum *ἰσχυρίσῃ* transitiuè accipi, ad
 hæretē huic accusatiō *ἰσχυρίσῃ* hoc pacto: Vt gra-
 tia quæ per plureis sparsa exuberavit, faciat vt exu-
 beret etiam gratiarum actio in gloriam Dei. Atque
 hunc sensum apud Theophylactum reperio latini-
 tate donatum. Istiusmodi humilioribus cogor non
 nunquam bonas horas perdere, quum ob pueros,
 tum etiam ob alios quosdam in eiusmodi discuti-
 endis ad superstitionem ferè curiosos. Et tamen nihil
 ferè prædictorum exactè videtur indicare quod sen-
 tit Apost. Proinde neglecta, vt veteres ferè faciunt,
 tam exactæ constructionis ratione, ex præcedenti-
 bus Apostoli verbis, & Ambrosio tale quid insinua-
 ri mihi persuadeo. Nihil refugio laborum periculo-
 rumue vestræ salutis gratia, quo videlicet Dei tam
 diues & larga gratia, pluribus semper prodesse ge-
 stiens, apud quàm plurimos propagari semper cum
 gratiarum actione possit atq; augeri, ad laudem &
 gloriam Dei.

E.

Ex capite V.

SI terrestris domus nostra huius habitationis dis-
 soluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, do-
 mum non manufactam, sed eternam in cœlis.) Terre-
 striem σκηνὸς tabernaculi domum, carnem hanc di-

A.

IN EPISTOLAM

A. cit mortalem: domum æternā, corpus immortale: quod in cælis esse dicit, propterea quòd ibi sit in Christi capitis nostri corpore, nostræ futuræ incorruptibilitatis gratia.

Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quæ de cælo est superindui cupientes, si tamen uestiti, & non nudi inueniamur.) Non vno incommodo præsens locus implicitus est. Nam præterquam quod sensus ipse metaphora cōuestitus est, habet & phrasin quandam (ne dicam solæcon) latinis auribus in auditam, quæ facit ne vel facile possit animaduerti, eum his verbis sensum comprehendendi, quem veteres tradunt explanatores. Nam quum dicit ingemiscētem se percipere vt domicilium illud cœleste superuestiri mereatur, sentiens resuscitati corporis beatā immortalitatem, superuacaneū videtur vt hanc adijceret clausulam, si tamen uestiti & nō nudi inueniamur, quum haudquaquam fieri queat, vt qui gloria illa fuerit immortalitatis superuestitus, possit nudus aut non uestitus eadem ipsa gloria reperiri. Quod autē in hac clausula, de nuditate, sentiat ab ista iam dicta gloria, palam indicant veterum cōmentarij. Animaduertendū igitur, quòd quum prius non satis apertè dixisset, cuiusmodi habitationem superinduere cuperet, quasi explanando sese subiungit: Si tamen uestiti, & non nudi inueniamur: tanquā si ita apertius inquirat: Hic interim in huius vitæ tribulationibus suspiramus, cœleste & incorruptibile domicilium optantes induere: sic tamen vt ne nudi, etiamsi simus immortalis corpore induti, sed cum immortalitate, etiam gloria inueniamur superuestiti.

fiti. Frustra siquidem, imò miserè fuerimus immor-
 tales, nisi cum immortalitate cœlesti fuerimus clari-
 tate donati. Quandoquidem iuxta eundem hunc
 Apostolum, omnes quidem & pij & impij ad im-
 mortalitatem resurgemus, at non omnes ad cœlestē
 claritatem immutabimur. Cæterum quod ad vo-
 ces quasdam attinet, illud ἐν τῷ θεῷ, in hoc, incertū est,
 an accipiendum sit, pro, hac de re, vel hac in re, nem-
 pè in tribulationibus quas supra commemorauit:
 an referat δ' οὐρανῶν, id est, habitationem: deniq; an
 ponatur, pro, ob id gemimus, quòd cupiamus su-
 perindui. Admonent præterea veteres, pro vestiti,
 in nōnullis codicibus expoliati scriptum fuisse, hoc
 sensu: Siquidem expoliati hoc corpore, Christum
 fuerimus vestiti. Nam quicumque in Christo bapti-
 zantur, Christum induunt: qui sensus etiam aptè
 quadrat in lectionem priorem, tamen si hoc illi non
 indicēt. Tertullianus habet despoliati. Siquidem &
 despoliati, inquit, non inueniemur nudi, id est, reci-
 pientes quod despoliati sumus, id est, corpus. Alibi
 exuri, quod idem est. Item Paulinus: Si despoliatus à
 corpore, non inueniariis nudus ab opere.

1. Cor. 15. 2

E.

A.

in d. u. d.
 μ. v. o. i.

Ter. lib. ad.
 Marci. 5.
 Libr. de re-
 surrect.
 Paul. ep. ad
 Seuc. 6.

Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemisci-
 mus grauati, eò quòd nolumus expoliari, sed superue-
 stiri, ut absorbeat quod mortale est, à uita.) Rur-
 sus hic semet quasi explanat, & quur dixerit sese in-
 gemiscere: Propterea (inquit) q; nolimus hoc corpo-
 re (quod ad substantiam attinet) dispoliari: & quid
 dixerit superuestiri, ut absorbeat, inquit, morta-
 litas à uita. Sensus ergo est: Qui in hoc versamur
 corporis nr̄i tuguriolo, varijs ipsius pressi molestijs,
 atq;

IN EPISTOLAM

atq; incommodis, gemendo precibus Deum solici-
 ramus (ita enim ferè Ambr. ingemiscimus explicat)
 X nō vt corpore ipso expoliamur, quod ad ipsius sub-
 stantiam attinet, nolumus enim hoc exui: sed vt ab
 sorpta quæ nobis negotium facessit corruptibilitate,
 A superinduat immortalitate cum gloria, ne vltra
 mori possit, aut passionibus implicari: hoc enim
 est absorberi à vita. Nec em̄ dicendus est absorberi à
 vita, qui ad hoc surgit vt agatur pœnis. Hic iam ani-
 maduertis, ni fallor, quo illud, grauati, quoq; inge-
 miscimus, referendum: ne arbitreris grauati ad im-
 mediatè sequentia pertinere, eò quòd nolumus ex-
 X. E. poliari. Pulchrè autem corpus hoc mortale taber-
 naculum appellauit, quod pastorū, militum & via-
 torum est, eòq; & temporariū, quum supra corpus
 immortale domum & habitationē vocarit, vt quæ
 sit firmius permansura.

Audentes igitur.) *ἰαρόοῡτος*. Verbi empha-
 sin reddere cupiens Interpres, non confidentes, sed
 audentes ait: hoc est, audaci & infracto animo fidē-
 tes. Ac mox, audemus. i. constanter confidimus. Por-
 rò in audentes & scientes, sumus subintellige: aut cō-
 plexim, si malis, ad hunc modum lege:

*Audentes igitur semper, & scientes, quoniā dum
 sumus in hoc corpore peregrinamur à domino.*) Hoc
 est, peregrè agimus, nimirū à domino semoti, (per
 fidem enim amb. non per speciem:) audemus aut,
 & *εὐδοκῶμεν*, bonam voluntatem habemus, siue p-
 bamus, vt possimus à corpore potius esse peregrini,
 domino autem præsentes, quàm contra, in corpore
 præsentes, à domino aut peregrini. Hic autem ani-
 mad

Bo. vo. ha.
 mag. pere.
 à cor. & c.

maduertendum quia per parenthesis illam, per fidem enim, interceperat orationem, ad eandem regrediens, verbo vtatur, gaudemus, quia supra audentes dixerat.

Scientes igitur timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus.) Terrorem, inquit, extremi illius iudicii Dei quum certo sciamus, attem peramus nosmet, omnium studio conitumur, ne quem quam hominum offendamus, vt probati quoque sumus hominibus, (id enim est hominibus suademus) Deo autem non est quod suadeamus, nam illius oculis conspicui sumus ac manifesti. Caue autem ad hunc modum construas, suademus hominibus timorem domini. Nouè enim usurpatur verbum suadeo, & hic, & Gal. I. Modò enim hominibus suadeo: quod Aug. vtrobique sic enarrat, quasi suademus idem sit quod, probatos nos reddere cupimus, sicuti hic fere accipit Chrys. iuxta sensum supra positum. At Ambro. illic quidè suadeo interpretatur satisfacio, hic autè secus accipere videtur: sic enim (vt paucis comprehendam) explicatio supplet. Suademus ad bonum sensum & vitam, & vt credant, sibi que ante iudicium prospiciant.

Vt habeatis ad eos qui in facie gloriantur.) Subintelligendum est aliquid, quo sermo fit absolutus: veluti, vt habeatis vnde gloriari possitis aduersus eiusmodi, qui inaniter in conspectu hominum gloriantur, vacui interim vera, quæ in corde coram Deo est, gloriatione. Vel, vt habeatis quod respondere possitis his, qui facientenus gloriantur. Est recentior quidam, qui tradit, habeatis, positum esse, pro possitis gloriari.

Sive

X.
e.

Aug. in ep.
ad Gal.

X.
E.

IN EPISTOLAM

Siue enim mente excedimus, Deo: siue sobrijs sumus, uobis.) Hoc dicit: Siue per excessum mentis

X.

In Collec.
Bedæ.

sublime quid loquimur, certè ad Dei gloriam id agimus, ut ne vos existimantes, nos vileis contemnatibus, & pereatis: siue humilia & mediocria loquimur, id vestri profectus causa facimus. Quid enim est, inquit Augustinus, mente excessimus? Ut illa videamus quæ non licet homini loqui. Quid est temperantes sumus vobis? Non iudicauim scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Quòd ergo mente excessimus Deo, vos capere non potestis, quia carnales estis, nos carnalia omnia excessimus: Deo ergo mēte excessimus. Quòd autem temperantes sumus, vobis temperantes sumus, ut vestris commodis seruiamus. Qui plures desiderabit explanationes, legat Theoph. commentarios, itemq; Bedæ ex Augustino collectanea.

n.

Charitas enim Christi urget nos, estimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.) Siue, inquit, excedimus sublime quid loquentes, siue deijcimus humiliter quid proferentes, ad vestrum profectum omnia: non ut nostrum nomen, sed ut Christi cognitio latius proferratur, in multorum salutem. Nam immensa illa Christi in nos charitas, huc nos extimulat, expendentes hoc, nempe si Christus mortem oppetit, vnus pro omnibus, ergo omnes vnà cum ipso iam demortui sunt, & per consequens omnium cogor quæere salutem, nec frustra pro ipsis Christus videatur dependisse. Quanq; variè sumi potest illud: Omnes ἀπέθανον, mortui sunt, siue mortui fuere, ut intelliga-

A.X.

telliga-

Intelligamus omnes fuisse æternæ morti obnoxios,
 Vel omnes mortui sunt, id est, omnes sumus corpo-
 rali morti obnoxij propter primi parētis transgres-
 sionem. Vel mortui sunt, morte peccati, siue origi-
 nalis, siue nostra voluntate additi, iuxta Augustinū.
 Item omnes mortui sumus veteri vitæ, vt deinceps
 noua simus creatura, per Christi mortem & no-
 uam vitam regenerati. Ad hoc postremum magis
 quadrant quæ sequuntur, vt qui viuunt, iam non si-
 bi viuant, &c.

Aug. li. de
 Ciuita. dei
 20. cap. 6.

Itaq; nos ex hoc neminem nouimus secundum car-
 nem. Et si cognouimus secundum carnem Christum,
 sed nunc iam non cognouimus. Si qua ergo in Christo
 noua creatura: uetera transierunt, ecce facta sunt om-
 nia noua. Vt sermo sit vndiq; absolutus, & aptè re-
 spondeat tam superioribus quàm inferioribus, hūc
 habeas oportet lectionis modū: Ita quum omnes
 mortui in Christo, ipsi viuant, nos nouimus nemi-
 nem ex hoc tempore viuere secundum carnem. Et
 si nouimus secundum carnē vixisse olim mortalem
 Christū, sed iam amplius non ita viuere indubitata
 fide nouimus. Quisquis igitur in Christo noua esse
 ctus est creatura, ab hoc vetera transierunt, factaq;
 sunt illi noua omnia: & quemadmodū Christus nō
 amplius in carne hac mortali, ita nec nos iuxta car-
 nis affectiones de cætero militamus. Verū ne mihi
 diffidas, cū hac sententia cōsentire Chrysoft. & hu-
 ius æmulū Theoph. palām indicat ipfius Theophy.
 commentariū, ita habens: Postq̄ omnes, qui mortū
 obnoxij scelerū ratione iam fuissent, per Christū ba-
 ptismi gratia reuixere, meritō, inquit, neminem co-
 gnouera-

IN EPISTOLAM

gnoueramus secundū carnem qui uiueret, hoc est,
 secundum veterem illum & carnalem viuendi mo-
 dum. Omnes namq; fideles Spiritu ipso renati, no-
 uam quandam & spiritualē transigunt vitam. Dein
 de post interiecta apost. verba, & si cognouimus, cū
 cæteris, subdit. Ostendit vel in degenda non secun-
 dum carnem hanc vita, Christum nos præuium ha-
 bere duce, inquitq;: Et si fuit vnquā carnali con-
 ditione Christus, haud tamen in præsentia est. Por-
 ro D. Aug. de futura vita potius hæc docet intelligē-
 da: Apostolus, inquit, suo more vitam nostrā, quæ
 iam in ipso homine mediatore Christo Ie. capite no-
 stro resurgente completa est, ira spe certa meditatur,
 tanquā iam adsit præsensq; teneatur: quæ utiq; vi-
 ta non erit secundum carnem. Carnem namq; hoc
 loco non ipsam corporis nostri substantiam, quam
 dominus etiam post resurrectionem suam, carnem
 appellat dicens, Palpate & vi. quia spiritus car. & of-
 fa non habet, sicut me vi. ha. sed corruptionem mor-
 talitatemq; carnis vult intelligi, quæ tunc non erit
 in nobis, sicut iam nō est in Christo. Deinde ad præ-
 cedētia apostoli verba respiciens, vt qui viuunt iam
 non sibi vi. sed ei qui pro ipsis mor. est, ira post mul-
 ta subiungit. Itaq; eorum pro quibus mortuus est
 Christus & resurrexit, & qui iam non sibi sed illi vi-
 uunt, neminem secundum carnem apostolus noue-
 rat, propter spem futuræ immortalitatis, in cuius ex-
 pectatione viuebant, quæ in Christo iam non spes,
 sed res erat: quem & si nouerat secundum carnem
 quum adhuc moriturus esset, iam tamen non noue-
 rat, quia eū resurrexisse nouerat, & ultra ei mortem
 non dominaturam. Et quia omnes in illo & si non
dum

Aduersus
Fauftū li.
ii. ca. 7.

Luc. 24.

Ibidē. ca. 8.

Rom. 6. b.

dum iam re, iam tamen spe hoc sumus, sequitur, & dicit: Si qua igitur in Christo noua creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua, &c. Omnis ergo noua creatura, id est, populus innouatus per fidem, vt habeat interim in spe, quod in re postea perficiatur, in Christo habet etiā quod in se sperat. Hæc ille. Probat sanè mihi vtraq; intelligētia, Chrysofomi tamen assentior libentius. At, quòd hunc locum de carnali quidam cognatione intelligendū existimant, violentum quid iudico.

Et posuit in nobis uerbum reconcili.) Id est, prædicationem de reconciliatione humani generis.

Eum qui non nouerat peccatū, pro nobis pec. fecit. Subaudiendū Deus Pater. Simile autē est ac si dicamus: Eum qui malus nunq̄ est, nostri causa malum effecit: hoc est, quum re ipsa impius esse haudquam possit, Pater tamē eum impij ac scelerosi imagine voluit vesti, & quasi peccatorē mori. Vel, filiū suum à peccato penitus alienum, Deus Pater peccatum fecit, hoc est (autore Augustino) sacrificiū pro peccatis, vt nos qui nihil aliud quàm peccatum eramus, iusti efficeremur per illum.

Ex capite VI.

Exhibeamus nosmetipsos.) Quod nos legimus, exhibeamus, græcis est, *quous autis*, quod Ambrosius cum Aug. legit cōmendantes: itaq; si intelligamus, pertinebunt omnia ad personā Pauli. Adiuvantes exhortamur ne in vacuum, &c. nemini dantes offensionē, sed in omnibus commendantes nos, sicut Dei *διὰ νομο* ministri, in multa patiētia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, &c.

Kk

Hæc

n.

X.

Au. in En-
chir. ca. 41.Aug. li. de
doct. Chr.
4. cap. 20.

E.

IN EPISTOLAM

Hanc enim sui laudationem, cōmendationem vocat, quæ factis ipsis conciliat fauorem & autoritatē.

Os nostrum patet ad uos, ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est.)

X. A. In hæc verba prorumpit immenso amoris erga illos stimulat⁹ ardore, & securæ, benedict⁹ sibi consciæ mentis confusus libertate: quæ ipsius nō modò os patefecerant, sed & cor quoq; dilatarāt, ad Corinthios exhortandos pariter & suscipiēdos. Corpus, inquit, varijs prematur angustijs licet, vis tamē amoris confidentiaq; & os mihi patefacit sermonis exuberantia, & intimos cordis mei dilatat affectus.

Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in uisceribus uestris. Eandem autem habentes remunerationem, (tanquàm filijs dico) dilatamini & uos. &c.)

X. E. Primum quod ad literæ rationem attinet, scito utrumq; angustiamini indicandi modo accipiendū, dilatamini verò imperandi: illud quoq; habentes, apud Græcos non haberi: deniq; variam esse huius loci distinctionem, vnde necesse est variam etiamnum subesse intelligentiam. Nos tamen vnā atq; alteram subnexuri, reliquas curiosioribus aliunde petendas relinquemus. Priorem igitur hanc habeto intelligentiam. Haudquaquàm, ait, angustia coarctamini per me, cuius cor erga vos dilatatum est: imò in vestris ipsorum animis atq; affectibus angustiamini. ac si inquit: Ipse equidem ingenti amplexuq; vos prosequor amore: vos verò, & si complexum me in vestris præcordijs detinetis, angustior tamen est vestra charitas, qua me complectimini. Sed agite, eandem vtrique, & vos, & ego, mutuo præstātes siue habentes amoris remunerationem, beneuolentiaq;

lentiaeq; vicissitudinem, amplissimos & vos quoq;, erga nos ad meum exemplum habetote affectus. Neque enim arduum est quod reposco, tantum vt patri filij in charitate respondeatis, efflagito. Et omnino condignum est hoc in parentem liberos prestare officium. Altera intelligentia huiusmodi est: Nō angustiāmini in aliquo, nostri vel exemplo, vel causa: quin potius contra, quā nostro exemplo amplo & securo animo esse deberētis ob libertatem euangelij, magna afficimini angustia vestris prauis seruitutes affectibus, quibus pseudapostolorum vos coangustantium, & a spiritus libertate in seruitutē legis retrahentium dogmatibus estis intenti. Sed quum eandem nobiscum expectetis, & habituri sitis mercedis retributionem, modo obsequentes sitis filij (nā hāc filijs loquor) ne quāso diutius eiusmodi angustijs premāmini, sed dilatamini libertate spiritus, in fide Christi Iesu. Hinc & subdit: Nolite iugum ducere cum infi. &c. Porro in grācis quoniā illud habentes non afficitur, aut *ἕκαστος* particula subaudienda est, secundum eandem remunerationem, dilatamini & vos, aut accusatiuus eandem remunerationem cum dico iungendus est, eandem remunerationem dico: atq; ita dico erit veluti exponentis quod dixerat, non angustiāmini in nobis, angust. &c. quemadmodum quum dicimus, nouerā loquor, hoc est, de nouerca.

Que autem conuentio.) *συμφωνίας*, Id est, consensus, concordia.

Belial.) Belijaal Hebræis iniquum, demonē, apōstatam, absq; iugo, & præuaricatorem declarat.

Tanq̄ filijs
dico.

E.

IN EPISTOLAM
Ex capite VII.

M Vndemus nos ab omni inquinatiōe carnis & spiritus, perficientes sanctificationem, &c.)
Lib. de do. In potestate legentis est, teste Augustino, siue velit
Chr. 3. c. 2. distinguere, ab omni inquinatiōe carnis & spiritus:
I. Cor. 7. f. perficiētes sanctificationem in timore Dei, iuxta illud: Vt sit sancta, & corpore, & spiritu: siue sic malit: ab omni inquinatiōe carnis, & spiritus perficiētes sanctificationem in timore Dei, capite nos.

A. E. Capite nos.) Capite hoc loco est amplectimini et
Supra 6. c. recipite. Vnde & paulò superius, sui capaces illos fieri cupiens, ad latitudinem fuerat cohortatus, dicens, dilatamini & vos.

Multa mihi gloriatio pro uobis.) Magis quadrat, de vobis, vel propter vos, tametsi ὑπὲρ propriè pro si gnet, iunctum genitiuo.

A. *Pœnitentiam in salutem stabilem operatur.*) Incer-
tum utro referatur stabilem, siue quod recēiores vo-
cetenus vertunt ἀμεταμέλητος non pœnitendam, ad
salutemne videlicet, an ad pœnitentiam. Mihi sanè
X. commodius videtur, si stabilem cum salutem con-
iungas. Quòd si verò placet non pœnitendam, con-
gruentius cohærebit cum pœnitentiam, vt iunctis
festiuiter contrarijs, impœnitēda dicatur pœnitētia.

*Quantam in uobis operetur sollicitudinem, sed de-
fensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desi-
derium, sed emulationem, sed uindictam.*) Omnia
hæc in laudem enumerat Corinthiorum, vt quæ il-
lis obuēissent ex tristitia illa salutem operante: so-
licitudo pro admissis, tum auferendis, tum præcauē-
dis,

dis, defensio siue purgatio qua excusabantur apud Apost. propter pœnitudinẽ, vel qua ipsi Apostolum purgabant apud incredulos & pseudapostolos: indignatio, aduersus fornicariũ illum de quo in priori epistola, atq; etiam aduersus seductores: timor, quia verebantur ne inciderent in manus Dei viuientis, neue indignationem Apostoli incurrerent acriorẽ: desiderium corrigendi admissi, vel desiderium erga Apostolum: æmulatio, hoc est, zelus, ad profligandam turpitudinem, adq; virtutem amplectendam: vindicta, qua pœnas dederat, qui peccarat. Est autẽ in his auxesis quædam ab inferioribus ad summa, (quam declarat iunctiua particula sed, identidẽ repetita) & ad vehementia gradatim conscendens. Vt si dicas: Mœror ille attulit non modo sollicitudinem, sed & purgationem, in super indignationem, imò etiam timorem, &c. vsq; ad vindictam.

In omnibus exhibuistis uos incontaminatos esse negotio.) Græcè est: *ὡς παντὶ (ὡς ἐστὶν ὁ αὐτὸς ἁγὼς εἶναι ὡς τῷ πρᾶγμα),* quod exponi potest, in omnibus commẽditis uos ipsos quòd puri sitis in negotio fornicarij illius, qui patris abusus est vxore, ipso eiecto & punito. Vel, omnino puros atq; incõrminatos iam uos esse declarastis, & exhibuistis, per hoc negotium, nempe quòd contristati sitis ad pœnitudinem. Nam de certo aliquo negotio illum loqui declarat articulus *τῷ πρᾶγμα.*

Igitur etsi scripsi uobis, non propter eum qui fecit iniuriã, nec propter eum qui passus est, supple scripsi, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro uobis coram Deo.) Dixerit hic aliquis:

IN EPISTOLAM

X.º. Quir non propter eum qui fecit iniuriam scripsisse se dicit, quum ea vel iustissima potuerit esse scribendi causa: Scripseram equidem, ait, illius scelere impulsus, qui per incestum proximo intulit iniuriam: & eius causa, qui eam perpeffus est: haud tamen priores illi, neque potissimam mihi vt scriberem attulere causam, sed vestri ob gratiam hoc mihi negotium susceptum est: quò videlicet palam declarare, quanto studio, quantaq; cura, (quam teste ac spectante Deo habeo) admittar, ne paucorum morbo inficiantur vniue: si. Est autem hic loquutionis modus, qualis est in eo quod alibi scriptum est: Nunqd de bobus cura est Deo:.

I. Cor. 9. d

Veritas facta est.) Ex hebraici sermonis idiomate abstractum concreti loco substituit: veritas facta est, pro vera ac solida facta est.

Et viscera eius.) Viscera inquit, intimos illius demonstras affectus, & flagrantissimum erga Corinthienseis amorem.

Ex capite VIII.

IN multo, *δοκιμῆ, experimento tribul.*) Id est, in varijs quas experti estis tribulationibus, siue in multiplici vestri per afflictiones probatione.

Et altissima paupertas eorum, abundavit in diuitias simplicitatis eorum.) Tale quid sentit ac si dicamus: Profundissima & extrema eorum paupertas, opulentissima & beneficentissima fuit propter ditissimum simplicis animi affectum, & ad impertendum promptissimum. Neq; enim de beneficiorum copia, sed de volutate dantium liberalitas aestimatur.

X.

matur. Vel tale: Quum sint tenues, extremæq; pau-
 pertatis, tamen erat tanta animorum pröptitudo, vt
 ex inanibus etiã scriñijs, penè quicquid supererat
 depromerent in subsidia pauperũ. Vnde factum est,
 vt quò pauperiores redderentur, & exhaustiores pia
 liberalitate, hoc magis ac magis ditescerent, prom-
 ptissimi peñtonis candore & benignitate. Simpli-
 citz enim hoc in loco, vt annotauit Theophyla-
 ctus, animum signat inuidia vacantem, & ad im-
 pertiendum facilem.

Quia secundum uirtutem, (testimoniũ illis reddo)
 & supra uirtutem. Id est, pro uiribus, & ultra vires.

Gratiam & cõmunicationem mysterij, quod fit in
 sanctos.) Quod ad absolutionẽ huius sermonis sup-
 plendum erat, id modo in græcis expressum uisitur,
 duabus additis uocibus, *Αἰξιαὶ ἡμῶν*, id est, vt suscipe
 remus, quod tamen ueteres uidentur non legisse, vt
 indicabimus suo loco.

Ita ut rogaremus Titũ, ut quemadmodũ cœpit, ita
 & perficiat in uobis etiã gratiam istam.) Commẽ-
 darat Macedones, quòd promptissimos sese exhi-
 buissent in erogandis eleemosynis: quorum mun-
 ficentia adeo se dicit delectatum, vt rogarit Titum
 discipulum suum Corinthiorum prædicatorem, vt
 quemadmodum ipse Corinthios ipsos iam dudum
 adhortari ad munificentiam cœpisset, ita & perfice-
 ret quod instituerat, vt tanto Macedonum, qui pau-
 peres erant prouocati exemplo, in hac gratia, id
 est, eleemosyna conferenda nequaquam se illis
 declararent inferiores. Vel, Quemadmodum cœpit,
 ita & perficiat in uo. &c. Hoc est, quomodo in cære-

IN EPISOLAM

ris virtutibus persuadēdis exhortationis suæ habuit fructū, haberet & in hac gratiā & fœlicē successum.

Sed per aliorū sollicitudinem, etiam uestra charitatis ingenium bonum comprobans.) Ne existimetis, inquit, me iure quodam ad Macedonum imitationē vos velle inducere ad eleemosynas liberalius erogādas: non vt imperans loquor, sed vt bonum ac syncerum vestre charitatis ingenium. i. affectum & animum comprobans: vt scilicet illorū vobis proposito, atq; audito in pauperes studio ac sollicitudine, vos quoq; ad maiorem charitatis affectū ac beneficentiam, acuam, prouocē, atq; exhorter. In hūc sensum illud γρηγοριου, siue ingenium bonum interpretantur Chrysostomus & Ambrosius, atq; ita & apud Terētium ingenium poni puto, vbi dicitur, Rursum ad ingenium redit: quum recentiores γρηγοριου ingenuitatē & sinceritatē interpretari maluerint, atq; adeo non ingeniū, sed ingeniū bonum ab Interp. scriptū fuisse putent, de quo suo loco. Cæterum δοκιμάζωμ interpretari potest cōprobans, vel probās, ad experimentum capiens, de affectu videlicet vræ dilectiōis.

V.E.

V.

E.

X.

Qui nō solum facere, sed & uelle cœpistis ab anno priore.) Non vno modo intelligi potest: Non solū hoc tēpore largiri cœpistis egētibus, quinimō & ab anno superiore ad idē spontanei fuistis. Vel, nō solū me hortatore cœpistis facere, verumetiā idem officium vltro, & non prouocati præstare volebatis ab anno superiore: sic vt illud ab anno superiore ad vtramq; oratiōis partē pertineat. Fortasse & sic poterit cōstrui, *Qui nō solum velle, sed & facere cœpistis: vt. s. ordo intelligatur per hystero logiam inuersus.*

Sienim

Si enim uoluntas prompta est: secundum id quod habet, accepta est, & non secundum id quod non habet. Si uoluntas, ait, parata fuerit iuxta rationem facultatis, & non supra quam suppetat facultas, grata proculdubio erit. Neque enim exigitur ut dones, quod contra tuum dispedium non possis. Porro græca etiam hoc pacto possunt conuerti: Si enim precesserit animi promptitudo, iuxta id quicquid illud est quod potest, ut subaudias dare, accepta est, non iuxta id quod non potest. Sic enim habent: *Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καὶ θὸ ἐὰν ἔχῃ τις δι' πρόσδεκτον, ὁ καὶ θὸ ἔχῃ.* Et ἔχω sæpe numero pro possum accipitur.

Non enim ut alijs sit remissio, uobis autem tribulatio.) Hoc est, nõ ut alij per quietem & ocium in delicijs sint, vos autem indigentiam sustineatis, supple ita impertiendum est, &c.

Non minorauit.) Nil minus habuit.

Fratrem cuius laus est in euangelio.) Interpretes ferè omnes Lucam hic designari asserunt, nisi quod pauci admoneant alios maluisse Barnabam, paucissimi verò Apollo hunc fratrem fuisse: quorum sanè laus atque præconium per euangelij prædicationem in omnibus est ecclesijs.

Non solum autem, sed & ordinatus est comes.) Neque modò, inquit, euangelio prædicando laudem promeruit, sed ab ecclesijs peregrinationis nostræ comes delectus est.

Destinata uolun. no. προθυμίας, id est, præoptam animi nostri uoluntatem.

IN EPISTOLAM

In hac plenitudine. αὐδ γότνλε, id est, plenitudine, magnitudine siue abundantia, scilicet vestrae beneficentiae.

H.H.

Missus autem cum illis & fratrem nostrum. Tertius hic legatur, iuxta plurimum & antiquiorum opinionem, Apollo fuisse creditur.

Alias gloria.

Siue pro Tito, qui & socius meus, & in uobis adiutor: siue fratres nostri apostoli ecclesiarum gloria Christi.) Quid est, inquit Chrysostomus, siue Titi nomine? Si dicendum est, inquit, haec possum dicere, quod socius meus est etiam erga vos, vel enim hoc inquit, vel quod Titi nomine aliquid facietis, quia non vulgari homini facturi estis, nam socius meus est. Deinde post pauca subdit: Siue aliorum, inquit, nomine audire aliquid vultis. Et hi tam bene meriti sunt, ut iustissime propter se vobis commendentur. Etenim & ipsi fratres nostri sunt & apostoli ecclesiarum, hoc est, ab ecclesijs missi. Deinde quod maius his omnibus gloria Christi. In illum enim referuntur, quaecunque his facta fuerint.

Siue igitur ut fratres illos volueritis excipere, siue ut apostolos ecclesiarum, siue ut aliquid in gloriam Christi facientes, multas habetis occasiones benevolentiae erga illos. Haec tenus ille. Sunt praeterea qui illud, socius meus, asseuerent referendum non ad Titum, ut caeteri volunt interpretes, sed ad fratrem illum suum quem commendat apostolus, idcirco propterea quod Graecis nec qui relatiuum exprimatur, nec Titi nomen cum socius meus in casu con-

su conueniat. Sic enim legimus: ἔτε ὑπὸ πῖβου, καὶ γὰρ ὁ ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς (ωδὸ γὸς: quod ad verbum ita sonat, si quis fortè desiderabit. Siue pro Tito, socius meus & in vobis cooperatores, siue fratres nostri Apосто. & cæt. Verum id præterquàm quòd à veteribus proditum non est, etiam violentum videtur.

Quod ad distinctionem attinet, ex commentarijs Diuo Hieronymo inscriptis colligo ibi, Siue pro Tito, nouum esse orationis caput, & quod sequitur, ostensionem ergo citra periodum hæere proxime præcedentibus, vt sic legatur: Siue pro Tito (vt hic subaudias, id feceritis ad quod vos adhortor, aut aliud magis accommodum) qui est socius meus (vt vel ad græca respiciam) ipse socius meus est, & in vobis adiutor: siue pro fratribus meis apostolis ecclesiæ gloriæ Dei Christi (sic enim vetustum quoddam habet exemplar:) vel siue (supple pro ijs id feceritis qui sunt) fratres nostri & apostoli ecclesiarum gloria Christi: ostensionem ergo quæ est charitatis vestræ & nostræ gloriæ in illos, ostendite in facie ecclesiarum. Dictum autem commentarium si quis forte requirat sic habet. Quod dicit, inquit, hoc est. Tam Titi causa, qui eorum obedientiam collaudauerat, quàm eorum qui ad ipsos fuerant pariter destinati, ita se exhiberent, vt & charitatis synceritatem, & Apostolicæ pro ipsis gloriæ veritatem in conspectu omnium comprobarent. Cæterum illud gloriæ, quod vulgarius & vsitatus legitur, quum græce
fit

IN EPISTOLAM

fit gloria, incertum est nominatiui ne sit pluralis, vt per appositionem cohaereat cum apostoli, an genitiui casus singularis, vt est apud Amb. vt cōstrui possit vel cū ecclesiarum pro eo quod est ecclesiarū gloriosarum, vel cum Apostoli, pro Apostoli gloriosi, iuxta phrasim videlicet scripturæ familiarem.

In facie ecclesiarum.) Id est, in conspectu, siue etiā in personam ecclesiarum, est enim *ἰς πρόσωπον*.

Ex capite IX.

A. **E**X abundāti est.) Id est superfluum: vel *περισσόν* quod restat.

Quoniam & Achaia.) Achaia dicens etiam Corinthios comprehendit, nam & horum ciuitas in Achaia sita est.

Vt non dicamus uos, in hac substantia.) Illud, vt non dicamus vos, quasi per parenthesin intelligi debet interiectū: tanquā dixerit. Ne si vnā mecum Macedones aduenerint, deprehenderintq; vos detrectātes eleemosynam, erubescamus nos, (vt uestram interim sileamus erubescentiā) in hac beneficentiæ uestræ substantia. Vel in hac substantia siue hypostasi gloriationis, vt Græcis est, id est, audacia siue etiam argumento gloriationis, qua de uobis apud Macedones sum gloriatus, de uestra ad beneficentiam promptitudinem.

Benedictionem.) Sicut in prioris epistolæ capite 16. eleemosynā vocauit *λογία*, id est, collectionem ἀλίγω, pro colligo, vt opinor, ita & nunc *ἰνολογίαν* (quod benedictionem interpret transtulit) bonam & vberem dicit collectionem.

Sic

Sic quasi benedictionem, non tanquam auaritiam.
 Hoc est, ita ut sit liberaliter donata eleemosyna, non propter auaritiam violēta aut tristis. Vel tanquam bonam & largam collationem, non tamen immodica cupiditate quā abundantiam comitari solet vitia tam. Cæterum *καὶ ἀγάπῃ* variè interpretari potest, nimirum spoliatio, occupatio, fraudatio, circumuentio.

Qui seminat in benedictionibus.)Iam indicauimus benedictiones dici largas ac liberales eleemosynas siue beneficentias: itaque huius loci sensus erit: qui liberaliter & copiose elargitus fuerit, copiosam item retributionis mercedem reportabit.

In omnem simplicitatem.)Simplicitatem, pro candore, synceritate & munifico affectu posuit Apost. sicut supra ca. 8.

Quoniam ministerium huius officij, non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in domino, per probationem ministerij huius glorificantes Deum, &c.)Administratio aut officij huius non modo supplet ea quæ desunt Christianis pauperibus, verum etiam plusquam vsus postulat suppeditat: adeo, ut ex hoc per multos multæ agantur gratiæ Deo, qui per experimentum ministerij huius ipsum glorificat, primum quidem propter obedientiam vestram credentem atque obtemperantem euangelio Christi: deinde propter simplicitatem siue benevolentiam communicationis vestræ non solum in illos, sed in omnibus, postremo propter omnium obsecrationes, quas

In obedientia confessionis vestræ in eu,

IN EPISTOLAM

C. & sim.
plicitate
con. ve. in
illos & in
omnes: &
in ip. obse.
&c.

quas vestri gratia faciunt, vt si eis aliquando facultas visendi vos. Nam hoc desiderant non propter pecunias, sed vt gratiæ vobis datæ fiant spectatores. Istiusmodi fere Diuus Chrysoſto. atque huic suo more accinens Theo.

Desiderantium uos.) Subaudi videre: nam ita legit Amb. desiderantium videre vos.

Ex capite X.

I*Pse autem ego Paulus obsecro uos.*) Ab hoc capite Apostolus nouum orditur argumentum, agitq; aduersus pseudapostolos ac detractores, qui apostolicæ dignitati & auctoritati derogantes, inscitix, in absentes seueritatis, audaciæ, hypocrisis, & insolentiæ ipsum inculabant. Hos itaque obtestatur, & obsecrat per lenitatem Christi, vt respiscant, ne præsens cogatur in illos seuerius agere.

Qui in facie quidem humilis sum inter uos, absens autem confido in uobis. Hoc est, præsens quum vobis adsum, humilem & abiectum memet ostendo, dissimulans auctoritatem meam ac dignitatem: absens autem, confisus & præsumens de vestra subiectione minacibus ac seueris literis, vt quidam calumniantur, vos exterreo. Possent quoque hæc in leniorem partem accipi, perinde quasi dixerit: Præsens quidem, abiectus & humilis, non vt ceteri pseudapostoli fastu turgentes appareo: absens nihilominus confido, quod mea humilitate nihil offensi in fidei veritate perstabitis.

Rogo

Rogo autem uos, ne præsens audeam, per eam confidentiam qua existimor audere, in quosdam.) Iam tandem ingreditur inceptam petitionem, illud inquit obsecro & rogo ne qua mihi præstetur occasio, ut liberius aduersus quosdam mea potestate præsens uti debeam, qua existimor & iudicor mihi ipsi plus satis fidere. Scito etiam, pro audeam & audere Græcis, duas diuersas haberi voces, quarum *ἰσχυροῦς* confido, audaciam sumo & audeo contraire significat: posterior *καλῶς* absolute audeo, vel quicquam graue in animum induco. Confidentiam autem potentiam suam appellat.

Potentia Deo.) Id est, fortia virtute Dei.

Quæ secundum faciem sunt uidete.) Aequiuocatio græcæ vocis *βλέπειν* communis ad indicatiuum atque imperatiuum, facit ut percontantis possint esse verba, siue afferentis, respiciendo ad Pauli humilitatem iuxta faciem abiecti, deinde & iubentis. Verum imperatiuè aut certe assertiuè legunt interpretes fere omnes, sub eo sensu, ut is quæ secundum faciem sunt videre dicatur, qui ea quæ parent & manifesta sunt, videlicet quæ hic subiiciuntur considerat & diiudicat: vel qui ex strepitu, opibus, virtutis figura, & cæteris externis indicijs diiudicat, & æstimat.

Vt autem non existimer tanquam terrene uos per epistolas.) Græcismus euitatus clariorem reddit sententiam, hoc modo. Ne videar ceu perterrefacere vos per epistolas. Hanc autem
tem

IN EPISTOLAM

tem omiffa coniunctiua particula autem, Græci cū superioribus indiftinctè cōnectunt. Latinorum tamen diftinctio, non poteft mihi non placere.

Sed ipfi in nosmetipfos metientes, & comparantes nosmetipfos nobis. Nos autē non in immēfum. Græca fic habent, ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετρίων τῶν, & συγκαίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, & ἑωυῖσιν. ἡμεῖς δέ. Quæ quidem eiuſmodi ſunt, vt diuerſas admittant intelligentias, & illud non intelligunt, id eſt, οὐ ἑωυῖσιν ſupperaddant, præter ea quæ ad ſermonis abſolutionem ſubaudienda ſunt, vt inferius indicābimus. Primum itaq; ob vocum perſonalium ambiguitatem, vel ad Pauli poſſunt perſonam pertinere, vt vetus reddidit Interpres, ſubaudiendo ſumus, vel pseudapoſtolorum perſonam. Vtrunque indicat Theop. & ante hunc Chryſo. Proinde illius commentum vt ſcias quid ſenſerit, & quid ſuppleuerit ad ſenſum, ſubijciam. Illi (inquit falſos apoſtolos ſentiens) nequaquam dignum exiſtimant ſe cum vlllo poſſe conferri mortalium: quin potius ſibiipſis ſe comparant mutua quadam concertatione: neq; intelligunt, qua ſint irriſione digniſſimi; qui hunc in modum ſuperbiant. Nam quum ſinguli potiores eſſe ſe gloriantur, alijs detrahunt. Quo fit vt omnes inuicem arguātur improbitatis: quod quam ridiculum fit, nil ſentiunt. Nos verò contrā, noſiſos metimur, quum nihil aliud nobis q̄ quod iniunctum eſt vendicamus, & comparamus nos nobis, quia quod noſtrū officium exigit factitamus. Hæc ille. Rurſus alij huius ſermonis priorem modo partem ad ipſum apoſtolum pertinere volunt, intelligentes

Au. in pf.
34. & 141.

gentes Paulum non metiri se ex opinione aut laude aliorum: sed suis ipsius virtutibus ac potestate à Christo tradita: reliquam vero partem ad pseudapostolos referūt, *ἐωυτῆς ἐαυτοῖς οὐ σμωῖσσι*, id est, seipfos sibiipsis, subaudi comparantes: non intelligunt, hoc est, dum mali malis comparantur, & mutuo se collaudant non intelligūt se ridiculos videri. Postremò ne quid prætearam, contextus beati Amb. autoris veltustissimi, quibusdam prætermisissis, nempe his, non intelligunt, & nos autem, ad hunc habet modum. Sed ipsi in nobis nosmetipsos mensurantes, & comparantes nosmetipsos nobis, nō in immensum gloriabimur: sed secundum mensuram, &c. Vnde non nihil addubito, nū hic pro suo arbitrio luserint vel scribæ vel hæretici.

Spem autem habentes crescentis fidei uestrae in uobis magnificari, secundum regulam nostram in abundantia, etiam in illa quæ ultra uos sunt euangelizare, etc.) Græcanica phrasis latinis auribus transfusa adūbrat non nihil orationis seriē. Declinari autem poterit, si interpretando huiuscemodi utamur periphrasi. Speramus autem futurum, ut indies crescente fide uestra, inter uos (vel in uobis) magnificemur, & id quidem iuxta regulam nostram, sed tamen ad abundantiam usq; ita ut regio nibus etiam quæ ultra uos sunt euangelizemus: sic tamen, ne in aliena regula de ijs quæ ab alijs præparata sunt gloriemur. Regulam appellat, opinor, non hominis martem, ut quidam explicat, sed ditionem & præscriptum prædicationis limitem seu terminum, sumpta, ut Chryso. in dicit, ab agricolis vineam distribuētibus metaphora.

IN EPISTOLAM
Ex capite XI.

Vtinam sustineretis modicum quid insipientia mea. Id est, vtinam sufferatis pusillum aliud quid & exiguum meae insipientiae. Posset quoque illud modicum, id est, μικρόν ad tempus referri, vt subaudiatur χρόνον, pro aliquanto tempore. Et ὀφελον ἀνεχθεδέ με μικρόν τῆ ἀφροσύνης, ἀλλὰ καὶ ἀνεχθεδέ μου, verti potest, vtinā sustinueritis vel honorassetis me paulisper in imprudentia, imo & sufferitis vel honoratis me. Magis tamen placet imperandi modus, propter illud vtinam.

Sed & susperportate me.

Despondi enim uos uni uiro, uir. cast. exhib. Chr.) Adaptaui uos uiro, vt exhiberem uos pariter omnibus quasi uirginem unam uni uiro Christo, vt intel ligas uos cum uirginē: rursus uni uiro cum Christo ceu per appositionem connecti. B. Am. pro despon di, legit parauit, pro exhibere, assignare.

Ser. qdam. Corruptantur sensus uestri, et excidant à simpl.) Pro sensus, graecè est νοήματα. intellectus & cogitationes potius declarans. Au. exponit mentes, quod magis proprium est inquit: sensus enim intelliguntur & huius corporis audiendi, uidentis, &c. Huc accedit & bea. Am. dū in hymno canit, non nostris adauge sensibus, sed nostris adauge mētibus, nescire prorsus omnia, corruptiōis uulnera. Deniq; ne quē moueat q̄ in graecis non legatur excidant, sciat id adiectum esse, ne à simplicitate tanq̄ ab agēte mentes corrum pi putarentur. Dicitum est enim corrupantur à simplicitate, pro corruptela ipsa à simplicitate alieni red dantur: quae simplicitas habetur erga Christū, ipsiq; nos

nos commendat. Prosper legit sine & corrūpantur.

Nam si is qui uenit, alium Ch. predicat quem non predicauimus: aut alium Spiritum accipitis, quem non ac. aut aliud euan. quod non re. rectè pateremini.) De predicatoribus quibusdam loquitur, qui mundana sapientia tumidi, inani uerborū ornatu, & alio quodam modo Christum predicantes, amplius quid ac magnificentius adferre uidebātur: à quibus metuēs apostolus ne permitterent sese abduci, primū timeo inquit, ne sicut serpens Heuā seduxit, &c. deinde subdit: Si quispiam adueniens Christū alium predicaret quem predicari oportebat, et eiusdē ipse preconium preterissem, aut si etiam in hoc pdicando uideret inferior: aut si excellētior (dum is pdicatur) Spiritus, alius ab eo quē me pdicatore accepistis confertur, aut prestantius aliqd euangelium, quod per me nūciari debuerat, accipitis per illū, optimo sanè iure me posthabito illū uobis pateremini dominari, q̄ illius haudquaquē fecissem mentionē, q̄ merito erat pdicandus. Verū si ipsa iecimus fidei fundamēta et necessaria uobis patefecimus: qd ille amplius attulit, q̄ attulerimus ipsi: Huiusmodi fere Theo. ne forte nobis diffidas.

A magnis apostolis. Magnos apostolos uocat uel eos, qui inter ceteros Christi Apostolos precipui erant: ut Petrus & Iohannes: uel eos qui ab ipsis Corinthiis magni habebantur ob pompam, eloquentiam, aut diuitias. Vetusiores, de ueris apostolis accipiūt, quibus & ipse assentior libentius. Cōparat em̄ se precipuis, ut sibi non minus quā illis in sua predicatione fidatur, sed nec fastidiatur ob imperitiā sermonis, quā nec alijs defuisse apostolis constat.

IN EPISTOLAM

*Aut nunquid pec. feci, me ipsum humil. ut uos exal-
temini. Supple in fide. Debet autem perpetuo legi
vsq; ad euangelizauis uobis, etiam si media oratione,
loco coli percontationis nota cernatur.*

*In ministerium ue. Ut uobis in seruirem in prædi-
cando euangelio.*

*•. Ut in quo gloriantur. Videlicet nō captare se mu-
nera ob prædicationem (quanq̄ falso hoc gloriaren-
tur nomine, tum quōd nullius egerēt, tū q̄ cīā obla-
ta acciperent) inueniātur sicut & nos, hoc est, nihilo
inueniātur nobis præstantiores, qui nec inopia præ-
fisi quicq̄ accipimus. Iuxta Amb. vero gloriabantur
pseudapostoli in accipiēdis. Hos itaq; apostolus uult
fibi esse simileis, hoc est, ut syncerè prædicantes, & ni-
hil interim accipientes gloriantur.*

G. o.

Au.

*Iterum dico, ne quis me putet insipientē. Quod in
exordio huius capituli præmiserat, utinam sustinere
tis modicū quid insip. m. idem nunc repetit: quodq̄
ibi proposuerat, id modo enarrare occipit.*

*Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed in
insipientia, in hac substantia gloriæ.) Quod loquor
ait, in hac parte gloriationis, siue in hoc genere
gloriandi loquor secundū Deū, sed in insipientia.*

*Libenter enim suffertis insipientes, quum sitis ipsi
sapientes, &c.) Volunt nonnulli hæc per ironiam,
dicta esse, & per sensum contrarium accipiēda. Pos-
sunt tamē vel absq; ironia intelligi hoc pacto. Mul-
ti gloriantur inter uos secundū carnem, quos tamen
sic insipienter gloriantes, uos qui haudquaq̄ estis ut
illi insipientes, utpote per me instituti in doctrina
Christi, libenter toleratis. Nā suffertis eos qui in ser-
uitutem*

A.

uitutem vos adigunt, Sustinetis eos qui uestra deo Si quis acci
 rant, qui vos dolo capiunt (iuxta Am.) vel qui mune pit.
 ra excipiunt (iuxta Theo.) qui in faciem conuician
 tur, &c. Quum ergo in huiusmodi æquo animo to
 leretis alios, par est, vt & me bono feratis animo, de
 meipso gloriantem, & meipsum commendantem.
 Vide contextum apostolicum.

Secundum ignobilitatē dico, quasi nos infirmi fue-
rimus in hac parte.) Illud, secundum ignobilitatem
 dico refert Chry. ad præcedentē particulā, si quis in
 faciē vos cædit. Hęc enim dicebar, inquit, non quòd
 in faciem cædebant, sed quòd respuebant illos & cõ
 tēnebant: ideo adiecit, iuxta contumeliā loquor.
 Non minus enim patiebamini, quā si in faciē cęsi
 essetis. Amb. vero sentit ignobilitatem quod supra
 dixerat, & ego gloriabor secundum carnem. Iuxta
 hunc ergo illud, secundum ignobilitatem periodo
 separandum est à superioribus: iuxta illum vero, cõ
 tinuè legendum est cum superioribus, aut certè pa
 rentheseos notis includendum. Cæterum quod di
 cit, quasi nos infir. su. in hac par. hūc habet sensum.
 Hęc quum ab illis patiamini, toleratis tamen & ma
 gni illos æstimatis, tanquā nos imbecilliores esse
 mus in hac parte, nec eodē quo illi possemus ad gra
 uandos & premendos vos vti imperio & autorita
 te. Quasi dicat, liceret quidem, sed malumus consu
 lere vestræ saluti, vt illis præripere ansam nos calum
 niandi, quā nostra abuti dignitate.

Periculis ex genere.) Genus suum dicit gentem
 Iudaicam.

Instantia mea cotidiana. Scito hic instātia substan

IN EPISTOLAM

rium esse, non adiectivum: est enim *ἰνὸς αὐτοῦ* significans incursum, insidiosam factionem & instantiam. Theo. interpretatur furibundum insultum et infidias, quas in ipsum communi consensu populi parabant. Au. legit, incursum in me cotidianus.

Li. de doc.
chri. 4. c. 7

Lo.
E.

Damasci, præpositus gentis Aretæ regis. Damasci subaudi accidit quod refero, ut sit genitivus adverbialis: nam græcis est in Damasco: Et præpositus gentis apud eosdem unica vox est, *ἰθράρχης*. Ceterum Aretas hic, socer fuit Herodis illius Antipæ cognomento, & Baptistæ peremptoris, & maioris Herodis filij: fuitq; rex Arabiæ Petrææ, & Damascenæ civitatis (quæ Arabiæ vicina est) dominus, ut tradit Iosephus li. Iudaicarum antiq. 18. Corripit autē Aretas, siue ut alij scribunt Areta, mediam.

Ex capite XII.

X.

Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me.) Ipse, inquit, mihi tempero ab his recensendis, ne quis me maiorem existimet aut suspicetur, quàm aut videat re ipsa, aut audiat aliquid de me: hoc est, quia res ipsa, & dignitas mea postulet. Sermo autem commodior non nihil foret, si quod in archetypo est, ad hunc verteretur modum. Tempero autem ne quis me cogitet super id quod videt esse me, aut super id quod audit ex me.

Datus est mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ. Stimulum carnis non libidinosam carnis commotionem, sed externas quibus ob euāgelium diuexabatur afflictiones sentit: aut certè dolorem aliquem
cor-

corporis: quo (inquit Augu.) traditur fuisse exagita-
 tus. Dolores enim corporum eodem teste August. In ps. 130.
 pleunq; ab angelis satanae immittuntur. Et quam- H.
 uis opinionem hanc explodere videantur scholia
 graecorum: ego tamen Augustini dictū non aufim
 improbare. Iuxta priorē autem sententiā Paulo ve-
 luti pūgens quidā stimulus erat angelus ille siue nun-
 cius satanae, Alexander grarius, de quo habes 2. Tim.
 4. Item Hymenaeus & Philetus de quibus alibi: aut
 si maui, ipse in his agens & persequens diabolus. 2. Th. 2. c.
 Quod Augustinus dicit, id hausit ex Hier. super il-
 lud Gal. 4. tentationem vestrā in car. m. exponente
 vtrunque locum de molestissimo quodam dolore
 capitis.

Virtus in infirmitate perficitur. Mea (inquit Do-
 minus ad Aposto.) in te potentia, dum infirmitate
 pressuræ accedentis non frangitur, excellens decla-
 ratur & perfecta. Vel virtus in infirmitate perficitur,
 dum imbecillitas humana roboratur & inuicta red-
 ditur in afflictionibus virtute diuina. A. Oc.

Sed esto: ego uos non grauavi, sed quum essem a-
stutus dolo uos coepi. Sed esto, inquit, verum sit q̄
 ipse non grauauerim vos, vestra exigendo aut acci-
 piendo: sed tamen calliditate quadam & astutia,
 aut auaritia hoc ipsum feci, (sic enim nonnulli vestrū
 factum meum calūniando interpretantur) & meos
 ad vos transmisi, vt illi aliquid à vobis flagitarent, ea
 arte vt sic per meos accipiēs, ipse nihil accipere vider-
 er: aut certè ideo recusavi quòd parua atque in-
 digna essent quæ offerebantur, vt sic consequer
 maiora. Verum ita rem non se habere manifestat
 dum

IN EPISTOLAM

dum subdit: Nunquid per aliquem & cæter.

Olim putatis. Interpres *πάλαι* videtur legisse quod signat olim, quondam, antea, diu: quum nostra exemplaria *πάλαι* habeant, id est, iterum.

Ex capite XIII.

Ecce tertio hoc uenio ad uos, in ore duorum uel trium test. stabit omne uer. Secundum Amb. & Chry. testimonium loco ponit frequentem suam ad illos protectionem & denunciationem. Nihil tamen uetat quo minus homines testeis intelligamus, quorum testimonio confirmandum sit omne uerbum, siue in defensionem siue in condemnationem.

Qui in uobis non infirmatur, sed potens est in uobis.

Non est, inquit, imbecillus Christus in uobis & erga uos, sed validus ac potens, ad afficiendum supplicij delinquentes, nimirum eos qui ipsius in se iram per maleficia commeruerint.

Oramus autem Deum ut mali nihil faciatis: non ut nos probati appareamus, sed ut uos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobis simus. Sensus est, Precibus id obtinere à Deo contendimus, ut nihil unquam delinquatis: non quod metumamus haberi reprobis, eorum uideri quasi nulla potestate præditi, si uos nobis bona uestra conuersatione, animaduertendi in uos tollatis occasionem: quinimò ut ueluti improbi & imbecilles habeamur optamus atque oramus, modo ipsi mecum faciatis quod rectum est. Illud etiam aduertas oportet & ut, postremo loco positum, ut reprobis simus, non causam indicare, sed imaginem: est enim

A.X.

nim *ōs*, id est, veluti vel tanquam.

Non enim possumus aliquid aduersus ueritatem, sed pro uer.) Quod ad eloquij consequutionem atinet, causam hic adfert quur non recuset imbecillis haberi, si concessa non utatur potestate: quādoquidem nō mihi, inquit, eiusmodi potestas tradita est, ut quippiam moliri possim, in hominem probē & cum ueritate uersantem, sed tantum aduersus delinquentem.

Idipsum sapite.) Idem sapite, uel sentite: ne sitis *A. X. n.* in dogmatibus discordes.

IN EPISTOLAM

AD GALATAS

SCHOLIA,

Ex capite I.

*I*n aliud euangelium, quod nō est aliud.) Hoc est, in prædicationem legis Mosai- X.
cæ, super sabbatho & circūcisione, sed non est aliud uerum euangelium, quapropter nec audiendum.

Anathema sit.) Hoc est, detestabilis atq; execrabilis habeatur huiusmodi prædicator. Anathema ab *ἀνάθημα*, hoc est, à seiungendo uel seponendo, seiunctio uel alienatio interpretari potest.

Modò enim hominibus suadeo, an Deo?) Sensus est: An dum ascitus sum ad munus apostolicum, hominum affectibus seruiò, dum ea suadeo quæ fidelis sunt. An ne potius Deo seruiò? Quod autem græcè

IN EPISTOLAM

legitur, ἀπὸ πλὴν ἀνθρώπων πείθω, ἢ ὅτι Θεός;
 non vno modo reddi potest. Nam præter commu-
 nem versionem interpretari potest: primum, nunc
 enim homines suadeo, an Deum ipsum: hoc est, an
 E. humana suadeo, an diuina: sic enim recentior qui-
 dam explicat: deinde, nunc enim hominibus fido,
 an Deo: tertio, nunc enim hominibus pareo, an
 Deo: Nihil tamen horum apud veteres reperio, quod
 n. sanè ad verba attinet. August. hunc locum dicens cū
 illo congruere, qui est 2. Corinth. 5. Hominibus sua-
 deo: sic enarrat quasi suadeo idem sit quod probatū
 me reddere cupio, id est, non Deo, sed hominibus. Ne-
 mo enim, inquit, Deo suadet, quia manifesta sunt illi
 omnia: sed hominibus ille benè suadet, qui non se il-
 lis vult, sed ipsam quam suadet veritatē. Ambrosius
 verò contra suadeo interpretatur satisfacio, non uti
 que hominibus, sed Deo, videlicet iuxta sensum pri-
 mo loco positum. Nunquid enim hominibus, in-
 quit, satisfacio, suadēdo reuerti ad gratiam Christi,
 aut Deo: Nō hominibus vtiq; sed Deo, ut per satis-
 factionē reuertantur ad Deum. Chrysostomus hoc
 loco obscurus est.

In genere meo.) In gente Iudaica.

Non acquieui carni & sanguini.) & προσαναθέ-
 Η. μω σαρπνι, alij vertere maluerunt, non contuli cū
 carne & sanguine. i. nullo hominū, qui nihil aliud q̄
 caro & sanguis sunt, vsus sum consilio.

Neq; ueni Ierosoly. ad antecessores meos Apost.)
 Am. Quir commemorat Ierosolymā haudquā se repe-
 dasse: Vt ostendat, ne ab Apostolis quidē ipsis suum
 hausisse fidei prædicandiq; euangelij spiritum, sed à
 supre-

supremo doctore Deo potissimū didicisse, eoq; cunctis persuadeat prædicationis suæ dignitatē, nulliq; resideret dubitatio prædicatæ veritatis.

Tantum aut̄ auditum habebant.) Id est, audierant.

Iacobum fratrem Domini.) Fratrem domini appellat quod Ioseph nutritij Saluatoris ex alia vxore, ut nonnulli existimant filius fuerit: aut (quod magis placet Hieronymo, quē & Beda sequitur) quod ex Maria Cleophę, matris Dñi sorore, Christo fuerit cognatus. Vide Bedam in acta Apost. ca. I.

Hieron. de scrip. eccl.

Ex capite II.

S*Eorsum autem his qui uidebantur.*) Priuatim cū Apostolis gratiam euāgelicæ libertatis, & legis antiquatæ uerustatē contulit, propter multitudinē credentiū Iudęorum, qui necdū poterāt Christū adimplentionē & finē legis audire, qui & absente Paulo Ierosolymę iactitauerāt frustra eū currere aut cucurrisse, qui putaret legem veterem nō obseruandam.

H.

Qui uidebatur esse aliquid.) ὅτις δοκεῖσιν, Id est, æstimatis seu eminētibus, quod & Interp. cum Ambrosio consentiens indicat, quū dicit, Qui uide. esse aliquid, periphraasi uidelicet rem explicās. Quod ita uertisse uidetur, quia & ipse Pau. sic se in sequētibus interpretatus est, dicēs: ἀπό τῶν δοκούντων ἰναίτιν, alio qui δοκεῖσιν simpliciter est uisus, vel ijs qui uidentur.

A.
n.

*Sed neq; Titus qui mecum erat, quum esset gentilis compulsus est circ.** Sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare lib. nostrā quam habe. in Christo Iesu, ut nos in seruitutem redigerent, quibus

*Aliās, sed propter.

IN EPISTOLAM

quibus neq; ad horam cessimus subiectioni, ut ueritas
 euangelij permaneret apud uos.) Hoc toto sermo-
 nis sui contextu agit, ut doceat se omnia quondam
 legis opera seruantem, nihilominus tamen ob euā-
 gelicam libertatem eadem nunc legis opera conte-
 mnere. Nam quum venisset Ierosolymam, & qui-
 dam ex circumcisione falsi fratres explorarent & co-
 narentur eius libertatem in seruitutem & obserua-
 tionem legis cōuertere, ut & Titum discipulum suū
 circumcideret: nec sic tamen cessit persuasionibus, q̄
 ueritas euangelij firma cōsisteret, nullaq; ulli daretur
 occasio ab euangelij gratia recedendi. In hunc sen-
 sum interpretatur Hieronymus, qui & illud admo-
 net, particulam autem (quam ipse loco sed legit, ibi,
 sed propter) vim suā perdere, eoq; illud, propter sub
 introductos falsos fratres, causam dicere, unde Ti-
 tus ad circumcisiōnē impelleretur inuitus: ut sic con-
 tinuē legatur, compulsus est circumcidi propter sub
 introductos fal. fra. Quod ipsum locum fortasse ha-
 bere potest in lectione & distinctione gręcorum: at
 in altera, quæ ipsius tempore, uti fatetur, latinorum
 erat, non item. Quæ sanè ut longè cōmodior ac di-
 lucidior est, ita mihi magis probatur. Sic enim ut ex
 Ambrosio pater, habet: Sed neq; Titus, &c. Propter
 autem subintroductos fratres falsos (qui subintra-
 uerūt explorare libertatem nost. quam habemus in
 Chr. Iesu, ut nos in seruitutem subiicerēt) ad horam
 cessimus subiectioni, ut ver. &c. Quam idem Ambr.
 Interpretatur (paucis dicam) ad hunc modum: Illo
 tempore quo fui Ierosolymis, inquit, Titus qui me-
 cum erat compulsus non est circumcidi, quum utiq;
 inter Apostolos, & eos qui ex Iudęis crediderant, es-
 semus,

semus, nemo eum de his compulit circūcidi. Et sub-
intelligitur, Quid est vt vos circūcidamini, quum
Titus ab Apostolis, qui videbantur aliquid esse, nō
est compulsus circūcidi, sed susceptus est incircū-
cisus. Sed ne fortē opponeretur ei, quia ipse circūci-
derat Timotheum: nunc causas exponit quare fece-
rit, quod faciendum negabat, dicens: Propter subin-
troductos autem falsos fratres, qui subintroierunt,
hoc est, cum humilitate intrauerunt, fingentes ami-
citiā, quum essent inimici: explorare libertatē, &c.
Explorare, est sic intrare, vt aliud fingat, & aliud que-
rat, quo posset accusare libertatem nostram quā ha-
bemus in Christo Iesu. Libertas in Christo Iesu hæc
est, non subijci legi. Vt nos in seruitutem subijcerēt,
cogentes nos subijci legi circūcisionis. Ad horam
cessimus subiectioni, hoc est, ad horam nos subieci-
mus seruituti, humiliantes nos legi, vt circūciso Ti-
motheo cessaret dolus & scandalum Iudæorum. Pa-
rati enim erāt, sicuti datur intelligi, commouere illi
tumultum & seditionem. Hactenus Amb. Cum au-
tem dicitur cedere subiectioni, illud subiectioni actū
uē sumēdum est: hoc est, ad illorum subiectionem:
nisi fortē legas subiectione. i. vt illis subijceremur.
Huius autem clausulæ citra negationem lectæ ac-
commodatior videtur intellectus quem adfert Hie.
dicens Paulum ad horam cessisse, in eo quod ipse
& Barna. oborta Antiochiæ ob legem seditione Ie-
rosolymam ascenderint, suum collaturi cum apo-
stoliseuangelium.

*Ab his autem qui uide. esse aliquid, quales ali. fue.
nihil mea interest. Deus enim perso. ho. nō ac.)* Varia
apud varios est præsentis loci enarratio. Alij ad hūc
modum

IN EPISTOLAM

modum edisserunt: Qui videbantur esse aliquid, ab his Ierosolymitanis scilicet, quales aliquando fuerint, nil mea interest. Alij volunt Paulū orationē cœptam, quibusdam ceu per parentheses interiectis, tãdem absoluisse, sed mutata orationis forma, hoc pacto: Ab his autem qui videbantur esse aliquid (quales aliquãdo fuerunt nihil mea interest, Deus enim perso. ho. non ac.) Mihi enim (nam hoc statim post proposita verba subditur) qui videb. esse aliq. nihil contulerunt. Primasius inter veteres vnus in contextu legit, ab his qui videbantur esse aliquid, nihil accessit. Atq; equidẽ hoc illis prætulerim, & licet illud, nihil accessit, nobis non exprimat, subintelligi tamen commodè potest, quando tam est frequens in concisis sententijs huius Apostoli dictio.

n.

Mihi qui uidebantur esse aliquid, nihil cont. Sed cõtra, quum uidissent, quòd creditum est mihi euangeliũ præputij, sicut & Petro circumcisionis, qui enim & c.)
 D. Hieronymus hic indicat hyperbaton, itaq; multis quæ in medio sunt dissimulatis, breuiter legendum: Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt: sed e contra dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis. Et adiungens: aut certè, inquit, ille absque iactatione sui occultus est sensus. Mihi qui videbantur esse, nil contulerunt, sed contrà, à me eis collatum est, dum fiunt in euangelij gratia firmiores.

Dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis.)
 Id est, mecum & cum Barnaba illi, nempe Iacobus, Cephæ, & Ioannes, porrectis & iunctis inuicẽ manibus dextris, societatem inierunt. Quam potius huiusce-

A.

huiusmodi symbolo testatos fuisse, declarasse ac firmasse, credendum est mutuam inter sese concordiam & societatem, apostolos Iudæorum, & apostolos Gentilium.

In faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat.) Cōtextus ipse satis videtur manifestus, si ultra nil spectetur. Quòd si quis retrusiora cupiat, pura de Petri offensa, de tēpore cessationis legalium: de affectu reprehendēris, videat disputationē Aug. cū Hier. & Tho.

Quòd si quærentes iustificari in Christo inuenti sumus & ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister est? Quæsiuimus, inquit, deserta lege, per euāgelicam gratiam iustificari, idēq; autore Christo deo. Sed si legem relinquere peccatū est (vt vos adfirmatis) quis dubitauerit Christum eiusmodi peccati nobis fuisse ministrum?

Si enim quæ destruxi, iterum hæc reedifico, prauaricatore me constituo.) Hoc est, si statuere veterem legē contendo, indubie prauaricator fio, vtpote qui ea statuam. quæ sunt antiquata à Deo.

Ego enim per legem.) Gratia scilicet, legi Mosaiæ demortuus sum.

Quòd autē nūc uiuo in carne, in fide uiuo filij Dei.) Præmiserat, non ego, inquiens, iam uiuo: ratio est, quia legis meæ transgressor, imò oppugnator factus, tormentis & morti destinatus sum. Dico amplius, Lex me iam interemit: me scilicet, olim quidē crassum & carnalē legis obseruatorē, modò autē transgressorē. Interemit inquam, quantū in ipsa est: sed quā minus iam è medio sustulerit, meq; debetur in Chrm fidei,

n.

x.

IN EPISTOLAM

fidei, qui me à legis damnatione eripuit.

Ex capite III.

Quis uos fascinauit.) βαρναβειν hoc loco ob inuidiam incãtare & decipere, alioqui inuidere significat: ut intelligamus liuore fuisse percitos, qui Galatis persuadere conati sunt, legi esse obtemperandũ, idq; obiecto eorum oculis quodam ueluti præstigio, quo fiebat ne intelligerẽt quidem Galatã sese deludĩ.

Ante quorũ oculos Christus Iesus proscriptus est,

- X.** *Et in uobis crucifixus.)* Tam in bonam potest accipi partem, quã in malam. In bonã, si intelligamus ob illorum oculos, mentis dico, dominum Christũ fuisse descriptum seu depictũ, atq; inter ipsos ueluti cruci affixum, tantoq; acrius uiliusq; illis fuisse conspectum quã ipsis Iudæis crucifixoribus, quanto interni mentis fide, fideiq; oculi præferuntur corporis. Itaq; proscriptus, nihil aliud est quã ante vel coram scriptus, ut vim habeat localem: porro præscriptus (quemadmodũ scribunt nonnulli) temporalem magis vim habet, ne quis sic putet esse legendum. In malam partem accipitur, si intelligamus illos intantum dementatos, ut iudicarent Christum proscriptione damnatum, expoliatum, & ut iniquũ aliquem merito crucifixum, despiciendum esse.

X.A. *Si tamen sine causa.)* Quasi dicat, nõnulla adhuc est spes reliqua commutandæ in melius uitæ, neque frustra uos rãtum afflictionum onus ab infidelibus pertulisse. Vide Hieronymum.

Qui ergo tribuit uobis, &c. an ex auditu fides?)

Subau

Subaudiendum, arbitramini hoc fieri, aut id genus aliud. Subest enim sermoni anapodoton.

Lex autem non est ex fide.) Quippe quæ nihil mandat credendum. A.

Vt pollicitationem spiritus accipiamus.) Pollicitatio spiritus phrasi hebraica, pollicitatio est spiritua-
lis, aut iuxta spiritum facta. Quæ enim Abraham pol-
licitus est Deus, spiritualia esse intelligit Apostolus,
& eadem nunc tradita esse fidelibus, benedictionem
scilicet & reliqua bona. e.

Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat.) Totum istud ceu per parenthesin insertum accipi debet. Et ὁμοίως tamen, pro certè positum.

Abraham autem per repromissionem donavit Deus.) Ipsam videlicet hæreditatem.

Donec ueniret semen cui promiserat.) Hoc semē Christus erat. Huic etenim Deus promiserat, hoc est, Oe. e.
promissionem fecerat, quòd per ipsum benedicerē Gen. 23. d
tur omnes gētes. Pro ἰπὸς ἐλάου Ambr. legit promissum est, & exponit promissio facta est: atq; hinc liquet non esse legendum quod promiserat. n.

Propter transgressiones posita est, donec ueniret semen cui promiserat, ordinata per angelos in manu mediatoris.) Ordinata, disposita, data per ministeriū X.
angelorum, in potestate mediatoris nostri Christi. A.
Angelos etiā accipere possumus Mosen & Aaron, per quos Deus legē dedit: nam angelus officij nomen est, non naturæ. Ordinem autem orationis hyperbato confusum, sic B. Hierony. putat reddendū:

IN EPISTOLAM

Lex posita est per angelos in manu mediatoris, propter transgressiones ordinata per angelos, donec veniret semen cui promissum erat. Quum autem dicit, In manu mediatoris: indicat CHRISTVM & legis esse latorem, & abrogandi ipsam habere autoritatem.

Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.)

Beatus Hieronymus edisserens hunc locum, aliud quiddam intellexisse se indicat, quam quod vulgus Interpretum. Scribit enim ad hunc modum: Manum, mediatoris potentiam & virtutem debemus accipere: qui quum secundum Deum vnum sit ipse cum Patre, secundum mediatoris officium alius ab eo intelligitur. Hanc interpretationem deprehendo ipsum etiam Primasium, eiusdem ferè cum Hieronymo ætatis scriptorem, apertius etiam indicasse: ita tamen, vt alteram communem non dis-simulauerit. Præmittens enim Apostoli verba, Mediator autem vnus nõ est, Deus autem vnus est, ita subdit: Subauditur substantiæ, vel vnus partis, qui inter Deum & homines exitit mediator. Ideo autem addidit, Deus autem vnus est, ne quis cum propter officium carnis assumptæ ab vnitæ diuinæ substantiæ separaret. Vnius non est, vt subaudias, substantiæ: quia in CHRISTO sicut vna persona, ita gemina substantia. Hanc quoque interpretationem probatiorem reddit, quòd durè ad præcedentem particulam subnecti videatur, Deus autem vnus est, si videlicet vnus referas ad illa inter quæ CHRISTVS mediator est: deinde quòd diuus Hieronymus vtrobique vnus legat in suo cõ-textu

textu non vnus, nec enim librarij vitio ibi ita scriptum arbitror.

Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex quæ posset viuificare, uerè ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato.) Referenda sunt hæc ad id quod superius dictum est, Abrahæ per repromissionem Deum donasse futuram benedictionem. Eò enim retulisse videtur diuus Chrysostomus, qui enarrat ad hunc modum: Nam si in semine, inquit, Abrahæ repromissiones datae sunt, lex autem inducit maledictionem, est vtiq; aduersus promissa Dei. Quomodo igitur soluit obiectionem? Primum quidem negat, dicens: Absit. Deinde etiam probat, ita loquens: Nam si fuisset data lex vt posset viuificare, verè ex lege fuisset iustitia. Quod autem dicit, hoc est: Si in lege vitæ spiritum habuissemus, & hæc potestatem habuisset nostræ salutis, fortasse ista rectè diceres. Contra, si per fidem seruaris, etiamsi lex reddat execrabilis, nihil detrimenti capiebas, posteaquam venit fides omnia dissoluens. Nam si per legem fuisset repromissio, iure metueres, ne exclusus à lege, simul & à iustitia excluderis. At si ideo data est lex, vt omneis concluderet, hoc est, coargueret, ostenderetque eis ipsorum peccata, non solum non obstat quo minus consequaris repromissiones, verum etiam confert ad eas adipiscendas. Hoc itaque significans dicebat: Sed conclusit scriptura omnia sub peccatum, vt promissio per fidem Iesu Christi daretur credentibus. Nam quoniam Iudæi ne sentiebant quidem sua peccata,

Sed cōclū-
sit scri. oīa
sub pecc.

IN EPISTOLAM

non sentientes autem nec desiderabant remissionē,
dedit legem quæ proderet vulnera, quò medicum
requirerent. Hæc ille.

*Sub lege custodiebamur cōclusi, in eam fidem, quæ
reuelanda erat.)* Lege, inquit, veluti muro quodam
conclusi custodiebamur, ne ad prophanos vagare-
mur ritus gentilium, aut ad alia opera praua: atque
ita seruabamur fidei, quæ aliquando per Christum
erat reuelanda: qua iam reuelata, à legis sumus cu-
stodia vindicari.

Lex pædagogus noster fuit in Christo.) Lex ipsa
suis auditoribus quasi rudem quendam præstitit du-
ctorem, instructorem, & formatorem, ipsos adhuc
veluti pueros manu ducens ac trāsmissens, ἡς χερσὶν,
ad Christum doctorem & magistrum legis verum,
primarium, & absolutum. Pædagogus à ducendis
pueris dicitur.

Vt ex fide iustificemur. Item infra: *Omnes enim
filij Dei estis per fidem quæ est in Christo.)* De viuâ
& operosa fide intelligenda hæc sunt. Nemo enim
verè iustus, & Dei efficitur filius, nisi per fidem viuâ,
quæ cum spe & dilectione etiã bona opera, aut cer-
tè benè operandi voluntatem includit, cum detesta-
tione admissorum.

Ex capite III.

Sub tutoribus & actoribus.) Actor dicitur, qui
S cuiuspiam causas & res agit & curat. In archery
po est: ἄρχη τῶν ἰσχυρῶν ἢ ἐκονόμος, id est, sub cu-
ratoribus & dispensatoribus: quæ ferè cum illis co-
incidunt.

Sub

Sub elementis mundi huius. Rursus infra: Quo- modo conuertimini iterum ad infirma & egena ele- menta?) Elementa mundi huius vocat crassas illas & initiales elementalesq; legis obseruationes, ad mundi huius elementa, puta aquam, ignem, terrā, solem & lunam pertinentes: cuiusmodi erant purificationes, neomeniæ, sabbatha, oblationes frugum, victimæ, holocausta, discrimen inter animalia munda & immunda, traditiones de igne & lucernis non accendendis sabbatho. Hæc ipsa paulò inferius infirma & egena vocat, quòd vim nullā haberent ad conferendam iustitiam, neq; efficacia essent ad obtinendam salutem.

Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos. Quid ergo? Nullasne obseruabimus sacrae quietis ferias? Nullasne celebrabimus Domini nostri, & sanctorum sanctorumq; festiuitates? Audi quid respondeat beatus Hieronymus. Nam huius te malo audire, quàm vel meam, vel neoterici alicuius sententiam. Dicat (inquit) aliquis: Si dies obseruare non licet, & menses, & tempora, & annos: nos quoque simile crimen incurrimus, quartam sabbathi obseruantes, & parasceuen, & diem dominicam, & ieiunium quadragesimæ, & paschæ festiuitatem, & pentecostes lætitiā: & pro varietate regionum, diuersa in honore martyrum tempora constituta. Ad quod qui simpliciter respondebit, dicet, nō eodem Iudaicæ obseruationis dies esse, quos nostros. Nos enim, non azymorum Pascha celebramus, sed resurrectionis & crucis. Nec septem iuxta morem Israël numeramus hebdomadas in Pentecoste, sed

IN EPISTOLAM

Spiritus sancti veneramur aduentum. Et ne inordinata congregatio populi fidem minueret in CHRISTO, propterea dies aliqui constituti sunt, vt in vnum pariter omnes veniremus. Non quò celebrior sit dies illa qua conuenimus: sed quò quacunq; die conueniendum sit, ex conspectu mutuo lætitiæ maior oriatur. Qui verò oppositæ quæstioni acutius respondere conatur, illud affirmat omneis dies æquales esse: nec per parasceuen tantum CHRISTVM crucifigi, & die dominica resurgere, sed semper sanctum resurrectionis esse diem, & semper eum carne vesci dominica. Ieiunia autem, & congregationes inter dies, propter eos à viris prudentibus constitutos, qui magis seculo vacant quàm Deo: nec possunt, imò nolunt toto in ecclesia vitæ suæ tempore congregari, & ante humanos actus Deo orationum suarum offerre sacrificium. Quotus enim quisque est, qui saltem hæc pauca quæ statuta sunt, vel orandi tempora, vel ieiunandi, semper exerceat? Itaque sicut nobis licet vel ieiunare semper, vel semper orare, & diem dominicam accepto Domini corpore indefinenter celebrare gaudentibus: Non ita & Iudæis fas est omni tempore immolare agnum, Pentecosten agere, tabernacula figere, ieiunare quotidie. Idem quoque sensum indicans apostolicum tradit hunc locum plenius ab Apostolo explicari, in epistola ad Colossenses, vbi ita scribit: Nemo vos iudicet in cibo aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbathorum, quæ sunt vmbra futurorum, &c. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis mundi huius, &c.

Col. 2. c.

Timeo

Timeo uos. Pro timeo vobis, vel de vobis.

Estote sicut ego, quia & ego sicut uos.) Iudæis hæc loquitur, qui in Christum crediderant: me in-
quiens imitami, quia & ipse deferra lege ad fidem
accuri: quandoquidem & ego sicut vos eram le-
gem obseruans & magnificiens. Vel, si magis pla-
cet quod habet Ambrosius, hoc dicebat vt darēt o-
peram, vt sese corrigerent: quia & ipse hoc erat, nem-
pe homo quod & illi: & quum fuisset in errore per-
sequens ecclesiam Dei, correptus tandem sese con-
uertit.

Fratres obsecro uos, nihil me læsistis. Quanquam
be. Hiero. illud obsecro dicit pertinere ad præceden-
tia, Obsecro vos sitis vt ego: mihi tamen videtur ad
sequentia referri commodius: sed ita, vt sit vox non
propriè quippiam efflagrantis, sed blandientis po-
tius aut plaudentis. Nam hoc sensu vsus est Sym-
machus verbo græco *Μεμου* Psalmo 114. vbi legi-
mus: ò domine libera animam meam, cuius loco in
archetypo est Anna pro quo, hic à 70. Inter. ò: psal.
verò 117. ab Aquila Symmacho & Theodorione &
Με scriptum est. Vide Hieronymū ad Dama. Quod
ergo dicit tale est. Quod sic acriter vos obiurgarim
ò fratres, nolim id interpretemini quòd tanquam
læsus à vobis, aut odio percitus id egerim: nihil
enim (mihi credite) me læsistis: quinimò honori-
bus, ac gratis etiam operibus estis prosequuti.

*Scitis autem, quia per infirmitatem carnis euangeli-
zauit uos. & cæt.)* Per infirmitatem carnis, non sue
(inquit Hiero.) sed audientium, Galatis annūciauit,

Mm 4

qui

Oe.

Tom. 3. ep.
43. Multi.

X.

IN EPISTOLAM

qui non poterant carnem subijcere verbo Dei, alio-
 raq; suscipere sacramenta: sed quasi carnei nihil in-
 telligētiæ susceperunt spiritualis. Alij, per infirmitatem,
 hoc est, per vexationes & discrimina prædicasse A-
 postolum dicunt: nec tamen tentationibus, pla-
 gis, & persecutionibus diuexatum, contemptum
 ab illis fuisse: aut eiusmodi plagis Galatas ipsos of-
 fensos fuisse, quò minus illum excepissent. Aut certè
 cum beato Hieronymo suspicari possumus Apo-
 stolum quum primum Galatas adiret, aliqua infir-
 mitate corporali detentum fuisse. Nam tradunt eū
 grauissimum capitis dolorem sæpe perpeffum: &
 hunc esse satanę angelum, qui appositus ei fuerit, vt
 ipsum colaphizaret.

Vbi est ergo beatitudo uestra? Beatos vos prædi-
 cabant cætera ecclesiæ, ob uestram in prædicatōre
 beneuolentiã. At qualis nunc est beatitudo uestra: &
 quò tãdem est redacta? Quãdoquidem animaduet-
 to vos longè cõtra hoc tẽpore erga me esse affectos.

Excludere uos uolunt.) A me scilicet, & euange-
 lio Christi.

Vellem autem esse apud uos modò, & mutare uo-
 cem meam.) Quid porro? Num Apostolum pœni-
 tebat prædicati euangeliij? Num prædicationis vocẽ
 in diuersum commutatam volebat? Haudquaquã. Ve-
 rum Apostolus, qui factus fuerat infirmus infirmis,
 Iudæis Iudæis, breuiter, omnia omnibus, vt omneis
 lucrificeret, p̄ qualitate eorũ quos saluare cupiebat,
 mutabat vocẽ suam, & in histrionũ similitudinẽ, ha-
 bitum in diuersas figuras vertebat & voces. Cerne-
 bat Galatas alia indigere doctrina, aliaq; ab illa quã ad
 Christi

Christi fidem fuerant conuersi via debere saluari: & compellebatur dicere, vellem nunc esse apud vos, et mut. voc. m. Tanquàm si dicat. Video me, non prodesse blandum & lenem, qualem aliquando estis experti. Insuper, & literis diffido meis: quapropter o pro pristinum inefficacem tam oris, quàm epistolæ in vehementiorem commutare sermonem. Et quo modo prudens medicus, quum per molliciem emplastri alicuius nequaquàm sanitatem conferri conspexerit, mordacioris pulueris addit medicamentum: ita ego, quia confundor in vobis, vellem literarum vocem præsens de meo ore proferre, vt vos solito seuerior ipse corripere: quoniam epistola nõ potest vocem obiurgantis exprimere, non valet irascentis resonare clamorem, & dolorem pectoris apicibus explicare. Hæc ferè Hieronymus. Alios intelligendi modos, quum aliundè, tum ex Hieronymi commẽtarijs petendos relinquimus. Illud tantũ obiter adijcimus, græcos explanatores interpretari de voce muta in fletum & luctum.

Quoniam confundor in vo.) Græcus sermo ἀπρημα polysemos est, nõ paulo latius patens quàm confundor. Vnde fit, vt Am. pro ruborẽ patior accipiat, quemadmodum confundor ferè accipitur in scriptura sacra: græci autores, hæreo, perplexus sum, inops consilij sum, & in ambiguo sum, interpretantur. Hieronymus indigeo exponit, quòd scilicet Apostolus in Galatis non haberet fructus, quos (inqt) de discipulis solent habere doctores. Et exponens quid in græca includatur voce, ἀπρημα inquit, non tam confusionem, quæ græcis ἀίχμη siue ούχνη appellatur, quàm indigentiam & inopiam sonat.

IN EPISTOLAM

Ad hæc, si literatoribus credimus, signat etiã dubito,
deficio, & peturbor, hoc est, confundor.

A. e. *Qui de ancilla, secundũ carnẽ natus est: qui autem de libera, per repro.* Ismael qui ex Abrahæ ancilla no-
mine Hagar natus est, iuxta naturalem & commu-
nem humanæ generationis consuetudinem natus
est: ut potè, qui nullo præ-nunciatus oraculo, utrun-
que habuerit parentem ad generandum habilem.
Isahac verò, qui ex Sara vxore libera progenitus est,
virtute magis diuinæ promissionis ortus est. Nam
& diuino oraculo fuit promissus, dicente Domino
ad Abraham: Ecce Sara vxor tua pariet tibi filium,
& cæ. vterque parens ad gignendam prolem fuit
inualidus: quòd videlicet alter defecto esset præ se-
nio corpore, altera verò, non modo emortua
matrice anus, verum etiam alioqui prorsus esset ste-
rilis. Quæ hic adducit Hieronymus de repromissio-
ne Ismaelis coactiora sunt, quàm ut mihi possint, p-
bari, ne quis forte ea putet amplectenda.

Duo testamenta. Siue duæ ostensiones, sicut inue-
nimus (inquit Textul.) interpretatum.

*Vnum quidem in monte Sina, in seruitutem gene-
rans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui
coniunctus est ei, quæ nunc est Hierusalem, & seruit
cum filijs suis. Illa autem quæ sursum est Hierusalem
libera est: quæ est mater nostra.*) In græcis codicibus
ita ad verbum legimus. Vnũ quidem à monte Sina
in seruitutem generans, quod (siue quæ) est Agar. A-
gar enim Sina mons est in Arabia: coniungitur (vel
coordinatur) autem ei quæ nunc est Hierusalem: ser-
uit

uit autem cum filijs suis. Quæ autem sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater omnium nostrum. Vbi aduertendum, Agar secundo loco loco positum, montem ipsum Sina Arabum lingua indicare, vt intelligas duo hæc Agar & Sina appositiuè coniungi: (quanquam præstaret, ne dicam deberet Agar eo loco abesse, vt scriptura cum veterum consentiret lectione) deinde *συστοιχῆ* aliud quid quam cõiunctus è sonare, cuius emphasin appropriato vocabulo reddere nequeas. Indicat namque qualitatis coniunctionem quandam montis Sina cum Ierusalem, quia ei comparatur, & proportione quadam similis est. Quemadmodum enim in Sina lex seruitutis tradita est: ita in Ierusalem à monte Sion, lex euangelica promulgata est, iuxta illud Iesa. vaticinium. De Sion exhibit lex, & verbum Domini de Ierusalem. Alioqui, quod ad locorum intercapedinem attinet. Sina mons ab Ierusalem multis passuum milibus distans: nimirum (vt nonnulli putant) itinere 8. dierum, miliaribus verò horarijs seu Brabanticis circiter 70. Satis autem obscure ponit hanc allegoriam Apostolus propterea quòd non perisset in præsumpta voce testamentorum, sed eius loco primum Agar substituat, mox Sina, inde Ierusalem: quæ vt sit aliquanto dilucidior, ita construe sermonem, sed iuxta sensum potius, quàm iuxta numerum verborum. Duæ, inquit, matres Hagar & Sara, duo indicant testamèta. Prius testamentum quod est. i. signatur per Hagar, datum in monte Sinai, seruale est, prolemq; suam vt Hagar serua in seruitutem progignit. Porro mons ipse Sinai

Oe. e.

Iesa. 2. a.

affi

IN EPISTOLAM

affinitatem & copulam habet cū Ierosolyma hæc temporali, quòd vtrunq; terrenū, vtrunq; seruale, & vtrubiq; lex data sit. Seruit itaq; conditionemq; habet seruilem vetus illud test. quasi Hagar quædā vna cum suis filijs: & Ierusalem terrena, hoc est, cum synagoga Iudaica. Cæterum quod ad posterius attinet test. est alia Ierusalem superne constituta, vtpotè spiritualis ac sursum tendens, cuius typum gerit altera illa mater Sara nomine: hæc libera est à seruitute legis Mosaicæ, eademq; mater est nostra videlicet omnium Christianorum.

Ex capite V.

A. **T**estificor autem rursus omni homini cir. se, quoniam debitor est uniuersæ legis faciendæ. Hoc ideo dicit, quia tam erāt pertinaces in tuenda obseruatione circūcisionis, vt digni essent quibus vniuersa imponerentur legis onera.

Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. Ex quali autem fide spes expectanda sit iustitiæ, apostolus ipse manifestat dum subdit: fides quæ per charitatem operatur.

● *Persuasio hæc. De seruandis ritibus Iudaicis.*

● Ergo euacuatum est scandalum crucis. Si circūcisionem prædico, inquit, cessabit haud dubiè scandalū, quòd crucis ratione offendūtur Iudæi. Nam nullam ob causam aliam crucis hi sunt prædicatione perculsi, neq; alia ratione eam repudiant, nisi quia circūcisionem simul tollit & legem.

Vos enim in libertatem uocati estis fratres, tantum ne libert. in occa. detis car. sed per charitatem spiritus serui.

seru. inui. Omnis enim lex in uno ser. imple. Diliges
 prox. t. si. teip. Quòd si inuicem mord. et com. uidete
 ne ab inuicem consumamini. Dico autem in Christo: spi
 ritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Ca
 ro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus aut ad
 uersus carnem (hæc enim sibi inuicem aduersantur)
 ut non quæcunq; uultis illa faciatis.) Vt & breuem ho
 rum omnium explicationē habeas, & simul etiam
 scias cuiusmodi sit hæc ad quam vocati sumus Chri
 stiana libertas, audi quid b scribat Hieronymus: Fra
 tres de seruitute, inquit, legis vocati estis in euange
 lij libertatem. Verum obsecro vos, ne libertate pro li
 centia abutamini, & putetis uobis cuncta expedire
 quæ licent, detisq; occasionē carni & luxuriæ. Quin
 potius discite quòd libertas hæc maior sit seruitus, vt
 quod antè lex ab inuitis extorquebat obsequium,
 nunc per charitatem uobis inuicem seruiatis. Siqui
 dē omne illud onus legis et multiplicia præcepta, nō
 tam exclusa sunt per euangelij gratiam, quàm vno
 charitatis sermone breuiata, vt diligamus pximos
 sicut nosmetipsos. Qui enim diligit proximum to
 tam legem implet, bona ei tribuens, mala non infe
 rens. Quòd si cesset dilectio, & non sit charitas per
 quam lex vniuersa completur, & publicum quod
 dam inter homines latrocinium erit, vt contra se in
 uicem deferentes, seq; mordentes consumantur ab
 inuicem. Vos autem fratres, propterea secundū spi
 ritualem legem deberis viuere, ne desideria quæ car
 nis sunt perficiatis. Caro enim frigus timet, asperna
 tur famē, attenuatur vigilijs, libidinibus exardescit,
 mollia quæq; & iocunda desiderat. Et contra spiri
 tus

Mat. 22. b.

IN EPISTOLAM

tus ea quæ carni contraria sunt, & ea quæ illam debilitare queant, expetit. Et ita fit, vt non ideo quia sub seruitute legis esse cessastis, puteris esse vos liberos: sed sciatis magis naturæ vos lege retineri: quia non statim si lex non imperat, & natura cessauit, ne voluntatem scilicet vestram opera subsequantur, sed frequenter ea facere compellamini, repugnante carne aduersus spiritum, quæ facere non vultis. Ex quo fratres obsecro vt non detis libertatem vestrâ in occasionem carnis, sed magis spiritu seruiatis, vt incipiatis ea facere quæ vultis, & nihil debere legi, id est, non esse sub carne. Quia libertatem legis abolitæ tunc verè in euangelio habere poteritis, quum vos nequaquam caro compulerit facere quæ non vultis: sed spiritui seruietes, docueritis vos non esse sub lege. Hactenus ille. Quum autem dicit totam legem impleri per dilectionem proximi, intelligendum est in hac etiam includi dilectionem Dei: quia altera sine altera seruari haud potest teste be. Ioh. hanc q. ait: Si diligimus inuicem, Deus in nobis manet. et eius in no. perfecta est. Itē, Hoc mādātum habemus à Deo, vt qui diligit Deum diligit & fratrem suum. Constat autem in proximi dilectione includi vel maxime dilectionē Dei, quod nemo nobis propinquior sit quàm ipse Deus.

i. Ioh. 4. c.

Aduersus huiusmodi non est lex.) Lex enim vitij & malefactis aduersatur, non benefactis: & propter peccata leges dantur vt illa coerceant ac damnent, non autem propter virtutes, nisi vt eos commendent.

Ex capite VI.

Huius.

Huiusmodi instruite.) Aptius est ad sensum quod habet Alex. papa I. sustentate. Hieronymus interpretatur, perficite *vsq; ad peritiam* enim polysemon est. Vide Budæum.

Et non in altero.) Id est, quum ab alio quoque laudatur, autore Augustino.

Vnusquisque onus suum portet.) Huic aduersari videtur quod premisit: *Alter al. on. portet.* Sed alia sunt onera (inquit Aug.) participandę infirmitatis, alia reddendę rationis Deo de actibus nostris. Illa cum fratribus sustentanda comunicant: hæc propria ab unoquoque portantur.

Communicet autem is, qui catechizatur uerbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis.) Locus in sententia & constructione varius est: nos tamē satisfacisse videbimur, si vna indicata reliquas sagaci lectori aliud de querendas relinquamus. Dicit ergo. Is qui catechizatur, hoc est, instituitur, eruditur, & docetur Christianę fidei mysteria, comunicet & impertiat suo catechistę, seu doctori quęcumque habet fortunę bona, victum, vestitum, opem, denique benivolentiam & honorem.

Videte qualibus litteris scripsi uos me me.) Qualibus, inquit, characteribus, nempe mea ipsius (ut certare potestis) qualiquali manu deliniatis. Nam Chrysostomus in illo *ἁπλοῦς*, id est, qualibus vel quātis, indicari patat Pauli in pingendo ruditatem, & elementorum non magnitudinem, sed deformitatem.

Quicumque enim uolunt placere in carne. Placere in carne, est placere hominibus, vel probari apud homines.

Mibi mundus crucifixus est, et ego mundo. Quicquid extra Christum mundi huius est, mihi velut abominanda cruce dignum, mortuum est: & ego vicis-

IN EPISTOLAM

vicissim, vt par cum Domino meo cruce mundi iudicio dignus, ipsi mundo sum demortuus. Quo fit, vt nec illecebræ, nec mortaliũ terculamenta quicquam in me sibi vindicare possint: neq; ego eisdem, quàmuis obuijs præsentibusq; aut capi queam, aut commoueri.

- e. *Quicumq; hanc regulam.*) Hanc nouæ creaturæ seu vitæ formam ac regulam sequuti fuerint, auersa ti inualidas legis cæremonias, pax super illos & mise.

- o. *De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stig. Domini Iesu in cor. m. por.* Quousq; inquit, dum fluctuatis, dum in errore perstat, exhibetis mihi labores & molestias: Laborem præstat magistro qui aliter & sentit & viuut, quàm magister & docuit & fecit. Persuadeamini ac corrigamini, si non ob aliud, saltem vel ob stigmata, quæ propter vos & prædicationem erga vos in corpore circumfero. Hæc euidentia atque indubitata testimonia esse possunt, quàm non fuerim in mea doctrina vacillans, quum vos contra tãta facilitate descueritis ad ritus Iudaicos: item quàm procul absim à probanda circumcissione, quum non iam de resecta præputij pellicula, sed de acceptis in corpore plagis, quasi de quibusdam militiæ meæ gloriæ trophæis.

IN EPISTOLAM

AD EPHESIOS

SCHOLIA.

Ex

Ex capite I.

PER Iesum Christum in ipsum. εἰς αὐτόν, in se, vt ad patrem intelligas fieri reciprocationem.

Gratificauit. Id est, gratos & charos reddidit.

Vt notum faceret nobis sacramentum uolun. suæ, secundū beneplacitū eius, quod proposuit in eo, in dispensatione temporum: instaurare omnia in Ch. quæ in cæ. sunt, et quæ in ter. Sensus & ordo verborum hic est. Vt quod Deus Pater proposuit ac prædestinauit sacramentum siue mysterium uoluntatis suæ, notum faceret nobis, secundū beneplacitum *ἀντὶ* suū: in eo hoc est, per Filiū suū, in dispensata iam plenitudine temporis. Quod nam uero sit arcanum illud, manifestat dum subdit. Restaurare. i. in priorē statum quasi ad caput reuocare: aut si mauis ἀνακεφαλαιώσασθαι recapitulare, hoc est, breui recapitulatione implere, & summatim complecti vniuersa mysteria longo tempore prænunciata, tā quoad cælum, quàm quoad mundum hunc. Restaurantur autē quæ in cælis sunt, dum quod in angelis lapsus est, per homines reparatur. Instaurantur quæ in terris, dum qui ad perennem prædestinati sunt vitam, ad ipsam à corruptionis uetustate reducuntur. Potest tamen illud, in eo in dispositione ple. temporis cum ἡς quæ subsequuntur coniungi: rursus, in dispo. quoniam grecis est in dispositionem, cum proposuit constitui: item in eo, potest, cum eodem uerbo proposuit iungi.

Sorte uocati sumus.) Hoc est, occulto Dei fauore, sicuti fors occulto numinis cōsilio obtingit. Pro tribus his Paulus vnicam uocem posuit ἐκκληρώθημεν

Nn quam

A.H.

H.

Ans.

IN EPISTOLAM

quam neotericorum alij, in sorte adsciti sumus: alij in hæreditatem adsciti sumus vertunt: nam vox est ad sortem & hæreditatem ambigua.

In redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.) Hoc est, ad redemptionem fidelis populi precio acquisiti, ut ex hoc etiam Dei gloriam attollamus præconijs.

Vt Deus Domini no. Ie. Ch. Pater gloriæ, det uobis spiritum sapiëntiæ & reuelationis in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis uestri, ut sciatis, & c.) Oro, inq̃t, ut Deus Domini Dei nostri Iesu Christi, idēq̃ Pater gloriæ det vobis spiritum sapientem & reuelantem vosq̃ illustrantem in agnitionem sui, vel in ἐπιγνώσει αὐτῷ cognitione eius nimirum Christi: det inquam vobis illuminatos oculos mētis vestrę, ut sciatis quæ sit spes. Hic uti cernis clausula in agnitionem eius iungitur superioribus, nihil tamen prohibet, quo minus iungatur sequentibus, illuminatos oculos in cognitionem Christi.

Et ipsum dedit caput super omnem eccle.) Quod in græcis legitur ad stipulante Chryso. simul & Hieronymo, ὑπὲρ πάντων τῆ ἐκκλησίας, super omnia ipsi ecclesiæ, ita explicat Oecu. Aut super angelos & archangelos ipsum filium dedit caput: aut eum qui est super omnia visibilia & intelligibilia nempe Christum: aut super omnia bona hoc fecit, ut filium daret caput. Quanq̃ equidē schemate quodam sic dictum puto, quo sublato (ne quid sermo haberet absurdi,) sensum nobis dedit Interpres, quæ admodum & alibi in phrasibus latinis auribus inauditis prudenter simul & eruditè fecit.

Et

Et plenitudo eius, quia omnia in omnibus adimplet.
 Plenitudo quædam & perfectio Christi, ecclesia ipsa est, quæ caput suum Christum qui implet omnia in omnibus absolutum quodammodo reddit & cõplet, quando ei perfecta dilectione coniungitur. Christus itaq; adimplet in omnibus omnia, nimirum vnus omnium auctor, creator & fons, sed* vt caput Prou.
 ecclesiæ est, & ipse per vnita sibi membra perficitur. Licebit etiam *κληριμίνου* passiuè accipere, sicuti X.E.
 maior habet pars codicum latinorum. Itaq; Christus impletur vt sit omnia in omnibus: vel per ppositiorem voculam & subauditam, Impletur Christus per omnia, in omnibus corporis sui membris simul charitate conglutinatis.

Ex capite II.

ET uos conuiuificauit cum essetis mortui.) Conuiuificauit huic loco ab interpretante interiectum est, quo lögissimi hyperbati incommo-
 dū vitaretur. Nec enim alibi perfecta periodo clauditur verborum series, quàm vbi dicitur, super nos in Christo Iesu. Quin & ipse Apostolus vt ostenderet cui potissimum verbo niteretur sermonis structura, priusquàm id exprimat prima huius capituli verba licet mutata persona repetit dicēs, quum essemus mortui peccatis conuiuificauit, &cæ. Hæc propter eos, qui Pauli fontem quàm Interpretis malunt riuum sectari, ne offendantur non legentes *ὁ*
ὡς ζωοποίησε in ipso statim exordio. Quāquàm equidem riuum hūc nostrum æstimo in multis hodie fonte ipso non paulo puriorem.

IN EPISTOLAM

o. *Seculum mundi huius.) Vitam dicit mundanam & impiam.*

Secundū principem potestatis aëris huius spiritus. Pluralitas hæc genitiuorum orationē reddit perplexam. Be. Am. genitiuū *πνεύματ* & per accusantē casum extulit, vt appositione cohæreat cū principem: vt sic dicatur. Secundum spiritum illum principem potestatis vel prepotētem aëris huius. Quod ad nostram attinet lectionem, illud commodius videtur, vt dicamus genitiuos nonnullos hebraico more vice adiectiuorum positos, sicq; esse resoluendos. Secundum prepotentem principem spiritus huius aërei. Verum nō est quod anxij sumus in rebus huiusmodi non perinde magni momenti: illud hic in summa sufficiat vt cunq; construamus, si tota hac clausula principem tenebrarum diabolum intelligamus designari.

In filios diffidētiæ. Hebræa phrasi dictū, pro filijs diffidentij addictis, vel diffidētibz. Illud quoq; meminere *ἀπειθήσασ* nō modo diffidentia, sed etiā cōtumaciā inobedentiā, & impersuasibilitatē declarare.

A. tra. in
Ioh. 12

Eramus natura filij iræ.) Non ea natura qua primū à Deo conditi, sed qua sumus per peccatum Adē deprauati. Vel iuxta Au. ideo natura filij iræ, quia peccante primo homine vitium pro natura inoleuit.

Gratia enim estis saluati per fidē, et hoc non ex uobis. Dei enim do. est non ex operibus, ut ne quis glo.) Ne forte hic tibi persuadeas non esse vacādum pijs operibus, audi quid ipse Apo. tādē subijciat. Creati in Christo Iesu in operibus bo. Audi quid Dominus dicat in euan. Non vos me elegistis, sed ego ele
gi

gi vos, & po. vos vt eatis & fructum adferatis. Vnde Ioh. 15. c. grauiter simul & Christianè ita dicit Au. Qui creauit te sine te, non saluabit te sine te. Cætera prætereo.

Creati in Chr. in operibus bonis. Ne cui absurdū videatur quod dicit creati in operibus bonis, sciat id in græcis haberi *ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς*, ad opera bona. In hoc enim creati sumus in Christo, hoc est, recreati per baptismum, vt pijs vacemus actionibus.

A.X.

Præputium.) Gērileis, circumcisionem Iudæos dicit, vt alias non semel admonuimus.

Hospites testamentorum promissionis.) Id est, peregrini & alieni à pactis & testamētis promissionis: nā quod sequitur, spem non habentes, colo separandū est à promissionis: vt subaudias futurorum. Tertul. tamen secus distinguit.

X.
Li. con.
Mar. 5.

Et medium parietem maceræ soluēs inimicitias in carne sua: legem mandatorū decretis euacuās, ut duos condat in semetipso in unum no. ho.) Illud inimicitias per appositionem cum parietē iungendum est: qđ neoterici quidam cum legem iungūt, sed perperam, vt liquet ex veterum commentarijs, etiam ex ipso Chry. si commentum ipsius propius inspicias, & bene distinguas & intelligas. Vocat aut̄ interiacentem parietē inimicitiam, nō tam qđ populum diuideret, à populo, qđ quod vtrunq; dirimeret à Deo. Præterea in eo quod dicitur *ἡ μεσόβιχος τῆ φρυγῆ* aduertendū priorē vocem à *μέσ* & *βίχ* compositā, non proprie interstitium vt moderni vertunt, sed sonare quasi dicas intermurale vel intermuriū, nimirum eum parietem, qui domum à domo dirimit, alterā vero à *φράγην* sepiendo & muniendo dictam, pro

n.

n.

IN EPISTOLAM

priè sepem declarare. Verum scriptura sepem & ma-
 ceriam pro eodem vsurpat, nunc hanc nunc illam
 vocem habens pro φραγμός, pro quo Paulinus val-
 lum habet, epistola ad Amandum 2. & per parie-
 tem intelligit peccatum. Connectit autem hæc duo
 parietem maceriæ ex more loquendi hebraico, qua
 si dicat parietem vel intermurium maceriaceum,
 indicans neque gentilitatem stabilem fuisse, neque
 iudaismum, utpotè quæ cessatura erant aduenien-
 te Christo. Postremò, ne quid præteream, nolim te
 cū neotericis legere, legem mādatorum in decretis
 sitam, cum q̄ huic obstrepat illud mandatorum (ut
 interim fileam sitam non esse in græcis) tum ma-
 xime quòd nulli veterum sic exponant, ne Chryso,
 quidem, si propius inspicias. Nam etsi ipse inter-
 pres sermonem Pauli in medio commento non se-
 mel repetat his verbis, legem mādatorum in decre-
 tis sitam abrogās, ipse tamen Chry. decreta dicit in-
 telligenda aut fidei, aut Christi, ita dicentis. Ego au-
 tem dico vobis, &c. Christus ergo, inquit, pax no-
 stra, duos populos vnum fecit, simul & diuidentem
 parietem maceriæ, nempe inimicitias vtriusque po-
 puli in sua carne & morte diuens: & legem man-
 datorum sub. carnalium, iuxta illud, secundum le-
 gem mandati carnalis, decretis vel ἐν λόγμοις in de-
 cretis, id est, per decreta seu placita euangelij & fi-
 dei abrogans: ut duos, nempe Iudæum & genti-
 lem, in semetipso, id est, per semetipsum crearet ho-
 minem vnum nouum.

Hospites et adu.) ξένοι ὁ παροικῆσι, propriè sunt
 peregrini & incolæ.

Super

n.

Mat. 5.

A.

Heb. 7. c.

X.

Super fundamentum Apost. & prop. ipso summo angulari lapide Christo Ie.) Fundamentum Apostolorum & prophetarum propriè non ipsi Apostoli et prophete sunt, sed dominus ipse Christus Iesus de quo legis, Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Quancquàm & ipsi fundamētum dici possunt, quòd fundamēto proxime cōiuncti atq; adeò pars quædam ipsius sint. Idem quoq; q alias cælestis fabricæ fundamentum scribitur propter soliditatem, & omnis boni originem, hic etiam lapis angularis dicitur, propter fidelium conglutinationem: isq; non imus sed summus, quia caput et consummatio ecclesie, est omnia in omnibus adimplens: qui est, inquit, aliàs caput Christus ex quo totum corpus compactum & connexum, &c. Cæterum post illud lapide Aug. & Eucherius addūt existente, id quod sermonem facit dilucidum.

G.in.Hi.
in Esa.
ca.49.
I.Cor.2.c.

Supra.1.d.
Infra.4.d.
A.Pfa.18.
Eu.li.in
gen.2.c.9.

Ex capite III.

Huius rei gratia ego Pau. uinctus Ch. Ie. pro uobis gentibus: si tamen audistis dispensationem gratie Dei, quæ data est mi. Neq; sollicitus hic commissus est, ut putat Hier. neq; subaudire quippiã necessum est, ut uinctus sum Christi: tantum sermo interruptus & suspensus est: qui tandem absoluitur ubi reperitur, Huius rei gratia. Occasione enim eius quod dixerat uinctus pro uobis gentibus, interferit quædam quasi præter institutum, & quod primum proferre volebat intermittere. Tandem vero rediens ad institutum, expressurus quod distulerat, ut digressionis incommodū leniret, ad eadē uerba recurrit, quibus

n.

IN EPISTOLAM

quibus interruptum sermonem inchoarat, indicās se ibi tandem exprimere quod distulerat.

Sacramentum.) Nimirum hoc, quod ipse tādē exprimit, gentes esse cohæredes & concorporales & comparticipes promissionis.

Inuestigabiles.) Dixit pro inperuestigabiles: quæ admodum & ad Rom. II. inuestigabiles viæ eius.

Illuminare omnes quæ sit dispensatio.) Id est, declarare omnibus quæ sit communicatio, hoc est, *κοινωνία* viæ quod hodiè in græcis loco *οικονομία*s legitur, sed refragantibus scriptoribus antiquis.

Vt innotescat principibus & potest. in cœlestibus per ecclesiam multiformis sap. Dei.) Ne mireris quod nunc tandem angelicis mentibus innotuisse dicat diuinam sapientiam: quando quidem neque superiores neque inferiores angeli mysterij Christi de gentium vocatione habuere cognitionem. Sed quādo cognouimus nos, tum per nos cognouerunt & illi. Quando collata in nos beneficia sunt contuiti, tum tandem intellexere variam illā vehementer diuinorum mysteriorum sapientiam. Porro illud per hic indicare instrumentum palam facit genitiuus additus ipsi *Αις*. Quamuis autem hæc communis sit interpretum sententia, ipse tamen sermonis apostolici tenor magis postulare videtur vt de principibus ac potestatibus terrenis accipiatur: & in cœlestibus additum intelligatur, propter principatus ipsius celsitudinem.

Multiformis sapiētiae Dei, secundū præfinitionē sec. quam fecit in Ch. In quam relatiuo magis sapientia teste Hiero. resonare debet quā ecclesia aut præfinitio

nitio. Secundum præfinitionem seculorum, hoc est æternam, ut potè factam añ secula. Vel seculorū sub futurorum.

Virtute corroborari. Item infra Ch. habitare, gr̄cismus est pro, ut roboremur, ut Christus habitet.

In charitate radicati, & funda. ut possitis, &c.)

Ante hæc verba subaudiendum uideretur, qui estis, aut simile quid. In cordibus v. qui in charitate estis radicati fundatiq;: aut necesse est transposira uocula ut, hunc facias ordinem. Ut in charitate radicati & fundari possitis comprehendere. &c.

Que sit latitudo, longitudo, &c.) Dubitari posset cuius rei comprehendere uelit latitudinem: sed ex eo quod præmittit, in charitate radicati, atq; mox subiicit supereminentem scientiæ charitatem, palam fit de charitatis agi latitudine & longitudine. Amb. tamen hæc de immensitate Dei. Oec. de mysterio uocationis gentium intelligit. Aug. etiã ad Christi crucem accommodat.

Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi.) Hoc probabilius, ueroq; similius iudicauerim, ut scientiæ dicatur casus esse datiui, ac regiã supereminentem, idemq; quod nobis datiuum postulabat, gr̄cis paternum regere casum. Dicit ergo, Non precor solum scire vos mysterij nobiscum dispensati latitudinem, longitudinem, &c. quin etiam nosse uos uolo Christi charitatem omni nostri scientiæ præminentem, ut potè quæ maior sit quàm ut possit comprehendere. Sed si ita est, quo pacto sumus nos charitatem huiusmodi cognituri? Excedit quidem omnem humanam scientiam: at uero non hu-

IN EPISTOLAM

Su. mana scientia, sed diuina, sed cœlestis adsequi vtrun-
que potest. Ad hæc non ait, ut quanta sit pernosca-
tis, sed humanam sciētiam excedentē. Ita fere Theo.
Sunt tamen quibus Hieronymi magis sentētia pla-
cet, qui scientiæ per paternum casum accipit, ut ad
charitatem pertineat, & edisserit ad hunc modum.
Non iste fit, inquit, terminus habere notitiã super-
eminētis charitatis, nisi addamus & aliud vt super-
eminētē charitatem scientiæ consequamur. Ex
quo animaduertendum est, quia grandem & immē-
sam Christus scientiæ habet charitatem, id est, eorū
qui se scire desiderant, qui in lege eius meditantur
die ac nocte, qui uerba uertunt in opera, & quod
ore medi tantur, consummant manu, &c.

Ex capite III.

E. **V**T dignè ambuletis uocatione.) Hoc est, vt vitā
agatis ista uocatione dignam: additur enim
is casus particulæ aduerbiali ἀξίως qui adde-
retur primitiuo ἀξίως quemadmodum si diceremus
similiter tibi.

Vnicuiq; nos. data est gratia secundum mensuram donatiōis
Ch.) Δωρεῶν hic potius pro liberalitate & munificen-
tia accipiendum uidetur.

Donec occurramus omnes in unitatem fidei & ag-
nitionis Filij Dei, in uirum perfectum, in mensuram
ætatis plenitudinis Christi.) Donec perueniamus, in-
quit, pariter omnes in unitatem fidei simul & agni-
tionis Filij Dei: vt pertingamus ad gratiam perfectā
ac uirilem, nimirum ad mensuram ætatis plenam
perfectamq; ætate Christi, quæ nos plene adultos
red-

reddat in Christo. Dicitur autem gr̄as plenitudinis Ch. per Hebraismū, p̄tate perfectissima quę Christi est. Hoc tamen ueteribus ferē obseruatum non est. Quod autem dixerat in uirum perfectum, idem quasi explicando repetit di. in mensuram &c. Quod edisserens Amb. Ita inquit laborandum hortatur, ut perfectio fidei apprehendatur: cuius hęc ratio est, ut Christum perfectum ac plenum Deum teneat fides, ne mensura humana metiatur, sed in plenitudine diuinitatis quasi perfectus Deus habeatur. Nec enim perfectum dicens uirum temporali ætate & mensura significat: sed per hoc dictum perfectos nos vult fieri in plenitudine intellectus diuinitatis Filij Dei.

Crescamus in illo per omnia.) Eundem in gr̄cis sensum reddet κατὰ subauditum ad τὰ πάντα alioqui ἀυξήσωμεν εἰς αὐτοῦ τὰ πάντα, erit quod Amb. & Hier. scribunt, augeamus in ipsum omnia. Verum hoc rectius illis noster uertit Interpres, ut complura alia.

Caput Christus: ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministratio- nis, secundum operationem in mensuram unus cuiusq; membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.) Elegantem iuxta ac eruditam nobis proponit diuinus doctor metaphoram, sed uerbis illis obscurioribus: quam ut aptè & graphicè enaret in suis commentarijs Theophy. ipfius hic uerbis adscriptis manifestare collibuit.

Quem-

IN EPISTOLAM

Quemadmodum inquit, spiritus per neruos à cerebro ipso descendens sensum omnibus membris ad proportionem cuiq; impertitur: sic Christus nostris animis, qui illius sunt mēbra, sua dona suppeditat. Nec fortuito & temerè sed pro mensura membri cuiusq;, hoc est, ut quodq; capere potest: & hunc in modum coædificari sibi uniuersum corpus, & coalescere facit. Alias enim nequiret anima à supernè spiritu descendere, à quo & vitā accepimus & incrementum, subministrata excipere, nisi charitate (corporis instar unius) cōpacti essemus & iuncti. Nā ut manus à reliq; corpore auulsa, haudquaquam ultra est vegetantē spiritū receptura, ut quæ à membrorum sit nexu discissa: sic sanè & nos nisi vnitatem seruemus, & animorum coniunctionem, haudquaquam aliquando sumus Spiritus gratiam admissuri, qui à Christo (qui caput nostrum est) profluxit. Idcirco & corpus compactum & connexū dixit, hoc est, nihil temerè dispositis mēbris, sed copulatis, uel singulis suo loco hærentibus, non disiectis, uel sine forma iacentibus. Hactenus ille. Pro pleniori huius loci elucidatione, quod in archetypo legimus poterat aliquanto dilucidius uel in hæc verba transponi. Augeamur in illum per omnia, qui est caput nempè Christus: ex quo totum corpus, si coaptetur & conglutinetur, siue conspiret per omnem commissuram subministratiōis, iuxta uniuscuiusq; partis seu membri ad mensuratam energiam seu operationem, augmentum corporis facit in edificationem sui ipsius in dilectione. Sed vnus adhuc hic restat scrupulus, quid sibi uelit commissura uel iunctura administrationis. Ego ita dictum puto Pauli siue Hebræorum more pro cōmissura subministratē

X.
n.

ministrante, quod ea subministret ac præbeat vnde
membrum à capite spiritualement sumat uigorem.

Qui desperantes) Pœnam impiorum & præmiũ
iustorum. Pro ἀπληροίτες græci autores legunt
ἀπληροίτες quos indolentes siue indolorios, teste
H. Hiero. dicere possumus. Sunt enim ij qui postq̃ pec-
cauerint non dolent: qui nequaq̃ sentientes ruinam
suam feruntur in pronum & omne uitium.

In operationem immunditiæ omnis in auaritiã) H.
πλεονεξία in præsentem loco non simpliciter auaritiã,
ut φιλαργυρία καὶ φιλοχρημοσύνη ab amore argenti &
pecuniæ, sed immodicam rei appetentiã sonat, ut
dum quis luxuriando satiatur nunquam, nec ipsius
terminum habet uoluptas. Et quemadmodum
πλεονεξία ab habendo plus quàm equũ est, ita auari-
tia ab auendo, id est, concupiscendo dicitur. Græcè
autem est in auaritia, id est, per auaritiã.

Deponite sec. prist. &c. Renouamini ante.) Apud
Græcos infinitiui ἀφθέουσ, ἀνανεύουσ, & ενδύσασθ, &
deponere, renouare & induere, uel simpliciter acci-
pi possunt, ut pendeant ab illo ἰδύσθητε edocti
estis, uel loco imperatiuorum iuxta uulgatã uersio-
nem positi sunt, quemadmodum & in epist. ad Ro.
ca. 12. gaudere cum gau. & flere &c. pro gaudete &
flete dictum est.

Irascimini & nolite pec.) Id est, si contingat irasci,
operam date ne peccetis, & ne ira aliquatenus ingra-
uescat. Scripta est & Alchuius sententia ita explican-
tis. Irascimini contra peccata, & postea nolite pecca-
re, vnde iterum habebitis irasci.

Ad ædificationem fidei.) Sermo simplex ac facilis,
nisi

IN EPISTOLAM

nisi quòd pro fidei græcis est *χρειας* cuius loco D. Hier. uertit opportunitatis, sed cōmodius erat meo iudicio ad ædificationem negocij, nempe fidei: nam
 Te. de resu. & hunc sensum interpretatur scholia græca: & Ter-
 n. tul. atq; Am. cum Inter. nostro legunt fidei, rem potius quàm uocem indicantes. Porro ei uersioni, quæ habet quoties opus est, equidem non suffragor. In epist. Antheri pa. sic lego: Si quis bonus est spectet ad ædificationem opportunitatis.

Ex capite V.

Stultiloquium aut scurri.) Inter stultiloquium & scurrilitatē, hoc, teste Hier. interest, quòd stultiloquium nil in se sapiens & corde hominis dignum habeat: scurrilitas uerò, de prudenti mente descendat, & consultò appetat quædam, vel uibana uerba, vel rustica, vel turpia, vel faceta, ut risum moueat audientibus. Verum & hæc porro à uiris sanctis uult abesse. Non quòd omnes iocos & risus penitus interdicat, sed quatenus ad rem inquit nō pertinent. Pro scurrilitate in græcis est *εὐτραπείλια* quod nonnulli uibanitas uertunt: uerum hic in malā partē accipi debet, nimirū p scurrili uerbanitate
 c. *Sed magis gratiarum actio.*) D. Hier. existimat hoc loco *εὐχαριστίας* dici non eam qua gratias agimus Deo, sed qua grati siue gratiosi & falsi apud homines appellamur. Stultiloquium enim, & scurrā, non decet esse Christianum. Decet autem sermonē eius esse conditum, ut gratiam apud audientes habeat. Be. uero Am. indicat apostolum hoc uerbo monuisse ea agenda esse & loquenda, quæ ad utilitatem proficiant nostram, & Dei laudem.
 n.

Auarus,

AD EPHESIOS.

Auarus, quod est idolorum seruitus.) Simplicius est ὁς ἐστὶν εἰδωλάτης hoc est, qui est idololatra.

Omnia autē quæ arguuntur, à lumine manifestantur.) Omnia, inquit, quæ arguuntur, confutantur, accusantur, luce accedente redduntur manifesta. Potest & ita distingui: omnia quæ arguuntur à lumine, manifestantur.

Propter quod d. Surge qui dor. & ex. à mor. & illu. te Ch.) De testimoniū huius loco dicendum, aut qd ex apocryphis hoc deprompserit apostolus: nō quidem apocrypha huiusmodi comprobans, sed quomodo & Arati, Epimenidis, & Menandri verbis abusus est, ea duntaxat quæ volebat in tempore cōfirmans: aut quod mutatis quibusdam verbis, alijs additis sensum desumpserit ex Iesa. ca. 60. ubi sic legimus. Surge illuminare Ierusalem, quia venit lux. & gloria do. super te orta est. Graphicè explicat hoc verbi Paulinus Nola. epist. ad Seuer. 12. post carmina, legens quidem cum græcis & attingens Christum, sed utranq; lectionē exponēdo cōprehēdēs.

H.

Tho.

Redimentes temp.) Id est, emendantes, siue per bñ facta cōpensantes. Vide Aug. ser. de ver. apost. 24.

In quo est luxuria.) τῆς ἀσώτίας vocabulum latius patet, quàm ex luxuria simplex lector intelligat. Signat enim prodigalitatem, lasciuiam, luxuriā, intemperantiam, popinationem, & in summa omnem scdum luxum.

Mundans eam lauacro aquæ in uerbo uitæ.) Abluens, inqt, eā à peccatorū sordibus p̄ciosissimi sui sanguinis unda, purgāsq; lauacro baptismi per uerbū uitæ. i. per virtutē uerbi, plati, uitā cōferentis eternā.

Ve

IN EPISTOLAM

Vt exhiberet.) Siue adiungeret eam sibi: *ἡ ὡρα*

ἡ ὡρα.

X. Sacramentum hoc ma. est, ego autem dico in C. & in ecclesia.) Magnum & ineffabile est huius coniugij mysterium, Christi dico cum sponsa sua ecclesia. Vide sequentia.

X. A. Verūtamen & uos singuli.) Supplendum est, cura n. te, ut unusquisq; uxorem suam, &c. Dixi, inquit, mysterium hoc ingens esse & admirandum in Christo & ecclesia, & propter Christū, & ecclesiā: uerūtamen non propter id solum, sed etiam in uiro & uxore, & propter eorundem indissolubilem unitatem, ut unusquisq; suam uxore equè atq; seipsum diligat.

Ex capite VI.

X. Exo. 20. Deu. 5.

Qvod est mandatum primum in promiss.) Primum dixit non ordine, sed per promissionē huic uni p̄cepto adiunctam, nempe hāc, ut longo uiuas tempore, & bene sit tibi in terra quā dominus Deus t. daturus est tibi. Primum etiam nū uocatur, quia & in altera tabula, & interea quæ ad hominem pertinent, primum occupat locum.

Heb. 12.

Correptione domini.) Quæ sit correptio domini Pau. Hebr̄is scribens expedit: Quem diligit doctor. fla. autem omnem si. quem re. Talis sit ergo patris correptio charitate temperata, & ex charitate profecta.

Remittentes minas.) Hoc est, inter minandum ne nimium sitis graues atq; molesti.

Aduersus mundi rectores ten. ba.) Mundi rectores gr̄cis una dictio est *κοσμοκράτης*, atq; ideo mollius coherent

coheret genitiuis tenebrarum harum.

Contra spiritualia nequitia.) Perinde valet, quasi dicat, contra spirituales nequitas.

Succincti lumbos.) Ex tenore verborum palā fit respexisse Apostolum ad baltheum illum militare lumbos circumcingentem, contutantemqj.

Calciati ped. in præparatione euang.) Calciati, inquit, per præparationem euangelij pacis, vt parati sitis & ipsi per euangelij iter incedere, & alios ad idē docendo præparare, *ὡς ἡμιμασία.*

In incorruptione. Id est, in animi integritate, & sine omni vitiorum iniquatione. Quemadmodum enim virginem corrupti dicimus: & ita anima vitiorū sordibus violatur. Propterea & alio loco idem hic Apostolus: Timeo, inquit, ne sicut serpens Heuā 2. Co. 11. 4. seduxit, ita corrumpantur sensus vestri.

IN EPISTOLAM

AD PHILIPPENSEIS

SCHOLIA.

Ex capite I.

Vm episcopis.) Episcopos sacerdotes dicit: nec enim plures erant vnus ciuitatis episcopi.

Super communicatione u. in euange.) Id est, eo quod facti sitis participes euāgelij. Ita Ambrosius, sed melius Chrysofomus qui hoc de beneficentia Paulo à Philippensibus exhibita intelligit. Vide Chrysofomum.

IN EPISTOLAM

A prima die, qua estis amplexati fidē euāgelicā,
Pro omnibus uobis. Siue de omnibus uobis.

Eò q̄ habeam uos in corde, et in uinculis meis, et in
defensione, & in confirmatione euangelij, socios gau-
dij mei omneis uos esse. Græca ita sonant ad uerbum
reddita: Propter hoc quod habeam in corde meo
uos, & in uinculis meis, & in excusatione, & in con-
firmatione euangelij consortes gaudij mei omneis
uos existentes, id est, propterea q̄ uos in corde meo
habeam per affectum dilectionis, deinde & cōparti-
cipes omneis uos habeā gaudij mei, quòd vna me-
cum habetis in his uinculis meis, quibus sum alliga-
tus, & in defensione siue apologia ueritatis ac mei
ipsius, & in cōfirmatione euāgelij. Alij ita edisserūt.

E.

Propterea q̄ habeam uos in corde meo, & in vincu-
lis, & in defensione mea, & in confirmatione euan-
gelij, omneis uos inquam, qui mihi consortes estis
gratię. Gręcis enim loco gaudij $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\tau\omicron\varsigma$ est, proprię
gratię & beneficium signans. Mihi magis cū Am.

n.

atq; Inter. placet gaudij uocabulum: nam $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\tau\omicron\varsigma$ non
infrequēter pro gaudio vsurpatur: ut fileam interim
quædam fortasse olim exēplaria $\chi\alpha\rho\iota\tau\iota\alpha\varsigma$ siue $\chi\alpha\rho\iota\tau\omicron\varsigma$
 $\epsilon\acute{\alpha}\varsigma$ habuisse pro $\chi\alpha\rho\iota\tau\omicron\varsigma$. Poterit quoq; et hic sen-
sus assignari. Eo quòd cordi meo de uobis persua-
sum sit, tam in uinculis meis istis, quàm in euan-
gelij defensione & confirmatione participes uos o-
mneis esse gaudij mei, ita ut duæ priores copulæ
& $\chi\alpha\rho\iota\tau\omicron\varsigma$, non nisi illud in uinculis meis cum defensiōe
coniungant: quemadmodum & latinè dicere pos-
sumus, in uinculis meis atq; etiam in defensione.

X.

In uisceribus Christi.) Hoc est, per charitatem &
inti-

timos animi affectus non naturalibus aut vulgaribus, sed feruentiores illos, quippe ipsius Christi, & qui secundum Christum sunt.

In omni scientia & in omni sensu.) Id est, in omni cognitione & intelligentia iudicioq; vt non temerè omnibus beneuolentiam impertiamini.

Quid enim? Dum omni modo, siue per occasionem, siue per ueritatem Christus annuncietur, &c.) Quid enim mihi hæc curæ sunt, dum quouis modo Christus annūciatur, siue per occasionē, hoc est, per contētionem, astum et simulationem, siue per ueritatem, id est, animi rectitudine: Extat in hūc locum homilia Chry. titulo de profectu euangelij: si quis fortè plura desiderabit.

Quòd si uiuere in carne hic mi. fr. op. est, et quid eligā ignoro.) Mihi uidetur in et copula schemate quodam hæsitantis animi affectum esse relictum, eo qd oppositā orationis partē quā adiecturus uidebatur subtraherit. Quum enim utrunq; & uiuere, & mori, bonum ac utile pronunciaffet, apparet eū expendere uoluisse utrum eorum præstantius & optabilius esset: Quumq; prius expendisset dicens, quod si uiuere in carne mihi fructus operis est, alterū iam mente pertractans, nēpe & mori lucrum, hæsitabundus in & reticuit, subiecitq; quid eligam certè ignoro.

Quæ est illis causa perditionis. Bis repetendū causa, vt sensum habeas absolutū. Quæ causa nimirum terri ab aduersarijs qd præmiserat, illis causa est perditionis, uobis autem salutis. Pro causa autem græce est *ἐν Ἀφίρ*, id est, ostensio, accusatio, delatio. Ad sensum non magni refert.

IN EPISTOLAM
Ex capite II.

Hoc enim sentite in uobis quod & in Christo
(Iesu.) Hoc est, ita estote affecti erga Deum,
erga uosiplos, et erga proximos, quomodo affectus
fuit Christus, qui suis commodis haudquaquam stu-
dens, sed Patris gloriam & nostram quærens utilita-
tem, semetipsum inaniuit ac deiecit usq; ad mortē.
Græcè quidem est *ὁμοῦ γὰρ φρονέειν*. i. hoc enim
sentiatur siue intelligatur in uobis, sensus tamen i-
dem est.

Qui quum in forma Dei esset, non rapinam arbi-
tratus est esse se æqualem Deo.) Qui quum in for-
ma Dei esset, hoc est, eiusdem cum patre naturæ at-
que substantiæ, illud æqualem esse Deo, non puta-
uit siue arbitratus est, rapinam esse, quia (vt Augu-
stini uerbis dicam) natura erat, quia hoc natus erat,
vt esset æqualis illi à quo genitus est. Cæterum quò
rapinæ hic emphasim pernoscas Theophylacti hūc
enarrantis locum uerba subscribere placuit. Aduer-
te, inquit, quid Paulus dicat: non rapinam arbitra-
tus est esse se Deo æqualem. Cum enim quis aliquid
surripit, ne illud amittat ueretur, qui quod alienum
est derinet. Cum uero quippiam habeat natura in-
fitum, facile illud contemnit, certior sanè id se ita
sortitum vt deponere nequeat, sitq; protinus rece-
pturus, si deposuisse sit uisus. Inquit igitur. Nihil
est Dei Filius ueritus à propria dignitate descende-
re, quia hanc non per rapinam sit assequutus. B. au-
tem Ambrosius post multam narrationem, quid
intellegerit in illo, non rapinam arbitratus est esse
se æqualem Deo, tandem dilucidius explicare uide-
tur

cur quum dicit: Non sibi defendit æqualitatem, sed subiecit se.

Exinaniuit semetipsum.) Id est, velut inanē & nihili exhibuit sese.

Et habitu inuentus.) Id est, forma & specie comperitus est vt homo.

Pro bona uoluntate.) Am. & Chry. hanc uoluntatem ad homines referunt: Theo. ad Deum.

Vt sitis sine querela.) ἀμεμῆτοι, id est, irreprehensibiles, inuituperabiles, de quibus nemo ne conueniri possit.

Sine reprehensione.) ἀμώμητοι, Id est, inculpati, immaculati, irreprehensibiles.

Sed & si immolor super sacrificium et obsequium fidei ue. gaudeo et congratuor. Et si, inquit, contingat me per mortem immolari, & uictimā fieri super vel supra sacrificium & obsequium uestri, quo uos olim per uestram fidem & conuersionē Deo obtuli: uel super sacrificiū quo ipsi uos Deo obsequentes per fidē me autorem immolatis, gaudeo in hac mei immolatione, et simul congratulor omnibus uobis, quod et ego & ipsi uos hostiā uiuam effecerimus Deo. Vel sic. Et si immoler, persequutiōes & afflictiones sustineam: denique & occidar, ἐπὶ τῆς θυσίας καὶ λατρίας γέλασθαι τῆς πίστεως ὑμῶν, propter hostiā et ministeriū, uel sacrificium uestræ fidei, quod uidelicet causa sum uestræ fidei, omnem tamen pœnæ seu mortis tristitiam vincit in me profectus uestri gaudium. Sunt qui θυσίαν uertere maluerint, super hostia & sacrificio, ut pertineat ad gaudeo. sed cōmodius est propter uel super, ut liquet propius intuenti.

IN EPISTOLAM

Ut impleret id, quod ex uobis deerat erga meum obsequium. ἵνα πληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑσδρημα τοῖς πρὸς με λαβουργίας, id est, ut impleret defectum vestri erga me officij. Sentit autem de liberali communicatione per Epaphroditum administranda.

Ex capite III.

E Adem. τὰ αὐτὰ, id est, hæc ipsa, vel eadem, quæ prius vos edocui.

Videte canes, uidete malos operarios, uidete concisionem. His tribus appellationibus impios quosdã notat Iudæos, quos obseruandos atq; cauendos admonet. Canes illos vocat, quia inuidebant libertati euangelicæ, quia oblatrabant synceræ prædicationi, quia mordebant vitam piorum. Canes item illos vocat, quia quemadmodum gêtes à Deo alieni canes dicti sunt, ita isti à Deo & Christo alieni facti, non iniuria canes appellantur. Malos operarios dicit, quia operabantur quidem, sed ambitioni ac turpi quæstui seruietes. Concisionem deniq; contemptim appellat non circumcissionẽ, quia carnali concisione gloriabantur mente ipsi incircuncisi. Perputij circuncisionem quæ ad nihil utilis est adducere atq; afferere conabantur, veram autem (quæ cordis est) circumcissionem auersabantur.

Quantum ego habeam confidentiam in carne. Et ego, inquit, habeo vnde possim de genere, ac perputij circuncisione gloriari (si licet) quo nomine illam magnificè sese iactitant.

Veruntamen existimo. ἀλλὰ μὲν οὖν ἢ. Pro his voculis interpres veruntamen vertit, ad sensum com-

Canes.

Mali operarij.

Concisio.

commodius fuerit, qui netiam existimo.

Ut inueniar in illo non habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed illā quæ ex fide est. C. quæ ex Deo est iustitia ex fide, ad cognoscendum illū et uirtutē resurrectionis eius, et societatem passionum eius, configuratus morti. Præmiserat se gloriari posse quemadmodum mali illi operari, de generis nobilitate, de circūcisione, de religione, de cæteris legis Mosaicæ iustificationibus: verum propter eminentiam cognitionis ac scientiæ quam habebat de Christo, & in Christo illas iustificationes se dixerat nihili facere, imò pro reiectamentis habere. Sequens igitur in præsentī loco, priori illa reprobata iustitia alteram docet esse quæ fide Christi constat: quæ fides eiusmodi est, ut per eam cognoscamus uirtutem resurrectionis, & passiōis Christi. Itaq; sensus hic erit, ut superiora repetam ad sermonis consequentiam. Omnia, inquit, propter Christum damnum duxi, habeoq; pro stercoreibus, siue reiectamentis, ut Christum lucrificiā, utq; in illo, & per illū inueniar ac prober nequaquam habere Mosaicæ legis iustitiam, sed eam, quæ per fidem est Iesu Christi, & quæ à Deo donatur sine legis operibus, ut fide cognoscam illum, & potentiam resurrectionis illius, insuper & communicationem siue participationem passionis illius, configurādo me, aut dum cōformis fio) nam & hoc *συμμορφούμεν* & declarat) morti eius per uincula, uerbera, cruces, si quo mō mihi cōtingat, ut sicut mortē illius imitor, ita et resurrectionē vnā cum illo consequar gloriosam. Pōterit quoq; tota orationis cōgeries intelligi hyperbasi quadam ab vna fere uoce configu-

Si quo modo. ad. ref.

o

IN EPISTOLAM

ratus pendere, quæ respondeat ad verbum illud, inueniar in superioribus positum, vt illa, non habens meam iustitiam quæ ex lege est, cæteraq; occasione ac parenthesi quadam interiecta accipiatur, hoc pacto. Et inueniar in illo (nō habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi, quæ ex Deo est iust. ex fide ad cog. illum & virtu. ref. eius & soci. pas. illius) cōfiguratus morti eius, si quo modo occurram ad resurrectionem.

Si quo modo comprehendam, in quo & comprehensus sum à Chr. Ic.) Contendo, inquit, si quo modo assequar optatum brauium, insectorq; tam diu quoadusq; iam apprehensum detineam, quem admodum & ipse qui in numero perditorum eram insequutione quadam à Christo, non modo questus, verum etiam feliciter comprehensus sum.

Aug.

Vnum autē. Vnū illud ago, nēpe quod subiūgit. Quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea uero quæ priora sunt extendens meipsum ad destinatum persequor, & cæt.) Hoc est: priores legis obseruationes, rursus terrena atque carnalia omnia obliuiscēs, ad proposita verò dona, & promissa cælitus præmia, meipsum cum desiderio extendens, persequendo accuro ad destinatum scopū, ad brauium illud æternæ felicitatis, ad quod nos pellicit vocatq; è cælis Deus, per Iesum Christum dominum nostrum.

Brauium
votiōis.

A. li. de pe.
m. & re. 2.
c. 3.

Quicūq; perfecti. Hic de perfectiōe loquit cognitiōis: superius de perfectiōe p̄mij. Sunt em̄ (vt Au. loquitur) perfecti viatores nondū perfecti possessores.

Hoc sentiamus. nēpe q; oporteat p̄terita obliuioī mādare, & ad anteriora cōtēdere: aut si magis placet, illud

illud sapiamus, intelligentes nos necdum brauium comprehendisse perfectionis: & ad perfectiora nos semper debere contendere.

Et si qd aliter sapitis, & hoc uobis Deus reuelabit.

Be. Am. legit & interpretatur ad hunc modum. Et si quid aliter sentietis, id quoq; Deus reuelauit. Hoc dicit, inquit, ut si qd amplius ad culturam melioratae conuersationis excogitauerint, Dei existiment donum esse, ne per hoc insententur. Alij ad hunc modū. Si qui sunt inter uos qui diuersum sentiant, putātes posteriora quæ scilicet ueteris sunt legis, non prorsus contēnenda, aut arbitantes sese omnia rectē cōsequutos, futurum est tandē ut Deo aliq; pacto reuelante suum errorem agnoscant. Plura habes in cōmentarijs Anselmi titulum præferentibus, si cui forte bina hac elucidatione non fuerit factum satis.

Veruntamen ad quod peruenimus, ut idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula.) Hortatur his uerbis Apo. ut quod iam assequuti essent, uidelicet ut idem sentirent vnanimis, concordis, eiusdē fidei, & c. arctius continerent, & in eodē præscripto, in eadem fidei cæterarumq; uirtutum norma persisterent, non declinantes neq; ad dexteram, neq; ad sinistram.

Sicut habetis formam nostram.) Interpres ἡμῶν id est, nos conuertit in nostram, tum quod hoc dilucidius esset, nihilq; decederet sententiæ, tum quod subaudierit opinor καὶ particulam, ut sit, sicut habetis formam uiuendi per nos, uel ambulandi secundum nos.

Inimicos.) Supple esse crucis Christi.

Vnde.)

E.

X.

n.

IN EPISTOLAM

Vnde.) Id est, è cælo,
 Corpus humilitatis nostræ.) Id est, hoc corpus no-
 strum humile & inglorium,

Ex capite IIII.

ID ipsum sapere.) Iam non semel admonuimus
 id ipsum sapere esse, unanimes esse, unum sapere.
 Etiam rogo & te germane compar.) Nonnulli
 hoc ad Pauli uxorem dictum accipiunt, quod græca
 videlicet iuxta morem Atticū possint & fœminino
 genere accipi, ut *σύζυγοι γνήσιοι* coniunx syncera, si-
 ue germana transferatur: nam *σύζυγοι* græcis à iugo
 pariter ducendo dicuntur. Et in hac sanè sententia
 Clemens quidam Alexādrinus, autor uerustissimus
 & Origenis præceptor, fuit, qui (ut refert. Euseb. ec.
 his. lib. 3. cap. 30.) aduersus eos q̄ nuptijs derogabāt,
 quo Paulo uxorem fuisse ostendat, hunc locum in
 testimonium adducit. Quod sanè nimirum Paulo
 uxorem fuisse, nec ego negauerim, præsertim quum
 Ignatius Iohannis Euangelistę discipulus palam te-
 stetur nō modo Paulum, sed & reliquos quoq; apo-
 stolos (uno Iohanne quem dilectissimum discipu-
 lum appellat, excepto) matrimonio fuisse copula-
 tos. Scribit enim in epist. ad Philadelphienſis ad hūc
 modum. Non detraho, inquit, cæteris beatis, qui
 nuptijs copulati fuerunt, quorum nunc memini:
 opto enim Deo dignus ad uestigia eorum in reg-
 no ipsius inueniri, sicut Abraham & Isaac & Iacob,
 sicut Ioseph & Esaias, & cæteri prophetae, sicut Pe-
 trus & Paulus & reliqui apof. qui nuptijs fuerunt
 sociati,

fociati, qui non libidinis causa, sed posteritatis subrogandæ gratia coniuges habuerunt. Hactenus ille. Admodum tamen probabile est, sicut Paulum ita & reliquos apostolos, qui omnia propter Christum reliquerant, post perfectam ad fidem euangelicam, conuersionem, in totum ab uxoribus abstinuisse, quemadmodum apostolus in epistola ad Corinthios prima desiderare se dicit, ut omnes sint sicut & ipse. Cæterum quod hunc sermonem ad uxorem direxerit, equidem non ausim asseuerare, præsertim refragantibus omnibus, qui ante hæc nostrâ tempora in literas Paulinas commentaria edidere, sed in primis Chrysostomo, qui prorsus negat hic uxorem suam obsecrare apostolum, sed aut mulierem aliam honorare, aut maritum unius ex mulieribus, quas una cum hoc compare interpellat.

1. Cor. 7.
n.

Modestia uestra.) ἐπιεικής pro ἐπιείκεια, Id est, lenitas, mansuetudo, probitas, æquitas, humanitas. Amb. interpretatur rationabilem conuersationem, qua luceant bona opera omnibus hominibus, ut sint qui imitentur.

De cætero.) Id est, cæterum, uel quod reliquum est.

Si qua uirtus.) Ea quæ uitio opponitur, est enim ἀρετή.

Resloruistis pro me sentire, sicut & sentiebatis.) Verecunde ac modestè de elemosyna intermissa loquens, & laudat quod pristinum liberalitatis affectum induissent, & excusat quod opportunitas mittendi desuisset.

Dicit

IN EPISTOLAM

Dicit ergo. Refloruistis pro me sentire &c. Tāquam si dicat. Vos quidem florentes, uirentes ac fructificantes quum essetis, uestra meis ac aliorum necessitatibus communicando, & quæ recta sunt operando, aridiores eratis effecti, quia eleemosynam impertiri aliquandiu desieratis: refloruistis tamen nūc demum, quia pristinam illam recepistis liberalitatis consuetudinem, refloruistis inquam, ita ut inceperitis pro mei cura suscipienda ac meis necessitatibus subleuandis sentire, φρονῆν, id est, affecti esse, intelligere & cogitare, quemadmodum & olim affecti erga nos fuistis. Excusat autem illos quum subdit:

Occupati autem eratis.) Id est, opportunitate destituebamini.

Non quasi propter penuriam dico.) Id est, Non hæc loquor propter penuriam, quam patior quasi de illa conquerens: quin potius,

Didici in quibus sum sufficiens esse.) Didici longa uidelicet exercitatione, minimis his quæ mihi contingere possunt contentus esse.

X. *Cōmunicauit in ratione dati & accepti.*) Cōmunicare ad rationē dati & accepti, uel in ratione dandi, & accipiendi, est beneficium beneficio pensare, ut pro spiritualibus reponere tēporalia: id quod faciabant Philippenses suo Apostolo.

Abundantem in rationem uestram.) Fructum ait quero qui in uestra sit ratione, id est, qui nobis cōducatur, quia dum nobis uestra temporaria feminatis, copiosissimus uobis excrefcit spiritualium bonorū aceruus.

Im-

AD PHILIPPENSEIS. III

Impleat omne desiderium uestrum.) Quod in gre-
cis legitur $\omega\lambda\eta\rho\acute{\omega}\nu\ \pi\acute{\alpha}\nu\ \chi\rho\acute{\epsilon}\iota\alpha\ \nu\mu\acute{\omega}\nu$, hãc ha-
bet intelligentiã, suppleat uestrã indigentia, uel sup-
pleat quicquid uobis opus est. Vnde apparet inter-
pretem desiderium hic pro defectu & indigentia
posuisse, quemadmodum & desiderare .p. deficere
usurpamus, ut quum dicimus in opere omnibus nu-
meris absoluto, nihil esse quod desideretur.

IN EPISTOLAM

AD COLOSSENSES

SCHOLIA.

Ex capite I.

VI dignos nos fecit in partem sortis san-
ctorum in lumine.) Hoc est, qui idoneos
nos reddidit ut participes essemus sor-
tis sanctorum & electorum in lumine
ueræ cognitionis, præsentis uidelicet & futuro. Sen-
tit enim de futuris bonis pariter ac præsentibus.

Filij dilectionis suæ.) Filij sibi unicè dilecti, ex he-
braici sermonis proprietate.

Primogenitus omnis creaturæ.) Id est, Ante om-
nem creaturam à Patre ab æterno genitus, non au-
tem creatus, ne cum Ario Dei Filium puram facia-
mus creaturam. Si autem legamus $\pi\rho\omicron\beta\tau\acute{o}\nu\theta$ cum
accentu in penultima, sensus erit omnium creatura-
rum illum esse productorem.

In ipso constant.) Id est, cōsistunt & conseruātur.

Primogenitus ex mortuis.) Quandoquidem ipse
pri-

IN EPISTOLAM

primitiuus & præcipuus est inter eos, qui à mortuis ueluti regenerati reuiuiscunt ad uitam immortalē.

Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem in habitare.) Placitum, inquit, fuit Deo Patri ut omnis diuinitatis plenitudo in ipso Filio suo inhabitaret non operatione solum, sed & essentia. Huiusmodi ferè Chry.

Cuius factus sum ego minister. & post pauca: Cuius fac.) Ex Græcis manifestum est, cuius priore loco positum referre euangelium, posteriore uero ecclesiā.

Corripientes.) Siue monentes ὄρθοδοξοὺς.

In quo.) Supple negotio, nēpe ut exhibeamus ac reddamus omnem hominē perfectum in Christo.

Ex capite II.

IN omnibus diuitiis plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterij Dei Patris & C. I.) Diuitias plenitudinis intellectus dixit Hebræorum more opinor, pro copiosa ac diuite plenitudine intellectus, aut pro diuitijs pleni intellectus, quo intelligimus & agnoscimus redemptionis nostræ mysterium à Deo patre per Filium suum Christū mūdo exhibitū.

Ne quis uos decipiat. Μὴ τις ὑμᾶς ἐσαι ὁ συλαγωγῶν, propriè est, ne quis sit qui vos depredeatur, aut in prædam abducat.

Plenitudo diuinitatis corporaliter.) Corporaliter dixit, hoc est, ut Theophylacti uerbis dicam, non operatione aliqua, sed substantia, & tanquàm corporatus & substantia una existens cū carne assumpta. Magnā huius capituli partē enarrat bea. Aug. epist. 59. quæ est ad Paulinum,

In

In expolatione corporis carnis. Græca pleniora sunt, uno uidelicet interiecto uocabulo, in expolatione corporis peccatorum carnis, id est, quæ in carne fiunt: vel quod corpus obnoxium est peccatis carnis. Vide Aug. epist. 59. X.
E.

Per fidem operationis Dei.) Id est, per fidem, qua credimus & confitemur virtutem, potentiam, & operationem æterni Dei in resuscitando Christum à mortuis. H.

In præputio carnis uestræ. Id est, per vitam in gentilitate malè & iuxta carnales concupiscentias actam.

Chirographum decreti.) Per chirographum decreti intelligimus obligationem seu pactum illud Dei cum Adamo initum, dicente domino, de ligno scientiæ boni & mali ne comedas: in quacunque enim die comederis ex eo, morte morieris. Poterimus itè per chirographum istud, legis Mosaicæ professionem intelligere, sicuti legimus populum Israeliticum pactum inisse cum domino, atque spondidisse impleturum sese quæcunque mandasset dominus, quum dicerent: Omnia quæ loquutus est dominus faciemus & erimus obedientes. Nec solum hæc, uerum etiam omne peccatum, propter quod per suam iustitiam Deus nobis decreuit inferre mortis æternæ supplicium, chirographum est uel syngrapha aduersus nos. Jam, quod Græcis modo legitur *ἡς νόμοις*, hoc est decretis, intelligere possumus vel decreto fidei euangelicæ sublatum esse chirographum, vel decreto legis Mosaicæ aduersus nos firmatū, ut ita distinguamus: chirographū, decretis quod erat cont. nobis. X.
Ge. 2.
X.
X.
Exo 24.
X.

Tra-

IN EPISTOLAM

Traduxit confidenter palam triumphans illos in se metipso.) Traducere hoc loco est ad spectandum omnibus proponere: sicuti solent victores trophæa sua & monumēta victoriæ circumferre, omnibusq; spectanda proponere. Itaq; Christus magnanimitate quadam atq; confidentia palam traduxit principatus, ac potestates illas diabolicas, per semetipsum victor euadens ac triumphos palam de illis agens in ipsorum ignominiam.

Nemo uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi.) Hoc est, taleis vos exhibete, ne quis vos possit iudicare & condemnare quòd adhuc legis sitis obseruatores, maximè verò in cibo ac potu secernēdo, in celebratione diei festi, aut nouilunij, aut sabbathorum. Quod autem dicitur in parte diei festi, intelligi potest, vel in negotio diei festi, vel quòd quædā festa obseruarent, alijs neglectis. Vide locum, Alius iudicat diem, Ro. 4.

n. Neomeniæ.) Id est, nouilunij, siue calendarum, à vé nouus, μενς μὲνός mensis, vel à μὲν luna. Iudæi autem menses suos à lunationibus non separant, sed cum nouilunio nouum similiter mensem auspicantur, habentq; primum diem cæteris celebriorem.

Quæ sunt umbra futurorum, corpus autē Christi. Umbra fuerunt veteris legis cæremonia, ac imagines quædam eorum quæ in lege gratiæ exhibenda erant: corpus autem ipsum, id est, earundem imaginum solida veritas, vnde umbra illæ causabantur ad Christum spectat, siue ipse Christus est: quippè qui

qui illarum nobis exhibuit mysteria. Theo. ita distinguit: Corpus autem Christi, nemo uos seducat: quam equidem distinctionem non admodum probo, ut pote aduersantem tum alijs, tum Tert.

Li. cō. Mas
cio. 5.

Nemo uos seducat uolens in humilitate & religione angelorum, quæ non uidit, ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput ex quo totū corpus per nexus & coniunctiones subministratū & constructum crescit in augmentum Dei.) Quod in superioribus cauendū monuit, dicens, uidete ne q̄s uos decipiat per philosophiam & inanem fallaciā, nunc apertius docet obseruandum ab his qui uerū Dei cultum destruere conantes, uisibileisq; creaturas colendas asserunt: quod procul dubio diaboli, humani generis inimici opera efficitur: ut semper animas super tetram humiliatas detineat, in quam ipse deiectus est, simulans interim religionem hanc esse, quum sit maximū sacrilegium. Dicit itaq; sic. Videte ne quis uolens ac sentiens tantum ea, quæ uidet (sic enim be. legit Amb.) uos seducat per fictam humilitatem, & superstitiosum stellarum, quas angelos uocat, cultum, in quibus ipse ambulans, uel *ὑβερτιουῶν* extollens se (iuxta eundem Amb.) ad nihil proficit, nisi ad damnum: nec enim est animi præditus modestia, humilitatē ue, ut conficta simulat hypocrisis: sed contrā, mente carnis suæ, atq; carnali sensu inflatus: deniq; nec Christum agnoscit, neq; illi ut capiti membrum per fidem adhæret, ex quo totum ecclesiæ corpus uitalis spiritus accipiens subministratōnē, dū fidei atq; charitatis quibusdā ueluti nexibus & commissuris compaginatur spiri-
Pp tuali

IN EPISTOLAM

tuali Deoq; digno crescit incremento. In hanc fere
sententiã enarrat Am. Licebit quoq; & in hunc sen
sum iuxta alios interpretari. Cauete, ne quis vobis bra
uiũ interceptat, (id em̄ κατα παλιούτων iuxta etymolo
giã signat) volens, hoc est, studio dataq; opera, per
umbratilem forisq; apparentē humilitatē, vel in hu
militate. i. per abiectã & in synceram doctriõam, &

**Volens in
humilitate**

**& religi.
ang. que
non ui. X.**

**ambulans,
fru. infla.**

superstiosum quendam angelorum cultũ, ἅ μὴ εἶ
παρεμ̄ ἐμβλατθῶν, .i. ea q̄ nō vidit ingrediēs, vel in
iis, q̄ nō vidit fastuose incedens: Angelos em̄ (inquit
Chy.) non vidit, & tamē ita afficitur illoũ supersti
tiõē ac si uidisset, frustra inflatus à mente carnis suę,
nō retinēs neq; agnoscens salutis totius caput Chri
stum, ex quo totũ ecclesię corpus pendens, ab eodē
omni dote spiritali spirituq; uitali defluere in singu
la membra, per cõmissuras artuũ ac mēbrorum alit̄
ac angescit, usq; ad summã perfectiõem spiritualem
Deo Patre dignam, cui per Christũ connectitur. Tra
ctat hũc locum vsq; ad finē ca. etiã bea. Hic. in epi. ad
Alga. q̄. 10. Ter. illud in religiõē ange. videt̄ expone
re de visiõibus angelicis, dicētib; ne tetigeritis, &c.

•

Ab elemētis mundi huius.) Elementa mundi uo
cat impias, mundanas, carnalesq; Iudaicarum & gē
tilium constitutionum præceptiones siue obserua
tiones. Am. docet hoc cum illo Ioannis congruere.
Nolite diligere mun. neq; ea que in m. sunt, id est, in
quit neq; elemēta qbus cõpactus est hic mūdus, neq;
errores q̄s humana adinuenit traditio diligamus.

1. Io. 2. b.

Quid adhuc tanq̄ uiuentes in mundo decernitis?
Hoc est decreta præscribitis, dicentes ne tetigeritis
quicquid impurum est, ne gustaueritis cibum lege
vetitum, neq; contrectaueritis sacrum hoc quod ne
fas

fas
de
C
lec

exp
in
tus

sup
por
Gr
ta

tu
sus.
spe
giõ

rior
in r
in s

sub
lect
turi
ver
tus.

V
inq
Chu

fas habeturâ prophanis contingi, &c. Si vero pro decernitis passiuè *λογαπίσθη* legas, iuxta scholia Gregoriū, sensus erit: qd decretis onerimini. Verū hâc lectiōnē veteres nō sequunt̄, nominatim Ter. & Am.

Quæ sunt omnia in interitum ipso usu.) Bisariām exponi potest, nempe quòd dogmata eiuscemodi in perditionem sint vtentibus, vel quòd cibus & potus ad corruptionē eant, dum per secessum egerunt.

Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione & humilitate, & nō ad parcendū corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.)

Græca eiusmodi sunt, ἃ ἕνα ὄσι λόγου μὲν ἔχοντα βλασφῆμίας ἐν ἑβελθηροκείᾳ, ὁ παπφνοφροσῶν, καὶ ἀφφδία σώμα, vt hic possit esse verborū sensus. Quæ videlicet: præcepta, & doctrinæ hominum, speciē quidē habēt sapientiæ, in spontanea & ficta religiōe, in vitiosa humilitate, in immani corporis vexatione: nō in honore aliq̄, ad saturitatē carnis, hoc est in non sustentando ad saturitatē corpore. Honor em̄ in scriptūra nonnunq̄ subsidiū & necessariarū rerū subministratiōnē signat. Ex qbus facile etiā nostræ lectiōis sensus patet. Ne qs aut̄ hic dānari putet cōsultationes ecclē. videat ex p̄cedentibus cōtextus apo. verbis, & q̄ spectet apo. & quid interpretetur beatus Am. quando quidē nos compendio studemus.

Ex capite III.

Vita uestra abscondita est cum Christo in Deo. Quum autem Ch. apparuerit uita u. &c. Vita, inquit, uestra abscondita est, quia mundo, unâ cum Christo estis demortui, & sine ulla gloria apparetis:

IN EPISTOLAM

vinitis tamen interim uita Christi licet abscondita. Verum quum apparuerit post hanc uitam, sine in iudicio, qui est uita uestra Christus, tunc & vos appareritis & uiuentes, et eiusdē cū ipso glorię participes.

In quibus ambulastis aliquando, quum uiueretis in illis.) Relatiuum quibus referre potest, vel filios incredulos, vel vitia enumerata, ut fit sensus. Inter immorigeros illos filios & vos aliquando uersati estis, quum in scortatione, immūditia, & ceteris criminibus uiueretis. Vel in vitijs ambulastis, quum uiueretis in ipsis.

Secundum imaginem eius, qui creauit eum.) Hoc est, iuxta vel ad similitudinem Christi, qui nouum hominem creauit. Item secundum imaginem intelligere possumus, secundum animam, quæ imago est Dei, qui creauit illam.

Vbi non est gentilis.) Hoc est, apud quem, nempe Deum, nullum est discrimen inter gentilem atq; Iudæum.

Modestiam.) Hanc vocem interpres posuisse videtur pro mansuetudine siue clementia, est enim græcè *πραότης*.

Super omnia autem hæc, cha. hab.) In græcis quoniam deest habete, referendus est accusatiuus charitatem ad præcedens *ἐν δὲ χάριτι*, induite.

Pax Christi exultet.) Græcè est *ἡσυχία*, quæ Theo interpretatur, iudicis fungatur officio, circa quod pluribus etiam philosophatur: alij, brauium ferat, nimirum aduersus liuorem, superbiam, contentionem, deniq; aduersus mundi huius pacem: alij itē interpretantur premij loco detur. Plura enim significat

gnificat ἑξουσία, nempe gubernio, ministro, iudicio, constituo, arbitror, ordino, prior sum, præmium acq̄uito, medius sum. Am. tamen & Aug. cum vetere Inter. legunt exulter: quod ita puto accipiendum, vt pax victoris ac triumphantis in morem dicatur exultare.

Au. in speculum.

Docentes & commonentes.) Id est, docendo, & commonendo.

Ad indignationem prouocare.) Græcis unica vox est ὀργή, ἔτε ab ὀργίζω, Id est irrito, et ad iracundiã prouoco. A. n.

Vt non pusillo animo fiant. Hoc est, ne desperēt, ne pusillanimitate deiiciantur.

Ex capite IIII.

A Periat nobis osti. sermonis ad loq̄.) Hoc est, obstatacula atque impedimenta mihi cuncta amoueat, tam quoad meipsum, qui uinculis hisce præpedior mysterium Christi deprædicare, quàm quoad infideles & persecutores meos, qui ostio infidelitatis conclusi euangelicam doctrinam nec in sese, nec in alios sinunt pertransiré.

Qui foris sunt. q̄ extra fidei nostrę aulã diuagãtur.

In gratia sale cõditus. Habeat, inquit, sermo vester gratiã, comitatẽ, iucunditatem, ita vt prudentiã temperantiãq̄ sale sit semper conditus: ne si plus satis asper & austerus fuerit, audiri & in cor traĩci nequeat, aut si sale careat, vt cibus inconditus fastidiatur. Cæterum duas illas uoces gratia & sale, per appositionem licebit connectere: siquidem per gratiã quę quasi sal est, sermo debet condiri.

IN EPISTOLAM

Qui ex uobis est.) Bis legitur, pro eo quod est vestras est, hoc est, vestrae regionis siue gentis.

Consobrinus Barnabæ.) Incertum, Marcus hic & Barnabas duorum ne fratrum, an sororum, denique an alterius fratris, alterius uero sororis filij. Nam consobrinos, quemadmodum & greci ἀνεψιοὶ vulgo vocamus qui ex duobus fratribus, vel ex fratre & sorore, vel ex duabus sororibus sunt editi, quasi consororini.

De quo accepistis mandata: si uenerit ad uos exc. il.
In relatio quo subauditur potest, vel Marcus Barnabæ consobrinus, vel Barnabas ipse, ut continuè legas, Marcus consobrinus Bar. illius de quo accep. man. Sensus autem uerborum est, mandatum illis fuisse, ut si ad illos ueniret is de quo sentit, (qui iuxta communioem & antiquioem opinionem Marcus intelligitur, ille uidelicet euangelista, Iohannes nomine, cognomento Marcus) exciperent eum humaniter. Causam huius commendationis esse uolunt, quod à Paulo decessisset in Pamphylia, ob quod etiam indignus dijudicatus fuerat quod in comitatu Pauli & Barnabæ reciperetur, ut habes in Act. c. 15. At quoniam iam apostolis fuerat reconciliatus iubetur cum honore recipi. Aliud tamen uidetur intellexisse Theo. aut certe huius interpres, quod dicit Colossenseis à Barnaba forsita uiuendi precepta accepisse, & ob id admoneri illos, ut eum cum honore suscipiant. Verum quoniam grecè sit non ἀπὸ neque παρὰ ἑ, à quo, sed παρὰ ἑ, de quo, non ausim in hanc sententiam pedibus descendere.

Nympham. uirum illud, à nominatiuo Nymphas.

Ea quæ Laodicensium est.) De hac epistola multa feruntur & uaria, sed pauca certa. Nam & Chryso. suum
hic

hic subtrahens iudicium hoc tñ indicat, quosdam fuisse, qui putarint non eam intelligendam quam ad eos Paulus, sed quam ipsi Paulo miserint, propterea quod non dixerit, ut eam quæ ad Laodicenses, sed καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας καὶ ὑμῶν ἀγαγῶτε, quæ ex Laodicea scripta est. Tertul. vero autor Chrysostomo non paulò antiquior li. aduersus Marc. 5. indicat hæreticos quosdam tradere epistolam quæ iuxta nos scribit Ephesijs, Laodiceis inscriptam fuisse.

IN EPISTOLAM

AD THESSALONICENSEIS

PRIOREM SCHOLIA.

Ex capite I.

Ustinentiæ spei.) Hoc est, quod æquanimiter tolerastis aduersa, propter spem præmiorum, quæ à domino expectatis. *Scientes, fratres dilecti.*) Illud scientes referri potest vel ad Paulum eiusque collegas, vel ad Thessalonicenses, ut valeat scitis, siue scientes estis, vel pariter ad utrosque.

In plenitudine multa. ἐν πληροφροσύνῃ καὶ ἰσχυρίῃ, hoc est, cum multa mentis certitudine, certissimaque persuasione.

Diffamatus est.) Posuit pro diuulgatus est. Græcè est, ἐν ἰσχυρίῃ extonuit.

Quicquid loqui.) De vestris virtutibus in laudem vestram, & in aliorum profectum.

Ex capite II.

Non inanis fuit. Hoc est, (autore The.) non expers discriminis, nec molestiarum immunis, aut non

IN EPISTOLAM

n. multum habens firmitatis. Recentiores uerò inanè interpretatur, inefficacem, & siue non omnino pessimè, minus tamen appositè cum sequentibus, sed ante passi multa, &c.

n. *Fiduciam habuimus.*) Plus explicat uerbum Paulinum, ἐπαρρησιασάμεθα, hoc est, ex certa libertate ausi sumus, interprete Ambrosio.

In multa solitudine.) ἀγῶνι, Id est, studio, solitudine, periculo, certamine, labore.

Exhortatio enim nostra non de errore. Doctrina inquit, nostra nō ab errore, impostura, aut arte fallendi proficiscitur. Scito etiā pro de tā hic quā in mox sequentibus, de immunditia, græcis esse ἐκ & ἔξ ex.

E. *Quum possemus uobis oneri esse.*) οὐ βαρὺ εἶναι bifariam exponitur: primū in pondere atq; autoritate, uendicando nobis imperiose Apostolicam maiestatem: deinde oneri esse, exigēdo sumptus aut munera. Et fortè simul utrunq; sensit Apostolus.

n. *Sumus paruuli.* Theo. aut certè huius interpres, duplicem annotat lectionem, quarum altera ἡπιοι habet, id est, blādi mites et lenes, altera ἡπειοι id est, paruuli infantes et immunes nequitie. Ad sensum nihil refert utrum legas, modo intelligas Apostolum sentire se paruulorum induisse naturā, qui placidi sunt & inanis gloriæ expertes, &c.

Verbū auditus Dei. Nihil aliud est, q̄ uerbum Christiā fidei, utpote cui auditu creditur. Dicit̄ em̄ uerbum auditus Dei, per q̄d ipse Deus audit et intelligit.

n. *A contribulis uestris.*) Cōtribulis pe. pro. à tribu dicit̄, eiusdē trib. sicut σὺμφυλῆτης ἀπὸ τῆς φυλῆς. Sicut

Sicut & ipsi.) Videlicet in Iudæa conuerſi ſunt. Quemadmodum, inquit, & illi à ſuis paſſi ſunt con-
tribulibus & gentilibus. n.

Vt ſalvi ſiant.) Sub. gētes. Interpres enim ſuo aut certè ſeculi ſui more hoc verbi maſculino genere uſurpat. Vnde etiam in euangelijs, Reges, inquit, gentium dominantur eorum: & qui poteſ. habent ſuper eos, &cæ. Lu. 23.c. et Ma. 20.d.

Deſolati à uobis.) Commodius eſt quod græcè legitur ἀπορφωνισθίστε orbati uobis.

Ad tempus horæ.) Ad breue tempus.

Ex capite III.

Propter quod, non ſuſtinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis: & miſimus Timot.) Propterea, inquit, quòd deſiderium haberemus cõueniendi uos, nec liceret uotis facere ſatis impediente Sathana, non iam putauimus ſerendum diutius, quò minus aliqua ex parte noſtro deſiderio parere-
mus. Viſum itaque fuit nobis, ut Athenis remanere-
mus ſoli abſq; ſodali, ac noſtra uice Timotheũ collegã & fratrẽ noſtrum transmitteremus, qui corroboret & ſoletur animos ueſtros. Aduertendum autem illud ſolis iungendum eſſe cum nobis, non cum Athenis.

In hoc poſiti ſumus.) Ad tolerandas uidelicet afflictiones.

Quemadmodum et nos in uobis.) Vel potius erga uos: eſt enim ſenſus, quemadmodum & nos quoq; abundamus charitate erga uos.

Sine querela in ſanctitate. Id eſt, ut ſint irreprehen-

IN EPISTOLAM

sibilia corda vestra in sanctitate.

Ex capite IIII.

Sanctificatio uestra.) Sanctificatio proprie hoc & sequenti loco continentiam puritatemq; declarat.

Ter.li.de
resur.car.

Vas suum possidere in sanctificatione.) Vas corpus hoc dicit. Dum enim continentes sumus corpusq; nostrum mundum seruamus, in sanctificatione dicimur possidere. Poterit quoque per vas propria vxor intelligi.

Au.li.nup.
& conc.1.
ca.8.

E. Non in passione desiderij.) Id est, non in affectu seu morbo turpium cupiditatum ac libidinum.

Ne quis supergrediatur, neq; circumueniat in negotio fratrem. Ex superioribus atque etiam sequentibus liquet, Apostolum hic loqui de negotio scortationis, ne quis per fraudem occupet, aut vsurpet sibi alterius vxorem seu mulierem alienam. Id enim $\pi\alpha\lambda\omicron\upsilon\epsilon\kappa\tau\eta\tau\eta$ hoc loco proprie significat, teste Hieronymo.

H. in epif.
ad Ephe.
c.4.

Qui hæc spernit. Hæc videlicet nostra de non supergrediendo neq; fraudando in negotio fratre præcepta, non me hominem spernit, sed Deum,

Vt uestrum negocium agatis. Id est, uestras ipsorum res peragatis, dimissis alienis.

Ad eos qui foris sunt. Incredulos designat.

Et nullius aliud desideretis.) Græca ad hunc habent modum: $\kappa\epsilon\iota\ \mu\eta\delta\epsilon\nu\omicron\varsigma\ \chi\epsilon\iota\alpha\ \mu\epsilon\ \epsilon\chi\eta\tau\epsilon$, id est, & nullius opus sit vobis, siue nullius indigeatis. Vbi nullius, potest vel hominem, vel rem quamlibet indicare. Ambrosius tamen nobiscum consentiens,

n.

&

& nullius, inquit, desiderium sit vobis.

De dormientibus. Mortuos appellat dormientes, quòd quandoq; sint resuscitandi ad vitam.

Nos qui uiuimus, qui residui sumus in aduentu domini, non praeueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse do. in iussu, & in uoce ar. et in tuba Dei descen. de ca. & mortui qui in Christo sunt, res. pri. deinde nos qui uiu. qui relin. simul rap. cum illis in nub. ob Chr. in aëra: & sic sem. cum do. er.)

Quoniam in aduentu supremi iudicis, & boni reperiētur superstitēs, & mali, iuxta sententiam saluatoris, Duo erunt in agro: vnus assu. & alter relinq. & cæt. & vtriq; pariter sint immutandi ad immortalitatem: Apostolus tamen, hęc in persona loquitur duntaxat iustorum, qui adueniente ad iudiciū domino uiui reperientur, agitq; specialiter de ea resurrectione quę iustorum est, quę admodum & ex ijs quę præcedunt manifestius apparet. Nolumus enim, inquit, vos ignorare de dor. vt non contristemini, sicut & cæt. qui spem non ha. Si enim cre. quòd le. mor. & c. Docet ergo his verbis ram eos qui ante aduētum in Christo dormierint, hoc est, mortui fuerint, quàm eos qui tum residui futuri sunt iusti (illis prius resuscitatis) aduenienti iudici in aëre occursuros, & iugiter cū illo victuros. Iam vero an ex his colligi possit residuos illos nō morituros, quū constitutum sit hominibus semel mori & quomodo hic locus cū illo, cōgruat qui est in prio.

ad Co. ca. 15. oēs quidem res. sed nō om. immu. lōga est apud quosdā disputatio. B. Au. li. de. ci. Dei 20. ca. 20. & Am. in suis cōmentarijs in ea sunt sententia, vt doceant viuos illos subito in ipso raptu morituros,

Mat. 24. d.

Heb. 9. g.

&

IN EPISTOLAM

- Te. li. dere. & reuicturos. Tertul. & Hiero. in epi. ad Marcellam,
 car. Hi. to. ediuerso docent eosdem ad immortalitatem transi-
 3. epi. 46. tuos, permanente in corpore anima & non gusta-
 ad a Mr. ta morte. Quam etiam opinionem recentiores
 vero penul aliquot sequi malunt, eo quod magis cōgruat cum
 tima. illo quod in epist. ad Cor. i. ca. 15. iuxta modernam
 græcorum editionem legitur, Omnes quidem non
 dormiemus, omnes autem immutabimur: quam le-
 ctionem ibi ostendimus non perinde esse authenti-
 Au. li. ci. cam, quum potius legendum sit iuxta Aug. & alios:
 Dei. 20. c. omnes quidem resurgemus, aut omnes quidē dor-
 20. miemus: quanquā & illa græca lectio duplicem
 potest habere intelligētiā, vt dormitionem mor-
 tem vel corporis vel animæ accipiamus, quarum
 priorem sequuntur moderni quidam. Et quod ipso-
 rum posset obijci opinioni, nimirum quod consti-
 tutū sit hominibus semel mori: hac ratione diluunt,
 Heb. 9. g. vt dicant paucorum prerogatiuam, non officere le-
 gi communi. Ad hæc B. Hier. in epist. ad Minerium
 To. 3. ep. 15 & Ale. ex Origenis & Acacij autoritate, aliam etiam
 adfert presentis loci interpretationem: dicitq; viuos
 hic appellari ea vita viuētes, quia viuūt in Christo:
 quorum corpora mortua quidem sunt propter pec-
 catum, spiritus autem viuūt propter iustificationem;
 res duos autem hos, ad reliquias illas Israelis que sal-
 ue sient, dicit pertinere, et ad septem illa milia relicto-
 rum qui non curauerūt genua ante Baal. Horum
 autem quid verius censendum, lectoris prudentiæ
 relinquo. Quod si verò quis meum hic requirit iudi-
 cium, quod primo loco dictum est magis mihi vide-
 tur habere rationem veri. Hac de re etiam disseruit
 is, qui inter Aug. opera librum scripsit titulum præ-
 nota-

notatum de ecclesiasticis dogmatibus ca. 7. & 8. Itē
Terrul. li. aduersus Marcio. 5. de epist. ad Cor. 2. & li.
de resur. car. si cui fortè libebit legere.

Ex capite V.

Diligenter scitis. ἀκριβῶς οἶδατε, id est, certò Ter. de. ref.
compertoq; scitis. Signat etiam ἀκριβῶς car.
diligenter, sed prius magis quadrat.

Sicut dolor in utero habentis.) Diem domini tem-
pori comparat mulieris parturientis, quum propter
nexus acerbitatem, tum propter temporis incerti-
tudinem.

*Non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem
salutis.*) Hanc ob rem, inquit, hæc quæ dixi sunt no-
bis arma comparanda, quia non destinauit neq; se-
gregauit nos Deus vt ultionem atq; exitium expe-
riamur, sed vt æternam adipiscamur salutis coro-
nam. Hæc etiam eò dicit, vt animum illis addat, cer-
tamq; spem faciat victoriæ, ne dum ad Deum con-
tendunt, & innumeris obijciuntur mundi malis, de-
ficient, maxime quum Christum habeant seruato-
rem. Quod autem sequitur,

Siue uigilemus siue dormiamus.) Pro eo dixit, qd
est, siue uiuamus, siue moriamur.

Vt habeatis illos abundantius in cha.) Græca sic ha-
bent, ὅτι ἡμεῖς αὐτοὺς ὑπὸ τῆν ἐν πόλει οὖ ἀγα-
πῆ, &c. quorum sententiã ita reddit Ambrosius. Vt
illis summum honorem habeatis, in charitate, pro-
pter opera ipsorum.

Corripite inquietos. Interpres volens accedere ad
proprietaem græcæ vocis ὑπερήφανοι, à mente dedu-
ctæ

⊙.

X.

Per Ie. C.

X. A.

IN EPISTOLAM

Etæ, eam per corripite resoluit: sentiēs fortasse, quòd corripere à rapiendo ac dirigendo corde dicatur. Nec enim sentit Apostolus acrius illos obiurgatione infestados, sed leniter admonendos. Iam inquietos græcis est ἀτακτοὶ ἀτάκτως ordinare componere, & ab ἀ negatiua particula, hoc est, inordinatos, & in compositos. Et quicumq; rectum ordinem certūq; limitem trāscendit, ἀτάκτως est. Interpretēs inquietos dum ait, turbulentos, concordieq; turbatores sentit.

Spiritum nolite extinguere: proph. no. spernere.)

Hoc dicit, inquit Ambrosius, vt non facile alicui per Spiritum loquenti interdicitur: (extinguitur enim, si incipientis loqui feruor conditione sopitur) ne forte non intelligentes dici ab eo spiritualia iniuriā faciāt Spiritui sancto, & peccēt per ignorantia: neq; aliquem qui quasi scripturas reuelet nō audiri patie ter debere, sed omnia dicta examinari, ac sic iudicari: ne fortè gratiam datam fratri dū respuunt, auctori repugnent. Omnia ergo quæ dicentur probanda monet: et quicquid sobrie & bene dictum fuerit, retinendum. Quicumq; enim apostolorū & ipsius domini dictis congruunt, ea bene dicta habenda sunt & retinenda: ab his autem quæ inimica fidei videntur, abstinendum. Solet enim spiritus mundi fallaciter quasi per imitationem dicere bona, & inter hæc subinducere praua, vt per hæc q̄ bona sunt accepto ferantur & mala, vt quia vnus spiritus dicta putantur non discernantur ab inuicem: sed per id quod licitum est commendetur illicitum, autoritate nominis, non ratione virtutis. Solent enim sub apostolorum nomine & ipsius domini nefanda doceri & aduersa: ideoq; omnia probanda monet, quia nō possunt

Omnia
pro. quod
bo. est ten.

fant eloquia domini esse diuersa. Hinc est, vnde & 1. Iohã. 4.
 Iohannes Apo. in epistola, Nolite, inquit, omni spi-
 ritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint: quia
 si multa bona dicat, in aliquo autem quod fidei
 aduersum est promat, sciatur non esse Spiritus san-
 ctus. Nihil enim erroris in Spiritu sancto poterit re-
 periri: sed aut per exercitiũ eloquũ spiritualia, quẽdã
 vero carnalia, (qa omnis error carni deputatur) aut
 certẽ commento quodã astutiã bona fingit, vt his
 inserat mala, sicut supra commemorauĩ: quemad-
 modum in Montano & Priscilla & Maximilla pro-
 phetis Cataphrygarum spiritus mundi imitatione
 quadam boni simulat, vt per multa verisimilia, nec-
 non et vera, mentiretur se esse Spiritum sanctũ. Hoc
 Ambrosij commẽtum ideo adscribendum putauĩ,
 quod maxime sit hisce temporibus propter spiritus
 quosdam Christianã religionis nouatores animad-
 uertendum. Quod si vero quis ipsos spiritus discer-
 nere nequeat, ei credat cui & scientia suppetit & au-
 toritas.

Vt integer spiritus uester. Id est, intellectus: iuxta il Eu. in q̃f.
 lud, ipse spiritus testimoniũ reddit spiritui nostro. no. re.

Sine querela. ἀνεμίμωος aduerbialiter, id est, in-
 culpatẽ, inuituperabiliter, irreprehensibiliter.

Qui etiam faciet.) Subaudiendum, vt perseueretis,
 vt salui sitis, aut simile aliquid.

IN EPISTOLAM

AD THESSALONIC. II.

SCHOLIA.

Ex

IN EPISTOLAM
Ex capite I.

E. **I**N exemplū iusti iudicij Dei. Particulam in, de suo adiecit interpretans, quod mollior esset dilucidiorq; oratio. In exemplum, ait declarationem & documentum (id eñ est ἐν παραδείγματι) iusti iudicij Dei, quod tum demum patebit, quando vos tribulationibus & persecutionibus examinatos aduocabit in fruitionē æternę fœlicitatis: cōtra eos qui vos persequuti sunt supplicijs deputabit æternū cruciādos.

Ignis dantis uindictam. Apud græcos dantis negt esse epithetō alterius quàm domini. Sic enim legūt: ἐν πυρὶ φλογός, διδόντος ἐκδίκησιν, hoc est, in igne flammæ, dantis uindictam: vt subaudias ex superioribus domini Iesu: est eñ φλόξ fœminini generis diuersi à διδόντος. Est autē hic hypallage in igne flammę pro in flamma ignis. Aut certe igne flammę dictum est, pro in igne flagrante.

A facie domini, et à gloria uirtutis eius. Diuina siq; dē illa domini facies, aspectus, & gloria fortitudinis eius, et iustis gaudiū, et cōtra impijs erit suppliciū.

Quia creditum est testimonium nostrum super uos, in die illo.) Perinde est, quasi dixisset: quia fides habita est testimonio nostro erga uos. Ceterum illud in die illo scilicet aduentus domini, refertur ad id quod præcessit, cum uenerit glorificari. Quod aut sequit.

E. *In quo.*) Nobis quidē exponi potest in quo die: se-cus tamen habet contextus Paulinus græcus ubi articulis subiunctiuus ò neutri generis est, & absolutè ponitur, vt sit sensus: Ad quod, vel quam ob rem etiam oramus.

Vt

*Vt dignetur uos. Dignos vos efficiat uocatiōe suā.
Opus fidei in uirtute.)* Id est, potentia & robore,
ne fallaris ambiguitate.

Ex capite II.

Rogamus autem uos fratres, per aduentum do-
mini no. Ie. Christi, & nostræ congregationis
in ipsum: ut non citò moueamini à uestro sensu, & cæ.
Græci contextus uerba eiusmodi sunt ut triplicem
etiamnum admittāt intelligentiam. Prima hæc est.
Rogamus autem uos fratres per aduentum domi-
ni nostri Iesu Christi, & nostri congregationem (sic
enim legit Hieronymus) in ipsum nempe aduen-
tum, ne citò moueamini mente, nec turbemini, ne
que per spiritum, neq; per uerbum, neq; per episto-
lam, tãquàm proficiscentia à nobis, quasi instet dies
Christi. Secunda autem talis. Rogamus uos fratres,
per aduentum do. no. I. Ch. & per aduentum & occur-
sum nostræ congregationis in ipsum aduentū, ne ci-
tò moueamini à uestro sensu atq; intellectu, neq; tur-
bemini, neq; per spiritū alicuius, neq; per sermonē,
neq; per epistolam tanq̃ meo iussu aut nomine scri-
ptā, ueluti instet dies domini. Atq; hanc sententiā no-
ster uidetur sequutus Interpres. Tertia uero huncha-
bet ordinē uerborū. Pro aduentu domini no. I. C. et
pro nostra congregatione in illum. i. Quoad aduen-
tum domini, & nostram resurrectionē cōgregatio-
nēq; in illū hoc uos rogamus fratres ne cito mouea-
mini à uestra mente & proposito, neq; per spiritum
aliquē uaticinantem, neq; per doctrinā uiua uoce p-
latam, neq; per epistolā falso titulum nostrum prefe-
rentem,

Hie. ad Mi
ne. to. 3

IN EPISTOLAM

rentem, quasi instet dies aduentus Christi. Iam liberum quidem relinquitur lectori, quam maluerit sequi: mihi tamen postrema ceteris germanior iudicatur. Cæterum si cui forte hæc conferre libebit cum archetypo, vt ad manum sint ipsius Apostoli verba subiiciam. Ερωτῶμεν δὲ, inquit, ὑμᾶς ἀδελφοί ὑπὸ πῦρουσίας τῆς κρείττης ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ἢ ἡμῶν ἐπιβουλεύωντος ἐπ' αὐτῷ, εἰς δὲ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς νοῦς, μήτε θροῦσθαι, μήτε ἀπὸ πονηρίας, μήτε ὄχλου λόγου, μήτε δι' ἐπιβολῆς ὡς δι' ἡμῶν, ὡς ὅτι εἰ ἔσκηκεν ἢ ἡμῶν τῆς χριστοῦ. Quod si verò pro ἐπ' αὐτῷ, legatur ἐπ' αὐτὸν, vt moderni habent codices, referet nō παρασίαν aduentum, sed Christum: per nostram congregatio nem in Christum vel cum Christo.

A. Nisi uenerit discessio primum.) Discessionem alij interpretantur defectionem regni Romni: alij discessionem siue defectionem (vt alij vertunt) Antichristum ipsum accipiunt, quòd re ipsa futurum sit, vt multos faciat à Christo desciscere: vel electos ipsos si fieri possit. **B.** Augu. attingit vtrunque, sed diuersis locis, pro ἀποστασία nunc refuga, nunc discessio scribēs. Reliquit aut Apostolus ex superioribus sub intelligendum aliquid, cuiusmodi orationis forma creber est apud hūc apostolū. Sic ergo licebit absolue. Quoniam dies dominici aduentus non veniet nisi venerit discessio, &c.

Et nunc quid detineat scitis: ut reueletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantū ut qui tenet nunc, teneat donec de medio fiat.) Quia
deci-

Au. li. ci.
Dei. xx. c.
xix.
De Anti-
chri,

detineat, inquit, scitis nimirum: vt non alio quàm suo à Deo Patre præfinito reueletur tempore. My-
 sterium autem iniquitatis operatur homo ille pec-
 cati, filius perditionis Antichristus, dum clanculum
 sequitur per impios homines, in pios euangelij profes-
 sores: neq; aliud superest, nisi vt quisquis nūc tenet re-
 ctam fidem atque charitatem, constanter teneat do-
 nec Romanum imperium tollatur è medio, eoque
 & fides catholica magna ex parte deficiat. Id vbi fa-
 ctum fuerit, palam reuelabitur ille iniquus, & cæt.
 Possit quoque illud *ἐπιπροβλεπόμενον*, id est, operatur vel agit,
 accipi absolutè positum, ita vt ipsum iniquitatis
 mysterium nominandi casu, id est, occulta nequi-
 tiæ vis dicatur grassari & agere in ijs qui persecun-
 tur Christianos. Attamen quod dixi prius mihi fa-
 nè magis aridet. Sunt & aliæ in præsentem locum
 explanationes. Nam veteres fere illud quid deti-
 neat scitis, vt reu. in suo tem. secus accipiunt. Et Au-
 quidē quid detineat, inquit, id est, quid sit in mora,
 quæ causa sit dilationis eius vt reueletur in suo tem-
 pore, scitis. Quid autem id sit, & quid sequentibus
 senserit verbis Apostolus prorsus sese fateatur ignora-
 re. Adducit tamen aliorum opiniones, ex quarū po-
 strema superiorem fere sensum collegimus. Theop.
 item varia adducit, sed maxime probat Chryso-
 stomi interpretamentum, quod partim ex ipso Chry-
 partim ex Theo. vbi dilucidior est Theoph. adscribe-
 re nō grauabor: Quid est ergo, inquit, quod detinet
 ad reuelandum ipsum, hoc est, quod prohibet ne re-
 ueletur? Alij quidē dicunt Spiritus esse gratiā: alij ve-
 rò, Romanum imperium, quibus ego potissimum
 astipulor. Nam si spiritum voluisset dicere, vtiq; ob-
 scurè

A.

Et tūc reu.

n.

De ci. Dei
li. 20. c. 19.

X.

IN EPISTOLAM

scurè nō dixisset, sed apertè quoniã & nūc ipsum do-
 tineret Spiritus gratia, hoc est, donationes. Alioquĩ
 oportuit vt ante id tempus ad eos se cōsulisset vt quĩ
 bus Spiritus dona defuissent. Quoniam vero de Ro-
 mano imperio istud dixit, merito enigmatische & ob-
 scurè loquutus est. Neq; enim volebat superfluas ini-
 micitiã & inutilia pericula suscipere. Si em̄ dixisset,
 quoniã ad huc modicũ, & destruetur iam Romanũ
 imperium: confestim eũ defodissent veluti corrupto-
 rem, & credentes omneis tanq̄ in hoc viuentes & de-
 certantes. Et non dixit, cito illud erit: sed quid? Ad
 hoc, inquit, vt reuelet ipse in suo tēpore. Etenim iam
 mysterium iniquitatis agit. Per iniquitatis mysteriũ
 Neronē designat, qui Antichristi figuram p̄ferret.
 Quãdoquidem & impurius esset, & deus dici, & ha-
 beri quærebat. Et bene dixit mysteriũ, hoc est, non
 apertè hoc agit sicut ille acturus est, neq; adeo p̄fri-
 cta fronte & impudenter. Quod ergo dicit tale est.
 Anteq̄ Antichristi tēpus illud imminet inuētus est
 alter haud sanè multo malignitate illo inferior. Aper-
 tũ vero noluit eũ facere, id q̄d non propter metũ fe-
 cit, sed vt nos instrueret, vt nō superfluas inimicitias
 in nos suscipiamus, si qñ nihil est quod necessario vt
 geat. Tantũ vt qui tenet nunc, teneat donec de me-
 dio fiat: & tunc re. ille iniquus. Hoc est, quũ Roma-
 nũ imperiũ tollet̄ e medio, tunc adfuturus est ille. Et
 non abs re. Donec em̄ imperij illius timor fuerit, ne-
 mo Antich. statim subdetur. Qñ vero istud fuerit de-
 structum imp. vacãtem imperij principatũ inuadet,
 & tērabit ad serapere & hominũ & Dei imperiũ. Ea-
 dem fere habet et Hic. in ep. ad Al. q̄. 11. Explicat hũc
 locũ & Ter. li. de re. car. si cui fortè requirere libebit.

Cha-

Charitatem ueritatis. Aut veram minimeq; fucata
charitatem accipimus: nã simulatã & vmbraticã ha
bicus est Antichristus: aut ueritatis ἀγάπη, id est, ve
ritatis amorem: aut certè Christum ipsum intelligi
mus, qui simul & charitas & ueritas esse scripturarũ
testimonijs comprobatur.

A.
X.

In sanctificatione spiritus, et in fide ueritatis. Idẽ va
let quasi dixisset per sanctificationẽ purificationẽq;
spiritualem, & fidem verã. Nisi malis per hypalla
gen accipere, pro per spiritum sanctificationis siue
sanctifican tem, & fidei solidam ueritatem.

Ex capite. III.

AB importunis. ἀβήτοις dicitur, qui nulli loco
conuenit, vt sunt heretici, de quibus nũc dis
sent: ionat autem insolentem & iniquum.

E.

Non inquieti fuimus inter uos. Græce dilucidius &
uenustius dixit Ap. eò q; alluserit ad legem militarẽ,
qua cauetur sub grauissima mulcta, ne qs è classe se
se subducatur, aut statum ordinem peruerat. Nos, in
quit, οὐκ ἠβήσαμεν, id est, non nos segregauimus
à uestro ordine tanq; impatientes cõmunis certami
nis aut laboris, neq; cuiq; molesti fuimus: quinimõ
eidem uobiscũ legi subiecti esse uoluimus hæctenus:
vt ne gratis quidem (quũ tamẽ id licuisset) & ocio uo
cãtes, escam à uobis acceperimus. Am. verò pro his
uobis legit, non intemperanter uiximus apud uos.

Neq; gra.
pa. man.

Non quasi non habuerimus hanc potestatem. Sum
mendi uidelicet à uobis discipulis meis alimenta.

Ambulètes in quiete. ἀτάκτως à uerbo ἀτάκτου
de quo supra diximus, prima ad Thessalonicensis

IN EPISTOLAM

quinto, id est, turbulentè, in compositè, inordinatè, ut alibi versum est, inhonestè, et quod Ambrosio placet, intemperanter.

Salutatio, *mea manu.*) Fortassè leuius est, quàm ut admoneri debeat mea gràcis non referri ad salutationem, sed ad manum. ὁ ἀποασμός, τῆ ἐμῆ χειρὸς Παύλου.

IN EPISTOLAM

AD TIMOTHEVM PRIO-

REM SCHOLIA.

Ex capite I.

Sicut rogavi te, ut remaneres Ephesi, quum irem in Macedoniam, ut denunciare quibusdam, &c. (Ecliptica est oratio, & necesse habet quod subaudiatur. Ad periodum itaque orationis, nempe post illa verba, quæ est in fide: tale quippiam subaudias oportet: Ita & nunc idem rogo ut facias, nimirum illud, ut denuncies quibusdam ne diuersa doceant, &c. Sunt tamen quibus non displicet καθὼς sumptum pro sic, non pro sicut, ut non sit operæ precium quicquam subaudiri. Sic rogavi te remanere, ut præciperes ne dogmatibus ferantur diuersis. Verum istuc affectatius mihi iudicatur, magisq; probatur quod prius dixi, maximè quum cõstet eclipsim Paulonon esse infrequentem.

Genealogijs interminatis.) Id est, sermonibus de generationum deductione nunquam finiendis.

Non

Non prohibet tamen ne cuiusquam generationis seriem retexamus, sed ne toti in hoc simus, & verbis nunquam finendis rem exaggeremus: quasi magna salutis & felicitatis portio per varios traduces in nos deriuari credenda sit, & non potius fauore cœlesti, & spiritali propagatione atque imitatione diffundi in omnes cuiuscunq; status aut stirpis filios.

Si quis ea legitimè utatur.) Ille lege vtitur legitimè, ritè, & vtiliter, qui per legem deducitur ad Christum: qui quam ob rem, quibus, & in quod sit tempus collata intelligit: qui intellecto ac prædicato Christo deserit illam ex ea parte quæ factorum est: qui potest discernere ea quæ ad tempus data sunt ab ijs, quæ ad Christi pertinent sacramentum, & perpetua sunt: denique, qui crassam legis literam ad spiritaliorem nouit euangelij doctrinam accommodare.

Scientes hoc.) Interpres quò declinaret mutati numeri incommodum eòq; & sensum faceret apertiorè *ὁ δὲ* singulare per plurale reddidit scientes. Potest tamè ipsum *ὁ δὲ* aptè etiam ad præcedens τὸ quis referri, vt absque colo medio legatur cum superioribus. Si quis ea legitime vtatur, sciens hoc quia iusto non est lex posita.

Plagiarijs.) Plagiarij vocantur alienorum mancipiorum fures: item qui homines, quos liberos sciunt emunt venduntue: item qui seruis persuadēt vt à domino dominæue fugiant.

Vt in me primo ostenderet Chr. Ie. omnem patientiam.

X.
P.

A:

E.

n.

IN EPISTOLAM

tiā.) Siue longanimitatem, suam videlicet, in sustinendis, expectandisque ad resipiscentiam peccatoribus.

Secundum præcedentes in te prophetias.) Id est, secundum Spiritus sancti de te reuelationes: vel sicuti à Deo de te prædestinatum est dignum te futurum episcopum.

Ex capite II.

E. li. q̄f. no.
ref.

Obssecrationes, orationes, postulationes, gratias.) Eucher. hæc distinguens, obsecrationes inquit, fiunt pro peccatis præteritis & præsentibus: orationes pro adipiscendis, quæ speramus: postulationes cum pro alijs interuenimus: gratiarum actiones cū pro dei beneficijs gratias laudesque referimus. Cui ferè respōdet & Oe. d. *Αἰσῆς* deprecatio, est supplicatio pro remotione tristitum: *πρὸς εὐχὴν* precatio, petitio bonorum: *ἑπεὶ* interpellatio, est ad accusationem nocentium. Qui exactiora postulat videat Augustinum epist. 59.

Qui uult om. ho. saluos fieri.) Voluntate videlicet antecedente, non autem voluntate consequente, ut breuiter & eruditè explicant scholastici, idque ex autoritate Iohan. Damas. Vide Thomam.

Dn. 2. c.
29.

Castitate. Castitatem dicit nō modo pudicitiam, verum etiā honestatem, morū grauitatē, sanctimoniam & verecundiam: hæc em̄ græca vox *σεμνότης* declarat.

Disceptatiōe. *διαλογισμὸς* id est, disputatione vel hæsitatione.

Sobrietate or. se. *Ἐφροσύνη* multa significat, & fortasse præsentī loco modestiam potius, aut iuxta

Iuxta Hier. & Am. pudicitiam declarat.

Promittentes pietatem. Id est, profitentes Dei cul
rum. Est autem profitentes græcis accusandi ca-
sus. n.
H. li. adue.
Ioui. 1.

Ex capite III.

VNius uxoris uirum. Bifariã hoc sumi potest,
vt vnus sit vxoris maritus, qui post priorem
defunctam secundam non admiserit: aut, q
unicam vno eodemq; tempore habuerit vxorem ad
uersus Iudæos, qui plureis habebant. Et equidem X.
vtrunq; voluisse Apostolũ iudicauerim, ne videlicet
q; plureis siue vno siue diuersis habuisset tẽporibus
vxores episcopi munus susciperet. Proinde iuxta ve
terum, nominatim Ambrosij sententiam is ad sacer Am. epi. 82
dotis potest deligi functionem, qui unicam aliquan
do habuerit, aut adhuc habet vxorem: ita tamen ut
post susceptum sacerdotium ab vxore contineat: qd
B. Amb. per id probat quod Apo. non dicit filios fa
cientem, sed filios habentem. Ad hæc & græca scho
lia hunc locum explicantia, non hoc, inquit, le
gem ferendo dicit, vt vxorem omnino habeat epi
scopus: sed si sit inquit ex mundanis, ne sit *διυτερό
γαμος*, id est, qui se iterato nuptijs implicarit, vel vt di
sca: vnam quidem vxorem ad coitum legitimã esse,
sed vocatus ad episcopatum illud impleat, vt qui H. li. adue.
Ioui. 1.
habeat vxores tanquam non habentes sint: & volo X. Oec.
omnẽs esse sicut sum & ego. 1. Cor. 7.
Ibidem.

In omni castitate.) Σεμνότης non modo ca
stitatẽ declarat: sed & sanctimonia m, verecundiã, &
morum

IN EPISTOLAM

morum grauitatem: qualis est in iuuenibus probè institutis.

● *Non neophytum.*) Neophytus græca vox, latinè sonat nouiter insitum, vel nouitium, quo eum designat, qui recens sit receptus ad fidem.

H. li. ad-
uer. Pel. 1. *Ab his qui foris sunt.*) Sic vocat eos qui necdum amplexi erant fidem professionemq; euangelicam. Oportet, inquit, Episcopum bonam opinionem habere etiam ab ijs qui foris sunt, vt etiam maledictis aduersariorum careat: & quibus doctrina displicet placeat conuersatio.

Nullum crimen habentes.) Id est, nullum atrocius facinus habentes: aut qui ob crimen in ius uocari possint: id enim declarat ἀνέγκλητοι, de quo etiam infra dicemus epist. ad Tit. ca. 1.

H. in Ec.
cle. ca. 2. *In opprobrium incidat & laq. dia.*) Quando bea. Hie. quod præcessit, ne in iudicium incidat dia. interpretatus est, in tale iudicium in quo etiam diabolus incidit: licebit & hoc ad eundem interpretari modū, hoc est, ne in tale probrum ac in talem incurrat laqueum, in qualia incidit diabolus, hoc est in opprobrium & laqueum eternæ damnationis.

Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in Spiritu, apparuit angelis & c. ὁ Θεὸς ἡμεῖς ἡμεῖς positum vbi nos habemus relatiuum quod, initium postulat orationis, & sequētia ad se referri facit non ad sacramentum vt apud latinos, hoc pacto. Manifestè magnum est pietatis sacramentum. Deus manifestatus est per carnem, iustificatus est per Spiritum, apparuit angelis. & c. Attramen sensus idem est cum nostra editione,

tionem. Siquidem sacramentum hoc pietatis in Christo est, imò Christus Deus est, qui per assumptam carnem, carnis quoque eum induisse vitia, ideo subiicit, iustificatus est in carne: ac si inquit. Carne quidem veluti peccator & iniustus visus est: verum Spiritu S. iustus atque innocens declaratus est. Nec hoc solum de Christo mysterium in carne manifestatum, sed angelis quoque apparuit atque innotuit, antea sanè ipsis cælatum, dum scilicet cælestium spirituum multitudo nato Christo concinebat, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus. Cæterum, quod ad consequentiam attinet orationis, quia superius depinxerat quales episcopos & quales oporteat esse sacerdotes: his modo verbis muneris illorum subindicat sublimitatem, ut potè quibus tantum conceditum est sacramentum administrandum, tractandum, docendum, communicandum.

Luc. 2. b.

Ex capite IIII.

IN hypocrisis loquentium mendacium. *ὡς ὑποκρίσεις Ἰουδαίου λόγου*, hoc est, per fictæ sanctimonie ostentationem falsiloquorum, siue eorum, qui pro veritate loquuntur mendacium.

Cauteriatam habentium suam conscientiam. Hoc est, infami vita ceu cauterij adustione signatam.

Abstinerere à cibis quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & ijs qui cognouerunt ueritatem &c. Nihil prorsus hic locus pro eis facit, qui aduersus maiorum decreta quouis tempore quibuslibet asserunt sine discrimine vescendū, nullumque

IN EPISTOLAM

nullumq; respuendum aut dijudicandum esse cibo-
 rum genus tanquam illicitum. Neq; enim hoc agit
 docetue Apostolus, ne carnem quidem manduca-
 turus in eternum, si fratris ex hoc scandalum præno-
 uisset: quin potius aduersus Iudæos ac pseudaposto-
 los hæc dirigit, qui pietatis prætextu à cibus in lege
 vetitis abstinendum tanq; ab immundis docebant,
 propterea quod iudicarent nefas esse à legis obser-
 uationibus desciscere, & ad gentilitatem vt ipsis vi-
 debatur declinare. Certè quod de cibus iuxta legem
 immundis loquatur, satis manifestant sequentia ip-
 sius verba ita loquentis, Iis qui cognouerunt verita-
 tem, quia omnis creatura bona est. Vmbram habe-
 bant Iudæi: nos verò quam illa figurabar cognoui-
 mus ac tenemus veritatem. Vt autem euidentius fit
 quid senserit, audi quid subiungat. Sanctificatur em̄
 inquit, per uerbum & orationem, quod sanè haud
 valebat lex ipsa vetus efficere: Tanquàm si inquit:
 Nihil est quod addubites an mundum hoc aut illud
 sit: tamen gratias agito summo omnium largitori
 Deo, precare, cruce consigna, sume cum fide, nil eris
 quod Deus non purum, mundum & gratum sit ha-
 biturus, etiamsi lex Mosayca videatur reclamare.
 Neq; vero est, quod quisquam nos Iudaicarum pos-
 sit superstitionum coarguere, dum certis quibusdã
 temporibus à carnibus temperamus, seu lacticiinijs:
 quandoquidem ita ab ijs statis abstinemus diebus,
 vt maiorum decretis obsequundantes nullum iudi-
 cemur aut abominemur cibũ veluti impurum: sed
 vt corpusculo hoc nostro aduersus animam plus sa-
 tis ferocienti ac rebellanti insolentiæ fomenta sub-
 trahamus, sicq; apostoli exemplo castigantes in ser-
 uitate

Isq; cog.
 ver. qa õ.
 cre. D. bo.

Sanctifi. n.
 pa. ver.

uitutē illud spiritus redigamus. Nam vsq; adeo nul-
lum iudicamus cibum impurū aut illicitum, vt suis
temporibus iterum reuertamur ad eundem: imò au-
dacter addam & illud, vt etiam interdicto tempore
medici simul vtriusq; & animæ videlicet & corporis
aduersus huiusmodi constitutiones decernentis iu-
diciū consiliūq; (ubi euidens necessitas, aut peri-
culum id deposcit) haud quaquam simus asperna-
turi.

Corporalis exercitatio ad mod. utilis est.) Libet hic
beati Iohannis Chry. hunc enarrantis locum, sentē-
tiam adscribere, qua videlicet corporalem docearis
ab exercitatione discernere spirituali: nempe ad hoc
vnum proponendum exemplum discussurus reliq;. *Quidam*, inquit, hoc Apostolum de ieiunio aiunt
dixisse: sed profecto errant. *Neg* enim est corpora-
lis exercitatio ieiunium, sed spiritualis. Nam si corpo-
ralis esset, corpus profecto nutiret. Quum autem il-
lud maceret & extenuet maciēq; conficiat, corpora-
lis dici omnino nō potest. Igitur de corporis exerci-
tatione ait inutili illa & quæ nihil adferat lucri, soloq;
corpori accommodata sit. Spiritualem igitur exer-
citationem nomine pietatis insinuat, quæ lætissi-
mos fructus in futuro seculo reddit, & hic atq; illic
recreat. Hæc ille.

Pietas ad
om. utilis.

Pietas ad omnia utilis. Pietas duplex est, in Deum,
& in hominem: hic vtraq; simul accipienda mihi vi-
detur. Vide Aug epi. 52.

Exemplum esto fidelium, in uerbo. Simile est huic:
exemplar esto fidelibus uerbo, conuersatione, cha-
ritate: atq; hic græci adiiciunt in spiritu: deinde
sequitur

IN EPISTOLAM

sequitur in fide, in charitate.

Attende lectioni.) Id est, uaca & exercita temet sa-
crarum scripturarum lectione.

- *Per prophetiã.* Id est, iussu Spiritus sancti. Amb.
verò prophetia, inquit, est, qua eligitur quasi doctor
futurus, idoneus.

Cum impositione manuum presbyterij.) Particula
coniunctiua cum illud impositione coniungit cū
prophetiam sub hac intelligentia, vt superiora re-
sumam. Noli negligere episcopalis autoritatis gra-
tiam, vel gratiam, id est, docendi autoritatem, quæ
collata est tibi per diuinæ inspirationis prophetiã,
simulq; per impositionē manuum totius cœtus Epi-
scoporū: vel per prophetiam coniunctã impositio-
ni manuum. Presbyterium autem non sacerdotiū,
sed presbyterorum (hoc est Episcoporū teste Chry.)
cœtum hic significat. Et ad stipulatur Theo. presby-
teri exponens, id est, episcoporum.

Nolinegli.
gra.

A. n.

n.

Hæc meditare.) Meditari hoc loco non simpli-
citer cogitare est: sed omnem conatum intendere,
& cogitata moribus exprimere.

Ex capite V.

V*Iduas honora, quæ uere uiduæ sunt.*) Honora,
hoc est, cōmiserere necessaria suppeditando:
idenim honorare non raro declarat in scriptura.
Porro quæ sint veræ uiduæ, scire docet B. Hieron. in
epis. ad Gerontiam, hoc est inquit, quæ omni suo-
rum auxilio sunt destitutæ, quæ manibus suis labo-
rare non possunt, quas paupertas debilitat, ætasq;
conficit, quibus Deus spes est, & omne opus oratio.

Hic. ro. 1.
epis. 11.

Respi-

Respicit autem Hiero. & ad verba Apostoli ita sub-
 dentis, Quæ verè vidua est & desolata, sperat in Deū
 & instat obsecrationibus, & ad etymologiam ver-
 bi: nam priscis viduare erat spoliare & orbare. Vnde
 & uiduertatem calamitatem appellant. Et græcis
 χήρα dicitur à χῆρῶ, quod est desolo ac destituo
 siue orbo, aut à χαρὰ quod est gaudiū ἡ ἀνὶ φρασίμ
 quasi sit omnibus oblectamentis orbata.

*Discat primum domum suā piè regere, & mutuā
 vicem reddere parentibus.)* Quod dicit huiusmodi
 est. Si qua uidua filios habet, aut filiorum filiarum-
 uè proles, cum primis discat familiam suam nutrire
 ac dirigere ad pietatem, atq; eandem vicem, eademq;
 sollicitudinem suis exhibere liberis educando, nutri-
 endo, auxiliando, atq; id genus cætera præstando,
 qualia & ipsa experta est olim à parentibus suis. Præ-
 terea, ex quo *μανθάνειν* anceps est ad disco et do-
 ceo, & *ἑνδοξία* ad pium esse erga parentes, & piè
 tractare, siue cum pietate curare, hinc est quod &
 altera poterit sententia assignari, hoc pacto. Si qua
 vidua, liberos, aut nepotes habet, doceat primum
 illos pietatem erga parentes exercere, mutuamq;
 ipsis officiorum reponere vicissitudinem: tanq̄ si
 inquirat: Haudquaquam ecclesiæ stipendijs talis est
 vidua alenda, sed filiorum potius: vt quemadmodū
 ipsa liberos, ita vicissim liberi matrē alant iam egen-
 tem: idq; iuxta præceptum illud dominicum, Hono-
 ra patrem & ma. Hunc fere sensum indicat Hier. in
 epi. ad Gerō. euidentius autem explicat Theo. cum
 legit *μανθάνειν ὡσαύτῃ* discant, vt subaudias filij & nepo-
 tes. dumq; *ἑνδοξία* interpretatur matris vel nu-
 tricis senectam alere. Qui etiam sensus aptè quadrat
 cum

E.

X.

Exo. 20.

Hier. to. 1.

epi. 11.

IN EPISTOLAM

cum illo quod præcessit, viduas honora.

X. *Quæ aut uerè uidua est, & desolat. sperat in D. & in d. stat or.*) Hæc dicens explicat quas verè viduas dixerit.

Si quis autem suorum.) Tis græcis communis generis est, ut intelligi liceat tam de viro, quàm de vidua. Erad viduam potius respexisse videtur ob huius loci argumentum.

⊙. *Fidem negauit, & est inf. deterior.*) Hæc videlicet in parte. Ille namq; infidelis, siue vir, siue mulier, quum à Christo sit alienus, solo naturæ ductu curam gerit suorum: hic quum à Christo didicerit prodesse omnibus, domesticis etiam suis debitum subtrahit officium.

Vidua autem eligatur.) Hanc viduarum delectationem præscribit secundum quosdam, quod eiusmodi quales hic depingit dignæ essent, quæ pasceretur communi ecclesiæ alimonia: vel secundum alios, quod eiusmodi accersendæ essent in ministerium ecclesiarum & episcoporum. At prior ratio mihi, ut cõmunior, ita & probabilior censetur: præsertim quum præmiserit viduas honorandas, hoc est, subsidio fulciendas, quæ veræ viduæ essent.

Si hospicio recepit. Hesich. addit pauperes, i. f. i. d. o. x. n. o. i. p. quidam non inepte vertit, hospitalis fuit.

E. *Adolescentiores deuita.*) Id est, caue recipias cum verè viduis, ecclesiæ cibo alendas.

Quum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere uolunt.) Id est, quum in lasciuiam fuerint deliciasq;

Hic. ad resolutæ, interprete Chry. Porro quod hodie in græ Geron. cis est, ὁ τὰ π' ἄρ' ἡγ' τὰς ἑλπίδας ἔσσι τῶ χριστῶ, verti potest,

si potest, quum Christo ad iniuriam lasciuerint, vel fornicatae fuerint.

Habentes damnationē quia pri. fidem irritā fec.)

Ex his Apostoli verbis, & veterum lucubrationibus palam liquet, ab huiusmodi viduis ecclesie alimonia alendis, votum de seruanda pudicitia fieri consueuiffe. Nam D. Aug. in explicatione psal. 75. super illud: Vouete & reddite, adducens hunc locum, ita scribit: Quid autem ait Apostolus de quibusdam q̄ vouerunt, & non reddiderunt? Habentes inquit dā. quia pri. si. ir. fe. Quid est primā fidem irritam fecerunt? Vouerunt & non reddiderunt. Nemo ergo positus in monasterio frater dicat: recedo de monasterio, neq; enim soli qui sunt in monasterio peruerturi sunt ad regnū celorū, & q̄ ibi non sunt ad Deū non pertinent. Respondetur illi. Sed illi non vouerunt, tu uouisti & retro respexisti, &c. Et idem, aut si forte quis alius est, li. de bono viduitatis ad Julianā ca. 8. Voluntatem inquit pri. ir. fec. id est, voluntatē ad nuptias à proposito continentiae deflexerunt. Irritam quippe fecerunt fidem quam prius vouerant, quod perseverantiam implere noluerunt. Eadem docet & lib. de adulterinis coniugijs I. ca. 24.

Matres familias esse.) Familię ac domus curam suscipere: id enim vult $\delta^{\alpha} \text{ οἰκὸς καὶ οὐτ} \delta\mu$, teste Theo. Quod tamen secus se intelligere subindicat Hier. dū ita scribit. Volo adulescētiōres matres familias esse. Quare obsecro? Quia multo tolerabilius est digammam esse, quā scortum, & secundum habere vitam quā plures adulteros. In altero enim miseriati cōsolatio, in altero pœna peccati est. Atq; hoc sanē

Rt mihi

H. ad Ge.
ron.

n.

IN EPISTOLAM

mihī commodius iudicatur, quōd familiam admī-
nistrare etiam vidua possit.

Nullā occasione dari aduersario, maledicti gratia.)

Hie. ad Ge
rontiam.

Ouid. de ar
te amandi.

n.
1 Cor. 12. c.
X.

Volo, inquit, sic illæ versentur ac viuant, ne aliqua
ex parte infidelium ægelij aduersario, siue etiā Satanae,
vlla p̄stetur malæ de eis suspitionis occasio, qua aut
ipse aut Christiana religio maledicat. D. Hiero. mul-
ta docet monita hoc breui accinctoq; p̄cepto cō-
tineri: Ne propositum viduæ exquisitior cultus in-
famet: ne oculorum nutibus & hilaritate vultus iu-
uenum post se greges trahat: ne aliud verbo, aliud
habitu polliceatur, & cōueniat ei versiculus ille vul-
gatus. Risit & arguto quiddam promisit ocello.

Duplici honore digni hab.) Honorem dicēs, vitæ
sustentandæ necessaria significat. Duplici honore vi-
ctum & vestitum significari arbitror. Nam honore
vestitum quoq; significare, illud arguit, His hono-
rem ab un. circund. Vel, duplici dixit p̄q; abundan-
tiori. Cætera prætereo.

- Sine præiudicio.* Poterit hæc clausula accipi & in
bonam partem, & in malam. Si in bonam iungen-
da erit sequentibus, sine præiudiciū nil faciens: Si in
malam superioribus, hæc custodias sine præiudicio.
- X. Horratur ergo priori modo Timotheū, omnia hæc
conseruet & exequatur absq; anticipatione & p̄-
cipitatione iudicij, id est, cum præuia deliberatio-
ne atq; iudicio, & sine personarum respectu, (nam
id quoq; πρὸ κριμᾱ indicat, ἀ πρὸ κριμᾱ id est, præ-
ferre) nihil faciens in alteram partem declinando:
A. altero modo, vt hæc custodiat nil faciēs sine præuio
ac maturo iudicio, in alteram videlicet partem de-
clinādo:

sinando: quod haud dubiè fit quando maturum non præt iudicium. Ceterum illud,

In alteram par. dcc. græcè est *ἡ τὰ πρόκλησις* quod secundum inclinationem sonat.

Manus cito nemini imposueris. Episcopalem sacerdotalem uè functionem admissa condonando, siue etiam condemnando. Tractat hunc locum Leo p. de institutione agens sacerdotum. epi. 49.

Quorundam honorum peccata manifesta sunt, aliàs quosdam. præcedentia ad iud. quorundam autè & subsequuntur. Referendum est hoc ad id quod paulo ante præmisit, manus cito nemini imposueris, neq; cõmunicaueris peccatis alienis. Tanquam si dicat. Quæ dixi facile erit obseruare circa eos q manifestè impij sunt quorum peccata ipsos ad iudicium præcedunt, id est, condemnant in propatulo: non autem perinde facile circa eos quorum peccata sunt occulta, propterea quod non sciuntur nisi post discussionem & iudicium, (Id est enim, quosdam autem & subsequuntur) & id fortasse extremum: ideoq; præmonui ne cito manus imponas, atq; adeo ne quid attentas citra discussionem & maturum consilium. Quod si verò vitia quorundam omnino deprehendere haud potes, nihil noxæ contraxeris si fortè illis manus imposueris, mō probabiliter cõtimes eos tali gratia aut munere haud esse indignos. Eucher. referens hæc ad illud, Aduersus presbyterū accusationē noli recipere nisi sub 2. aut 3. testibus, præ dictā expositionem, præcedentia peccata intelligit quæ hic quisq; committit, subsequentia qbus hic quidē causas damus, sed post transitū nostrū consummant: & iudiciū accipit Dei.

IN EPISTOLAM

Ex capite VI.

Gal. 3. d.

Non contemnāt quia fratres sunt: sed magis seruiant, quia fideles sunt, et dilecti: qui beneficij participes sunt.) Serui, inquit, Christianorū domino ne contēnant dominos suos, propterea quōd fratres sint sibiq; equales, dicentes, in Christo nō est seruus neq; liber: imō serui ipsi, vtpote qui beneficia à dominis accipiunt, vel hoc nomine magis inseruiant, quōd domini ipsi fidei cōsortes sint, & ἀγαπῶντες id est, amabiles ac meritō diligendi. Alij tamen postremā hanc clausulam, legendo quia beneficij participes, non qui, ad dominos referunt, sicut & præcedentem: & beneficia intelligunt Dei.

N.

Existimantium quæstum esse piet.) Hoc est, quōd pietas & Dei cultus quæstus sit, ne quem remoretur amphilogia. Hic superaddunt Græci ἀφιλοκαλοῦν τὴν βίαν, abstine à talibus.

Ecci. 10.

Radix enim omnium malorum est cupid.) Ne huic aduersari videat illud Eccles. initium omnis peccati, sup. aduertendum duo in omni esse peccato, nempe auersionem à Deo, & conuersionem ad creaturā. Quantum igitur ad auersionem attinet, initium omnis peccati superbia est: quantum verò ad conuersionem creaturam, radix om. ma. est cupiditas. Quod si cui fortè Aug. magis sententia probabitur, is ad hūc modum hæc duo conciliat. Initium omnis peccati superbia. Cui, inquit, non inconuenienter aptatur illud, quod Apo. ait, radix om. ma. est auaritia, si auaritiam generalem intelligamus, qua quisq; appetit aliquid amplius quàm oportet propter excellentiā suam

A. li. de.
Gen. ad lit.
II. c. 15. &
tr. in ep.
Io. 8.

suam, & quendam propriæ rei amorem, cui sapienter nomen latina lingua indidit, quū appellauit priuatum, quod potius à detrimento, quàm ab incremento dictū elucet. Omnis enim priuatio minuit. Specialis est autem auaritia, quæ vfratius appellatur amor pecuniæ, cuius nomine Apost. per speciem genus significans vniuersalem auaritiam volebat intelligi, dicēdo, Radix &c. Hactenus ille. Rectius itaq; vetus Inter. qui *Ὠλαργυρία* cupiditatem, quàm qui vertit studium pecuniæ.

Aduentum domini n. I. C. quem.) In relatiuo quæ in græcis necessario aduentum resonat propter genus vtriq; voci congruens.

Profanas uocum nouitates.) Sentit nō tam de vocabulorum, quàm de dogmatum nouitatibus, ijsq; impuris, & à veritate & vera religione alienis. Non enim ait, inquit Aug. verborum nouitates: sed addit profanas: sunt enim doctrinæ religionis congruentes verborū nouitates, sicut ipsum nomen Christianorū quādo dici cęperat. Et xenodochia & monasteria postea sunt appellata nouis nominibus. Res tamen ipsę & ante nomina sua erant, & religio nis veritate firmantur. &c. Si omnis nouitas profana esset nec à domino diceretur, Mandatum no. do vo. nec testa. appellaretur nouum, nec cantaret vniuersa terra canticum no. Sed prophanæ sunt vocū nouitates vbi dicit mulier inspiens. Panes occultos libenter attingite: & aquę fur. dulcedinem.

Oppositiones falsi nominis scientiæ.) Id est, obiectiones falsò nomen & titulum scientiæ præ se ferentes: vel obiectiones nomē scientiæ mentientes:

IN EPISTOLAM

Promittentes.) Q. d. porro mittentes, hoc est cum
 fastu ostentantes, *ἰπτα δὲ ἄλλοι μὲνοι.*

IN ALTERAM EPI-
 STOLAM AD TIMOTHEVM
 SCHOLIA.

Ex capite I.

Vi seruiò à progenitoribus meis.) Quia
 idē deus à Christianis, qui olim à Iudæis
 colebatur, eidem à maioribus seruire se
 testatur. Quando enim idē sperabant
 progenitores expectabātq; futurum, quod hic cer-
 nebat et annūciabat adesse, una profecto et eadem
 eorum fides est.

Sobrietatis.) Sobrietatem mētis atq; animæ dicit,
 siue per quam ipsi respiscimus, quū quid aduersi cō-
 ringit, quod & castiget nos, & nostra superflua
 amputet. In hæc verba Chry.

Per illuminationē saluatoris.) διὰ τῆς ἐπιφανείας,
 per illustrem aduentum & apparitionem saluato-
 ris nostri.

Potens est depositum meum seruare in illum diē.
 Scio, inquit, & certissimum habeo, quod is cui credi
 di, id est, in quo meam fiduciam collocaui, vel cui cō-
 credidi & commisi depositum meum, potens sit in
 ultimum vitæ diem, siue in illum vltimi iudicij diē,
 illud qd deposui, nimirū vitam & salutē meā seruare.

Formā habe sanorū uerborum.) ὑποτύπωσις ἔχει
 Informatiōem habe, vel exemplar tene probatorū
 uerborum & mandatorum, atq; etiam actionum
 quibus

quibus tibi formā dedimus, ad quam tuam & aliorum vitam instituas.

Bonum depositum custodi. Quod tibi creditum ac commendatum est bonum, serua bona fide.

Ex capite II.

CVi se probauit. Id est, ad cuius militiam concessit: uel ut græcè est, ut ei qui se militem delegit placeat, *ἵνα τοῦ στρατοῦ γίνῃσιν ἀρέσῃ.*

Si nō credimus, ille fidelis permanet.) Propter uocū cognationē cōtraheretēq; iucūdius ac dilucidius resonāt apostoli uerba εἰ ἀπισθῆμεν, ἐκείνῳ πισθὸς μείψ: q̄ ita licebit uertere. Si perfidi sumus, ille fidus manet.

Vt cancer serpit.) Cancer hoc loci neu. g. est, morbumq; significat, membra depascentem: vnde proserpit græcis est *κακὴ μύξα* id est, pasturam vel pabulū habebit, Chry. tamē, Am. & Aug. serpit legunt.

Habens signaculum hoc.) Nimirum quod sequitur, cognouit do. qui sunt eius, quod Chry. ex Deu. sumptum indicat, ex quoto uero ca. incertum est. Porro alteram partem testimonij, & discedat ab iniquitate &c. quidam ex Iesa ca. 55. desumptum putat, ubi scriptum est, derelinquat impius uiam s. &c.

Sine disciplina questiones.) *ἀπειθεῖς τῷ θεῷ ζητήσεις,* Id est, indoctas questiones.

Docibilem.) *Διδάκτικος,* non tā docibilem signat quam aptum ad docendum. Verum docibilem legunt Am. & Aug. & magis quadrat.

Ne quando det ill. Deus pœ.) Aug. interpretatur, ut aliquando det illis deus pœnitentiam.

A. E.
X.

A. tr. in ep.
Io. 8.
n.

Hu. c.

n.
Li. de ser.
do. i. mōr. 2
Li. de fing.
cle. i. ca. 14

IN EPISTOLAM

Ex capite III.

Sine pace.) Græcè est ἀνωδοί, quod esse potest, à pace alieni & fœdifragi, siue infidi: siquid è ἀνωδοί pacè violare declarat, & fœdera rescindere.

Sine benignitate.) Huius loco græcè è ἐφιλῶσθαι hoc est, bonorum osores.

Ca. Proterui.) Proteruius petulantem & temerarium signat, à proterendo dictus, quòd omnia sub pedibus esse velit, & nullus sit pudor in petendo & audendo, propter impudentem & arrogantem audaciam.

⊙. Qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas.) Non modò intrant, sed penetrant inquit: nec fallunt modo, sed captiuas ducunt, vt potè quibus vrantur pro mancipijs.

Iannes & Mambres. Hi magi fuere, quos Mosi tēporibus signa in Aegypto edidisse restatur Chrystomus. Horū nomina vnus hic Apostolus exprimit, nam aliàs nusquam exprimuntur.

Ex capite IIII.

⊙. **I**udicaturus est uiuos & mor.) Vel peccatores sentit & iustos, vel eos, qui ante iudicij diem vita hac defuncti erunt, & qui tum in viujs adhuc reperiuntur: vel animas ipsas mortis expertes & corpora è diuerso morti obnoxia: vel certè prouerbiali schemate uiuos & mortuos pro omnibus dixit.

Per aduentum ipsius & regnum eius.) Per hoc loco non iuramenti, sed tēporis potius est indicatiuū,
refer-

referturq; ad iudicaturus: est enim græcè κατὰ πλὴν
ἐπιφάνειαν αὐτῆς, καὶ πλὴν βασιλείαν αὐτῆς,
id est, tempore aduentus siue illustrationis suæ, &
regni sui.

Opportunè, importunè. Hoc est, omni tempore,
assiduè.

Coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus.)

Scito prurientes hic esse nominandi casus non ac-
cusandi, ac referre debere ad coaceruabunt: hæc em̄
est sententia. Iuxta carnaleis suos adfectus aggrega-
bunt sibi doctores ij, quibus pruriunt aures, vanas
& adulatorias fabulas audire gestientes.

Delibor.) Id est, immolor.

In reliquo.) Posuit pro, quod superest.

Pænulam.) De hac voce traduntur diuersa. Iohã.
Chrysostomus pallium esse dicit, ad arcendos opi-
nor à corpore hymbres. Idem admonet nonnullos
fuisse, qui pænulam loculos fuisse putarint in qui-
bus libri recondentur. Beat. Ambro. vestem Ro-
manam intellexisse sese indicat: quam Apostolo tri-
buit quòd Tarsensis esset. Cõstat autem Tarsenseis
in societatem municipiumq; Romanorum, hocce-
riamnum teste Apostolo, receptos, ita vt appella-
rentur ciues Romani. Et idcirco necesse est eosdem
& curiam habuisse, in quam Romanorum more
pænulati conuenirent. Atq; huic Ambrosianæ sen-
tentia libentius equidem subscripsero quàm cetero-
rum. Proinde græcum vocabulum φονόλης, quum
planè videatur à Romanis mutatum, (sicuti & alia
nõnulla in eodẽ hoc capite, vt κρήσκηνης & μεμεβράνα)
per e scribere malim, quàm per αι diphthongon.

Act. 22.

Alias κρήσ-
κηνης.

IN EPISTOLAM

Quod si scribas *φουδάλης* indusium potius, hoc est, vestem internam seu sagulum signare videtur. Porro, quæ de pænula in Glossa ordinaria referuntur studioso requirenda discutiendaq; relinquentes, vnum hoc Hieronymi verbum ibi adductum recitamus. Volumē, inquit, hebræum nunc replico, quod Paulus pænulam iuxta quosdam vocat.

Membranas. Chartam sentit, ni fallor, in qua scriberet epistolas & alia: nam librorum modo meminerat. Usurpauit autem Apostolus vocem latinam, nempe membranas.

Alexander ærarius.) *Χαλκίδης* fabrum ærarium declarat.

Multa mala mihi ostendit.) Hoc est, intulit: nam ostendere Hebræis aliquoties pro facere usurpatur: vt apud Psalmo. Multi dicunt quis ostendit; nobis bona. Et, *Quantas ostendisti mihi tribulationes mul. & ma.*

Psal. 4.
Psal. 70.

In prima mea defensione.) Quando pro tribunali bus Cæsaris pro se rationem reddere compulsus est.

Act. 28.
X.

De ore leonis.) Leonis vocabulo Neronem designat, ob ipsius veritatem, imperijq; robur & magnitudinem.

IN EPISTOLAM

AD TITVM

SCHOLIA.

Ex

Secundum fidem electorum Dei.) *κατὰ πίστιν*
Sex consequentia literę videtur potius significa-
re, ad fidem, vel propter, vt intelligas Paulum factũ
Apostolum propter fidem eorum, qui per ipsum
erant credituri, hoc est, Dei electorum: nisi malis
hoc ad seruum referre, hoc ordine. Paulus seruus nõ
iuxta legem Mosaicã, sed iuxta fidem electorũ Dei.

E.

Ante tempora secularia. Secularia tempora sunt,
quæ mundo permanente decurrunt. Ante mundũ
vero, & post, tempora nulla sunt. Ante omnia ergo
tempora sentit, quum *ψικιτ* ante tem. sec.

Tito dilecto secundum communem fidem.) Apосто-
lus suo more hic & in huius epistolę exordio præ-
positoria voce *κατὰ* abusus videtur loco propter: vt
dilectus dicat ob communẽ fidẽ. Poteris tamen secũ-
dum communẽ fidẽ cõferre cũ consequẽtib: secũ-
dum communẽ fidem gratia tibi & pax à Deo, &c.

Quæ desunt corrigas. Hoc est, quæ supersunt cor-
rigenda, corrigas.

Dis. 25.
Vnum.

Oportet enim episcopum sine crimine esse.) Non
dicit vacantem omni culpa, sed *ἀνεγκλητον* id est, eius-
modi quem nemo possit ob flagitium accusare,
aut vocare in ius, & in quẽ nemo possit impingere
crimen. *εγκλητον* enim accusare est, in ius vocare, &
dicam impingere. *εγκλημα* crimen: vnde *ἀνεγκλητον*
quasi dicas in criminabilis vel in accusabilis. Vnde &
Aug. tra. in lo. 41. Crimen, inquit, est peccatũ graue
accusatione & dãnatione dignissimũ. Et paulo infe-
rius, Ap. inquit, quando elegit ordinãdos vel presby-
teros,

H. aduer.
Pel. li. 1.
L.

IN EPISTOLAM

teros, vel diaconos, non ait si quis sine peccato est, hoc enim si diceret nemo ordinaretur: sed ait, si quis sine crimine est, sicut est homicidium, adulterium, aliqua immunditia, fornicationes, furtum, fraus, sacrilegium, & cætera huiusmodi.

Non in accusatione luxuriæ. μή ἐν κατηγορίᾳ ἀσώτίας, potest etiam esse, non in crimine luxus: **n.** sentit enim filios non debere esse prodigos, nepotes, insolentes, gulæ luxuriosos deditos.

Vnius uxoris uir.) Vide supra i. ad Timo. 5.

Quos oportet redargui. Quod dicit redargui, Grecis à reprimēdo ore dicitur ἐπιτιμῶν (ἔρ) voce actiua.

Proprius ipsorum propheta.) De Cretensibus loquitur, apud quos hūc discipulum suum reliquerat Apostolus, ut patet in exordio huius epistolæ, & de poeta Epimenide Cretense, quem suo more prophetam nominat, præconem ac vatem significans.

n. Est autem eius carmen hexametrum his constans verbis. Κρήτες αἰεὶ Ἰδύσαυ, καὶ ἀφ' Ἰθελία, γασδρες ἀργαί.

n.X. *Vt sani sint in fide.* Hoc est, ut sint orthodoxæ fidei nullis erroribus infecti: vnde & infert, nō attendentes Iudaicis fabulis.

Quum sint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonū reprobī. Apostolici sermonis sensum ita quoq; licebit vertere. Execrabiles quum sint, & inobedientes siue increduli (vtrunq; enim ἀπαθεὶς denotat) & ab omni opere bono alieni. Incredibiles autem posuit, pro imperuasibiles, siue ad credendum inhabiles.

Ex

AD TITVM.
Ex capite II.

135

Pudici.) Σεμνὸς multa complectitur, castum, ve-
nustum, seuerum, honestum, grauem, pudicū.
Sani in fide. Quid sit superiori capite docuimus.
In habitu sancto.) ὀψιμαχία ἱεροπρεπῆς,
id est, in habitu statuq; qui sacras deceat matronas,
ita vt κατὰ ἄσκημα reficiatur ad omnem corporis habi-
tum ac gestum.

Bene docentes, ut prudentiam doceant adulescen-
tulas, ut viros suos ament.) Hanc germanam esse di-
stinctionem arguunt primum vetustissimorum
commentarij, nominatim Chrysofomi atque Hie-
ronymi, vt cæteros fileam, deinde & ἡσώφρονης
accusantem exigens casum, cuius loco vt vim verbi
exprimeret interpres binas voces, prudentiam do-
ceant substituit: quanquam ἡσώφρονης non solū pru-
dentiam docere, verum etiam sobrium & modestū
reddere, ad castitatem erudire, ac moderari signifi-
cat. Matronis itaq; permittit hortaturq;, vt adole-
scenciores fœminas quæ bona sunt doceant, in pri-
mis prudentes & pudicas esse, deinde maritos pro-
prios adamare, &c. Neq; his repugnat quod alio lo-
co dixit, docere autem mulieri non permitto, nam
ibi intelligendum est, in viros illi tantum sublatam
esse doctrinam.

I. Tim. 2.

In omnibus te ipsum præbe exemplum bonorum o-
perum, in doctrina, in integritate, in grauitate: uer-
bum sanum, irreprehensibile.) Græca (vt hodie habet
quæ quidem viderim exemplaria, nam vetusti inter-
pretes in his recitandis variant) ad verbum reddita

100

IN EPISTOLAM

tra sonant. Iuniores confimiliter hortare sobrios esse, circa omnia teipsum præbens formam bonorum operum: in doctrina, integritatem, grauitatem, verbum sanum, irreprehensibile. Quæ licet apicibus & syllabis dissideant à nostris, te tamen coincidunt, aut certe minimum discrepant. Vult ergo Apostolus his verbis Titum per omnia esse exemplar bonorum operum, in doctrina, in integritate, & castitate animi nullis cupiditatibus vitari, in grauitate, ne leuis sit docētis autoritas: verbum sanum sit nullo errore infectum, atque irreprehensibile: siue vt legit Hieronymus in sermone sano & irreprehensibili: Non quod vllus, inquit idem Hieronymus, tantæ facundiæ & prudentiæ sit vt à nemine reprehendatur: reprehenduntur quippe Apostoli & euangelistæ ab hæreticis & gentibus: sed ita, quod nil dignum reprehensione dicat aut faciat. Vult præterea illud, in omnibus ad superiora pertinere: Vt pudici sint in omnibus: & postea inferri: Teipsum exemplum præbens.

Et mundaret sibi populum acceptabilem.) Id est, mundando redderet tibi peculiarem gratum & acceptabilem.

Ex capite II.

Dicto obedire).i. dictato à magistratibus siue principū decretis subiectos esse atq; parere. *Humanitas.*) græcè ab amore erga homines *φιλανθρωπία* dicta est. Hanc sic diffinit Speusip. Philanthropia est humanitas & affectio amicitia, hominum cōciliatrix, habitus omnibus beneficis, gratiarū redditio, gratitudo benefica. Hoc admonco ne
huma-

humanam hic naturam significari putes.

Et renouatiōis spiritus sancti. Hoc idē verti poterat
& renouationē ipi. sancti, vt in & subaudiāt τὸ Δικ.

Boni operis prae.) Quid sit habes in fine huius ca.

Genealogias.) De generatione sermones. Testatur hoc Hiero. Iudæos propriè pulsare referitq̄ eosdem ab exordio Adam vsq̄ ad extremum Zorobabel omniū generationes ita memoriter velociteiq̄ percurrere, vt eos suum putares referre nomen.

Delinquit quum sit proprio iudicio condemnatus.

Horum loco, trina tantum verba græcis habentur, ἀμαρτάνει ἄνθρωπος κατὰ κρίσιν, quorū postremum ē tribus vocibus ἀνθρ̄, κρῑ & κρίσῑ conflatum est. Atque eadem licebit vel sic interpretari: erat per se dānatus. Propterea autē, inquit, Hie. à seipso dicitur damnatus, quia fornicator, adulter, homicida, & cætera vitia per sacerdotes de ecclesia propellūtur: hæretici autem in semetipsos sententiā ferunt suo arbitrio de ecclesia recedentes: quę recessio proprię conscientię videtur condemnatio.

Solicite præmitte, ut nihil illis desit. Præcipit, inquit Hie. Tito, vt quoniā de Creta ad Græciā nauigaturi erant, non eos faciat sitarchijs indigere: sed habere ea quæ ad viaticum necessaria sunt. Huic etiam expositioni adstipulatur Amb. & Theop. πρόπιμφορ enim pro officio prosequere posuisse videtur, quum alioqui προπίμφορ comitari, præmittere, deinde etiam honoris causa deducere signet.

οὐ γὰρ ἔστι
est vas vel
pera in
qua cibus
poni con-
suevit.

Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad usus necessarios.) Sentit beneficia & subleuamina præstanda esse destitutis ac miseris, ab ijs qui Christum

IN EPISTOLAM

stum profitentur, & inter Christiani nominis cultores exerceri debere officia charitatis: sicuti est vitę necessaria suppeditare egentibus, iniuriam patiētibus opitulati, mœstis adferre cōsolationem: et vt semel dicam, quoquo modo indigētibz prospicere: idq; quatenus necessarijs vsibus iudicatur esse satis: atq; ira fit:

Vt non sint infructuosi.) Dum & aliorum sterilitati subueniunt, & sibi fructum bonum acquirunt.

IN EPISTOLAM

AD PHILEMONEM

SCHOLIA.

Ex capite I.

H.

X.

H.

A.

VT communicatio fidei tuę evidens fiat in agnitione omnis boni in uobis in Christo Iesu.) Variè hic locus potest exponi. Primò sic, vt superiora reperam. Gratias ago Deo meo, semperq; memoriam facio tui in meis precationibus, audiens tuam dilectionem ac fidem, quam habes, quum erga fideleis omneis, tum præcipuè erga Christum: & precor vt societas fidei tuę quàm vnà nobiscum es adeptus, *ὄντην γυνήν σου* efficax atque operosa fit in Christo per cognitionem omnis boni quod in vobis est, ita vt non modò operosa sit fides, verum etiam opus tuū bonum cognoscas & intelligas. Aliter sic. Vt fidelis atq; benigna tua ista communicatio beneficentię manifesta fiat, ita vt cæteri experientia agnoscant esse in

te

AD PHILEMONEM.

157

te omne bonum erga Christum Iesum, eoq; & erga fideleis. Item aliter. Vt fidei tuę cōmunicatio magis ac magis cōmunicetur ac euident fiat omnibus, ad cognoscēdum omne opus bonum quod in nobis est (ita enim legunt nonnulli) in Christo Iesu. Denique illud, in agnitione omnis boni in vobis, potest esse tale: Agnosco omnem hominem bonum qui inter vos est.

H.

A.

A.

Gaudium enim magnum. Χαρίφικ pro gaudio positum est: aut certē χαράς scribingendum est, vt nulla sit ambiguitas: nam hoc sequuntur interpretes.

Quod uiscera sanctorum requieuerunt per te.) Hoc est, fidelium corda & affectus tua beneficētia & consolatione recreantur & refocillantur.

Quum sis talis, ut Paulus senex, nunc autem et uinctus. Illud ὄν, id est, existens, pro quo Interpres Hie. atq; Ambrosius quum sis legunt, Chryso. & Theo. ipsorumq; æmuli ad primam personam referre maluerunt. Quum talis sim, nempe Paulus ille senex, nunc autem & uinctus. Et quanquam hoc nos sub secunda legamus persona, non mihi videtur Apostolus sensisse Philemonem sibi coguum fuisse, & in uinculis comparem: sed in illo talis, potius ad animum respexisse: talis nimirum Christianus, pius, indulgens, longanimis, & car. vt ego ille Paulus senex & uinctus: etiam si quibusdam secus videatur.

Qui tibi aliquando inutilis fuit. Refert Be. Hieronymus Onesimum seruum Philemonis fugam furto cumulantem, quædam rei domesticæ heri sui compilasse, eundemq; porro secessisse in Italiam, ne facile ab hero potuisset apprehendi: qui tandem po-

IN EPISTOLAM

steaquàm per luxuriam, omnem prodegisset pecuni-
 am, resipiscens regressus sit ad Apo. Pau. atq; ab i-
 pso receptus sit in gratiam. Hùc itaq; remittit ad Phi-
 le. commendans illum propter resipiscenciam, op-
 ratq; & orat non secus illum atq; sua ipsius viscera
 suscipi, yti liquet ex sequentibus.

n.H. *Ita frater.*) *Nai* hoc loco per ita translatum non
 est ad simulantem, sed blãdientis particula, qualis theu-
 tonica illa vocula *Ke* propemodum est: nec habemus
 Latini annotatore Hiero. quo eius vocis proprie-
 tatem exprimamus. Sicut enim inquit Anah il-
 lud hebraicum pro quo frequenter Sept. inter. *ωσ*
 transtulerunt in lingua sua significat deprecantis
 affectum: vnde nõnunquam Symmachus pro ana-
διουαι, id est, obsecro transtulit: ita & nos eandem
 in græca lingua vim patimur, quam Græci sustinent
 in hebræa.

IN EPISTOLAM

AD HEBRÆOS

SCHOLIA.

Ex capite I.

Igura *substantiæ.*) Id est, forma expressa
 ex substantia Patris. Est autem græcè
 character. Tractat hunc locum Orig. li.
πρὸς ἑβραῖοις I. capite secũdo, si quis plura
 desiderabit.

Portansq; omnia uerbo uirtutis suæ.) Hoc est, su-
 stentans, moderans, & continēs vniuersa potentissi-
 mo uerbo suo, non cura, vt homines quippiã admi-
 nistrant,

nifrant, sed solo arbitrio, soloq; nutu potentie suæ.

Purgationem peccatorum faciens, sedet, &cæt.)
 Græce simplicius est præteriti temporis verbo, sic,
 Per semetipsum purgatione facta peccatorum no-
 strotū, sedet in dextra maiestatis in excelsis. Quum
 enim purgasset nos delictis nostris per suam mor-
 tem, tum consedit. Attamen idem quoque sedens
 iam efficit per sua sacramenta, semel demortuus:
 Ex dō. 10. ev autem præteritum loco præsentis posuit
 ex Hebræorum consuetudine.

*Tanto melior angelis affectus, quanto differen-
 tius, &cæt.)* Et hoc quoque Græci melius habent:
 tanto potentia, auctoritate, & sublimitate potior
 effectus angelis, quanto præstantius præ illis sorti-
 tus est nomen: quanquam scite vertit Interpres.

Quoadusque ponam inimicos tuos scabellum.) Re-
 ctè annotavit Primasius quoadusque, vel donec, nō
 significare finem alicuius temporis isto in loco, sed
 pro infinito & sempiterno positum esse, quasi di-
 ceret alijs verbis. Tu semper habita in plenitudine
 maiestatis meæ, quia semper subijciam æternitati
 tuæ inimicos tuos Iudæos, aliosq; incredulos.

Ex capite II.

Propterea abundantius oportet nos obseruare.)
 Quum, inquit, per proprium filium nobis sit
 loquutus, quumq; tāta sit huius filij dignitas,
 excellentia, & maiestas, diligentius oportet oculos
 animumq; aduertere ad ea quæ nobis ab ipso tradi-
 ta sunt.

IN EPISTOLAM

Ne forte pereffluamus.) Id est, pereamus, siue à veritate excidamus.

Alicenarandi.

Quæ quum initium accepisset enarrari per dominum.) Hæc salus, inquit, primum enarrari cœpit à domino saluatore. Quod autem sequitur,

Ab ijs qui aud.) Iungendum est cum illo, confirmata est.

Non enim angelis subiecit Deus orbẽ terræ futurũ de quo loquimur.) Referenda sunt hæc non ad proximè præcedentia, sed ad ea quæ primo capite, de Christi excellentia dicta sunt. Præmiserat autẽ, post alia dicente ad filium Patre, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, nunc ab interpositis digressus subdit: Non enim angelis subiecit orbem terræ, qui tandem futurus erat, de quo loquebamur modo dicentes, quum introducit primo. in orbem terræ. Futurum autem dixit orbem quia conditus est, & aliquando nil extitit: & erat futurus quoad essentiæ Filij perpetuitatem. Caterum enim, pro autem, aut simili vocula posuit.

X. 0.

Quid est homo quod memor es eius, &c.) Hæc de homine mortali proprie dicta, Apostolus in sequentibus ad hominem Christum refert.

Filius hominis.) Id est, Adẽ, Hebræis abiectiuè pro homine vili ac fragili dicitur.

Minuisti cum paulo minus ab angelis.) Hoc de quouis homine dictum, vt modo indicauimus, ad hominem Christum refertur, qui iuxta humanitatem modico tẽpore angelis, siue vt alijs placet Deo

infc.

inferior factus est. *דיבב* quippe plurali terminatione deum, vel deos, & angelos significat. Clemens tamen huius interpretis epistolæ, *δὲ πρῶτον ἀνέειπε* posuit, pro eo quod in psalmo est *דיבב*.

Decebat enim eum per quem omnia, & c. consummari.) Si legeris consummari, intelligenda hæc erūt de Filio per passionem cōsummato: hoc est, ad gloriam perducto. Si vero consummare accipienda erunt illa, decebat eum per quem omnia, qui multos fi. in glo. ad. de Patre, autorem salutis Christum per passionem consummante, id est, perficiente.

Qui enim sanctificat, et qui sanct. ex uno.) Scilicet autore Deo omnes, tam qui sanctificat Christus, quàm qui sanctificantur mortales.

Ego ero fidens in eum.) Ego Christus ero fidens in eum, nempe Patrem Deum. Locus est apud pro. Psal. 17. a. ubi nos legimus sperabo in eum.

Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter.) Quemadmodū, inquit, pueri illi de quibus loquutus sum, carni participarunt & sanguini, horumq; incommodis fuere obnoxij, nimirum mortalium hominum filij: ita & Christus voluit eisdem corporis malis fieri obnoxius.

Nusquam enim angelos apprehendit: sed semen Abrahæ ap.) Sentit nusquam in diuinis literis legi, quòd Christus angelicam naturā assumpserit redimendam, sed humanam apprehendit, ab Abrahæ semine nascēdo. Chrysostomi versi cōtextus habet, non enim quenquam angelorum apprehendit.

In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potēs

IN EPISTOLAM

est & eis qui tentantur auxiliari.) In ea videlicet carne, in qua passus est ipse Dei filius, potens est etiam nobis auxiliari ne tētationibus succumbamus. Vel *ἔτι ὅ γὰρ ὡς ἰησοῦς ἀνθρώπος*, & cætera, potest esse, ex eo quod passus & tentatus est ipse, potens & propensior & tentatis succurrere.

Ex capite III.

Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quanto amplio rem honorem habet domus, qui fabricauit eam.) Bisariam construipotest. Tanto maiore gloria dignus Christus habitus est quàm Moyses, quanto maiorem habet honorem is qui fabricauit dominum, quàm domus ipsa. Atque ita genitiui amplioris gloriæ & domus vice ablatiuorum accipiendi sunt, quorum loco (quia carent) Græci genitiuus vruntur. Item: Tanto amplioris gloriæ habitus est iūte dignus præ Moyse, hoc est, Christus Moyse præstantior, quanto habet amplio rem ipsius domus, vel *ex ipsa domo honorem is qui fabricauit eam, quàm qui dispensat tantum in eadem, veluti Moyses qui administrationem acceperat domus ac familiæ Israheliticæ. Atque hoc pacto genitiuus amplioris gloriæ, spectabit ad illud habitus est: vel potius sicut in priori modo ad dignus, quod etiam genitiuum regit, domus vero ad honorem.

Si introibunt.) Si particula hoc locò abiuratiua est, aut certe negatiua. Valer enim perinde quasi dicamus. Periurio obnoxius sim si hi introierint in requiem meam. Latini addunt, emoriar, dispercam, aut

Alias in

aut simile quippiam. Vel, iuravi in ira mea non introibunt in requiem meam. Reperies hoc fere apud veterem bibliorum interpretem, ut Deus iurando peculiariter his vocibus utatur, si quoties negat, nisi vel si non (pro quo Sept. habent $\eta\ \mu\eta\ \nu$ Hebr. Bi) quoties affirmat. Ut, Semel iuravi in sancto meo si David mētiar. Amē dico vo. si dabitur generationi isti signum. Nisi benedicens benedicam tibi. Iuravit dominus exer. d. Si non ut putavi ita fiet. Potest tamen hic locus si introibunt & similes, quē admodum & ille, Nisi benedicens & per aposiopesis accipi, qua non explicatur ad plenum quod intenditur. Et pulchrē sanē sub defectiva oratione, & hic & infra, ibi, nisi benedicens, ponit narrationem Apostolus ad ostendendum quod æterna siue bona, siue mala, omnem superarent narrationem & linguam.

Si tamen initium substantiæ eius usq; in finem firmū retineatis. Hoc est, si susceptam Christi fidem quasi solidam firmamq; substantiā retineatis. Dicitur autem fides initium substātiæ, qua videlicet ceu immobilis fundamento subsistimus, ac vivimus vita spiritali, dicente propheta, Iustus autem ex fide vivit. Et fides alibi substantia esse describitur.

Quidam enim audientes, exacerbaverunt. Cauendum itaq; & vobis, ne de pollicitationibus hæsitatis, & increduli sitis. Nihil quippe vobis conducet sola promissorum auditio, nisi & fidem his præstiteritis. Audierunt & patres illi veteres: sed increduli exacerbaverunt & irritaverunt dominū suum.

E.

n.

Pl. 88.

Mar. 8.

Inf. 6.

Ies. 14.

Inf. 6.

X.

Haba. 2.

Heb. 11.

I N EPISTOLAM
Ex capite IIII.

EXistimetur aliquis ex vobis deesse.) Δοκῆ ἕως ἴσ
 ὕμῶν ὡς ὀρηκῶναι, id est, apparet vel existi me
 tur aliquis vestrum præteritus esse: vel, vt Chrysofotomus
 versus habet, putet aliquis vestrum se alienatum esse.

*Sed non profuit illis sermo auditus non admistus
 fidei ex ijs quæ audierunt.* Sensus hic est. Non profuit
 Hebræis illis ad terram promissam ituris sermo i-
 psius auditus, id est, sermo promissionis, auditu tan-
 tum exceptus, sed non admistus neque coniunctus
 cum fide: quam ipsa quæ audierant promissa bene-
 dictionibus plena, illis conciliare debuerant. Sunt
 etiam qui, ex ijs quæ audierant, interpretentur pro-
 pter malos illos rumores de terra promissa per ex-
 ploratores delatos. Græca hoc loco variant. Hanc
 autem lectionem quantum ex Græcorum cōmen-
 tarijs colligere licuit arbitror germaniorem. ἀλλ' ἐκ
 ἀφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκῆς ἐκείνου μὴ συγ-
 κευραμμένους τῆ πίστις ὅτις ἀκῶσασι. Recentio-
 res verò codices, pro συγκεκραμμένους, συγκε-
 κραμμένους nominandi casu habent. Verum prio-
 rem lectionem sequuntur interpretes prope om-
 nes. Et Theophylacti interpretatur testatur græce esse
 admisti. Sensus autem eiusmodi est. Sed non pro-
 fuit illis, nempe incredulis, audisse sermonem de ter-
 ra promissa, eò quòd per fidem non essent coadu-
 nati ijs qui obaudierant: vel, vt habet Chrysofotomi
 versor, qui non erant temperati fide eorum,
 quæ audierant.

n.

E.

Ingre

*Ingreдемur enim in requiem qui cre. quema. d. Si
cut iuravi in ira mea, si intro. in re. m.)* Probat à con-
trario credentes ingressuros in requiem cœlestem:
quum incredulos iuramento cōfirmet dominus nō
introituros in requiem ipsius.

Et quidem operibus ab institutiōe mūdi perfectis.
Clausula hæc pendet ab illo quod supra dictum est,
nobis nunciatum est. Nec enim ab eo loco proprie
vsquàm perfecta periodus constituitur, præterquā
post, institutione mundi perfectis. Ostendit autem
Apo. duplicis figuræ testimonio nobis nunciatam
esse requiem illam cœlestem. Primò per hoc quòd
Deus cōsummato mundi totius opere, septimo die
conquieuerit. De quo ita subdit:

*Dixit enim in quodam loco de die sep. sic. Et requie-
ruit &c.)* Quid enim aliud signatur hoc ipso, quod
post creatum hominem mox sequenti die requie-
uerit ab oībus operibus, quā quòd illū ad requiē cre-
arit, & post huius vitæ labores destinari ad æternā
felicitatem assumere. Idem deniq; & altero testimo-
nio comprobatur, quum subiungit:

Et in isto.) Inquit quem modo citauimus psal-
mo, rursus denunciaturum est sub figura requiei filijs
Israel promissæ, de requie illa beata, dicente scri-
ptura.

Si introibunt in re. m.) Quo sicut supra, per op-
positum significatur credituros in requiem sempiternam,
(quam peculiariter suam Deus vocat) ad-
mittendos. Liquet igitur ex prædictis de triplici re-
quie Apostolum facere mentionem: de requie diei
septimæ in consummatione operum mundi, de re-

G.

n.
Ans.

Ans.

H.

IN EPISTOLAM

quie Israelitici populi in terra Palestina: & de requie
sempiterna.

Quoniam ergo superest introire quosdam in illā;
& ij quibus prioribus annunciatum est non int. &c.
Quoniam ergo iuxta Dei promissa restat vt quidā
requiem illam ingrediantur, (nam quod ad illos at-
tinet quibus annunciatum est, propter incredulita-
tem suam non introierunt) rursus post tantum tem-
poris spācium à promissa Palestina præfinit alium,
quem non septimum sed hodiernum esse voluit, di-
cendo & hodie per os Dauidis, quemadmodum, in
quit, iam non semel dictum est: quo consistente in
requiē illam ingredi valemus, si modo nō ob dura
uerimus corda nostra, sicuti in illa exacerbatione.
Hæc volunt ea quæ mox verba subsequuntur: iterū
terminat diem quendā ho. in Da. di. post tantū &c.

Iterum ter-
minat &c.

Nam si eis Iesus requiē præstitisset, nunquā de alia
loqueretur posthac die.) Probat per hæc Dauidem
Spiritu sancto afflatum, æternam requiem in præ-
missio psalmo figuratè per requiem illam Palestinā
præsignasse. Nam si, inquit, Iesus siue Iosue, Nū, siue
Naue filius, veram requiem suis præstitisset: nequa-
quam Deus per os Dauidis, alterius venturi post-
modum diei meminisset.

Sabbatismus.) Id est, requies.

Viuus est enim sermo Dei, & efficax, & penetra-
bilior omni gladio.) Respicit ad vltionem illam Isra-
heliticæ gentis in deserto factam. Nam si in idem in-
cidamus incredulitatis exemplum, propter quod
prostrata sunt in deserto tot hominum millia: est
sermo Dei ab ipsius ore procedens viuus, efficax, &
gladio

600000.

gladio utriusque incidente penetrantior, quo interea
 mus. Sermo autem Dei ipse Dei filius est, vel scriptu-
 ra diuine vis neuiquam violanda, cuius effectui ne
 iora quidem decedet.

(κεκροσος.)

Discretor.) Iudex, siue examinador cogitationū,

Ad quē nobis sermo.) Id est, ipsi redditori sumus
 actuum nostrorum rationem. λόγος enim non-
 nunquam cuiusque rei causam signat.

X.

Habentes ergo pontificem mag. Hic Apost. post
 multa interiecta tandem regreditur ad descriptionē sa-
 cerdotij Christi, quemadmodum cœperat in initio
 capituli 3. vbi sic habes. Considerate apostolum &
 pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis
 est &c.

Pro similitudine. Id est, secundum similitudinem
 nostri, videlicet, quia perinde carnis peccatricis in-
 commoda, à carnis vitijs alienus, sustinuit: ac
 nos, ob carnis vitia, carnis simul & animi vexa-
 tionem commeruimus. Sunt tamen nonnulla cor-
 poris incommoda, utpotè quæ ex causis accidenta-
 libus homini accidunt: ut sunt lepra, scabies, morbi
 caduci, quibus corpus Christi negatur fuisse obno-
 xium, ut docet b. Tho. in summæ suæ par. 3. quæst. 14.

Tom. pa. 3
 quæst. 14.

In auxilio opportuno. Auxilium hoc loci pro tē-
 pore auxilij accipiendum est.

Ex capite V.

OMnis namque pontifex ex hominibus assumitur pro ho-
 minibus constituitur. Causam reddit, quia cum
 fiducia ad magni pontificis thronum accedere de-
 beamus: quia inquit, per hominibus pontifex constituitur.

Et

IN EPISTOLAM

Et quidem quum esset Filius Dei, didicit ex ijs
 quae passus est, obe.) Quanquam Filius esset, inquit,
 Dei, ex immanitate cruciatuum perdidicit, experi-
 mentoq; cognouit labores obedientiae.

Pontifex iuxta or. Melchisedec. Opereprecium pu-
 tau, ad huius loci explanatiōem ex Primasij, & alio-
 rum cōmentarijs, paucis annotare causas, quorū Chri-
 stus sacerdos iuxta ordinem Melchisedec potius quā
 dicatur iuxta ordinem Aaron. Et prima quidē est,
 quia Melchisedec secundum legalia mādata sacer-
 dos non fuit, sed secundum cuiusdam singularis sa-
 cerdotij dignitatem, panem offerens Deo & vinū,
 non brutorum animalium cruorem: Iuxta cuius or-
 dinem Chr. aeternus sacerdos, nō victimas legaleis,
 sed carnem & sanguinem proprium obtulit: Caro,
 inquit, mea verē est ci. & sang. m. ve. est potus. Ista
 quoq; duo munera, commisit ecclesie in sui offeren-
 da memoriam. Vnde pater sacrificium pecudum,
 quod fuit ordinis Aaronici pertransisse: & id perma-
 nere, quod est ordinis Melchisedec. Secūda causa est,
 quia Melchisedec rex fuit simul & sacerdos, vnctusq;
 non oleo visibili, sed Spiritus S. Christus item geni-
 na hac dignitate insignitus est. Nam quod regiam
 sortitus sit dignitatē, ipse manifestē eloquitur: Ego,
 inquit, constitutus sum rex ab eo. Et post resurre-
 ctionem suam: Data est mihi, inquit, omnis pote-
 stas. Quod verō sacerdos existat, in confesso est, quo-
 niam semet obtulit pro nobis in ara crucis: & nunc
 interpellat Deum Patrem pro nostra salute. Porro
 quod vnctus sit non oleo visibili, sed plenitudine
 Spiritus S. Psalmographus nobis manifestat, ita ad
 ipsum

Prima.

Ioh. 6. f.

Secunda.

Psal. 2.

Mat. 28.

ipsum inquit: O Deus, vnxit te Deus tuus oleo lē. Pfa. 44.
 præ con. t. Tertia causa est, quia sicuti de vnica legi- Tertia.
 mus Melchisedec oblatione, eaq; multarum gentiū
 patri Abrahamo facta: ita & Christus semel seme- Gen. 14. d.
 ipsum, omnium gentium Patri & Deo obtulit im-
 molandum pro nobis. Quarta: sicut ille Abrahamo Quarta.
 reuertenti à cæde regum: ita & Christus hostiam ob Ibidem.
 tulit victoribus vitiorum. His possunt & aliæ plures
 adiungi rationes, quas sagaci lectori relinquimus
 inuestigandas: præsertim ex huius epistolæ ca. 7. a. Quinta.
 de sacerdotij æternitate ex genealogiæ Melchisedec Sexta.
 celatione: de decimatione ipsi Melchisedec ab Abra-
 hamo facta: in qua omnes quamuis magni Christo
 sumus obnoxij: & de cæteris.

Interpretabilis ad dic. Interpretabilis negatiuè
 positum est, pro ininterpretabilis, siue inexplicabi- n.
 lis: sicuti & Prou. 5. & rursus Rom. II. inuestigabilis
 pro inperuestigabilis.

Propter tempus. Dixit, vel quia iam dudum Chri-
 stum profiterentur, vel quia ante cæteros Christum
 per legem & prophetas cognouissent.

Expers est sermonis iustitiæ. Hoc est, rudis est siue X.
 capax non est sermonis, qui de vera perfectaq; iusti-
 tia, & de sincera vita est

Exercitatos habet sensus. Sensus hic dicit partes L.
 sensorias, id est, ἀσθητικὰ.

Ex capite VI.

Quapropter intermittentes inchoationis Chr.
 sermonem, ad perfectionem seramur. Quia
 ait, supra diximus perfectorum esse solidum cibum,
 eorum.

IN EPISTOLAM

eorum qui propter assuetudinem exercitatos habent sensus, & tales vos esse oporteat, omissis initialibus de Christo sermonibus ad perfectiora ducamur.

Baptismatū doctrinæ. Si duo hæc coniunctim legas sensus erit: Omittentes sermonem de institutione, seu doctrina, quæ primum catechumenis tradi consuevit: Sin separatim, sensus erit: omittentes initialem sermonem de baptisate, & de doctrina, qua baptizatis plenius fidei traduntur sacramenta.

Et hoc faciemus. Ad perfectiora tradenda feremur, si quidem permis. De.

Impossibile est enim eos q̄ semel illuminati sunt &c. rursus renouari ad pœni. Causam dicit quare omittatur rursus initia tradere Christianæ professionis ijs qui semel Christum induissent, nempe quod fieri nequeat ut à semel suscepta fidei & baptismatis illuminatione relapsi ad pristina vitia denuo renouentur. *Ἰσμε Ἰάνοιας*, id est, in vel ad pœnitentiam, hoc est, per pœnitentiam, interprete Chrysostomo: Renouabitur enim inquit, ut aquilæ iuuentus t. Qui etiam hæc renouationem non nisi in lauacro fieri tradit. Hanc sententiam habet & Amb. Glos. or. & Aquinas, qui etiam D. Augustinum huius profert sententiæ auctorem. Verum apud Aug. non reperio, nisi lib. de vera & fal. pœn. falso præferenti titulum Aug. Quanquã quod habet Chrysostomus copiosè sed obscurius, is liber breuiter & dilucidè explicat his verbis. Dixit eos renouari per pœnitentiam impossibile esse, ut rursus

Am. lib. de
pœni. ca. 2

Li. de vera
& fal. pœ-
ni. cap. 3.

rursum crucifigant Filium Dei & ostentui habeant, id est, ut iterum baptizentur. Qui enim baptizatur mortem crucis & sepulturam representat. Recentiores aliquot simpliciter hunc locum accipiunt, de quavis pœnitentia: & impossibile interpretantur admodum difficile. His consentire videtur D. Am. post priorem illã sententiã, in hac etiã verba descendens: Possem quidem etiam illud dicere ei qui hoc (nempe pœsens Apo. verbum) de pœnitentia dictũ putat, quia quæ impossibilia sunt homini, possibilia sunt apud Deum &c. Sed & D. Hiero. cum his sentire videtur lib. videlicet aduersus Ioui. 2. nisi q̄ Montani & Nauati errorem (qui contendunt non posse renouari per pœnitentiam eos, qui sibi crucifixerunt Filium Dei & ostentui habuerunt) Apostolum soluere dicat per ea quæ subnectit: Confidimus de vobis meliora & viciniore salutis, tamen si ita loquimur. Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur, &c.

Lib. de pœ.
cap. 2.

Virtutesq; seculi uẽ. Vt sunt impassibilitas, immortalitas &c.

Terra enim saepe uenientem super se bibens imbrem, & germinans herbam oppor. illis à quibus col. accipit benedict. à Deo: proferens autem spinas ac trib. reproba est.) Quum dixisset impossibile esse post gustatum cœleste donum, postq; susceptum cū Spiritus S. participatione verbum euangelicum, prolapsos rursus renouari ad pœnitentiam, hoc nũc paradiamate, rei ostendit terribilitatem, declaratq; quia

IN EPISTOLAM

Ioh. 15.

quia combiberunt verbum, & sepius cœlesti pluvia irrigati sunt, & nec sic frugiferi facti sunt. Si enim nō excoleris, inquit, si non potareris imbribus, non esset tantum malum. Si enim non venissem, inquit, & loquutus eis nō fuisset pec. non ha. Si vero sepius bibisti & excepisti, qua ratione pro fructibus alia protulisti? Ita ferè Chry.

Cuius consummatio in cōbustionem. Cuius finis combustio est.

Ostentare. Dictū est pro ostendere, vel præstare. *ὡς δὲ ἐκινυῖς* enim est, monstrare, exhibere, & præstare.

Ad expletionem.) *πρηροφοείαρ*, Quasi dicat certitudinem spei, id est, vt plenam & perfectam spē vos habere ostendatis.

Hæreditabunt. Græcè est sortiuntur, siue hæreditate obtinent tempore p̄senti: atq; id molliorem facit orationem.

Abrahæ namq; promittens Deus, quoniam nem. habuit. Dilucidior erit sententia, congruentiorq; verborum series, si clausulam hanc, quoniam neminē habuit per quem iuraret maiorem, per parentheses interiectam intelligas.

Nisi benedicens. Nisi, id est, ἢ μὴ hoc loco affirmantis est: quasi dicat: Certè benedicens benedicam tibi. Vide supra ca. 3.

Et omnis controuersie eorum finis ad confirmationem, est iuramentum. Id est, omnis altercationis & litis finis est iusiurandum, idq; in certam confirmationem.

In quo. Significare videtur hic propter quod.

Per

Per duas res immobileis. Nempè promissionem;
& iusiurandum.

Incedentem usq; ad interiora uelaminis.) Id est, penetrantem usq; ad sancta sanctorum, quæ intra uelum sunt. Tum autem spes nostra interiora penetrat uelaminis, quum cælestia præmia certissima sibi expectatione seruari credit, sperat, amat, atq; operibus ostendit quid credat & quid speret. P.

Ex capite VIII.

Melchisedec rex Salem.) Quis sit hic Melchisedec, & quæ hæc Salem, docet ex traditione eruditissimorum quorundam Hebræorum Diuus Hieronymus epistola ad Euagrium, Missi, ita scribens. Tradunt hunc esse Sem primū filium Noë: & eo tēpore quo ortus est Abiām habuisse grātis annos 390 (hic omittimus annorum supputationē atq; alia, post quæ sequitur.) Salem autem, nō ut Iosephus, & nostri omnes arbitrantur esse Ierusalem nomen ex græco hebraicoq; compositū: quod absurdum esse peregrinæ linguæ mixtura demonstrat: sed oppidum iuxta Scytopolim, quod usq; hodie appellatur Salem: & ostenditur ibi palatiū Melchisedec, ex magnitudine ruinarum veteris operis ostendens magnificentiam. Putat quoque eandem esse ciuitatem de qua apud D. Iohan. scribitur. Erat Ioannes baptizans in Ennon iuxta Salim. 10.5:

Et benedixit ei.) Videlicet Abrahamo Melchisedec.

Sine patre, sine matre, sine genealogia, neq; initium habet, neq; finem.) Non quia parentes nullos habuerit, Et quippe

Epif. 24:
par. 3:

10.5:

Et quippe

IN EPISTOLAM

quippe qui, ut cæteri homines, in lucem prodierit
sed quia eius generatio literis non sit demandata,
nec eius qui nam fuerint progenitores nomine ex-
plicentur, intelligendum est. Quomodo ergo iste si-
ne patre, sine matre, quomodo initiū dierū neque finē
vitæ habuit, nec narrata genealogia: sic & Christus
ipsa natura rei sine initio & sine fine est. Sicut enim
illius nescimus vel initium, vel finem, propter quod
non sit scriptum: sic & nescimus Filij Dei, quia scri-
bi nequaquam potuit. Generationem enim eius, in-
quit ille, quis enarrabit?

Isa. 53. c.

Quantū & ipsi exie.) Ipsi subaudi fratres.

A meliore bene dicitur. Κρείττωρ validiorem &
potentiorē signat nedum meliorem.

E. *Et hic quidem decimas morientes hominem ac. ibi
autem contestatur.*) Et hic, inquit, id est, in Leuitico
sacerdotio morituri homines decimas accipiunt, &
mortem identidem maioribus sublatis decimatio-
nis ius ad posteros transit: ibi autem, id est, in Mel-
chisedecico sacerdotio, testimonium perhibetur per
scripturam, quod qui decimas capit viuat & maneat
in æternum. Ita enim legimus: Tu es sa. in et. se. or. Mel.

Pf. 109.

*Et (ut ita dictum sit) per Abraham, & Leui, qui de-
cimas accepit decimatus est.*) Sensus est: Non Abrahā
modo decimas exoluit ipsi Melchisedec, verū etiam
& Leui ipse, qui sacerdotij obtinuit principatum, &
ad quem exigendarum decimarū ius pertinuit, in
lumbis adhuc proavi sui Abrahæ dilitescēs quodam
modo decimas exoluit. Licebit quoque per Leui
niuersum Leuitarum ordinem intelligere, propte-
rea quod *accepit Græcis sit presentis temporis.

D.E.

λαμβάνει.

SI

Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum
 erat (popu. enim sub ipso legem accepit) quid adhuc
 necessarium fuit sec. or. Mel. alium surgere sacer. &
 non secun. or. Aaron dici.) Quod dicit tale est. Quod
 si cōtenderitis in sacerdotio Leuitico perfectionem
 finem, atque consummationem fuisse, propterea
 quod sub illo lex data sit populo: quid opus erat, iu-
 xta psalmi vaticinium alium surgere sacerdotē, qui
 non iuxta ritum Aaron præcipui illius ex Leuitica
 tribu sacerdotis, sed iuxta ordinem Melchisedec sa-
 cerdos diceretur.

n. X:

Translato enim sacerdotio.) Enim hic pro autem
 posuisse videtur, quemadmodum & alibi.

In quo enim hæc dicuntur de alia tribu est, de qua
 nullus altario præsto fuit. Is, inquit, de quo hæc in psal-
 mo scripta sunt, nimirum Christus ex alia tribu vi-
 delicet Iuda exortus est, vnde nullus altario sacriscq;
 curandis destinatus est.

Et amplius adhuc manifestum est: si secundum simi-
 litudinem Mel. exurgat alius sacer. qui non se. le. man-
 dati car. factus est, sed sec. uir. uitæ indissolubilis.) Pri-
 mum memineris hic si pro siquidem positum esse,
 hoc sensu, Magis insuper liquet & manifestum fit;
 quantum inter Mosaicum interfit et Christi sacerdo-
 tium: Siquidem ad similitudinem Melchisedec testā-
 tur psalmographi vaticinium exurgere sacerdotem
 alium, qui non iuxta carnalis mandatum legis pon-
 tifex futurus sit, sed iuxta permanentis & indisso-
 lubilis vitæ suæ potentiam. Tanquam si inquirat.
 Aliam etiam ostendo differentiā vtriusq; sacerdotij,

IN EPISTOLAM

non modo ex tribu, neq; modo ex persona, neq; ex iureiurando, atque alijs de quibus supra disputauimus: sed ex diuersa vniusque virtute ac robore. Si quidem illud pro carnalis legis conditione, carnale ac temporale est: hoc vero pro suæ potentia conditione, spirituale atque æternum. In hanc ferè sententiam enarrant Chrysostomus, atque is, cuius est in hanc epistolam fragmentum titulo Ambrosij. Alij tamen de sacerdotij translatione accipiunt, dicentes: & amplius adhuc manifestum est, scilicet legalis sacerdotij factam esse translationem. Porro illud secundum legē mand. car. hypallage est, pro eo quod est, secundum mandatum legis carnalis. Indissolubilis ex græ. manifestum est casus esse paterni, eoq; & vitæ epitheton.

N.

Tu es sacerdos in æternū.) Emphasis ac vis disputationis hoc duntaxat in loco in eo sita est quod dicitur in æternum. Nam pro diuerso diuersorum huius versiculi verborum respectu, toties iam recitatum est vnum idemq; testimonium, vt perspicuum fit superiorem Paulinæ disputationis seriem inueni.

⊙.

Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius, & inutilitatem: (nihil enim ad perfectum adduxit lex:) introductio uero melioris spei per quam proximamus ad Deum.) Abrogatio, inquit, fit veteris mandati legalis & testamenti, quia inutile atq; infirmum erat, nec perfectum quæquam reddere poterat: at eius loco introductio alterius fit mandati & testamenti, quod longè potioris spei est, vt pote per quam spem non iam ad interiora ve-
lami-

laminis, sed ad ipsum proximam summi numi-
nis conspectum. Porro quod quidam illud ἐπιδοξα
γωνί δι' ὑπερήκου & ἐλπίδι & transtulit, verum
erat introductio ad spem potiolem, vt intelligatur
mandatum vetus introductionem fuisse ad spem
potiolem, planè violentum est, & à veterum expla-
natione dissentiens.

Et quantum est non sine iureiurando (alij quidem
sine iureiurando sacerdotes facti sunt: hic autem cū iu-
reiu. per eum qui dixit ad illum: Iuravit do. et non pœ.
eum, tu es sacer. in at.) in tantum melioris testamenti
sponsor factus est Iesus. Ex hac ipsa parenthesis anno-
tatione cæterorumq; verborum distinctione, perspi-
cuam arbitror iam tibi factam intelligentiam. Ve-
rum, ne quid fortè adhuc sit quod possit remorari,
eandem alijs plenioribus verbis replico. Hoc ipso
quòd interposito iuramento Christi sacerdotiū fir-
matum est, euidentis fit, quantò melioris testamenti
promissor atq; intercessor factus sit Iesus. Nā quod
ad reliquos sacerdotes attinet, citra iusiurandū crean-
tur. Quòd si quæras quo scripturæ testimonio, quo
que iuratore. Per eum de quo in psalmo canitur, Iu-
rauit do. & non pœ. eum, tu es sacerdos in æternum. Psal. 109.
Sunt tamen alij, qui particulam illam, & quantum
est, non sine iureiurando, absq; periodo coniungūt
superioribus, ita vt ibi, Alij quidem nouum faciant
orationis caput. Deniq; illud, In tantum, periodo se-
gregant à præcedentibus: nec prius finiunt oratio-
nis cursum quàm vbi legerint, prohiberētur perma-
nere. Verum quàm hæc non quadrent (tamen si non

IN EPISTOLAM

ei signorem ita in græ. exemp. reperiri) cuius rem
preſius intuenti perſpicuum fit.

Ex capite VIII.

Capitulum autem super ea quæ dicuntur. Id est,
summa & præcipua quædam pars eorum, de
quibus modo fusius disseruimus hæc est: nē-
pè quòd talem habeamus pontificem, &c.

Omnis enim pōtifex.) Enim, quia non habet cu-
ius dicat caulam, pro autem accipiendum est.

Neceſſe est & hunc habere aliquid quod offerat.)
Habet vero & Christus quod offerat, semetipsum
ſcilicet, mortis ſuæ paſſionem, hoſtiam multo ſan-
ctiſſimam, eorū & Deo Patri gratiſſimam.

*Si ergo eſſet ſuper terram, nec eſſet ſacerdos, quum
eſſent qui offerret ſe. legem munera.*) Hic magis qua-
drat enim, vt in græcis exem. quàm ergo: reddit em̄
rationem quæ dixerit Christum pontificem confi-
dere ad dexteram ſedis magnitudinis ſiue maietaſis
in cœlis. Nam ſi terrenus inquit, eſſet ſacerdos, vt Aa-
ron, non eſſet vtrūq; ſacerdos, legalis ſcilicet, quia
Leuiticæ tribus nequaquam fuit, per conſequēs nec
pōtifex iuxta legis literam eſſe potuit: quum eſſent
ſecundum legem diligendi qui offerrent hoſtias &
munera vmbra tantummodo ac typo ſeruiētia cœ-
leſtium hoſtiarum. Sunt præterea mediæ ætatis theo-
logi aliquot, inter quos eſt is qui Gloſſæ interl. au-
tor eſt, qui locum hunc ad proxime præcedentē par-
ticulam, neceſſe eſt habere quod offerat, referentes,
ediſſerunt ad hunc modum. Si ergo eſſet ſuper ter-
ram, id eſt, ſi id quod Christus obtulit terrenum eſſet
munus legali hoſtiæ ſimile, non eſſet ſacerdos Chri-

Aus

Si enim eſt
ſuper. ter.

Qui exēp.
& ver. deſ.

Itus ad id offerendum necessarius, quum essent alij qui huiusmodi munera secundū legē offerrent. Hāc ut non improbarim interpretationē, ita illam non addubitauerim iudicare meliorē. Iuxta hanc autem ut cunq; tolerari potest illud ergo, dum vulgo legimus, si ergo esset super terram.

Non docebit unusquisq; proximū su. d. cognosce do. Iere. 31. 6.

quoniam omnes scient me. D. Au. li. de Spiritu & li. ca. 24. questione hoc vaticinium pertractans, explicat quo pacto intelligendum sit. Ita enim scribit. Nunc certē iam tempus est testamenti noui, cuius per prophetam facta est promissio per hęc verba, quę ex illa propheta cōmemorauimus. Cur ergo adhuc dicit vnusquisq; ciui suo & fratri suo, cognosce dominū? An forte non dicitur quum euangelium p̄dicetur, et eius ipsa sit p̄dicatio ut hoc vbiq; dicatur? Nam vn de se Apo. gentium dicit doctorem, nisi quia hoc sit quod ipse ait, quomodo inuocabunt in quem non crediderunt: aut quomodo credent ei quem non audierunt: quomodo autem audient sine p̄dicante? Quum ergo nunc ista p̄dicatio vsquequaq; crebre scat, quō tempus est testamēti noui, de quo propheta dixit, & nō docebit vnusquisq;, nisi quia eiusdem Test. N. xter. mercedem. i. ipsius Dei beatissimā cōtemplationē promittendo coniūxit. Quid est ergo, omnes à minore vsq; ad maiorē eorum, nisi omnes pertinētes spiritualiter ad domum Israel et ad domū Iuda: hoc est, ad filios Isaac & semen Abraham? Qui qui plura de hoc Iere. vaticinio desiderabit, legat Aug. de Spiritu & litera ca. 19 atq; item 20.

Ro. 10. c.

Ex capite IX.

Tt 4

Ha.

IN EPISTOLAM

H Abuit quidem et prius iustificationes culturae. De veteri loquitur testamento, quod suos habuit cultus & sacrificiorum ritus, quibus secundum legem iusti habebantur, quanquam mentibus non purificarerentur eiusmodi culturis dediti ac seruietes.

Et sanctum seculare. Rectius, mea sententia, ij, qui sanctum seculare interpretantur sanctificationem secularem seu mundanā, in rebus mundanis corporalibus & extrarijs firā: quā qui locum illum circa tabernaculum communem omnibus, accessibilem etiam profelytis gentibus ac Nazareis: Quem & ob id seculare sanctum vocatum dicunt, quod quibusuis in illud ingredi licitum esset. Quanquam video maiorem interpretantium partem hanc sequi sententiā.

Tabernaculum enim factum est primum. De altera duntaxat hic loquitur tabernaculi parte, quae dicebatur sancta, ut postea subdit.

In quo erant candelabra.) Hoc est, septem lucernarum receptacula ex vno candelabro instar ramorum surgentia.

Propositio panum. Per hypallagen accipiendum, pro panes propositiois, seu panes propositorii, qui in sacra tabernaculi mensa proponebantur, quibus non alijs, quā sacerdotibus vesci erat licitum.

Alias qd.

Quae dicitur sancta. Hoc referri debet ad tabernaculum, quod dicebatur sancta numero pluratiuo, propter res sacras ibidem reconditas, id quod ex grecis manifestum fit, vbi relatiuum a tabernaculo in genere non discordat. Quod ad sermonis formam attinet, si legamus, quae dicitur sancta, ut ferē habēt codices: dicendū interpretem sic sui seculi more loquutum,

rum: pro eo, quòd hodie diceremus, quod dicitur sancta, vel quæ sancta dicuntur. Nā relatiuum vtrilibet potest concordari. Posuit autem verbum numeri singularis, vt respōderet tabernaculo, & ne putaremus hic referri quæ immediatè præcedunt, candelabra mensa & prop. pa.

Post uelamentum autem.) Apud græcos vox secundum non aliò potest quàm ad velamentum referri, quum historiæ vnus tantum velaminis mentionem faciant. Hinc igitur colligi potest vtrunq; tabernaculum suum habuisse velum: sed alterum fortasse diuersi generis à priori, & minus præciosum, cuius historiæ non meminerunt. Vnde & Theophrastus duplex indicat fuisse velamen. Non absurdum etiam fuerit si prius velamen accipiamus oppanationem illam, quæ in Mosi adhuc portatili tabernaculo muri loco fiebat. Nil tamen prohibet, quò minus Latini latinam lectionem ita distinguamus: post velamentum autem, & tabernaculum maxime quum ipse Apostolicus sermonis tenor hoc ipsum rectè admitat, imò pene etiam requirat, vt liquet intuenti.

Arcam test. circumt. ex omni parte auro, in qua urna aur. & uir. Aaron quæ fron. & tabula. Huic aduersari videtur quod 3. Reg. 8. b. scribitur. In arca autem non erat aliud nisi duæ tabule lapideæ. Verum quod hic dicit Apo. de tempore Mosi accipiendum est, ante templi edificationem, quo non erat alius locus commodus reponendis urna & virga Aaronica.

Superq; cā Cherubim.) Id est, supra arcam testamenti, hoc est, supra propiciatorium quod erat arcæ operitorium.

IN EPISTOLAM

Hoc *significante Spiritu S. nondum propalatum esse sanctorum uiam, adhuc priore tabernaculo habente statum.*) Tanquam si dicat: Hoc ipso quod vetus ille ritus maētandarum pecudum, cęremoniarum, oblationum, & reliquus Mosaicę legis cultus persistebat, nec dabatur cuiquam in sancta illa sanctorū ingressus, nisi vni summo sacerdoti, idēq; hac lege, ne pluries quā semel annuē, & non absq; sanguine ingrederetur, designabat Spiritus, eo tempore necdum patuisse omnibus vere puris ac sanctis in cœlum tabernaculum longē omnium sanctissimū, ingressum: quem tandem summus sacerdos Christus proprio sanguine referauit. Cęterum illud, nōdum propa. esse sanct. uiam, dici potest vel uiam ad sancta sanctorū nequaquam patuisse, vel sanctorū hominum uiam necdum fuisse manifestam.

Quę parabola est temporis instantis, iuxta quam munera.) Gręca paulō his obscuriora, atq; eiusmodi sunt, vt et tempus instans propter relatiuum ὅρ intelligi suadeant, tempus veteris legis tum adhuc pręsens, quum epistola hęc scriberetur: & illud ἐπιπέμματα quod impositis vertit interpretes, referri postulent ad munera & hostias, non ad cibos, & potus, & baptismata, ut nostra vult editio. Vt autem ad oculum cernas, sic illa habent: ἡ ἴσ πᾶραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν αἰεσκήτα, καὶ ὅρ δ᾽ ὠράτε Ὁ θυοῖαι πρὸ σφῶρονται, μὴ δυναμίλαι, &c. vsq; ad ἐπιπέμματα: quę ad verbum enumerata ita sonant. Quę cōparatio in tempus pręsens, (vt subaudias est, vel spectat) in quo munera & hostiæ offeruntur, non
potentia

potentia iuxta conscientiam perficere vel consecrare feruientem, solū in cibis & potibus et varijs lotionibus & iustificationibus carnis vsq; ad tēpus emendationis imposita. Verum interpres quo declinaret sermonis incommoditatem pariter & absurditatē, non inscitē sensum nobis potius quā verba trans fudit, illud interim ἡ ἀμ κούρῳ τῶν ἐνίσκρότα sic anceps relinquens, vt ad vtrumuis, siue ad tempus veteris legis, siue ad tempus gratiæ referri liceat: tamen posterior magis suadeat ratio. Id tamen animaduerti debet, siue dicas iuxta quam parabolam, siue κατ' ὄμ id est, iuxta quod tempus vel in quo tempore, & quæ sequuntur, non nisi ad veteris legis statum pertinere.

Assistens pontifex.) ἡ ἀμ κούρῳ τῶν ἐνίσκρότα non tam assistens est, quā adueniens: at hoc magis quadra re videtur, propterea quōd subditur, introiuit.

Per amplius & perfectius tabernaculum.) Amplius & perfectius tabernaculum dicens, cælos ipsos designauit, quos penetrauit pontifex noster ad dexteram Patris conscendens, aut, (si isthuc magis probatur) Christi humanitatem: quod tabernaculum tanquā Mōsi fuit præstantius, quāto preciosiore illo thesaurum, nempe Christi diuinitatem continuit. Item hoc ipso maius esse cōprobatu corporis Christi tabernaculum, quōd non naturali aut humano hominum opere, quōd non industria manuarum, deniq; quōd non ex sanguinibus, neq; ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed virtute Spiritus S. mō mirabili ineffabiliq; sit ex virginea carne fabricatū: per qd, ueluti per prius tabernaculū voluit pōtifex nō
Christus

P.

Nō manu
factum.

Ioha. 1.

IN EPISTOLAM

Christus ad loca illa sanctissima, Patris maiestatem interpellaturus pertransire. Nec mirum cuiquam videri debet, quòd corpus Christi tabernaculum dixerim, quò & Apostolica vox, vel nostra corpora Spiritus sancti templa esse testatur.

1. Cor. 6. d.

Sanguine dedicatum est.) Id est, roboratum & cōsecratum.

Lana coccinea.) Id est, rubra.

Hysopo. Hysopus herba est humilis è petris nascens, ut volunt: qua in aspersione utebantur, propterea quod densior esset, & liquoris capacior, teste Chryso.

Hic sanguis testamen.) Nimirum quo firmatum ac roboratum ostenditur fœdus seu testamentum.

⊙. *Neesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari: ipsa autem cœlestia melioribus hostijs.*) Exemplaria dicit typica illa veteris legis: cœlestia, nos & quæ ecclesiæ sunt, quorum illa argumenta prætulere atq; figuras. Illa his supradictis necessum lege præcipiente erat victimis ritibusq; expurgari, nempe sanguine vitulorum & hircorum, aqua, lana, hysopo, cinere vitulæ: at ista cœlestia longe potioribus, scilicet præciosissimo Filij Dei sanguine & morte, qui ita nos penitus repurgavit, ut & animas ipsas quavis labe absterferit. Cæterum quæ velit per illa exemplaria peculiariter intelligi, ipse supra mihi videtur satis insinuare, ubi dicit: Librum & omnem populum asperfit: & paulò post, etiam tabernaculū, & omnia vasa ministerij sanguine similiter asperfit, & omnia penè in sanguine mundantur: quæ vero per cœlestia, nec ipse Apo. speciatim nec explanatores,

res, quos equidē viderim, manifestant. Non absurdum autem mihi videtur, si pro tabernaculo cælū ipsum accipiamus, iuxta quod subdit: Non enim in manufacta sancta Iesus introiuit exemplaria verorum, sed in ipsum cælum: pro libro, verba diuina: pro populo Israelitico, populum Christianum, cuius cōuersatio in cælis est: pro vasis, seu armis, instrumentisue ministratorijs corpora hæc nostra aliquando futura cælestia, vel etiam actiones, sermones, & cogitatus, quibus ceu instrumentis in Dei vtimur seruitio. Nec mirum cuiquam videri debet si cælestia hæc purgari dicantur, quum non ocularis, sed spiritalis hæc sit intelligenda purgatio. Quinimō nec in exemplaribus illis externa huiusmodi lortio vbiq; locum habere potest. Citius enim commaculaueris rem aliquam quam expurgaueris sanguinis aut cineris aspergine. Verum quantum equidem intelligo, sicuti ibi per illam asperisionem quanta illis rebus deberetur dignitas, puritas & veneratio, ita & hic quoq; per cælestium rerum expiationem summa indicatur earum dignitas, sanctitudo, & maiestas. Et sicut immolati animantis sanguine, & populus & cætera omnia Deo dedicabantur, atq; adeo & fœdus firmum ratumq; reddebatur, ita & nunc occisi agni cuore, & nos, & omnia quæ ecclesiæ sunt Deo consecrata sunt, & fœdus nostrum cum Deo perstat immobile.

Ad destitutionē peccati. εἰς ἀθέτησιν ἀμαρτίας,
hoc est, ad reprobationem, profligationemque peccati.

Secundo sine peccato apparebit. Hoc est: Videbitur tunc nil habēs, quod offerat pro peccato. In priori siquidem

IN EPISTOLAM

¶ quidem aduentu pontifex ad expianda peccata vi-
sus est: in secun. aduentu iudex ad vindicāda peccata
cōspicietur. Item sine peccato dicere possumus, sine
corporis peccato obnoxij mortalitate. Theophy.
exponit ad hunc modū. Mortuus est ille inquit no-
stris onustus criminibus, & eadem Deo offerens Pa-
tri, vt delet obliteretq; quorum gratia mortem sit
ipse perpeffus. Eum namq; qui peccarunt nullū pa-
triatit fontem effecit Pater, tanquam qui nostra in
se consciuisset facinora. Appārebit tamen secundo,
nil vltra deferens peccatorum, pro quibus non ite-
rato erit huic moriendum qui semel obiuit, sed vt
iudex adueniet saluti futurus se expectantibus.

Ex capite X.

Umbra &
imago.

E.
X.

Non ipsam imaginem uerum. Emphasis est
in demonstratiuo ipsam: quasi dicat: non
ipsissimam siue perfectam imaginem, hoc
est, non ipsam veritatem rerum. Theoph. ex Basil.
Mag. indicat umbram dici legem, imaginem verō
quæ nunc in ecclesia peraguntur, quæ & ipsa aliorū
perfectiorum bonorum, id est, rerum (quas vocat
Apo.) significationes sint, quæ in futuro seculo ex-
pectamus. Differunt autem hic umbra & imago
quemadmodum rudis figuræ alicuius macula, nil
representans præter extrema quædam corporis li-
neamenta, & pictura omnibus suis coloribus de-
corata.

*Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singu-
los annos fit. Tanquam si dicat: Non expiatiōem, nō
solutionem peccatorum operantur legales illæ ho-
stia quotannis oblata: sed commemorant agu-
untq;*

tantq̄ peccata nequaquam esse soluta. In eo siquidem quòd hostiæ offerreb̄tur, redargutio erat peccatorum: in eo quod assidue & quotannis aliæ atq̄ aliæ victimæ offerrebantur, argumentum erat inefficaciæ in illis ad condonanda peccata. Sed dixerit aliquis. Quid ergo? Estne sacrificiũ altaris inualidum, quod toties & tã multis in locis offerri & iterari conspiciamus? Deniq̄ si semel oblatum totius tulit peccata mundi, vt quid in singulos dies tot repetitis victimis, totq̄ hostiarum immolationibus iteratur? Offeritur quidem per singulos dies, non quòd semel à Christo oblatum inualidum sit ad totius seculi tollenda crimina, sed vt tanti beneficij perpetua habeatur recordatio. Hoc enim, inquit, facite in me. com. Deinde iteratur quidem, nec tamen multa sunt vt in veteri lege sacrificia, sed vnum atq̄ idem semper & vbivis est sacrificium. Alioqui hac ratione quoniam in multis locis offertur, multi essent & Christi. Quomodo igitur vnum & nõ multa, quã à multis diuersis in locis diuersisq̄ temporibus offeratur? Aduertendum est quòd diuinitas verbi Dei vna atque eadem omni tempore omniq̄ loco semper perseuerans, & omnia replens, inscrutabili sua virtute hoc operetur, & vnum semper sit sacrificium, quem admodum vna est diuinitas, & vnum corpus quod diuinitas ipsa suscepit.

Ex Chryf.
& Prima.

Luc. 22.

In capite libri scrip. est de me.) De hoc libro & libri capite varia est interpretum sententia. Sed ne infinita replicem, illud mihi probabilius censetur, vt de libro psalmorum hoc dictum accipiamus, vbi in primo psalmo iuxta id quod hic subiungitur, vt faciam Deus voluntatem tuam, scriptum est,

IN EPISTOLAM

est, sed in lege domini voluntas eius. Quandoquidem totus hic locus, hostiam & obla. nol. &c. ex eiusdem libri Psalmo 39. desumptus est. Simplicissima quoque & hæc erit ratio, si quod D. Clemens, aut si quis alius est Pauli interpres, ex 70. Inter. posuit ἐν κεφαλῇ ἁβιβαίς pro illo accipiamus quod Hebræis legitur, **Is.c.** **רפס רבמב** id est, in volumine libri, vel in volumine descriptionis. Nam de patris adimplenda per Chr. voluntate, per corporis ipsius immolationem passim loquuntur scripturæ.

Aufert primum, ut sequens statuatur. Utrobique subaudiendum sacerdotium, vel testamentum, vel sacrificium, aut aliquid simile. Apud Græcos aptius videtur subaudiendum voluntatem, quod illis neutri generis est: sequitur enim è vestigio, in qua voluntate sanctificati sumus.

Præsto est. Id est, assistit.

Cōsummauit. Id est, perfectos reddidit τετελείωκε vel perfectos reddit, ut præteritum accipias loco presentis, sicuti id est non infrequens apud Hebræos.

Contestatur autem nos & Spiritus S. Græcè est **μῆτιυρεῖ δὲ ἡμῖν** testificatur autem nobis.

Iere. 31. c.

Postquam enim dixit: Hoc autem. Subaudi est testamentum, quod testificabor ad illos, &c. Ecliptica est oratio, atque ita suppleri potest. Postquam enim dixit, hoc autem est testa. quod testabor, siue (ut græcè est) disponam ad illos, dicit dominus: Dabo leges meas in cordibus eorū, & in mentibus eorum super scribam eas, adiecit etiam hoc, & peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor: vt patet supra cap. 8.

Vbi

Vbi aut horum remissio, iam non est oblatio, subaudi necessaria pro peccato. Habentes itaq; fratres fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam inuita nobis uiam nouam et uiuentem per uelamen, id est carnem suam, et sacerdotem mag. super domum Dei, accedamus cum uero corde. Sensus et ordo uerborum hic est. Itaq; fratres quum ex peccatorum remissione certam habeamus fiduciam super introitu ad loca uere sancta, quae illa quondam sancta sanctorum figurabant per sanguinem Christi, quem introitum Christus nobis inchoauit & fecit uiam nouam, & ad uitam perducem, id est ingrediens per carnis suae uelamen, quumq; habeamus & sacerdotem magnum domus Dei, id est ecclesiae moderatorem, accedamus cum uero corde plenae fide, ut pontificem nostrum imitantes tandem in sancta sanctorum sequi mereamur.

Non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam.) Admonet illos ne se segregent a communibus congregationibus: in quibus mutuae fiebant ad fidei constantiam cohortationes, consolationes, de rebus dubijs collationes, institutiones, & id genus reliqua: sicut, inquit, quibusdam mos est ab huiusmodi semet ipsis subducere.

Voluntarie enim peccantibus.) Referendum est ad id quod paulo superius dictum est, abluti corpus aqua munda teneamus spei nostrae confessionem immoram.

Sanguinem testamenti pollutum duxerit.) Hoc est, qui sanguinem Christi quo nouum testamentum consecratum & sanctum est, communem execrandumq;

IN EPISTOLAM

iudicauerit. *κοινὸν* pro polluto & abominādo posuit, idēq; ex Hebræorum idiomate.

In altero quidem oppro. in altero &c. Ira dictum est, pro partim quidem opprobrijs & tribulationibus spectaculum facti: partim autem socij taliter cōuersantium effecti. Quod postremum perinde valet, ac si dicat: Non solum in proprijs passionibus nō erubescitis, quin etiā & cū apostolis in tribulationibus, & cōtumelijs agentes gaudetis. Ita ferē Chry.

Adbuc enim modicum aliquantulumq; qui uent. est ue.) Quibusdam adiectis & immutatis, Apostolus prophete Habacuc uerbis tanquam suis utitur. Ita enim in eius prophetiæ ca. 2. iuxta Sep. legimus. Si defecerit, expecta eum, quia ueniens ueniet & nō tardabit. Si retraxerit se, non placebit animæ meæ in eo. At iustus ex fide mea uiuet.

Quod si subtraxerit se.) Iustus à fide semel suscepta, non pla. animæ m.

Non sumus subtractionis filij. Hoc est, non sumus increduli, subducentes nosmet à fide in perditionem. Cæterum, ὑποστολή non modo subtractionem, uerum etiā prauaricationem, repressionem, deinde & metum non planē nec ingenuē loquentis signat: quæ sanē huic loco non ineptē congruunt.

Ex capite XI.

Argumentum non apparentium.) Argumentū dixit pro demonstratione, ostensione, probatione, & certa persuasione. Dicitur em̄ ἔλεγχος ἀπὸ τῶ ἐλέγχου, qd est, argumentis cōprobare & ostendere. D. Aug. tract. in Ioh. 79. aliquantō secus hanc

hęc fidei descriptionē extulit ad hęc modū. Est autē fides, inquit, sperantiū substantia, & cōuictio rerū q̄ non vidēt. Qd' autē dixit sperantiū scilicet hoīm, nō vero interps sperandarū rerū, ex ambiguitate fit græci vocabuli ἐπισημίων actiuā & passiuā habētis signifi-
 cantiā. Porō cōuictio dictū est à cōuinco, qd nō raro primitiui sui vinco significantiā retinēs vsū pat̄ pro
 exprimo, & q̄si difficultatē dicēdo supero, p̄ q̄ vulga-
 tus interps vertit argumentū ab arguēdo, id est, ontē
 dendo & probādo. Hoc admonere visum est, ne cui
 scrupulū faciāt D. Aug. verba: p̄sertim ob id q̄, p̄ cō-
 uictio cōiunctio mēdosē legat̄ in ipsius voluminib.

*Fide, intelligimus aptata esse secula uerbo Dei, ut ex
 inuisibilibus uisibilia fierēt.)* Per fidē, ait, intelligimus
 & credimus cōdita esse secula, & quicqd seculis ipsis,
 imō æternitate ipsa cōprehenditur: atq; id solo Dei
 iussu, ita ut ex nihil aliqd, ex incorporeis corporea,
 ex inuisibilibus & non apparētibus uisibilia fierēt.

Fide plurimam hosti.) Πλείονα, id est, abūdantio-
 rem hostiā. Πλείονα ad verbū sonat plurem, quod
 quia vsu caret, eius loco superlatiuū substituit Inter.

Et per illam defunctus adhuc loquitur.) Per illam,
 vel propter illam hoitiam: vel per illam fidem mor-
 tuus, illo suo factō & exemplo ad iustitiam nos eru-
 diens loquitur. Sicut enim cælum, inquit Chryso.
 tantum apparens loquitur, sic & ille dum in memo-
 riam uenit. Nunq̄ enim in tanta esset admiratione
 si mille linguas haberet si uiueret, in quanta nunc ad-
 miratione est.

*Credere enim oportet accedentem ad Deum
 quia est: & inquirentibus se remunerator sit.)* Hoc

IN EPISTOLAM

lucidius fuisset, si sic enunciaffet Interpres. Accedentem ad Deum credere oportet, & quod Deus ipse sit, & quod requireribus se remunerator sit. Verum & est, & sum, scriptura peculiariter tribuit Deo, tanquam aliquid diuinæ essentia proprium: iuxta illud: Ego sum, qui sum. Qui est misit me ad vos.

Exo. 3. d.

S. *Fide Noe responso accepto.* sup. à Deo. Vel *χρηματιστής*, id est, oraculo certior factus, vel compellatus, ἀπὸ τοῦ χρηματιστοῦ quod interdum responsa dare legationibus, interdū appellare aliquē, hoc est, cōpellat, appellare, allog, & agere cū quopiā de negotio aliq; interdū ius dicere, & sancire significat. Et *χρηματίστης* propriè Deus, pontifices, principes, & magistratus, aut alioqui autoritate prædiri dicuntur.

S. *Metuens, aptauit arc.*) Non est hic φοβηθεὶς terrore percussus, aut formidans, sed ἐυλαβηθεὶς reuerentem, & piè ac religiosè timentem, præcauentemq; declarans.

Ⓞ. *Per quam damnauit mun.* Incertū est etiam apud græcos quò spectet relatiuum quam, ad fidemne, an ad arcam: vtrumlibet enim referre potest. Per fidem damnauit mundum, dum mundi vitia execrādo respuit & abdicauit: dumq; fidei suæ iustitia quid interesset inter suam & reliquorum tum viuentium vitam discreuit. nam id quoq; κατὰ κρίνωσιν designat. Per arcam damnauit mundum, dum talī ipsum ostendit supplicio dignum, qui neq; per tam diurnam arcę constructionem corrigebatur, neq; ex illa instructus diuinam credebatur superuenturam vltionem. Vel damnauit, id est, condemnandum iudicauit.

Fide,

Fide, qui uocatur Abraham obediuit in locū exire.)

Græca eiusmodi sunt vt variam admittant syntaxin. Sic enim habent Πίσει καλούμεν & ἀβραάμ ὑπήκουσεν Ἰηλεθῆν εἰς τὸν τόπον. Primus ordo hic est. Is qui dictus est Abraham, per fidem obediuit ita vt exiret in locum quem accepturus erat in hæreditatem. Secundus hic est. Abraham per fidē sic uocatus (nam quum prius vocaretur Abram fide promeruit auctiōnem nominis) obediuit in locum exeundo. Tertius ordo fidem vtriq; simul parti accommodat. Fide vocatus, fide obediuit. Potest quoq; καλούμεν & idem esse, quod uocatione iussus siue admonitus: atq; ita fide iungendum erit cum obediuit, iuxta ordinem quem primo posui loco, qui & vulgatioꝝ est & simplicioꝝ. Historiam habes lib. Gen. c. 11. & 12.

Gen. 17. 2.

E.

n.

Fundamenta habentem ciuitatem. Hoc est, cœlestē quæ fundamentis stabilita est perpetuis.

Præter tempus ætatis. Hoc est, præter opportunitatem ætatis: quando quidem vetula iam erat Sara, & ad fœturam minime idonea. Vnde græcis non est simpliciter tempus, quod illi χρόνον dicunt, sed καιρός temporis commoditatem opportunitatēq; significans.

Propter quod et ab uno orti sunt, et hoc emortuo. Ab vno videlicet Abraham: vel ab vno Abrahæ & Saræ corpore (iuxta illud, erunt duo in carne vna) eoq; iam effecto & ad generationem inualido, ἔγονν ἄσκαρ geniti sunt, vt subaudias filij, excreueruntq; in immensam multitudinem, &c. Quod autem pro & hoc legitur καὶ ἔβητα, quod sonat & hæc, ad epirasin

P.

E.

Vv 3 facit:

IN EPISTOLAM

facit: tanquam si dicas. Orii sunt ab vno illo, ad hæc etiam emortuo. Vel, geniti sunt ab vno, idq; emortuo. Licebit quoq; graecis verbis alterum dare sensum, vt in *Γῦτα* subaudiantur ac demonstrantur *τὰ τέκνα*, id est filij: & *νεκρομένων* in propria sua accipiatur significatiōe, hoc pacto. Propterea & ab vno Abraham, eorū iam tum è viuis sublato, quum multiplicaretur ipsius semen ad multitudinem vsq; stellarum, orti sunt & oriuntur etiam ij liberi, qui patris huius fidem imitantur: atq; adeo etiam qui ab hoc, iuxta carnalem propagationem, duxerunt, ducuntūe originem.

Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti.) Apostolus, siue huius interpres, καὶ hoc loco abuti videtur pro μετὰ vel ἐν, hoc est, pro cum vel in: quemadmodum ediuerso ἔν apud poetas pro ἐν nonnunquam sumitur. In fide vel cū fide defuncti sunt.

Et si quidem ipsius meminissent de qua exierunt, habebant utique tempus reuertendi: nunc autem meliorem appetunt.) Ostendit per hæc, patres illos Abraham, Isahac, & Iacob, quum terræ alieng inquilini essent, haudquaquam detentos fuisse desiderio patriæ vnde semel fuerant egressi, quam repetendi (si id libuisset) haud defuisset vtiq; illis opportunitas: verum præstantiorem operiebantur patriā, nempe cœlestem.

Non confunditur Deus uocari Deus eorum.) Sicuti passim in scripturis legimus: Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob.

Parauit enim illis ciuitatem.) Rationem reddit quur meliorem expeterent terram: nimirum, quòd paratam

paratam sibi nosset à Deo ciuitatem cœlestem.

Vnde eum & in parabolam accepit.) Parabola in præsentem loco typum & figuram signat. Immolatio enim Isahac, typus fuit immolandi Christi, sicuti id pulchrè edisserit Primasius hunc enarrans locum: atq; item Chryso. scribens in Gen. ca. 21.

Fide, & de futuris benedixit Isahac, Iacob & Esau. Isahac, inquit, tantæ erat eiga Deum fiducia, vt iam moriturus filijs suis Iacob & Esau bonorum post futuro-
Gen. 27. c
rum benedictionem polliceri non dubitaret: & vt eis benedicendo comprecatus est, ita & rei declarauit euentus.

Fide Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedixit. Hoc est vniunq; Iosephi filium, Ephraim videlicet & Manasse nepotes suos, Iacob moriturus impositis transuersim manibus benedixit. Gen. 28. b

Et adorauit fastigium virgæ eius.) Diuersa est in hunc locum interpretum sententia. Nonnulli volūt ipsum Iacob filij sui Ioseph adorasse virgam ipsam: atq; hoc ipso præsignasse exaltationem Ioseph in terra Aegypti, & fratrum ipsius futuram adorationem. Nonnulli Iacob baculo suo ob senium innixū adorasse Deum dicunt. Vnde Græcis legitur ἐπι τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ, id est, ad summitatem virgæ sup, vel eius. Quanquam αὐτοῦ, pro reciproco magis exigit adspirationem: sed hæc differentia non semper seruatur. Nonnulli item in adoratione virgæ ipsius Ioseph, futurum imperiū Christi p̄signatū adseuerāt, cui vniuersus subiiciendus
Gen, 47. g
iuxta 70.
Interp.
Aug. in ge.
quæst. 162.
N.

IN EPISTOLAM

Psa. 44.

erat mundus. Ioseph enim venditus à fratribus Christi gerebat imaginem. Virga in super imperij dignitatem portendebat, dicente Psalmista, Virga æquiritis virga regni tui. Nonnulli præterea B. Hieronymum sequi malunt, qui à 70. Interp. dissentiens verba illa Gen. ca. 74. **הַמֶּטֶר הַזֶּה לְעֵץ** vertit, ad caput lectuli. Non malè tamen verterunt Sep. quò utrunq; sit anceps vocabulum: **הַמֶּטֶר** videlicet ad caput & fastigium, & **הָעֵץ** ad lectum & virgam. Tractat hùc locum Genesios & Aug. li. quest. in Gen. quest. 162: & maxime probat quod græcè est, adoravit super caput, vel in cacumine virgæ **ἀνωθεν** suæ. Euche, tertiam illam habens sententiam. Sceptri, inquit, significatio accipenda est per virgam, & per homo regni potestatisq; fastigium, in quo Christus intelligitur adoratus, qui futurus erat regni Hebræorù caput.

Memoratus est. Mètionè facit, à memoror, aris.

Quàm temporalis peccati habere iucunditatem.)

Scelus namq; esse duxit Moyses, si regij ipse esset luxus particeps, fratres autem sui afflictionibus defatigarentur.

Improperium Christi. Improperiù Christi Moyses pertulit, quia pro Christo & ad ipsius similitudinem et typù tale hic à suis quale à suis Christus pertulit opprobrium. Vel quia illatè iusto iniuriæ, non tam homini inferuntur quàm Christo: iuxta illud, Quod vni ex mini. meis fecistis mi. sec. Vide Theo.

Mat. 25.

Exo. 2. b.

X. O.

Fide reliquit Aegyptù. Quando post cædem Aegyptij ad vocem obiurgantis se defugit, confisus tamen se propediem reuersurù & liberaturù populù.

Inuisibile

Inuisibilem enim tanquam uidens, sustinuit.) *Εκθα*
τὸρθε sustinuit absolutè, ni fallor, posuit, ut inuisibi-
 lem cū uidens construas. Sic enim lego apud Chry-
 sostomum ueluti uidens inuisibilem, sic sustinebat:
 quod ita potest explicari. Tanta erat animi roborata
 constantia, quasi Deum coram conspexisset pa-
 ratum succurrere.

Pascha et sanguinis effu. Sanguinis effusionē ad-
 iecit, insinuans vnctionem illam sanguinis agnini
 in postibus domorum ad arcendum angelum ex-
 terminatorē, ne ibi exringueret primitiua, hoc est, Primitiua.
 primogenita.

Circuitu dierum 7.) Hoc est, circuitu septeno se-
 ptenis facto diebus. Vide Iosue ca. 6. n.

Castra uerterunt exterorum.) Scito castra hic nō
 esse propugnacula nec arces, quæ græcis *ὄρῦμα*
ἀκρωπόλεως & *ἐπέλεως* dicuntur: sed tentoriorū
 ordines castrensi ordinatione consertos, hoc est, *παρα*
μεβολάς. Castra ergo uerterūt, hoc est, inclinauerūt
 & in fugam uerterunt uiceruntq; gentiū alienarum. L.n.

Accep. mulieres de ref. mor. f. Ut Sunamitis per Eli-
 zeum: Sarephthana per Eliam. θ.

Circuierunt in melotis.) Circuierunt, inquit, quia
 ut profugi incertis vagabantur sedibus propter ma-
 lorum persecutiones. Melota est propriè pellis oui-
 na & cuiusuis quadrupedis. Nam *μῆλον* ouē signat
 & quadrupedem. Huiusmodi autem melotis pro-
 pter asperitatem vsilegantur veteres monachi, idēq;
 exemplo Eliæ prophetæ. Nonnulli melotas dici exi-
 stimāt ab animali quodam hirsuto & aspero, quod P.

IN EPISTOLAM

Melius seu Melis dicitur, eò quòd fit auidissimum mellis: & alio nomine Taxus appellatur.

Non acceperunt repromissionē. Videtur ipse sibi mer aduersari Apo. propterea quòd præmiserit, operati sunt iustitiam: adepti sunt repromissiones. Verū ibi de promissionibus vitę presentis: hic vero de promissione loquitur vitę cęlestis. Quid ergo? An fortē sancti mortali hoc exuti corpore nulla donati sunt gloria? Absit. Hodie enim, inquit Dominus latroni, mecum eris in paradyso. Ad hæc beatus Iohan. in Apocalypsi: Datae sunt, inquit, illis singulę stolę albę: sed non vestientur duplicibus donec vestiamur & nos. Vnde hoc ipsum insinuans Apost. subiungit, Deo pro nobis melius aliquid pro. vt nō sine no. consum. Vide autem prudens lector, explanatores cum ep̄his Origenem, qui tractat hunc locum scribens in Leu. c. 10. cum iudicio & cautim legas, ne in errorem incidas eorum qui putāt animas corporibus exutas non potiri visione diuina. Tractat hoc argumentum be. Thomas scribens in 4. Sent. dist. 45. ar. 2.

Luc. 23. f.
Apo. 6. c.

Ex capite XII.

Ⓢ. **N**vberem testium. Non multitudinem testiū dixit, sed nubē. Nam quū & Apo. & ij quibus loci bebant pressuratum æstu premerentur, sicuti manifestum fit ex sine ca. 10. ideo refocillabit nos, inquit, hæc testium memoria, veluti nubecula quæ dā æstuantibus circumfusa.

X. **Qui proposito sibi gau.** Hoc est, quum licuerit illi nil pati si voluisset.

Reco-

Recogitate enim.) Enim dixit, pro autem, vt aliàs non vno in loco.

Noli negligere.) μη ὀλιγώρῃ. i. ne parui pendas. Negligere tamē etiam est contēnere & non curare.

Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes. ergo adulteri, & non facti estis. Si, ait, pressuræ & paternæ correptionis estis expertes, cuius participes sunt omnes veri ac legitimi filij: consequitur vos haudquaquàm germanos esse filios, sed adulterinos, ac nothos. Adulteri vocabulo Interpres abusus est, pro eo qui ex adulterio natus est: nisi forte adulteri depiauatum sit, ex adulterini.

Hic autē ad id quod utile est, in recipiendo sanctificationem eius.) Græca nō nihil apertiora sunt: nam nostra ad græcam expressa phrasim, obscuritatem adferūt simplici lectori. Sic illa habet. ὁ ἵ ἐπι τὸ σωμα φόρον εἰς τὸ μεταλαβῆν τῆς ἀγιο τῆτ & αὐτῆ. Quorum sensus ita reddi potest. Hic autem ad vtilitatem erudit, in hoc vt sanctitas ipsius recipiatur.

Propter quod remissas manus et soluta genua erigite.) Alludit ad verba le. c. 35. Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate. Monet autē his verbis vt manus in bonis operibus per inertiam torpentes excitent, & ad pia opera exercēda strenuas reddant: collapsa quoq; seu inclinata, idēq; siue per impatientiam, siue per torpedinem genua ad ambulandam viam Domini sumigant atq; consolident.

Gressus rec. fac.) Quod ad vocis significantiam attinet, videtur Inter. gressus hic posuisse pro vijs: hoc est, pro terra pedibus gradientium calcata: quem-

IN EPISTOLAM

quemadmodum itineris & viæ vocabula interim actum eundi: interim terræ spacium per quod itur designant. Quod & sentiam, facit vox ἰσχυρία hoc loco posita, quam Theo. aut ipsius interpres indicat significare currus impressum humi vestigium, vel telluram ipsam cursorum pedibus conculcatam: qui etiam explanando ita prosequitur. Sint velim viæ vestræ leniores & planæ: hoc est, nihil quod durum tristeūe sit & tortuosum animis vestris infideat: sed leni gradu, & neminem offendente decurrite.

Contemplantés ne quis desit Dei.) ἐπιτοκῶ ποιω̄= τὸν μὴ ὑπερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, id est, obseruantes, vel superintendentes, ne quis de situatur à gratia Dei.

Ne qua radix amaritudinis.) Radicem amaritudinis siue amaram, prauam voluntatem, incredulitatem, hæresim, aut peccatum accipere possumus.

Prophanus.) Id est, impurus, impius, & à sacris alienus.

Non enim inuenit poenitentiae locum.) Hoc est, fructum in poenitentia adsequutus non est.

Aliàs accē-
sibilem.

Non enim accessistis ad tractabilem montem & accessibilem ignem.) Pro sermonis consequentia aduertendum quod Apostolus ab exordio huius ca. ubi ait, tantam habentes impositam nubem testium, in multis tacitè alludit ad ea quæ acta sunt in egressu Israelitici populi ex Aegypto. Et quod hæctenus occultius ac tenuius fecit, nunc manifestius & profundius aggreditur, comparisonem faciens legis euangelicæ cum lege Mosaica, & eorum, quæ circa Sinai montem acciderunt in latrone legis mediante
Mose,

Mose, cum ijs, quæ per Christum peracta sunt in latione legis nouæ: & manifestat euangelicam legem longè illa præstantiorem, mansuetiorem, accessibiliorem, atque in nullo formidabilem: quò uidelicet Hebræorum animos accendat, vt hanc amplectantur, atq; in ipsa seruãda persistent. Dicit ergo. Haudquaquam exterrèntia ac formidanda signa legislator noster Christus præmittere voluit, promulgandæ legi euangelicæ, sicut præmissa sunt in lege illa Mosaica promulgãda: cuiusmodi fuere ignis ille palpabilis, corporalis, visibilis & accensiuus, turbo, caligo, tubæ sonitus, & id genus reliqua. Accessistis quidem ad ignem quum Christi excepistis prædicationem: (quippe Deus noster ignis consumens est:) at lōge diuersus est hic ab illo. Ille corporalis sensibusq; corporeis perceptibilis: hic spiritualis est, nõ nisi spiritualibus tractabilis. Ceterũ illud accësibilem, quod aliàs legitur, actiue accipiendum est pro ad accedendum & exurendum aptum. Nam id res ipsa postulare videtur: & ita nonnullæ hoc genus voces usurpari solent, vt risibilis apud dialecticos & incedibilis in literis arcanis: etiamsi non ignotem *καταμύειν* à recentioribus verti accensum.

Non enim portabant. Ferre haud poterant.

Et ita terribile erat quod uidebatur. Moyses dixit. Exterritus sum & tremebundus. Hoc pacto compingi potest oratio. Ita terribile erat quod videbatur, Vt ipse etiam Moses diceret, quòd exterritus esset & tremebundus effectus. Nec est quod magnopere nos torqueat, hoc testimonium nusquam reperi in libris veteris Test, canonicis; quũ sufficere nobis

P.

N.

Tractabilis & accës.

Infra. g.

n.

X.

bis

IN EPISTOLAM

bis debeat unde sumptum sit, tã Apostoli hoc proferentis, quã ecclesiã hanc epistolam approbantis autoritas.

Sed accessistis ad Sion.) Pendent hæc à superioribus vbi scriptum est: Non enim accessistis ad tractabilem, &c.

Ⓞ. *Et spiritus iustorum perfectorum.*) Subaudi accessistis. Tunc autem acceditur ad spiritus, hoc est animos iustorum perfectorumq; quando quis illorum imitatur conuersationem.

Et sanguinis asperisionem melius loquentem quã Abel.) Scito hic Abel esse paterni casus, & referri de bere ad sanguinis asperisionem, vt sit sensus. Accessistis ad sanguinis Christi asperisionem, vel (vt græcè est inuerso verborum ordine) ad sanguinem asperisionis, melius loquentem, quã sanguis loquatur Abelis. Sed quo pacto, inquires, vtriusque horum sanguis loqui intelligendus est: Loquebatur sanguis Abel, quando vox sanguinis eius, teste scriptura, clamabat ad dominum è terra. Loquebatur sanguis Christi, & melius, vel vt græcè est, meliora loquebatur, quando è cruce & pro sanguinis effusoribus precabatur, Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt. Sanguis Abel mortem & vindictam loquebatur: sanguis Christi vitam & misericordiam nobis omnibus precatur atq; exorat.

Gen. 4.

Luc. 23. c.

Ex capite XIII.

Aug. li. 7. q. 1. super Gen. **L**atuerunt quidam angelis hospitio receptis.) Hoc est, quod Aug. & Eucher. apertius hoc pacto enarrauerunt: quidam nescientes hospitio receperunt ange-

angelos. Est autem græca phrasis etiam à priscis illis scriptoribus Ireneo, siue huius interprete, & Tertuliano vsurpata: veluti pro eo quod latine diceretur, nesciens præterij domum, illi loquuntur, latui præteriens domum. Altera lectio manifesta est: nisi quòd subaudiri potest quod vetusti quidam codices interponant Deo, placuerunt quidam Deo: aut dicendum, placuerunt angelis ipsis.

I. Eu. li. in
gen. 2. c. 19
E.

Honorabile connubium in omnibus, & thorus imma.) Quia & in præcedentibus pariter & sequentibus modo imperandi loquitur dicens, memores estote, & mementote præpositorum ves. necesse est & hic imperandi particulam subintelligi, sit vel esto. Honorabile ergo, inquit, vobis sit coniugium, & lectus item impollutus, id est, nullo adulterio, nullaq; indecenti libidine contaminatus.

Iesus Christus heri & hodie: ipse & in secula.) Tanquam si dicat, vt ex superioribus non nihil repetam. Non est quòd despondeatis animum, quasi vobis non sit adfuturum diuinum in rebus necessarijs Memento auxilium: quin potius imitatores nos esse concedet te præposi. constantissimę fiducię illorū, qui vobis Dei verbum ve. qui. vo. loquuti sunt, illorūq; meminisse tā felicis in optima lo. s. ve. dei: conuersatione exitus: quos si fueritis æmulati, haud quorum dubiè qui illis adfuit Chr. Ie. & vobis quoq; adfuturus est. Idē ille semper permanet: nunq; suę benigni fi. tatis obliuiscitur, eādē omnibus opem præstare paratus. Chry. tamē & hunc suo more sequutus The. existimat quosdā extitisse, qui asseruerint, quēadmodū & hodie ludęi dicunt aliū quempiam non Christum ipsum venturū, & contra hos intendisse Apo.

Quo-

IN EPISTOLAM

Quorum enim animalium inferitur sanguis pro peccato in sancta per pontificem: horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Ie. ut sanctificaret per sang. s. popu. extra por. pas. est. Aduerte quo pacto sermonis contextus sibi cohæreat. Præmiserat altare nos habere offerendis sacrificijs, nimirum Christum ipsum designans altare simul & hostiam, cuius fas non esset veteris legis sacerdotibus esse participes, quàm diu tabernaculi illius ritibus essent addicti. Iam hoc ipsum declarat, duplici figura præsignatum esse, primo per hostiam quandam legis, secundo per sacrificium Christi, quod iuxta prioris illius similitudinem peractum est. Nam quod quorundam animalium carnes non comederentur sed cremarentur extra castra, quorum tamen sanguis tanti habebatur, ut pro expiando peccato, per pontificem inferretur in sancta templi: præsignat, quòd quicumque non exeunt extra Iudaicos veteris legis ac sacrificiorum ritus, nequaquam altaris sacrificij Christi participes fieri possint, sed alieni & expertes sint tanti corporis, cuius sanguis pro totius mundi peccatis, in spiritali templo oblatus est. Ad idem etiam demonstrandum, videlicet non esse participes altaris qui tabernaculo inseruiunt, ad similitudinem illius sacrificij de quo modo diximus, Christus Iesus quò sanguine suo à peccatorum sordibus sanctos nos & puros redderet, extra portam, extra tabernaculum, extra sanctam ciuitatem passus est. Necessè igitur est, si sanguinis huius oblationis volumus esse participes, ut legales ceremonias, ceteraque veteris legis crassiora instituta deserentes ad Christum transeamus:

Ideoq;

Nota.

Ⓞ.

Propter quod et Ie. ut sanctif.

Ideoq; subiungit dicens. Excamus igitur extra castra impro. e. por.

Confidimus enim, quòd bonam conscientiam habemus in omnibus bene uolentes conuersari.) Quamquam hæc græci codices commate tantum separant ab eo quod præcessit, orate pro nobis, tamen ipse orationis tenor palam indicat, illud confidimus enim, exigere nouum orationis caput. Purgat autem sese Apostolus his uerbis aduersus obrectatores, qui æstimabant eum male affectum Hebræis, eo quod crassiora Mosaicæ legis instituta abroganda doceret, & gentilibus nouæ legis libertatem annunciaret. Confidimus autem, inquit, hoc, quod bonam conscientiam synceramq; uoluntatem habeamus erga omnes & pro omnibus, siue Iudæis, siue Gentilibus, cupientes semper piè ac honestè conuersari, tametsi id secus quibusdam uideatur.

Deprecor uos hoc facere.) Nempe ut nos præcibus apud Deum iuueris, quo celerius restituar uobis.

Aptet uos in omni bono.) κατὰ πῖσιν ὑμᾶς ἐν παντὶ ὀργῶ ἀγαθῶ, id est, in omni opere bono præparet, absolutos reddat, coaugmentet, componatq;.

Vt sufferatis uerbum solatiij.) Tale quid est, quale nos dicere solemus, Boni consulite nostram exhortationem. Quum autem græce sit παρακλήσις, potest esse & solatiij & exhortationis.

IN EPISTOLAM
IN EPISTOLAM
BEATI IACOBI
SCHOLIA.

Ex capite I.

Mat. 10.

Mar. 15.

Gal. 1. d.

n.

De scrip.

ec.

Iacobus.) Is est, qui à b. Mattheo Iacobus Alphæi, à be. Mar. Iacobus minor, ab Apo. Pau. frater Domini, ab Egesippo cognomēto Iustus scribitur. Qui etiam teste Hiero. primus post mortem Domini ab Apostolis ordinatus fuit Ierosolymorum episcopus. Vide Hieronymum de scrip. eccl. & in epistolā ad Gal. ca. 1. Idem tamen quosdam fuisse scribit, qui adseruerint hanc epistolā ab alio quodam sub huius nomine editam fuisse: paulatim tamē procedente tempore obtinuisse autoritatem. Vnde etiam huius epī. autoritas non in vno concilio recepta & comprobata est. Cæterum quòd Iacobus primus Ierosolymitanæ vrbis episcopus vnus fuerit è duodecim, testatur etiam Chrysostronus homi. in Iohan. 47. idemq; apertius docet Beda scribens in Actorum Apostolicorum ca. 1.

n.

Qui dat omnibus affluenter. Prouerbialis particula ἀπλῶς significare potest vel simpliciter, vel affluenter, vel candidè: duo tamen posteriora aptius respondent ei quod subnectitur, & non impropert.

Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua: diues autem in humilitate sua: quoniam sicut flos scæni transibit.) Tanquā si dicat. Optimo iure in sua sub-

sublimitate, ac sui apud Deum exaltatione gloriari potest quisquis frater & verè Christianus est, quam libet etiam sit iuxta mundum hunc pauper atque abiectus: at dives si gloriatur in diuitijs, in potentia, in fœlicitate sua temporali, in quibus vana est gloriatio, non in sublimitate, sed verius in humilitate sua malè gloriatur: quandoquidem veluti momentaneus herbæ flosculus celeriter euanesceat, tam ipse quàm omnis ipsius gloria. Est autem in eo quod dicitur, dives autem in humilitate, ironica loquutio: quàm fere expostulat particula illa, quoniam sicut flos scœni transibit. Posset tamen & citra ironiam accipi, vt dicamus diuitem Christianum in sui deiectione gloriari debere, non in potentia diuitiarum: nisi quod id aliquanto durius sonet propter sequentia, vt modo dixi: quò fit vt prior sententia mihi magis probetur. Illud quoq; aduertat oportet scœnum hic ex scripturæ consuetudine, pro gramine seu herba vsurpari.

G.o.

n.

Ita & diues in itineribus suis marcescet.) Diues, inquit, qui fiduciam suam in incerto collocat diuitiarum, mox in pijs vitæ suæ vijs & actionibus, atque adeo in omni fœlicitatis suæ splendore contabescet.

B.

Deus enim intentator malorum est: ipse enim neminem tentat.) Intentator hoc loco is est, qui non tentat: siquidem ἀπίπασος vox est negatiua, quæ licet si gnificationis possit esse passiuæ, pro eo qui tentari non possit, hic tamen actiuæ potius est, nisi fortè ἀπίπασος κακῶν pro malorum molestiarumque experte accipias: cæterum ἄ, positum est, pro

n.L.

S.o.

IN EPISTOLAM

enim, sicuti & latiniolum quædam habent exemplaria. Est itaq; sensus. Non est scelerum causa Deus, aut malarum immissor tentationum, vt ad mala sollicitet, nam ipse nullum hominem tentat. Admittit quidem aduersa nonnunquam, non tamē vt sollicitet ad malum, sed vt probe, purget, seq; hoc pacto tentatum, dignum efficiat. Est ergo tētatio duplex, altera sollicitationis ad malum: altera probationis, de qua alibi: Tentat vos dominus deus vester.

Abstractus et illectus. Ἰζελήσμενος ἢ δελεάζομαι
 vos .i. dum extrahitur & inescatur. Quidam sic vertunt, vnusquisque tentatur, dum à propria concupiscentia abstrahitur & inescatur: vt scilicet concupiscentia iungatur cum abstrahitur & inescatur: verum huic refragātur scriptores veteres, nominatim Hieronymus li. aduersus Ioui. 2. & Oecu. atq; adeo etiam ipse sermonis tenor.

Omne datum optimum.) Referendum est ad illud, Deus enim intentator malorum est. Eò siquidem regreditur, vt declaret nihil à Deo proficisci malorum.

Transmutatio, nec uicissitudinis obumbratio. Sentit in Deo nullam esse demutationem, nullumq; alterationis incommodum, quemadmodum cernere est in rebus mundanis: quapropter non potest non esse perfectum ac solidum quicquid ab illo proficiscitur: quum contrā sit in rebus humanis.

Voluntarie enim genuit nos uerbo ueritatis. Quasi dicat. Vnum illud inter cætera dona supernè descendentia veluti præstantissimum commemoro: quod destinata sua voluntate, non nostris meritis

nos regenerarit verissimo euangelij sui verbo (id enim est verbo veritatis) vel verbo veritatis, hoc est, verbo incarnato Filij Dei, qui summa veritas est. Quod autem subdit,

Vt simus initiū aliquod creature eius. Nihil aliud est quàm vt incipiamus esse noua quædam ac spiritalis creatura Dei. Quod si iuxta aliorū translationem legas, vt essemus primitiæ quædam suarū creaturarum, sensus etiam hic esse poterit. Vt simus primi ac præcipui inter mortales: atq; etiam cæteris omnibus rebus visibilibus præstantiores.

Scitis fratres mei dilecti. Sit autem omnis homo.) Moderni græcorum codices ad hūc habent modū. ὡσεὶ ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἔσω πᾶς ἀνθρώπος. &c. Itaq; fratres mei dilecti, sit omnis homo velox ad audiendum. Verum addubito num in his germana resideat scriptura, tum quòd non videam quorsum spectet illatiua particula ὡσεὶ, quum nihil præcedat de auditu, aut aliud quippiam, ob quod inferatur, sit ergo omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum: tum etiam, quòd facillimus sit lapsus ex ἔσω scitis, in ὡσεὶ itaq;. Certe Aug. & Beda nobiscum legunt scitis.

Propter quod abijcetes om. im. & abun. malit. in man. suscipite insitum uerbū. Quia admonui, inquit, paratos vos esse debere ad audiendum, ideo expurgantes vos omni carnis pariter & animæ fœditate, omniq; animum deprauante malitia, cum mansuetudine excipite quod vestris inseritur cordibus verbum salutis.

Si quis autem putat se religiosum.) Quod ad con-

V.

G.o.

n.

B.

IN EPISTOLAM

sequentiam attinet sermonis, dixerat supra haud:
quaquam sufficere si legem obaudias, sed necesse
etiam esse vt legem operibus exprimas: nunc eui-
dentiùs declarat qui sint veri legis obseruatores ope-
ratoresq;, religiosi eos nomine appellans.

Ex capite II.

Fratres mei nolite in personarum acceptione
habere fidem Domini nostri Iesu Christi gloriae.
Videtur sermone subesse quaedam hypallage, at-
que hoc pacto debere resolui, Fratres mei ne in fide
vel cum fide Christi Iesu Domini gloriae habeatis
respectum personarum: hoc est, ne quenquam me-
tiamini aut aestimetis ex opibus, nobilitate, aut
alijs rebus mundanis, sed ex bonis duntaxat spiritua-
libus & diuinis.

*Si introierit in conuentum uestrum uir aureum au-
nulum habens, in ueste candida, introierit autem &
pauper in sordido habitu: & intendatis in eum qui
indutus est ueste præclara, & cæt. pauperi autem di-
catis. Tu sta illic, aut sede sub scabello.)* Non hæc di-
cit quòd pauperes vbique & in omnibus æquari de-
beant potentibus & diuitibus: & quòd par utrisque
debeat semper locus, honor & ordo: sed vult
ne quem contemnamus ex eo quòd pauper aut ab-
iectæ iuxta mundum sortis est: & ne quem ideo in-
dignum aestimemus eminenti aliquo loco, hono-
re aut ordine, quia iuxta mundum opulentus aut
potens non est. Hoc subindicare mihi videtur Au-
gustinus q; in epistola quadam ad beatum Hierony-
mum scribit ad hunc modum. Putandum non est le-
ue

ue esse peccatum in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Iesu Christi, si illam distantiam sedendi ac standi ad honores ecclesiasticos referamus. Quis enim ferat eligi diuitem ad sedem honoris ecclesie contempto paupere instructiore atque sanctiore? Si autem cotidianis concessibus loquitur, quis non hic peccat, si tamen peccat, nisi cum apud semetipsum intus ira iudicat, ut ei tanto melior quanto ditior illo esse videatur? Hoc enim videtur significasse quum dicit: Nonne iudicatis apud vosmetipsos & facti estis iudices cogitationum iniquarum?

Nonne iudicatis apud vosmetipsos & facti estis iudices cogitationum iniquarum.) An non hoc ipso, inquit, declaratis in vobis residere pestem illam respectum personarum, quo iuxta corruptarum vestrarum cogitationum, vel *διαλογισμῶν* ratiocinationum iudicium, nulla virtutis habita ratione: huc quidem, ob affluetiam temporalium honorandū; illum verò, contra ob inopiam ducitis abijciendum ac despiciendum? Quod autem primum dicit, nonne iudicatis apud vosmetipsos hoc quasi explicare videtur dum adiungit, facti estis iudices cogitationum iniquarum. Ceterum illud *καὶ* per nonne extulit Inter. sensum potius quam vobis sequutus: & quippe ad vehementiam & affectum facit, ut, & non, perinde polleat ac si dicas an non: quod sane probabilius iudicauerim, quam quod Oec. cum recentioribus quibusdam habet, legens hæc citra questionem, dicensq; & hic redundare. Nam & August. nonne legit.

In ope. Hi.
to. 4. epis.
Quod ad
te. & in ep.
Au. ep. 29.

Illud non
Beda non
legit.

E.

n.

A. ep. 28.

IN EPISTOLAM

Ibidem. *Si tamen legem perficitis regalem secundum scripturam: Diliges proximū tuum sicut teipsum, bene facitis.* Augustinus pro *μαρ* legit quidem, quod mollius sonat quā tamen: quanquā & hoc etiam scribit hęc verba repetens. Idem quoque indicat Apostolum de vna eademq; loqui lege, tam hic quā in sequentibus vbi ait redarguti à lege, & cæ. & sicut per legem libertatis incipientes iudicari. Nam legem libertatis dicit esse legem charitatis, idq; ex eo quod hic adiicitur, diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit ergo Apostolus: Rectè facitis si legē obseruatis Christi, summi omnium regis: ea enim non pauperes contemni, sed omneis iubet diligi vt vos ipsos.

Quicumque autem totam legem seruauerit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Quia videlicet illum offendit, qui simul omnia seruari mandauit. Vnde & subditur. Qui enim dixit, non moechaberis, dixit & non occides. Quod si non moechaberis, occideris autem, factus es translator legis. Quo sermone Apostolus quasi explicasse intelligēdus est quod premiserat, teste Gregorio. Sunt & aliæ diuersæ super hoc verbo opiniones: verum hęc mihi ratio simplicior atque commodior iudicatur. Ne tamen nescias quid hic Augustinus sentiat, qui hunc locum copiose tractauit in epistola quadam ad bea. Hieronymū, is (vt paucis dicam) tradit in vno offendentem propterea esse reum omnium, quod in vnum peccet dilectionis præceptū, in quo recapitulantur omnia: & in quo vniuersa lex pendet & prophetæ.

G. li. mor.
19. c. 16.

In epi. 29.

Rom. 13.

Mat. 22. d.

Inci-

Incipientes iudicari.) μέλωντες κείνους, hoc B.
est (vt duas voces vnica comprehendam) iudicandi.

Superexultat autem misericordia iudicium. Mife Alias super
ricordia, inquit, quam homo exhibet homini, eue- exultat.
hit atq; illustre reddit Dei iudicium. Vel κατωκαυ= A. epif. 29.

χᾶτου ἔλεος κείσεως .i. gloriatur supra iudiciū, &
quodammodo vincit atq; exuperat iudicium: ita vt
misericordia nostra Deum iudicem faciat esse mise-
ricordem, iuxta illud, Beati misericordes, quoniam Mar. 5. 2.
ipsi mise. conse. Interpres epif. Anacleti vertit, super-
cellit autem misericordia iudicio.

Quid proderit fratres mei?) Extulit modo mise-
cordiam supra iudicium: hic vsq; adeo necessaria esse
misericordiae opera demonstrat, vt dicat ne fidem
quidem absq; operibus quicquam prodesse.

Fides si non habeat opera, mortua est in semetipsa.
Si iuxta Iacobum (ait quidam) fides sine operibus
mortua est, quomodo sequens est, iuxta quod Pau.
ait, vt fides sine opere iustificet impium? Sed haec di-
ligenter considerata non erunt sibi contraria. Illos
quippe iuxta Pau. fides sine opere saluat, quos fides
Christi primum ab infidelitate dissociat, vtq; sine
bonis precedentibus meritis. Si quis in Christum cre-
diderit remissis iniquitatibus cunctis potest per so-
lam fidem saluari. Deinde si iam credens, & veraciter
Christi sacramenta percipiens, bona operari refu-
giat, huius fides iuxta Iaco. mortua est. Ergo quod
Pau. dicit sine opere saluari posse credentem, de illis
vtiq; dixit, quos fides primum credituros acceperit:
quibus vtq; non imputatur peccatum antea actum,
quod baptismatis vnda deletur. Nam quod Iaco. fi-

Ex li. anti-
cimenō. 3.
Rom. 3. d.

IN EPISTOLAM

dē mortuā sine opere dicit, de illis loquit, q post acceptam fidē saluari se posse sine operibus iustitię credūt. Initiū nāq; iustificati à Deo fides est, q̄ credit in iustificantē: & hęc fides quū iustificata fuerit tanq̄ ra dix hymbre suscepto hæret in aīo solo, vt quū lege Dei excoli cæperit, surgāt ex ea rami, qui fructus bonorum operum ferunt.

Sed dicet quis: Tu fidem habes, et ego opera habeo. Ostende mihi fidem tuam sine operibus: & ego ostendam tibi ex operibus fidē meā. Non mihi verisimile fit à λ à particulā hic propriē usurpam pro sed: sed potius, pro itaq; aut pro quinimo positam esse. Tale siquidem est quod dicit, quantū mihi sanē intelligi datur: Fides si non habeat opera, per se demortua est. Erit itaque aliquis, qui irrisoriē eiusmodi fidem habenti dicturus est. *Tu fidem habes quandam, (nimirum historicā illam,) & eam tibi solam absque benefactis sufficere arbitraris ad salutem: at ego cum fide etiam opera habeo. Quod si eā quam habes dicis esse fidem absolutam & viam, quo nā pacto eam tibi adesse testari ac declarare poteris absq; benefactis? Proinde ostende mihi, inquit, si potes fidem hanc tuam sine operibus: Sane id facere haud poteris. At ego quam habeo fidem facile factis ipsis declarauero, quum fidem habeam viam ac minimē ociosam. Atque hoc pacto perinde erit siue legas priori loco sine operibus, iuxta codices latinos: siue ex operibus, iuxta græcos: quanquam germaniorē scripturā arbitror esse $\epsilon\tau\theta\varsigma$ $\tau\theta\varsigma$ $\epsilon\gamma\omega\mu\varsigma$, quam $\epsilon\kappa$ $\tau\theta\varsigma$ $\epsilon\gamma\omega\mu\varsigma$.* Ceterum quod sequitur.

Tu credis quod unus est Deus. Vsq; ad illud, vis autem

tem

rem scire, ab eadē quā apostolus personā loquentē fingit dictum accipitur. Recentioribus tamen aliud placet, nempe vt ab eo loco, Ostende mihi fi. t. &c. ipsius Iacobi respondentis verba esse intelligantur, atq; ita illud sed non improprie positum erit. Iuxta hos ergo proponit apo. duos, quorū alter sola fide fretus negligit opera: alter, solis operibus fidens negligit fidem. Sed apost. vtrunq; reprehendēs. Imō neutri, inquit, quod habet sufficit ad salutem. Doce enim tu qui fidem iactas tuam, factis ipsis tibi fidē esse, & ego factis ipsis declarabo mihi neutrum deesse. Verum prior illa sentētia vt vulgatio est, ita minus coacta videtur.

Credidit Abraham Deo, & repu. est illi ad iust.)
 Ne quem moueat, quod eodem vtatur testimonio be. Iacobus ad commendationem operū, quo vsus est in epiit. ad Rom. be. Pau. aduersus opera & ad cōmendatiōem fidei, meminerit is, illic per opera Moisaicę legis obseruationem: hic verò, officia charitatis cæteraq; pię conuersationis opera necessariò fidem ipsam comitantia intelligi debere. Vel vt iuxta Aug. dicam, ibi intelliguntur opera fidem præcedentia, hic sequentia. Vide locum illum, Arbitramur hominem iustificari. Rom. 3.

Ex capite III.

Nolite plures magistri fieri fratres.) Monet his verbis ne plures quàm opus est prædicandi euangelij munus capebant: quòd res sit magni periculi docere & loqui.

Minentur. ἐλαωόμενα, id est, agantur siue vehantur.

E. If.

n.

Rom. 4. a.

A. li. 83. q̄st. 76.

Ecce

IN EPISTOLAM

Ecce quantus ignis quàm magnam sylvam incē.)
 Ignis, inquit, exiguus sit licet, ingentem tamen incendere potest ὄλημ, id est, sylvam vel materiem.

Vniuersitas iniquitatis.) Κόσμος, id est mundus hic pro rerum cumulo & summa positum est: quod Inter. vniuersitas dixit.

Que maculat totum corpus.) Videtur sentire de cōtaminatione venerea. Linguæ enim spurcities nō solum partes corporis velandas, verum etiam oculos, manus, cor, atq; adeo totum hominem contaminat & inflammat.

B. Inflammat rotam natiuitatis no.) Rotam natiuitatis nostræ, incessabilem dicit temporalis vitæ procursum, quo à die natiuitatis vsq; ad mortem velut semper corrente rota curriculi incessanter agimur. Hanc ergo rotam lingua inflammat, quum praua loquendo statum conuersationis nostræ contaminat, subuertit, aut deprauat.

Et cæterorum.) Cæterorum græcè est ἐναλίωμ Id est, marinorum: cui vicinum est quod quidam in nōnullis testatur extare codicibus, cętorum: vt hinc suspicetur scriptoris oscitantia accidisse vt vulgò cæterorum legamus. Sed rursus alius quidam secus sentiens, aut ἀλλωμ inquit habebat exemplar vnde verus Interp. traduxit, aut certè ἐνάλλωμ, quod ab his q ad bestias, volucres ac serpentes, marinas etiam beluas adiungi debere existimauerunt, ne quid à natura humana indomitum superesset, in ἐναλίωμ transmutatum apparet. Idem quoq; testatur se nusquam cętorum legisse, quemadmodum nec nos id vsquã reperire potuimus multis etiam biblijs consultis.

Sed

Sed nec Beda quicquam huius rei meminit, quum aliàs huiuscemodi nō dissimulet. Huc accedit, quod qui cętorum legendum putat, nullum citet exemplar, vt aliàs consuevit.

Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquam.) Emanat positum est pro manādo siue scaturiēdo emittit: & producit mediam. Gręca tamen sunt eiusmodi, vt δ βρύα iuxta proprietatem suam absolutē accipi possit. Sic enim habent. Μὴ ἔη πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπιῆς βρύει δ' ἄλυκόν & δὲ πικρόν; Quę ita licebit vertere. Nunquid fons est ex cuius eodem foramine emanat dulce & amarum: Et subauditur δ' ἄλως: nisi forte malis dulce & amarum pro dulcedine & amaritudine accipere.

Ficus uuas.) Pro uuas gręcē est ἐλαίας oleas, id est oliuę fructus. Beda oliuas legit, non uuas.

Sic neq; salsa, dulcem potest facere aquam.) Salsa sub. aqua. Gręca vt modo quidem legimus, commodiōra sunt, habentēq; ad hunc modum: ἔως οὐδεμία πηγὴ ἀλικῆρ & ἄλυκόν πρὶν ἢ αὐδωρ. Sic nullus fons salsam & dulcem facere aquam, sub. potest.

Disciplinatus. Id est disciplina vel scientia imbutus, siue peritus: est enim ἐπιγύμων.

Animalis. Animalem sapientiam vocat humanā & mundanam, idēq; non ab animali, sed ab anima: quemadmodum & gręca vox ψυχικὴ ab anima cōposita est. Hac de re copiosius Beda, & Hesichius in cap. Leu. 1.

IN EPISTOLAM
Ex capite IIII.

Adulteri nescitis.) Adulteros appellat non a
thori transgressione: sed hoc veluti commu
ni infamiae vocabulo impios illos ac praua
ricatores redarguit, utpotè qui ab amicitia semel
cum Christo inira acforderata, quasi adulterantes
ad amorem atque amicitiam mundanam relapsi
essent.

Inimica est Deo.) Ad sensum non perinde ma
gni refert, siue legas inimica est, siue inimicitia est
Dei, siue inimica est Dei. Illud sciat lector *εχθρα* si ac
centum habeat in prima significabit amicitiam, si
in vltima amicam.

*An putatis quod inaniter scriptura dicat, Ad inui
diam concupiscit spiritus qui habitat in uobis?*) Hæc
particula ad inuiciam concupiscit spiritus, perconta
tiuè legenda est, non ex sese, sed ex eo quod præces
sit, an putatis. Ita enim illi coniungi debet: An puta
tis quod inaniter scriptura dixerit, ad inuidiam con
cupiscere spiritum qui habitat in vobis? Probat au
tem his verbis quod modo præmiserat amicum hu
ius mundi inimicum Dei constitui: nam sensus hic
est. Spiritus ille malus q̄ vestros occupauit animos,
ad inuidiam atq̄ iniuriam Dei creatoris, ea quæ mū
di sunt concupiscit. Ab alijs alia assignantur inter
pretationes: verum quia coactiores mihi videntur,
nolui illis grauare lectorem. Si cui hæc non sufficiat
ad Bedæ commentarios illum remitto. De testimo
nio autem adducto, nil certi habent scriptores vnde
nam sumptum sit.

Maio

Maiorem autem dat gratiam.) Referendum est hoc meo sanè iudicio, non ad proximè præcedens, sed ad ea quæ paulò superius dicta sunt, Petitis & non accipitis, eo quod malè pe. vt in conc. vest. insumatis. Item occiditis & zelatis, & non potestis adipisci, &c. Tanquam si dicat: Inflati estis aduersus vos mutuò, & oratis pro vestris malis desiderijs temporalia vobis bona præstari: sed in perniciem vestram hæc petitis, proinde nec accipitis. Potiora autem atq; vtiliora sunt quæ impertire vult Deus, modo ipsi nos eadem efflagitemus. Vnde & subdit: Deus superbis ref. humilibus &c. Cæterum frequentior est in apostolicis epistolis huiusmodi regressio, quã vt quenquam mouere debeat.

Miseri estote.) Affligimini, vos ipsos defatigate, *ταλαιπωρήσατε.*

Qui detrahit fratri aut qui iud. fra. suum, detra. legi, & iudicat legem. Qui fratri, inquit, detrahit, aut qui fratrem iudicat, legi contradicit, eamq; spernit ac damnat, quæ ediuersò vetat ne inuicem detrahamus, spernamus aut dijudicemus.

Ecce nunc qui dicitis: Hodie aut crastino ibimus in illam ciuitatem &c.) Vt intelligas quo tenore hæc hæreant cum superioribus ipsius Bedæ hunc enarrantis locum verba subscribam. Quia, inquit, nonnunquam per immutationem dexteræ excelsi ñ qui iudicabant proximum, eius quem iudicabant potestati subduntur, nonnunq; ipso superstite rapiunt è mûdo, arguit subsequenter & eorū temeritatē, qui certitudinē vitæ suæ nullã habentes, de multorū rēporū lucro animū in futurum distendunt. Hæc ille.
Quod

IN EPISTOLAM

Quod autem nos legimus, ecce nunc qui dicitis, Grecis aliquantò cōmodius est, ἄγε νῦν οἱ λέγοντες τὸν σήμερον Ἐὔριον πρεσβ. &c. id est, Agite nūc, dicentes, hodie &c.

Pro eo ut dicatis: si Dominus uoluerit. Tanta est, inquit, vitæ humanæ incertitudo, vt dicere vos semper oporteat, si domino ita fuerit visum, faciemus, &c. Atq; hoc sensu illud pro eo vt dicatis refertur ad id quod proximè præcessit, quæ est enim vita vestra? Vapor est ad modicum parens & de. exter. Licebit tamen idem & ad id referre quod longè superius positum est, nempe, ecce nunc qui dicitis, hodie aut crastino ibimus in illam ciuitatem, vt illa quæ sequuntur, qui ignoratis quid erit in crast. &c. per parenthe sin quodammodo interiecta intelligantur, hoc pacto: Ecce nunc qui dicitis, hodie aut cras ibimus in illam ciuitatē: & faciemus ibi. an. & mer. & luc. fa. (qui ignoratis quæ sit crastinæ diei fortuna, quæ est enim vita &c.) pro eo quod dicere debetis: siue quum ita potius dicendum sit vobis, si Dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus, &c.

Ex capite V.

Agite.) Aduerbij est particula hortatoria. Diuitiæ vestrae putrefactæ sunt uest. ue. à tineis com. sunt. Prophetico seu hebraico more præteritis aburitur pro futuris.

B. Et aerugo eorū in testimonium uobis erit, & manducauit carnes uestras sicut ignis. Aerugo auri & argenti contemptim dictum est pro pecunijs atq; diuitijs, siue earum memoria: quæ impijs ipsarum possessoris

fessoribus in testimonium erunt æternæ damnatio-
 nis: sicuti diuiti illi purpurato in testimonium im-
 pietatis & augmentum suppliciorum dictum est,
 Fili recordare quia recepisti bona in vita tua. Vel
 simpliciter sic intellige. Aerugo seu rubigo conser- Luc. 16. f.
 uati auri testimonio vobis erit, declarabitq; im-
 modicam & impiam vestram auaritiam, qui maluerit-
 tis æs vestrum consumi ærugine, & vos ipsos ac fra-
 tres vestros fame atq; penuria contabescere, quàm
 leui diuitiarum iactura (si tamen iactura dici debet)
 vobis ipsis ac uestris prospicere: ideoq; ipsa eadem
 rubigo non modo æs ipsum consumptura est, verū
 etiam corpora vestra, quibus per vestram auaritiam
 ne sufficiens quidem pabulum præbuitis, nō secus
 atq; ignis quidam consumere consuevit, exuret.

Theaurizastis uobis iram, in nouis.) Si græca le-
 gas, necesse est hæc per ironiam dicta accipias: aut
 certe (si mauis) subaudias vobis iram, quod illa non
 exprimunt.

In luxurijs enutristis corda ue.) Videretur potius di-
 cendum fuisse, enutristis corpora vestra: sed ideo cor-
 da dicit, in luxurijs & delicijs potissimum adfectibus
 indulgetur, & prauis cordis desiderijs. Græci sermo-
 nis tenorem alij sic effert: Deliciati estis in terra,
 lasciuiistis, & enutristis corda vestra.

In die occisionis addixistis & occidistis iustum.)
 Vel de Christo intelligitur hic locus, qui haudquaquam
 reluctans in die occisionis, quando agnus mactaba-
 tur paschalis, morti ab impijs addictus, & occisus est:
 vel de quouis iusto, qui in die occisionis, hoc est, so-
 lennitatis quando mactantur pecora, vel data occi-

IN EPISTOLAM

clendi opportunitate, à prauis hominibus condemnatur, & perimitur: idq; vel dum à potentioribus iniuste opprimitur: vel, dū ab infidelibus iniusta morte punitur: vel dum fame aliaue calamitate interire finitur.

n. *Donec accipiat temporaneum & serotinum.*) Latina lectio, & ipse sermonis tenor magis exigit, vt intelligamus fructum temporaneum & serotinum, id est, tempestiuum siue p̄coem & serum: p̄cessit enim, agricola expectat preciosum fructum: quum tamen græca habeant μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῶ ἐως λάβῃ ὑετὸν πρῶϊμωρ & ὄψιμορ, longanimiter expectans pro ipso, vel propter ipsum, donec hyembre accipiat p̄properum & serum.

Nolite ingemiscere fratres in alterutrum.) Dum vestros persequutores aut alios homines impios, seculi conspiciatis vti fortuna: vos vero con. afflictari mundi huius calamitatibus aduersitatibusq;: ne Dei tandem cogamini experiri iudicium.

o. *Sufferentiam Iob audistis: & finem Domini uidistis: quoniam mis. Do.*) Recentiores offensi sermonis hyperbasi, vnicū hic exemplum nobis propositum intelligunt: particulam illam, & finem domini, interpretantes duplicatam illam omnium amissorum restitutionem, quæ ipsi Iob facta est beneficio Domini. Sed hæc quàm sit expositio extorta, res ipsa manifestat. Proindè, nos cum Beda finem dñi, intelligamus acerbam Christi passionē, & eiusdē in resurrectione glorificationē: & clausulā illā, qm̄ misericors do. referamus nō ad proximè p̄cedens, sed ad illud, ecce beatificamus eos qui sustinuerunt.

Fratres

Fratres mei, nolite iurare, neq; per cœlū, neq; per ter. neq; al. q. iur.) Quomodo hic locus accipiendus sit, & an, & quatenus fas sit Christiano iurare, quoniam be. Aug. inter ceteros doctores antiquos, studiofius & copiofius edifferuit, operæ precium iudicavi, hic ipfius verba carprim & compendio adferere. Difficilis, inquit, quæftio est. Hoc peccatum quē non reum teneat, fi iurare peccatum est. Nam periurium peccatū esse, & grande peccatū nemo dubitat. Sed nō ait aposto. us, ante omnia nolite periurare, sed nolite iurare. Præcessit etiā ipfius in euan. fimilis admonitio, Audistis, inqt, q̄a dicit est an. nō periurabis: ego aut̄ dico vo. nolite iurare, neq; per cœlum, &c. Huic dñicę admonitioni apostoli lectio omninō sic congruit, vt nihil aliud iussisse videatur: quia nullus alius hoc dixit, quā ille q̄ per apost. dixit, ante omnia, &c. ex quo multum fecit intentos, auxitq; difficultatem quæftionis. Inuenimus enim iurasse sanctos, iurasse primitus ipsum Dñm, in quo nō est omnino peccatum. Iurauit Do. & non p̄cni. e. tu es fa. in çt. Aeternitatē sacerdotij Filio cum iuratione p̄misit. Habes etiam, Per memetipsum iuro di. do. Et illud iuratio est, Viuo ego di. do. Quomodo homo per Deū, sic Deus per seipsum. Non est ergo peccatū, iurare. Et post pauca idē Aug. subdit. Quia ergo graue peccatum est peierare, compendium tibi dedit scriptura, noli iurare. Quid tibi dicturus sum homo, verum iura: Ecce verum iura, non peccas: si verum iuras non peccas. Sed homo inter tentationes positus, carne inuolutus, calcans terram sub terra, dū corpus quod corrūpitur ag. ani. & deprimat terrena inhabitatio sensum multa cogitantē: inter ista

A. se. de. ve.
apo. 26.

Matt. 5.

Psal. 109.

Sap. 9.

IN EPISTOLAM

multa cogitata incerta, volatica, coniecturas huma-
 nas, fallacias, quando non subrepat tibi quod falsum
 est, posito in regione falsitatis: Vis ergo longè esse à
 periurio? Iurate noli. Rursus paucis interiectis: Si pec-
 catum, inquit, esset iuratio, nec in veteri lege diceretur,
 Non periurabis, reddes autem do. iusiurandum
 tuum. Non enim peccatum precipere nobis. Ve
 noueritis verum iurare non esse peccatum, inueni-
 mus & Paulum iurasse. Quotidie morior per vestrâ
 gloriam fratres. Per vestrâ glo. iuratio est. Ambigui-
 tatem græcus sermo dissoluit. Et alio loco: Testem
 Deum inuoco super animam meam, quia parcens
 vobis nondum veni Corinthum. Et alio loco. Quæ
 autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non men-
 tior. Ecce iuravit apostolus. Non vos fallant qui ne-
 scio quomodo volentes ipsas iurationes discernere,
 dicunt non esse iurationē quando dicit homo: Scit
 Deus: testis est Deus: inuoco Deum super animam
 meam verum me dicere: Inuocauit inquit Deum,
 testem fecit Deum, nunquid iurauit? Qui hæc dicunt,
 nihil aliud volunt, nisi inuocato Deo teste mentiri.
 Itane, si dicas per Deum, iuras: si dicas, testis est deus,
 non iuras? Quid est enim per deū, nisi testis est deus?
 Aut quid est, testis est deus, nisi per deum? Quid est
 autem iurare, nisi ius reddere deo, quando iuras per
 deum: ius saluti tuæ reddere, quā per salutē tuā iuras?
 Quod autem ius debemus saluti nostræ, deo nostro,
 nisi charitatis, veritatis, & non falsitatis: Vide cetera.

*Infirmatur quis in uobis? Inducat presbyteros ec-
 clesie, & orent super eū, ungentes eū oleo, in no. Do.)*
 Hæc est vinctio illa sacrosancta, quam orthodoxi ec-
 clesie scriptores adseuerant veritatis columnā & fir-
 mamen

I. Cor. 15.

I. Cor. 1.
Gal. 1.

mamentū ecclesiam ex loco illo euangelij, vbi Marcus scribit apostolos negocio destinatos euāgelico vnxisse oleo multos egros, vt ex ipsius Christi institutione, p̄ vero accepisse sacramēto. Nam sicuti hoc cum cæteris sacramentis institutione non caret diuina, ita & visibile habet sacræ rei signum, & inuisibilis gratiæ promissum pariter & effectum. Qua de re qui plura desiderabit, videat Enchiri. institutionis Christi. Conc. col. nam nos compēdio studemus, & penè non nisi circa elementa versamur.

Mar. 6.

Et si in peccatis sit remittentur ei.) Tā ab ijs quos offendit, cum quibus per agnitionem offensæ suæ debet redire in gratiam, iuxta illud. Si offers munus t. ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus ha. ali. aduer. te, relinque ibi mu. t. ante alt. & vade prius reconciliare fratri t. quàm à sacerdotibus, quos modo induci iusserat: quibus confitenda sunt peccata omnia siue in Deū siue in fratrem cōmissa, si vel lætalia sint, vel talia de quibus ambigit an sint lætalia.

Mat. 5. 2.

Remittentur. Dictum est pro remittantur, iuxta idioma hebraicum.

Confitemini ergo alterutrum peccata ue. & or. pro inuicem.) Illud ergo declarat istud inferri ex illo quod promittitur, Si in peccatis sit remittentur ei. Docet ergo hic non remitti peccata nisi agnita & confessa, quæ agnoscere debent quum apud eum qui offensus est, quoad manifesta videlicet: nisi forte q̄s ex humilitate etiam occulta eidem pandere velit: tū coram sacerdote quoad omnia grauiora. Hic tamen apo. loqui videt de cōfessione ista q̄ recōciliamur alter alteri, tanq̄ respiciēs ad p̄ceptionē illā dominicā:

Yy 3 Si

IN EPISTOLAM

Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripue eū inter te, & ipsum solū: si te audierit, (agnoscēdo reatum & pœnitēdo) lucratus eris fratrē tuū, &c. Huc em̄ pertinet q̄ apo. infra subiūgit. Si q̄s ex vobis errauerit à veritate: & cōuerterit q̄s eū, scire debet qm̄ qui cōueriti fecerit peccatorē ab errore viæ suæ saluabit animā eius à morte. Porro, de confessione auriculari, quæ pars est sacramenti pœnitentię: illud potissimū intelligitur quod est Mat. 8. Vade ostende te sacerdoti: & Luc. 17. Ite ostendite vos sacerdotibus. Hac de re vide Enchiridion Conci. Col. & Bedā in illud 1. Ioh. 5. Qui scit fratrem suum peccare.

IN EPISTOLAM

BEATI PETRI PRIO-
REM SCHOLIA.

Ex capite I.

Duenis dispersionis.) Hebraismus est, p̄ aduenis, seu peregrinis disperfis.

Secūdam præscientiam Dei Patris in sanctificationem spiritus, in obedientiā.)

Referēda sunt hæc ad illud electis, vt accipiamus electos illos fuisse nō iuxta ipsorū merita, sed iuxta p̄scientiā & p̄destinationem diuinā: idēq̄ in sanctificatione nē nō carnalē, seu legalē, sed spiritualē: vel ἐν ἀγίῳ πνεύματι id est, per sanctificationē Spiritus diuini: *in* vel ad obedientiam &c. Vnde Pau. Quos, inquit p̄destinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit. Hesich. hæc refert ad apostolos.

Rom. 8.

In hereditatem incorruptibilem.) Dixerat, regeratur nos in sp̄e viuam, hoc est, vitæ: nūc veluti explicat

eat spem illam di. hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam &c.

Conseruatam in cœlis in uobis.) Εἰς ὑμᾶς positū est, *πρὸ ὑμῶν*, id est, vobis seruatam: idēq; in cœlo, vbi incorruptibilis illius hæreditatis eritis possessores.

Multo præciosior sit auro, quod per ignem probatur: inueniatur in laudem.) Græcè paulo secus est: πολὺ τιμιώτερον χρυσίου τῷ ἀπολλυμένου, ἂν πύρρος δὲ δοκιμαζομένου εὐρεθῆ εἰς ἔπαινον. Sensus est. Vt probatio vestræ fidei multo præciosior auro (q; perit, per ignē aut probat) inueniatur laudabilis, gloriosa & honorifica. Vnde etiā nūc vulgò hic locus ita pronunciat. Multo præciosior auro (quod per ignē probatur) inueniatur in laudem. Cōstat tamen, p̄bè antiq; scriptura cū sit, si & copula subaudiatur: & inueniatur.

In quod uel duale tempus significaret in eis Spiritus Ch.) In lectiōne græca ordo verborum sic sese habet. Scrutantes in quod, id est, de quo, vel de quali tēpore significaret is, qui in ipsis erat Spiritus Christi: id enim vult *ὁ αὐτοῦ πνεῦμα*. In lectiōne latina etiam hic esse ordo potest. Scrutātes in quod, id est, quodnam tempus, & quale tempus illud gratiæ eis declararet Spiritus Christi. Hic animaduertas oportet huic esse apostolo peculiare voculam *is* in vsurpare superuacane: vt cū dicit, cōseruatam in cœlis in vobis, id est, vobis: in quod, pro quod: & infra iuxta græcos, in quæ, pro quæ desiderant angeli aspicere.

In quē desiderāt angeli prospici.) In quem, nempe Christum glorificatum, seu etiam Spiritum sanctū. Græcè autem est, *is*, vt referat ea quæ nunciata

Yy 4 sunt

IN EPISTOLAM

sunt vobis: & εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσι πᾶς ἄγγελος πρᾶκῶν, idem sit quod, quæ desiderant angeli aspicere vel trāspicere. Propriè enim παρακῶν πρᾶξιν est quasi in trāscursu videre: quo designatur quòd angeli non persistant in ipso prospectu mysteriorum operantium nostram salutem: sed ultra etiam adspicent vt consummatam omnium gloriam videant.

Succincti lumbos mentis u. Hoc est, animo parato vigili & prompto castoq̃.

In reuelatione Iesu Ch.) Dum Christus vobis reuelatur ac demonstratur.

Non configurati prioribus ignorantie uestre desiderijs.) Sperate, inquit, vt obedientes & morigeri filij, non iam configurati, siue συχηματῶν ἰσχυρῶν id est, qui non accommodatis vos prioribus illis concupiscentijs, qui tum propter ignorantiam vestram tenebamini: vel quibus dum adhuc in vestro prauo habitu atq̃ ignorantia essetis agitabamini: hoc enim vult ὅτι τῆ ἀγνοίας ὑμῶν.

Incolatus uestri tempore conuersamini.) Vel peregrinatiōis vestræ tempus trāfigite: vtrunq̃. n. esse potest, τὸν τῆς πρῶτης ἀποστολῆς χρόνον ἀναστράφητε. Ex quo etiam liquet, conuertamini imperātis esse, non indicantis.

Conuersatione paternæ traditionis.) Græce significantius est, ἀναστράφητε πατρῶν παράδοξιν, id est, cōsuetudine vel conuersatione à patribus tradita.

Precogniti & manifestati.) Paterni casus sunt, & ad Christum referri debent.

Castificantes in obedientia charitatis. Id est, sanctificantes

cātes siue purificantes per obedientiā, quæ ex charitate præstatur. Vel, vt græcè est, in obediētia veritatis, id est, obedientia vera, siue veritati obediendo.

In fraternitatis amore, simplici ex corde inuicem diligentes attentius.) Nobis ambiguum est, nec liquet ex archetypo, vtrò referatur, simplici. Videñ tamē potius iungendū cum corde, etiamsi refragetur structura græca, q̄ sic habet: εἰς φιλαλελήθια καὶ ἀπλοῦς καὶ καθαροῦς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπᾶσθε ἐκ πνεῦσος: in fraterna charitate simplici, (vel nō simulata) ex puro corde inuicē diligite impense.

Ex capite II.

I*nfantes, rationale, et sine dolo lac concupiscite.*) Per lac intelligit doctrinæ euangelicæ initia, diuinaq̄ legis præcepta mitiora. Rationabile autem, & sine dolo, ab effectu appellat, quod scilicet iuxta rectæ rationis dictamen viuere nos doceat, doliq̄ expertes reddat. Vel rationale vocat lac, vt intelligas non humanum, nō animale, non corporeum, sed diuinum, spirituale ac cæleste immortalis animæ alimentum designari: verbum videlicet æternæ sapientiæ ab omni dolo, fraude, & deceptione prorsus alienum. Item γάλα λογικόν sonare potest, quasi dicas lac verbale: ἀ λόγος, quod non tam rationem signat, quàm verbum, sermonem & doctrinam. Explicat hunc locum Aug. ho. ex 50. vigesima.

Super ædificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum.) Super Christum, inquit, lapidem viuum ædificemini & vos viui lapides, ita vt efficiamini templum Dei ac domus spiritualis: nec modo tem-

IN EPISTOLAM

plum, sed & sacerdotium sitis sanctum, hoc est, facer
dotes (vt per metonymiam abstractū accipias pro
concreto) ad offerēdas Deo hostias spirituales. Ne-
mo tamē ex hoc Apo. verbo arguere potest omneis
Christianos esse sacerdotes, alioqui simili ratiōe o-
mnes pariter essemus & reges, quum scriptum est,
Fecisti nos Deo nostro βασιλῆς reges & sacerdotes.

Vobis igitur credentibus honor.) Sub. est lapis iste
summus angularis, hoc ē, honorificus est credētibz
in ipsum, *πμ* enim hic aptius pro honore sumitur
q̄ pro precio, aut precioso, quod quidam conuertit.

n.S.

*In caput anguli, & lapis offensionis, & petra scan-
dali.*) Christus nanq; vel inuitis ac reijciētibus ipsum
Iudæis factus est honorificum & firmum ḡdificij ac
templi spiritualis caput: vtrunq; in se connectens, Iu-
daici videlicet & gentilis populi parietem. Qui idē
Iudæis lapis fuit offensorius & petra scandalosa: vt-
potē in quem grauiter impegerunt.

Alias quod *is qui offendunt uerbo: nec credunt in quo et posi-
ti sunt.*) *οἱ προσκόπτει τῷ λόγῳ.* i. qui impingūt
in verbum seu sermonem euangelij: nec veritati cre-
dunt, quū in hoc cōditi & constituti sint. Pro in quo
græcē est *ἰς*, ὅ, ad vel in quod: sed interpret frequen-
ter non facit discrimen inter *ἰς* & *ἐν*.

Populus acquisitionis.) Id est, populus adoptatus,
delectus, & acquisitus.

Quod detrectant.) Detrahunt, et malē loquun-
tur de vobis.

In die uisitationis.) Recentiores diem uisitationis
interpretantur tēpus quando Dominus diuino suo
adfla-

adflatu dignatur hominē visitare, & conuertere ad virtutem: ego tamen malim accipere pro tempore afflictionis, iuxta illud Iesa. Quid facietis in die visitationis & calamitatis de longe venientis: & alia loca similia: quomodo & infra accipitur vbi dicitur. Ut vos exaltet in tempore visitationis.

Iesa. 10. 2.

Inf. 5.

Omni humanæ creaturæ.) Græca scholia & Didymus docent humanā creaturam hic dici ipsos præfides, propterea quod ab hominibus creentur atq; cōstituantur. Cui adstipulatur & Au. legens omni humanæ ordinationi. Et κτιστὴ creatura nō modo rem ipsam creatam, verum etiam creationē seu constitutionem declarat. Dicitur autem omni, propter principales fideles & infideles.

A. in Speculo.

B.

Quasi liberi, & non quasi uelamen habentes maliciæ libertatem.) Subiecti, inquit, estote vt liberi ea libertate qua soluti estis à nexibus peccatorū, & redempti à seruitute diaboli: non ea libertate qua impunē vos arbitremini posse peccare. Tunc autem libertas velamen nobis est maliciæ, quando maliciā & malefacta nostra libertatis nomine aut prætextu obregimus aut excusamus. Vos, inquit Paulus, in libertatem vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem spiritus seruire inuicem.

Gal. 5. b.

Dyscolis.) Dyscolis vox græca est difficilē ac morosum significans. Vnde prouerbiū, Δύσκολα τὰ ἡγάλα, id est, difficilia vel ardua q̄ pulchra. In archetypo est σκολιοῖς, id est, malignis, iniquis, asperis, quod opposuit ei quod præmiserat ἐπιεικῆσι, id est, mansuetis, æquis, probis, pro quo vulgaris conuer-

conuer-

IN EPISTOLAM

conuersio habet modestis. Beda dyſcolis interpreta-
tur indiſciplinatis: indicatę Fulgentiũ iuxta aliam
trans. legere difficilioribus.

Propter Dei conſcientiam.) Hoc eſt, quia Dei ha-
bent ſcientiam, optimę diuine ſunt voluntatis cõ
ſcij. Vel propter dei conſcientiam dicit, quõd ea ſola
aliena ſit ab omni vitio, quum contra nulla homi-
nis conſcientia vitio careat: vt propter dei conſcien-
tiam dicatur quis ſuſtinere moleſtias, qui propter iu-
ſtitiam, nullis ſuis exigentibus culpis aduerſa æqua-
nimiter tolerat. Cui aptè ſatis reſpondent quę ſequũ-
tur. Patiens iniuſtè: &c. Quę eſt enim gratia ſi peccã-
tes colaphizati ſuffertis?

Tradebat autem iudicanti ſe iniuſtè. In gręcis quia
non iniuſte ſed iuſtè ſcriptum eſt, abſente etiam ſe
particula, neceſſe eſt cum Auguſtino hunc faciamus
ſenſum. Tradebat ſiue commendabat ſub. ſe vel cau-
ſam ſuam, vel vindictam ipſam illi qui iuſte iudicat,
nimirum Patri ſuo cęleſti. Paulinus cum Inter. con-
ſentiens ſcribit, Tradebat autem ſe ad mortem iudi-
canti iniuſte.

Episcopum animarum.) Episcopus interpretatur,
obſeruator, ſpeculator & cuſtos.

Ex capite III.

Conſiderantes. Maſculini generis eſt, vt ne pu-
eres cum mulieres iungendum *ἰσὺν τῶν ἀνδρῶν*.
Quarum non ſit extrinſecus capillatura, aut cir-
cundatio auri, aut indumenti uestimentorum cultus:
ſed qui abſconditus eſt homo cordis in incorruptibili-
tate quieti & modeſti ſpiritus, qui eſt in cõſpectu Dei

locu-

A tra. in I.
12.

In ep. qđã.

locuples.) Quod ad græcam attinet lectionem, quòd propius agnoscas quæ quibus verbis tribuenda sunt: & quis sit Apostolicorum verborum sensus, ipsa græca adscribo, ἂν ἔσω οὐχ ὁ ἔξοθεν ἐκ πλοκῆς τριχῶν ἢ πῶδ' ἐθέσεως χρυσίῳ, ἢ ἐνδύσεως ἡματίῳ κόσμος, ἀλλ' ὁ κρυπτός τῆς καρδίας ἀνθρώπου ἐν τῷ ἀφθαέρτῳ, τῷ πράεος, ἢ ἰσχύιου πανδύματος, ὃ ἐστὶν ἐνάπιον τῷ θεῷ πλυτελής. Quæ ad verbum reddita, ita resonant. Quorum sit non foris explicatura capillorum, & circumpositio auris, aut vestitio palliorum ornatus: sed occultus cordis homo, in incorruptibilitate mansueti & quieti spiritus, qui est in conspectu Dei sumptuosus. Ordo autem & sensus verborum hic est. Quarum, nempe vxorum, cultus sit non ille externus qui appareat explicatura capillorum: aut ex circumpositione aureorum ornamentorum: aut ex amictu palliorum siue vestium: quin potius ornatur homo ille cordis occultus, quæ est hominis anima, idq; per incorruptibilitatem mansueti & quieti spiritus: hoc est ornatur per spiritum mansuetudinis & modestiæ & quietudinis, quæ incorruptibilia sunt ornamenta: qui videlicet spiritus sic exornas hominis animam, licet mortalibus fortasse aestimetur vilis & abiectus, Deo tamē splendidus censetur atq; magnificus. Potest etiam relatiuum illud neutri generis ὃ referre partem orationis proxime præcedentem, quod nimirum habere eiusmodi spiritum magnificus ornatus est in oculis Dei. Iam quod ad nostram attinet lectionem, ordo & sensus hic est. Quarum vxorū seu mulierum mundus, ornatus, & decor sit, non capillatu

IN EPISTOLAM

railla extrinsecus patens, nec circumdatio auti, sed nec alius quivis cultus indumenti, hoc est, amictus corruptibilium veterascentiumq; vestimentorum: sed omnis ipsarū ornatu ac decor sit homo ille cordis interior & invisibilis, isq; cū immortalitate coniunctus quieti, taciti, atq; modesti spiritus: qui videlicet homo interior ita ornatus, locuples, ac splendidus est, si non apud iniquos rerum aestimatores homines, certè apud summum omnium inspectorem & remuneratorem Deum.

Cuius estis filia.) Cuius apud græcos non nisi Sarræ referre potest, &c.

E. *Non pertimētes ullam perturbationem.* Dupliciter potest accipi: vel ut perturbatio significet minas & terriculamēta: vel ut iuxta Atticorum proprietatem *μη φοβῶμενοι θνητῶν*, dictum sit pro, non territa vlllo pauore. Quod genus & illud est, *ἐφοβήθησαν φόβον μέγαρον*. Quanquam prius illud magis arridet.

Mat. 4.
n.

Viri similiter cohābitantes secundum scientiā. Cohābitantes sub. sint secundum scientiā, hoc est, sicuti non ignoratis Domini id esse mandatū dicentis. Propter hoc dimittet homo patrē & matrē: & adheribit vxori suę. Quod si placet hanc particulam secundum scientiam referre ad sequētia, sensus erit, honorem deferendum atq; obsequendū vxoribus: sed secundum scientiā, hoc est, cū iudicio, vt nō per omnia obsequundeſ ipsarū affectibus, quēadmodum fecit Adā. Et vide etiā ne fortè vtrunq; intenderit Apost.

Mat. 19.

H. li. cōtra
Ioui. I.

Impertientes honorem. Be. Hier. & post hunc Beda, honorem interpretantur abstinentiam ab actu illo

illo connubiali: & aptè cohæret quod subditur, vt nō impediatur orationes vestræ. Alij honorē accipiūt pro omni subsidio quo subleuādę sunt vxores: quo modo & Paulus eandem vocē vsurpat, quum aliās tum in ep. ad Ti. 1. ca. 5. Qui bene pręsunt presbyteri duplici honore digni habeantur. Alij item cōmuni significantia, per honorem, reuerentiam intelligūt.

Vt non impediatur orationes uc. Quę impediretur si non esset inter vos mutua consuetudo & consensus, iuxta vnam intelligentiam. Alteram supra in dicauimus ex Hiero.

In fide autem, omnes unanimes.) Si gręca desideras **ἁπλῶς** ad verbū sonat, ordo autem, vel finis autem, quod interpretantur, in summa aut omnes sitis unanimes. Mihi porro positū videtur pro, quod superest autem: vel postremo: in pręcedentibus enim singulatim diuersa instruxerat hominum genera, puta plebeios, seruos, vxores, maritos, nunc postremo fertur ad instituēdos pariter omnes, idęq; admonitione pertinente ad singulos. Huic sententię aptè consonat quod in fidelioribus lego ex em. in fine autem: id quod deprauatum puto non modo in cōtextu Apostolico, verum etiam apud Au. & Bedam.

A. in. Spec.

Fraternitatis amatores.) Id est, mutuo vos inuicē amore diligentes.

Modesti.) Huius verbi significantia late patet apud interpretem: vt qui sparsim hac vna eademq; voce gręcas transtulerit diuersas, etiam in hac eadem epistola. Nā pro eo quod capite secundo vertit non tantum bonis & modestis gręcè est **ἡμετέροις**. Rursus capite tertio pro modesti spiritus ē **πραΐς**.

Hoc

IN EPISTOLAM

Hoc item loco pro modesti aliud est verbum nimirum φιλόφρονες, quod proprie signat comē & amabilem.

Vultus autem domini.) Vultus hoc loci in malam partem pro ira seu furore positum est.

Si boni amulatores.) Boni paterni casus est neutri generis pro bonitatis. Amulatores, hoc est, sectatores & studiosi.

Timorem eorum ne timueritis. Hoc est, minas & persecutiones illorum: ut timorem passiuè accipias, pro illo timore quo ipsi timebātur: iuxta illud, Propter metum Iudæorum.

Christum sanctificate in cordibus uestris.) Christū sanctificare est ipsum ut rē sacrosanctā separare, de dicare & excolere: id quod ex H ebræorum consuetudine ita dictum est. Vnde oramus, Sanctificetur nomen tuum. De hac voce plura tradit V uestheme rus titulo Segregare, quem videre poteris in editio ne catholica.

In quo & ijs qui in carcere erant spiritibus, ueniēs predicauit, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabat Dei patientia. Hanc lectionem iuxta græcos sequuntur codices recentiores, quum in nonnullis vetustioribus cernatur hæc. In quo & ijs qui in carne erant, spiritu ueniēs predicauit, qui increduli fuerunt aliquando quando expectabant Dei patientiam. Vnus tamen ex utraq; lectione sensus colligitur: nempe hic. In quo sub. spiritu Christus adueniēs predicauit etiam spiritibus ijs qui in carnis huius carcere erant constituti: hoc est, mortalibus, sicut carne quasi

n.
Ioh. 20.c.

m.

Au. epi. 99

quasi carcere quodam conclusis, ita & tenebris obscuratum habentibus sensum. Iis inquam, qui ad similitudinem eorum qui tempore Noe, quum videret appareretur arca, quo tempore & expectabat & expectabatur Dei longanimitas (vtrunq; em esse potest *Ἰδετέχες ἢ τὸ θεοῦ μακροθυμία*) vel eandem ipsi expectabant, increduli contumaces & inobedientes fuerunt. Hoc etiam sensu poterit illud in quo referri ad illud, vt nos offerret deo. Subest autem & alius sensus: nimirum vt spiritus qui carcere erant intelligantur animæ quæ apud inferos degebant, quibus Christus mortuus quidem tum carne, viuens autem spiritu ea predicauit veratq; esse ostendit quæ ante audierant viui. Predicauit autem nõ tam pijs, quàm impijs: è quorum numero et illi fuere qui tempore Noe increduli perstiterunt: nam id indicati per & copulam mihi videre videor. Augustinus tamen epistola 99. multis de causis priorem sensum docet esse commodiorem. Scholia græca *ἢ ᾧ* interpretantur ideo.

Quod & nos nunc similis formæ saluos facit baptisma.) Idem est quod dilucidius ita vertisse poterat. Cui nunc simile baptisma, nos quoque saluos facit. Quomodo autem forma illa gestorum diluuij tempore, cum his respondeat quæ nunc geruntur tempore ecclesiæ, pulchre docet beatus Augustinus, cuius hic verba subscribo. Considera, inquit, ne forte totum illud, quod de conclusis in carcere spiritibus, qui in diebus Noe non crediderant, Petrus Apostolus dicit omnino ad inferos non pertineat, sed ad illa potius tempora quorum formam

Oe.

n.

A. epi. 99.

IN EPISTOLAM

ad hæc tēpora transtulit. Illa quippe res gesta forma
 uerat futurorum, vt hi qui modo non credūt euan-
 gelio, dum in omnibus gentibus ædificatur eccle-
 sia, illis intelligantur esse similes, qui tunc non cre-
 diderunt cum fabricaretur arca. Illa autem qui cre-
 diderunt & per baptismum salui fiunt illis compa-
 rētur qui in eadem arca salui facti sunt per aquam.
 Vnde ait: Sic & vos simili forma baptismi saluos fa-
 cit. De hinc interiectis nonnullis subiungit. Illis au-
 tem, in diebus Noe, frustra prædicatum est, quia nō
 crediderunt quum expectaret eos Dei patientia per
 tempus centum annorum, quibus arca eadem fabri-
 cata est. Nam eius etiam fabricatio quodammodo
 prædicatio fuit: sicut modo similes eorum non cre-
 dunt, qui sub eadem forma ignorantie tenebris,
 velut carcere concluduntur, frustra intuentes eccle-
 siam toto mundo construi imminente iudicio tan-
 quàm diluuiio, quo tūc omnes increduli perierūt. Ait
 quippe Dominus. Sicut in diebus Noe ita erit & in
 diebus filij hominis. Manducabant, bibebant, nube-
 bāt, vxores ducebāt, donec intraret Noë in arcā. Ve-
 nit diluuiū, & perdidit omnes. Sed quia res gesta etiā
 futuram rem significabat: ideo ibi diluuiū & bap-
 tismum significauit fidelibus, & infidelibus pœnam.

Luc. 14.

*Conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per res
 resurrectionem Iesu Christi.* Nec enim sat est baptizan-
 dus intus bona præditus sit conscientia, nisi etiam
 ecclesię interroganti fidē atq; conscientiam suam pa-
 lam manifestet. Quum autem dicit per resurrectio-
 nem Iesu Chr. ostendit cuius virtute & quo modo
 nos saluos reddat baptismus & conscientię interro-
 gatio

gatio in Deum. Porro scholia græca interrogatio-
nem hoc est *ἰπερώτημα* interpretantur anabonem
pignus & demonstrationē, & *ἰς θεόν*, secundum deū.

Profectus.) A proficiscor, non à proficio. Est em̄
eadem vox quæ supra veniens versa est, *πορευθεῖς*.

Ex capite III.

Christo igitur passo in carne, & uos eadem co-
gitatione armamini: quia qui passus est in car-
ne desijt à peccatis.) Quod dicit huiusmodi est. Quū
Christus nobis ad salutē pariter & exēplum carne
passus ac demortuus sit, oportet & vos hac ipsa sitis
cogitatione atque noticia armati, quod quisquis
Christo commortuus est in ijs quæ carnis sunt, cum
eodem etiam à peccato alienus sit. Phil. in Iob, pro
cogitatione sensu legit.

*Sufficit enim præteritum tempus, ad uoluntatem
gentium consummandam.*) Hoc est (vt bea. extulit Au-
gustinus) *sufficit præteritum tempus uoluntates gen-
tium consummasse.* A. ho. 20.

Luxuriæ confusionem. *Ασωτίας ἀνάχυσιν*, id est,
lasciuie, intemperantiæ, vel luxus moliciem, confu-
sionem vel refusionem. Interpres idē hic per *ἀνάχυσιν*
intellexit quod alibi (vt He. 12. & Apo. 3.) per *ἀχύνειν*
id est, ignominiam, dedecus, & pudorem, quod ipse
ex græcorum imitatione confusionem dicit. Pro
luxuriæ non idem hic uerbum est, quod supra ubi di-
citur in luxurijs, desiderijs, &c. Ibi enim *ἀσιγία* est,
vox generalior, plenior & atrocior, quàm vel *ἀσωτία*
græcis, vel lasciuia latinis. Designat enim mul-
ta, utpote petulantiam, impudicitiam, scortatio-
nem,

B. n.

IN EPISTOLAM

nem, improbitatem, procacitatē, proteruiam, lasciuia, & similia. Vnde etiam rectè ibi tanquàm generale primo ponitur loco. Vide Bud.

Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est, ut iudicentur quidem secundum homines in carne: uiuant autem secundum Deum in spiritu. Mortuos appellat idololatrias, mortua simulachra colentes, cūq; ijs omneis infideleis & peccatores, incredulitate & peccatis suis in anima mortuos, iuxta illud, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos: quibus uerbum uitę euangelizatum est, ut ex hoc hominibus quidē iudicentur in carne, sub. mortui, ut potē varijs tribulationibus ac mortibus expositi: Deo autem uiuāt in spiritu, id est, anima. Vel, ut iudicentur, id est, damnentur quidem secundum ho. & cæ. Ita enim aliquoties hoc uerbum usurpatur. Possunt quoq; hic mortui simpliciter intelligi, iuxta alterū illum sensum supra indicatum, ubi dicitur. In quo & ijs qui in carcere erant: nam eum exprimunt scholia gręcanica. Augustini expositionem quòd tenebricosior videatur hic prætereo.

Charitas operit multitudinem peccatorum. De peccatis potius alienis hoc intelligendū puto quàm de nostris proprijs: nam id postulare uidetur idem locus in prouerbijis ita descriptus, Odium suscitatur rixas: et uniuersa delicta operit charitas. Operit autē charitas delicta proximorū, dum ea ignoscit, dum cælat & abscondit, dum per amicam admonitionem impedit, iuxta illud: Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore uig sue, saluabit animā eius a morte, & operit mult. pecc. dum æquanimitè tolerat, dum

A. epi. 99.
Mat. 8. c.

A. ubi su.

Pro. 10. b.

Iac. 5. d.

dum dimitti à Deo exorat, & cætera.

Si quis loquitur, quasi sermones Dei.) Si quis ad proximorum salutem instructionemq; loquitur, is loquatur nõ vt suos, sed vt verè sunt sermones Dei.

Nolite peregrinari in feruore qui ad tentationem uobis fit.)

Peregrinari hoc loco est ceu de re noua atque insolita obstupescere, vt peregrinis inuisa & inaudita spectantibus vsu venire solet. Vnde etiam peregrina vocamus, extranei, absurda & barbara. Feruorem dicit examinationem tribulationemq; persecutionum. Dicit ergo. Nolite quasi re noua in admirationem aut stuporem abduci, dum in feruore estis constituti tribulationum, quæ vobis obueniunt ad vestri probationem, quum nihil vobis hoc ipso contingat noui, quod iam non præcesserit in passionibus Christi pro vobis. Poterit quoque illud peregrinari idem esse quod contristari. Siquidem quum dixisset nolite peregrinari, quasi oppositum huic intulisse apparet, dicens: Sed comunicantes Christi passionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ gaudeatis exultantes. In epistola Anacleti papæ horum verborum loco ita scriptum est. Nolite mirari charissimi, qui persecutiones patimini, quasi noui, & car. Et interpres ipse vetus idem verbum paulo superius vertit, admiran-
E.
B.
xi. iij. r.

Super uos requiescet.) Post hæc in græcis codicibus adduntur quæ in vulgata traductione non reperiuntur. Κατὰ τὴν ἀκούσαν βλασφημῆται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζετε, quorum sententia huiusmodi est. Per illos quidem blasphematur, per vos autem glo-

IN EPISTOLAM

V. rificatur, vt ex præcedentibus subaudiatur, quod est honoris dei, vel dei spiritus. Græca tamen ad literam enumerata ita sonant. Quoniam qui gloriæ & dei spiritus super vos requiescit, secundum (vel per) vos quidem blasphematur, &c.

Quasi homicida.) Pro, vt homicida, quod magis propriè hic dicitur. Quasi enim homicida pati dicitur, qui homicida non est: vt homicida patitur qui homicida est. Verum hoc discrimen ex græcorū imitatione veteres ecclesiastici non obseruant.

n. *Aut maleficus, aut alienorū appetitor.* ἢ κακοπιδος, ἢ ὡς ἀμοτριοεπίσκοπος, id est, aut perniciosus, aut vt alienorū explorator, inspector, vel curiosus: siue vt Augustinus habet, curas alienas agens. Vulgò tamen consonante Augustino, Gregorio, & Beda legimus maledicus, quasi scriptum fuerit κακόλογος.

In exp. ep.
ad Ro.

Quoniam tempus est ut incipiat iudicium à domo Dei. Nunc, inquit, tempus est, vt quoddam veluti iudicium præuium & vltio fieri incipiat, in electis & domesticis Dei, qui tam innumeris adficiuntur malis, vt post adflictiones seculi præsentis, ad gaudia admitti mereantur felicitatis æternæ. Beda adnotat geminum inueniri in scriptura iudicium dei, alterum occultum, quod est adflictionis temporalis, alterum manifestum, quod est retributionis æternæ.

Ex capite V.

Seniores ergo qui in vobis sunt obsecro conseruior.) Seniores non ætate, sed dignitate, hoc est

πρεσβυ

ἡγεῖς seu sacerdotes hic intelligēdos docet id quod sequitur, pascite siue regite qui in vobis est gregem dei. Sic conseniorē se dicit, hoc est, conpresbyterum, interprete Hiero.

To. 2. epi.
ad Euagr.

Gloriæ communicator.) Passiuè accipi debet, pro gloriæ particeps.

Providentes.) Prospicientes, superintendentes. Vnde Hieronymus totum hunc adducens locum scribit in hæc verba: Presbyteros in vobis precor cōpresbyter & testis passionum Christi, & futuræ gloriæ quæ reuelanda est particeps, regere gregem Christi, & inspicere non ex necessitate, sed voluntarie iuxta Deum. Quod quidem græce significantius dicitur ἐπισκοποῦντες, id est, superintendentes: vnde & nomen episcopi tractum est. Hæc ille.

Vbi supra.

Omnes enim in inuicem humilitatem insinuate. Insinuare propriè est coniungere, & quasi in sinum immittere, idēq; latenter & cautè & quasi reluctanti. Humilitas hoc loco ea est virtus quam animi modestiā vocant, hoc est, ταπεινοφροσύνη. Porro illud em̄ in græcis nō additur, & ad sensum nil efficit: licebit tamen pro autem accipere, vt aliās. Quod ad græca at tinet ea vt hodie extant, sic habent. Iuniores subditi estote senioribus, omnes inuicē subiecti. Humilitatē ἐγκομβάθετε. i. vobis circumdate, amplexamini, explanatore Oec. vel vobis fixam habete Eras.

Ca.

In tempore uisitationis. Hoc est, in die iudiciij vel retributionis. Visitationis additum est, explicandi gratia, quum græce tantum sit ἐν κρισίῳ quod perinde sonat ac si dicas suo tēpore, quum fuerit opportunū.

B.

E.

Ecclesia quæ est in Babylone coelesta.) Id est, simul Alias cō-

IN EPISTOLAM

H. li. de scr.
ec. in Mar.
B.

vobiscum electa. Per Babylonem ex autoritate Hie.
Romã designatã intelligunt, tum quòd hæc episto-
la Romæ scripta adferatur, tempore scilicet Clau-
dij Cæsaris: tum quòd nominis interpretatio huic
ciuitati, tanta populorum ac rerum varietate con-
fusa, aptè conueniat. Siquidem Babel confusionem
& commissionem designat.

IN EPISTOLAM

BEATI PETRI POSTERIO-

REM SCHOLIA.

Ex capite I.

Gratia uobis et pax adimpleatur in cog-
nitione Dei, & Chr. Ie. domini nostri, quo
modo oia nobis diuinæ uirtutis sue quæ
ad uitã & pietatem donata sunt.) Quòd

facilius agnoscas constructionis ipsius, & Apostoli
cæ sententiæ ordinem, operæ pretium fuerit ob ocu-
los habere verba Apostoli primaria, quæ sic habent:
χαρίς ἡμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθεῖν ἐν ἐπιγνώσει
τῆς Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦ τῆς κυρίου ἡμῶν, ὡς πάντα
ἡμῖν τῆς θείας δωράμεως αὐτῶν, τὰ πρὸς ζωὴν
καὶ εὐσέβειαν, δεδορημένης διὰ τῆς ἐπιγνώσεως
τῆς καλέουσι ἡμᾶς. Ordo itaq; & sensus huius-
modi est: Gratia & pax Dei uobis multiplicetur in
cognitione, hoc est, ut cognoscatis Deum, & Iesum
Dominum, quemadmodum nobis, subaudi, mul-
tiplicantur omnia diuinæ potestatis ipsius bona ad
vitam

B. n.

vitam & pietatem seu religionem: quæ nimirum potestas donata est nobis per cognitionem illius qui vocavit nos &c. Beda iuxta latinam lectionem talem facit sensum. Gratia & pax adimpleatur in eo, ut Dominum nostrum Iesum Christum perfecte cognoscatis. Et hoc quoque per eum cognoscatis, quomodo omnia nobis diuinæ virtutis sue donata sunt per eius gratiam, quæ ad vitam obtinendam & pietatem conseruandam sufficiunt.

Propria gloria & uirtute.) Est quidem hic ἀρετῆ, sed pro potestate positum, non proprie pro uirtute quæ vitio opponitur. Et utraq; vox nimirum uirtus & ἀρετῆ in scriptura anceps est ad utrumque: sicuti & altera illa vox δύναμις proprie potentiam declarat. Locis ac testimonijs ad hoc adducendis breuitatis ergo supersedeo: Vnicum tamen hic ad manum habes exemplum loco proxime sequenti.

In fide uestra uirtutem.) Et hic quoque est ἀρετῆ, uocabulum, ut modò diximus, anceps: quòd hic sicuti loco precedenti, rectius pro specie, nempe pro fortitudine, quàm pro genere acceperis. Nam si uirtutem eam accipias quæ vitio opposita est, proculdubio genus significabit, & absurdus inter species puta fidem, scientiam, abstinentiam & patientiam posita iudicabit. Certe Oecu. & Beda pro specie accipiunt, dum per uirtutem intelligunt fidei effectum, bona opera, sine quibus fides ipsa languet & plane infirma, imò mortua est, teste Iacobo.

In scientia abstinentiam.) ἐγυπαρταρα, id est, temperantiam, abstinentiam, ab illicitis continentiam, & in licitis moderationem.

L.
n.

L.
n.

Iac. 2. d.

Oec.

IN EPISTOLAM

In patientia pietatem.) Pietas duplex est: altera in Deum, altera in hominem. Locus ipse magis postulat, ut hic posteriorem cum Beda intelligamus. Nec refragatur ἰσοεὶα vocabulū quod similiter anceps est. De hac voce & alijs similiibus videto Aug. lib. de ciui. dei 10. c. 1.

B. In amore fraternitatis charitatem.) Charitatem siue dilectiōem quæ græcis vnica voce ἀγάπη dicitur, eam hic sentit qua in Deum ferimur, ut quod Deū diligimus, ob Dei id amorem faciamus.

Manu tentans.) i. manu palpitās, viāq; explorans.

Incipiam.) οὐκ ἀμελήσω, id est, non omittere.

Dabo autem operam & frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis.)

Græca sic habent. ἀποδίδωμι ἢ καὶ ἐπιπέσομαι ἔχει ὑμᾶς μὲν πλὴν ἐμὴν ἔξοδον πλὴν τούτων μνήμην

E. ποιῆσαι, quorum sententia hæc est. Quinetiā semper siue frequenter operam dabo, quo possitis horum memoriam facere post obitum meum. ἔχω εἰς

L. adhærens infinitiuo sæpe pro possum ponitur: (id quod latini etiamnum imitantur) ut apud Lucianū

in Icaromenippo. ἔγωγ' εἶχον εὐρεῖν. Et infra,

ὦ μὲν ἐκείνους πᾶσάν γε ἔχει αὐτὸν εἰπεῖν πλὴν ἀ-

ληθήσασιν. Et apud Cice. li. 1. epist. fa. De Alexandrina

re causāq; regia tantum habeo polliceri &c. Potest

etiam dici quod hic sit idem sermonis character, ni-

mirum copulæ & anticipatio, qualis est apud Luc.

in eo quod dicitur, qui erant auari, & deridebant eū:

atq; ita hic erit ordo verborum. Dabo autem operā

semper, ut post obitum meum habeatis ac facia-

tis

Luc. 16.

Vide epa-
northotē.

tis horū memoriā. i. vt eorum quæ scripsimus & tradidimus vobis etiā post excessum nostrū memores sitis. Sunt p̄terea q̄ ita per hyperbaton legunt. Dabo operā etiam post obitum meum semper, vt vos horū mentionē facere possitis: quo adfirmant, (vt indicat & Oec.) etiā post mortē sanctos viuientium esse memores, proq̄ ipsi apud Dominum intercedere.

Speculatores facti illius magnitudinis.) Gloriā & maiestātē sentit Ch. transfigurati: de q̄ habes Mat. 7.

Habemus firmiorem propheticum sermonem.) Cōparatiuū firmiorem positiui loco posuit. Aut firmiorē prophetarum sermonē dixit nō simpliciter, sed iam firmiorem certiorēq̄ factum attestante sermoni illorum voce Patris. Vide si placet August. serm. de verb. apost. 27.

In caliginoso loco.) Humani cordis, vel præsentis seculi, tenebris circūfusi ignorātię, p̄ctōrū, vel errorū.

Donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus ue.) Hoc est, donec splēdor vobis veritatis & lux illa mundi Christus innotescat, de quo scriptum est, Visitauit nos oriens ex alto, illuminare n̄s qui in tenebris & in vmbra mortis sedent. Vel vt Hesichij verbis dicā, vsq̄ dū in vobis euangelica scientia clareat.

Luc. 2.
He. in Leu.
c. 10.

Ex capite II.

Eorum *luxurias.*) Ad sensum accōmodatius est quod græcis scribitur ἀπολείας perditiones. Verum scholiastes græcus cum Inter. nostro legisse videtur ἀσελγείας, dum admoner de Nicolaitis hic fieri mentionem, qui & doct̄ina impij, & vitæ erant obscæni.

In

IN EPISTOLAM

In auaritia fictis uerbis de uobis negociabuntur.)
 Hoc inquit, agent, ut noua doctrina & compositis
 ad decipiendum sermonibus lucra à uobis captent,
 uobisq; abutantur ad suum quæstum atq; commo-
 dum.

G. in
E.

Si enim Deus angelis peccatibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos, in tartarum tradidit cruciandos in iudicium reseruari &c.) Longam cõtextit orationem, sed nusquam ut apparet eandem absoluit. Itaq; necesse est quippiam subaudire, ut intelligatur hoc pacto. Si deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus. i. funibus inferni detractos in tar. tra. &c. & si originali mundo nõ pepercit, certè nec magistris parcat mendacibus, qui sectas intro-

B.

In epi. 2.

ducent perditionis. Aut certè ab illo toto pendet oratio, quod post multa subiungitur, nouit dominus pios de tentatione eripere, iniquos uero, &c. atq; ita totum illud aspectu. n. & auditu, vsq; ad cruciabant, parenthesi includi conueniet. Hyginus papa post illud impiè acturi sunt ponens, hanc clausulam adiungit. Quid putatis iniquis & impijs perseuerantibus in nequitia eorum erit: Et nescio an hanc adiecerit & Petrus. Cæterum, tradidit cruciandos in iud. refer. perinde est ac si dicat: tradidit ut cruciandi siue cruciati in iudicium reseruarentur. Quod si græca requiras, ea aliquantò secus habent: quæ ita resonant.

Hyg.

Si enim angelis qui peccarant non pepercit, sed uinculis caliginis τὰ ἐλαφῶσας, in tartarum cõiectos, (vel tartaro coercitos, seu etiam confusioi immerfos) tradidit in iudicium seruatos, siue (ut alij habent libri) seruandos τὴν θάλασσαν, Pro qbus Euche. & Greg. habent,

E. in Ge. 6.
G. li. mo. 8.

habent, sed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit in iudicio puniendos reservari.

Sed octauum Noe iustitiæ præconem.) Octauum referendum est ad Noe, non ad præconem: vt intelligas Noe inter octo à diluuiio seruatos vnū fuisse. Neq̄ enim octauus intelligi potest in linea humane generationis, quum in Gen. & Luca Noe scribatur decimus. Ita expedit hunc locum Beda: Ego tamen octauum malim intelligere inter sectatores iustitiæ: vt Adam excludatur ob transgressionem, & Lamech ob duplex homicidiū, de quo scribitur Ge. 4. atq̄ ita rectè cohærebit Noe præco iustitiæ octauus. Præco autem fuit iustitiæ, quia rectè viuendo ipsam mortalibus commendauit.

Aspectu. n. & auditu iustus erat.) Vt potè in quo & de quo nil nisi pium castum & iustum & cernere tur & audiretur. Alij sic accipiunt quasi dixisset, aspiciens & audiens, vel oculis & auribus iustus erat. Quum enim cotidie videret audiretq̄ impudicorum impiorumq̄ flagitia, haudquaquam ad nefarios ipsorum actus imitandos pertractus est: sed in medio iniustorum iustus ipse permansit. Hanc enarrationem meo iudicio coactiorem non eram adscripturnus, nisi me quorundam ita explicantium mouisset autoritas. Et quanquam apost. Loth commendet titulo iustitiæ generali, sentit tamen præcipue de ipsius pudicitia, vt patet tam ex præcedentibus, quàm ex Gen. c. 19. De distinctione supra dictum est.

Sectas non metuunt introducere blasphemantes.) Græcè est, δόξας & ἑρέμουσι βλασφημοῦντες, quod variè potest reddi: Primo sic, Opiniones non verentur

Gen. 4.

Luc. 3.

Gen. 3.

G. int.

B.

B. E. G. H.

mor. I.

IN EPISTOLAM

E. verentur blasphemare, id est, blasphemando intro-
ducere ut illud participij *βλασφημῶντες* infiniti loco
positum accipias. Deinde sic: Maiestates nō metuūt
blasphemantes, vel blasphemare, ut modo diximus,
id est gloria ac maiestate præcellentes non metuunt
conuicij incesse. Item hoc pacto: Glorias non tre-
munt blasphemantes. Interpretes epist. Hygini pā. nō
biscū cōsentiens vertit, sectas nō metuūt facere blas-
phē & sequētia, aut certē similia habet etiā ap. Iudas:

*Vbi angeli fortitudine & uirtute cum sint maiores
non portant aduersum se execrabile iudicium.*) Quod
ait vbi (inquit Be.) significat, in eo quod domina-
tionem contemnunt, (hæc enim præmittunt) quod
audaces, quod sibi placentes sunt, quod hereseis, id
est, sectas faciunt, q̄ blasphemāt. Hęc namq̄ faciēdo
angeli dæmonia fieri, ac pœnas suæ superbiæ solue-
re meruerunt. Hactenus ille. Illud nō portant, positū
videt̄, p̄ portare nō p̄ualent, aut summo cū discrimi-
ne sustinent: quēadmodum importabile dicimus, q̄d
E. nisi summo cū discrimine portat. Alius quidā ḡ ego
rū verborum hunc facit sensum. Quū angeli robore
ac viribus longē p̄stantiores, licet aliās impij, eo non
sint audaciæ p̄gressi, ut sustinerint Deo maledice-
re: & q̄ in cæteris neglexerunt Dei voluntatē, in hoc
tñ veriti sunt illū offendere, deferentes autoritati di-
uinæ. Græca em̄ ad verbum reddita ita sonant, Vbi
vel quāquidē angeli fortitudine & uirtute maio-
res existentes, non ferunt aduersus se apud dñm exe-
crabile vel maledicū iudicium. Quāq̄ mihi sanē p̄-
sterior hic sensus haud magnoperē arridet. Oecu-
hunc locum sic interpretatur, ut cum epistola Iudę cō-
gruar ita scribētis. Cū Michael archāgelus cū diabo-
lo dispu-

ἴπδ.

βλασφημῶν

lo disputās altercarei de Moyſi corpore, nō eſt auſus iudiciū inferre blaſphemix. Itaq; φέρουσι interptatur p̄feūt, & αὐτῶν splēdoreſ ſiue gloriāſ, hoc ē, δόξασ. Cui conſentit & Didymi interpres ſcribens (iuxta exēplar manuſcriptū) non proferunt aduerſus eos.

Naturaliter in captiōem.) Pro naturaliter duæ ſunt voces θουσιγ̄ γεννημένα. i. ſuapte natura nata, εἰς ἄλωσιμ̄ καὶ φθοράμ̄ ad captiuitatē & exitiū, ſeu corruptionē, (vt infra reddit) hoc eſt vt ipſi capiant ac pereār, ſcilicet vt captio & perniciēſ paſſiue accipiantur. Gloſſa ord. ſubaudit tendunt: itaq; continuat: ſic iſti in hiſ quæ ignorant.

In hiſ quæ ignorant blaſphemanteſ in corruptione ſua peribunt.) In hiſ, inqt, ſeu perſoniſ, q̄ſ cuiuſmodi ſunt ignorant blaſphemāteſ, ſupple viā veritatis de q̄ ſupra dixerat, per q̄ſ via veritatis blaſphemabi, in impudicæ vitæ ſuæ corruptione peribunt, q̄ nō mō impudici, ſed & coinquinatiōeſ & maculæ infra ſcribunt. Vel ἐν οἷſ ἀγνωſτεῖ in ipſiſ ignotiſ, hoc eſt, in ignorantia maledicenteſ peribunt, ἐν τῇ φθορῇ αὐτῶν, in ipſa ſua contagione, exitio vel ſupro.

Voluptatē exiſtimāteſ, diei delicias, coinquinatiōeſ & maculæ.) Beda diei copulās cū voluptatē dicit eā diei eſſe q̄ bona & luciflua ſit, quū altera vtpote mala noctiſ ſit: & delicias conſtruit cum coinquinatiōniſ & maculæ, q̄ ipſi paterni caſuſ ſunt. Verū neutri hęc ſyntaxin admittit ſermo gr̄ecuſ. Proinde noſ cōſtruamus delicias diei, intelligēteſ delicias diurnāſ cotidianaſ vel tēporaleiſ: & coinquinatiōeſ & maculę nominatiue legamus, vt ſic appellari per hyperbolē hoīeſ ipſoſ intelli. ob immodicā ipſorū immūdicie.

Sequitur

Oe.

IN EPISTOLAM

Sequuti uiam Balaam ex Bosor, sup. geniti, qui Balaam

V. *laam mercedem iniquitatis amant.)* Vide Num. ca. 22. *ἄβωοσ* id est, filij Bosor.

Sue uesaniae.) Vefania furiam crudelitatemq; declarat: pro quo græce est *ἄστρονομία*, id est, transgressio nis iniquitatis: cuius loco Interpres legisse videtur *ἄστρονομία*, id est, debacchationis & temulentiae.

E.

Supab enim uanitatis.) Id est, alta, fastuosa & uana. Vnde Hiero. de hoc loco loquens, Describit, inquit sermo apostolicus Iouinianum loquentem buccis tumentibus & inflata uerba trutinantem.

Li. co. Io. 1.

**Alias pelli
cent.**

Pellicunt in desiderijs carnis luxurie.) Pro luxurioso, eos qui paululum effugiunt à peccatis: vel (vt ipse aposto. quasi interpretando subdit) coinquinationes huius mundi. Vide sequentia.

Qui in errore conuersantur, liber illis promittentes, quum ipsi serui sint corrup.) Qui nimirum pellicentes in errore versantur, dum alijs promittunt libertatem, quum ipsi serui sint turpitudinis atq; impudicitiae. Si græca requiras, ea sic sonant, vt præcedentia quoq; repetam. Inescant in concupiscentijs carnis lasciujs vel incontinentia ipsos vere aufugientes, nimirum in errore conuersantes, dum libertatem ipsis promittunt, &c.

Ex capite III.

VT memores sitis eorum quæ prædixi uerborum sanctorum prophetarum & Apostolorum uest. præceptorum do. Præceptorum, quod uenit à præceptum per appositionem coniungi debet cum uerborum. Vt memores, inquit, sitis à me uobis dictorum,

tum,

rum, quæ fuere verba prophetarum & apostolorum,
& eadem præcepta Domini: vel quæ fuere verba p-
phetarum & præcepta eorum qui apostoli sunt dñi.

*Ex quo. n. præs dormierūt, omnia sic pfe. ab initio
creature.*) Verba sunt illusorū, (sic em̄ supra nominā
tur) aut certè apostoli illorum partes agētis, quibus
arguebat aduentū Christi non esse venturū, q̄ nulla
cernerent signa mutabilitatis. Siquidē ex quo antiq̄
patres inqt̄ dormierunt, sic omnia in suo perdurant
cursu ab exordio creationis.

Latet. n. eos hoc uolentes.) Hoc est, sp̄ote nesciūt,
nec scire volunt. Quid aut̄ sit illud q̄d ipsos latebat
consequēter manifestat, nimirū totū hoc, quòd cæli
erant prius & terra, quòd ille tunc mundus inun-
datus periit, quòd hic mundus igni referuetur.

Per ille quæ tūc mūdus aqua inun. periit. Per quæ
videlicet cælum, hoc est, aerem, aquam, & terram, il-
le tunc mundus, vt subaudias consistens, per aqua-
tū inundationē periit. Aug. legit per quem (vt sub-
audias deum) qui tunc erat mundus aqua inūdatus
deperiit, id quod facilem habet sensum.

L. ci. dei. 20
c. 18.

Vnum uero hoc non lateat uos. Hic incipit decla-
rare quomodo inanis non sit Dei, p̄missio, propte-
rea quòd diu differat. Vnus quippe apud Dñm dies
veluti anni sunt apud nos mille. Nobis q̄dam longa
vidētur, q̄dam breuia: at Deo non item. In suis pro-
missis non sequitur Deus cupiditatem nostram, sed
suum immutabile consilium, cui nihil est neq̄ præ-
teritum neq̄ futurum, sed omnia præsentia.

E.

Per quæ cæli ard.) Quæ refert aduentū vel diē. ūs
em̄ sceminei generis ē, &c. Vide Aug. li. ci. dei. 20. c. 18

Novos uero cælos, & no. ter. & promissa ipsius*

Alias secū-
dum pro.

IN EPISTOLAM

expectamus, nos uidelicet in quibus iustitia habitat.)

E. Hanc nonnulli aptiorē esse volunt constructionem. Didy. tamen & Beda in quibus subaudiunt cœlis & terra. Iustitia enim, inquit Be. habitat in futuro seculo, quia tunc cuiq; fidelium pro modo sui certaminis reddet corona iustitiæ, q̄d in hac vita fieri nō potest iuxta illud Salo. Vidi sub sole in loco iudicij impietatem: & in loco iustitiæ iniquitatem, &c. De inouatione mundi vide Aug. loco supra indicato.

Eccl. 3. c.

IN EPISTOLAM

BEATI IOANNIS PRIMAM

SCHOLIA.

Ex capite I.

Quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de uerbo uitæ: & uita manifestata est: & uidimus & testā. & annuo. ui. æter. quæ erat apud Patrem &c.)

Oe. E.

Verborum structuram alioqui non parum horridā recōcinnari & explicari poteris hoc pacto. Id quod audiuimus auribus, quod uidimus oculis, quod cū illo longo tempore versati perspeximus, deniq; q̄d post resurrectionem contrectauimus manibus de uerbo uitæ Christo, quæ ut sensibus esset exposita manifestata fuit. Proinde quod tot modis comperit habemus id etiam testamur & annūciamus vobis, nimirum vitam æternam, quæ erat apud Patrē, & in Christo apparuit nobis. Deinde more suo repetit quod dixerat. Quod igitur uidimus & audiui mus annunciamus vobis.

Eccl. 7. c.
& 3. Reg. 8

Si dixerimus quoniam non pec. mendacem facimus cum: qui dixit.) Non est homo iustus in terra, qui facias

erat bonum, & non peccet.

Ex capite II.

Non mandatum no. scribo uo. sed man. ue. quod hab. ab initio. Man. ue. est quod audistis. Iterū man. no. scribo uo. quod uerū est & in ipso & in uo. quia tenebrae trans. & uerum lumen iam lucet.) Mandatū qđ ab initio cōuersionis ad fidē illis auditū receprūq; est, Christi est euangeliū. Verū & aliud illis tradit qđ nouū est. Quod nā illud: Veritatē qđ Christo est per uerā euāgelij lucē in ipsis esse. Iterū, inq; mandatū & doctrinā nouā scribo uobis, nēpe qđ hoc ipsum qđ uerū in Christo est, siue ueritas, qđ in ipso est, etiā in uobis sit. Causam & ueritatē ipsam subiūgit: qā tenebrę & obscuritates ueteris legis discussę iā sunt, rutilatq; ueritatis lumē euāgelicę. Aduertis, ni fallor, mādatū ab apo. largē usurpari, p doctrina: qđ & uerū est nō referre mandatū qđ gręcis fœminei generis est, sed absq; antecedente exp̄sso scilicet, poni. Amphibologia sermonis uitari poterat, si Inter. sensum potius qđ elementa extulisset, ad hunc modū. Rursus doctrinā nouā scribo uobis: ea qđ in ipso est ueritas, etiā in uobis est. Porro cōmunior p̄sentis loci enarratio (si hęc sequi malis) de mādato est dilectionis: qđ idē & uetus est, quia olim in lege Mosaica, atq; adeo in lege naturę descriptum: & nouū, quia per Christum auctum restauratum & innouatum est, & nouo quodam atq; ineffabili modo adimpletum.

Quę non est ex Patre.) Qm̄ gręcis abest qđ ueritatē, & in p̄cedentibus est, fit ut hoc p̄sens est suppositū habeat, omne qđ est in mūdo, cōcupiscentia &c. Quare necesse est hoc quę, singula illa referat. Triā enim dixit, inquit Aug. quę non sunt à Patre.

Aaa 2 Vnctio-

IN EPISTOLAM

Vnctionē habetis à sancto.) Rectius cum Aug. per vnctionē Spūm sancti. intellexeris, cuius, inq̄t, sacramentū est in vnctiōe visibili: & per sanct. ipsum Christiū, q̄ ab vnctione Christus, & teste Be. à prophetis passim sanctus appellat: q̄ per vnctionem gratiā, ad flatū aut charitatē q̄ diffundit in cordib. nostris per Sp. sa q̄ datus est nobis: & per sanctū, Sp. sanct. qd̄ in Didy. facit. Pro me facit & articulus τὸ ἀγίου indicās ferē eum de quo mentio facta sit: & quod infra dicitur, sicut vnctio eius docet vos de omnibus, &c.

Et nostris omnia.) Accōmodatius est quod habet Hesi. omneis, quomodo exponit & Aug.

Et non necesse habetis ut aliquis do. uos: sed sicut vnctio eius do. uos de omnibus, & uerum est, & non est mendacium, & sicut docuit uos manete in eo.) Ex nostra hac distinctione, sensum tibi esse arbitror cōspiciū: nisi forte illud, & uerum est, & non est mendaciū adhuc torqueat, q̄ Be. Aug. legens, & uerax est, & nō est mēdax edisseit, Et uera est, inq̄ns, eadē vnctio. i. ipse Spiritus dñi qui docet hoīes, mentiri non potest. In nostra uero lectione post, & uerū est, subaudiri potest, qd̄ docet vnctio: uel uerū est, p̄ ueritas est, est accipiendū. Ceterū ne quis ex his uerbis colligat, ei qui Christiū p̄fessus sit non alio opus esse doctore, quā eum q̄ in baptisate donatus est Spiritu sancto: sciendum q̄ hęc non uniuersaliter dixerit apostolus, ut synceri etiam doctores non audiendi intelligantur, alioqui nec ipsum apostolū hanc epistolam scribere necesse erat: sed dūtaxat ut prauī doctores & seductores uitent. Hoc enim subindicauit quū p̄misit. Hęc scripsi uobis de ijs q̄ seducūt uos.

Ex capite III.

Qui

Qui ex maligno erat. Articulus ferè indicat diabolum hic designari. ἐκ τοῦ πονηροῦ, quasi inquit, ex illo peruerso, de quo superius memini.

In conspectu eius suadebimus corda nos.) Pendent hæc à superioribus. Diligamus opere & veritate, & in conspectu Dei suadebi. co. n. id est, probabimus conscientias nostras. Quidam exponit, & nostris animabus sic facientes bene consulemus ante conspectum dñi. D. Augu. interpretatur ad hunc modum. Restat, inquit, vt ille diligat fratrem qui ante Deum vbi solus videt cordi suo persuadet & interrogat cor suum, an verè propter fratrum dilectionem hoc faciat, & perhibet illi testimonium oculus qui penetrat cor, quò homo attendere non potest. Beda autem, per veram, inquit, dilectionem cognoscimus, quoniam ex veritate sumus, & quoniam in conspectu eiusdè veritatis suademus corda nostra: hoc est, tales cogitationes corda nostra habere suademus, quæ diuinis sint dignæ conspectibus. Item alius quidam. Suadebimus corda no. id est, confidenter præsentare poterimus coram eo corda nostra. Quod si aliter diligeremus, scilicet falsè, hoc facere non possemus. Hæc in medium proferimus vt sequatur quisq; quòd maximè probauerit.

Quoniam si reprehenderit nos cor nostrum, maior est Deus corde nostro & nouit omnia.) Si persuademus, inquit Aug. cordi nostro, coram illo persuadeamus: quia si malè sentiat cor nostrum. i. accuset nos intus, quia non eo animo facimus quo faciendum sit, maior est Deus corde nostro & nouit omnia. Cor tuum abscondis ab hoie, à Deo absconde si potes. Quò abscondes ab eo cui dictum est à peccatore

IN EPISTOLAM

quodam timente & confitente. Quò ibo à spiritu tuo, & à facie tua quò fugiam? &c.

Ex capite IIII.

OMnis spiritus qui soluit Iesum, ex Deo nõ est.) Ex Aug. liquet soluit dictũ esse p̄ illo quod hodie in græcis *μὴ ὁμολογῆ*, nõ cõfitentur, ita tamen vt cõfessionem hãc non in ore modo, sed & in opere, & charitate sitam esse intelligamus: atq; ob id soluit potius dixisse quàm nõ confitetur, vt idẽ subindicat Aug. At Leo pa. quid est, inquit, soluere Iesum, nisi humanã ab eo separare naturam, & sacramentum fidei per quod saluati sumus imprudentissimis euacuare figmentis.

L. epi. 4.

Hic est Antichristus.) *ὅτι ἐστὶ τὸ ἄντιχριστός.* Posset & hic accipi sensus. Hoc, nempe non confiteri Christum, & Iesum soluere, proprium est Antichristi: vel hic sup. spiritus est Antichristi.

De mundo sunt ideo de mun. loqui. Potest & hoc pacto accipi sermo apost. ex mũdo sunt, ideo ex mũdo loquunt, vt fit sensus. Ex illorũ numero sunt, qui mundana sentiunt, & ideo ex mundano affectu mundana loquuntur.

n. *Propitiationem pro peccatis.* Id est, reconciliatio nem, cuius loco Aug. litatorem legit, id est, sacrificatorem pro peccatis nostris.

Vt fidu. hab. in die iud. quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo. Vt fiduciam, inquit, habeamus, hoc est, vt absq; terrore, & securi fimus in die iudicij. Vnde autem hęc fiducia nascatur subdit, quia sicut ille est charitate abundans erga nos, benignus, misericors, pacificus, ita & nos sumus in hoc mundo.

Ex

Ex capite V.

Tres sunt qui testi. dant in cælo.) Ordo verborum hic est. Tres sunt in cælo qui testimoniū dant, nimirum de Christo.

Tres unum sunt. Si legas vt in nonnullis codicibus est $\text{ᾠδῆς εἰς τὸ ἕν$ ὡς εἰς ἓν , sensus erit, tres illas res, spiritum, aquam, & sanguinem, in vno esse, ad vnum pertinere, de vno atq; eodem pariter testificari. Quæ lectio tolerabilis quidem est posteriori loco, at priori non item, meo sanè iudicio: nisi forte in vnū sunt dictum sit, pro vnum sunt. Nam Pater, Verbum & S.S. ita vnum sunt, vt trium vna atq; eadem sit substantia. In Christo saluatore nostro tria sunt, spiritus, aqua, & sanguis: & tria hæc vnum sunt, sed non æquali profus modo, sicut Pater Verbum & Spiritus S. vnum sunt. Tria hæc describuntur in euan. vbi dicitur: Inclinato capite tradidit spiritum. Et vnus militum lancea latus eius aperuit & continuo exiuit sanguis & aqua. Qui retrusiora volet, videat Eucherium li. de quæstionibus no. test.

Spiritus
aqua &
sanguis.

Petat, ea dabitur ei uita peccanti non ad mor.) Græca lectio si modo germana est, diuersam à nostra exigit constructionem: sic enim habet. $\alpha\iota\tau\eta\sigma\eta\varsigma \text{ ὁ } \delta\omega\sigma\eta\varsigma \text{ ὁ } \alpha\iota\tau\omega\sigma\eta\varsigma \text{ ὁ } \lambda\omega\lambda\omega\sigma\eta\varsigma \text{ ὁ } \alpha\iota\mu\epsilon\tau\epsilon\lambda\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\sigma\eta\varsigma \text{ μὴ πρὸς θάνατον}$. Sensus est. Petet, supplicis qui fratrem uiderit delinquentem, & sic petens dabit fratri suo vitam, impetrando illi diuinam clementiam: nec tñ omni fratri, sed duntaxat peccantibus nō ad mortē. De numeri aut mutatiōe in eo qd dicit, dabit ei ui. peccātibus nō ad mor. dici potest sensum potius q̄ verba spectasse apost. Adhuc illud dabit poterit & ad Deū pertinere,

E.

IN EPISTOLAM

vt hō petere dicat, Deus aut̄ vitam p̄stare peccatori.

Non pro illo dico ut roget quis. Omnis iniqui. pec. est. Et est pec. non ad mor.) Omnis, inquit, iniquitas, siue ἀδίκη, id est, iniuria atq; iniustitia peccatū est, vt subaudias ad mortem. Modo enim dixerat pro peccato quod esset ad mortem nō esse rogandū: hoc verbo indicat quodnam sit peccatum, quod ad mortem sit, nimirum iniquitatem. Deinde de altero peccati genere subdit: Et est peccatum nō ad mortem, & subaudiendū ex superioribus, pro hoc dico vt roget quis. Poterit tamen & fortasse etiam rectius illud, omnis iniq. pec. est, in genere dictum accipi, vt sicut interdū contraria positum est, ita simul vtrunq; comprehendat. Cæterum peccatum ad mortem illud esse volunt, vbi quis ita obstinato aut desperato animo est, vt nullam omnino cogitet pœnitentiā. Mihi tamen probabilius videtur quod ex recentioribus quidam tradit, ita scribens. Venialia delicta sine quibus non viuunt, quotidiana precatione delentur, remitte nobis debita nostra, quem admodum interpretatur & Augustinus. Cæterum atrociora flagitia non sanantur eodem modo, sed olim eiciebantur è contubernio ecclesiæ, tradebanturq; satanæ, nec recipiebantur nisi ieiunio, lachrymis, multisq; remedijs duris deleta culpa.

Generatio Dei conseruat eum.) Siquidem hoc ipso q̄ ex Deo spiritualiter renatus est, seruat̄. Itaq; idē sensus erit, qui est in grecis q̄ ita sonāt: sed genitus ex Deo seruat seipsum. Nihil obstat tñ quō minus generationem Dei, cœterum fidelium intelligamus.

In maligno po. est. Quia superius per malignū diabolu designauit, deinde q̄a per antichresin, vt videt̄,
præ-

Is. c.

E.

premisit, scimus q̄ ex deo sumus, vt fileā interim articuli naturam τοῦ πονηροῦ, cōsectarium est & hic, maligni vocabulo diabolum designasse.

IN EPISTOLAM

IOANNIS SECVNDAM.

Ex capite I.

Senior. Autorē huius & sequentis epistolę volūt esse Ioannem presbyterum, non euāgelistam. Vide Hie. in catalogo scriptorū, & Eusebiū li. hist. 5. ca. 39 Verū vt nōnulli de autore dubitarint, ipsarum tñ autoritas nulli non debet esse sacrosancta, maxime quum & olim non semel, & paucis etiā ab hinc annis in cōcilio Tridentino ab ecclesia sint receptę.

Hic est seductor. Illud ⲆⲧⲐ pro talis positū apparet, atq; ita minus offēdet numerus subito mutatus.

Omnis qui recedit. Si legas ꝑcedit aut πῦ ἀλαίνωμ, n. id est, transgrediens, eadem manet sententia.

IN EPISTOLAM

IOANNIS TERTIAM.

Ex capite I.

Senior Gaio.) Beda arbitratur hūc eundē fuisse, de q̄ Apo. Pau. ad Ro. vltimo scribit, salutat vos Gaius hospes meus & ecclesię totius, & 1. Cor. 1. neminem vestrum baptizavi nisi Crispum & Gaium.

Sicut tu in veritate ambulas. Quo sensus sit dilucidior, subaudienda est vocula ita. Ita testimoniū reddētibus veritati tuę, sicut in veritate versaris: nisi malimus sicut improprie accipere pro quomodo.

Maiorem horum non habeo gratiam.) Hoc est, inter

IN EPISTOLAM

omnes gratias hanc præcipuam esse duco, quod audiã filios meos in veritate ambulantes. Græce est, maius his non habeo gaudium. Nectamen malè χάρη gratiam conuertit interpres, nam ita nõnunquam vsurpari cõsuevit, quemadmodum è diuerso χαρὰ pro gaudio reperitur.

Quos benefacis deducens digne Deo. Quum illos inquit, in itinere deducas cum honore, subministra to etiã viatico, sicuti secundum Deum condecet, (idenim est dignè Deo) procul dubio optimè facis.

Commoneam. Pro commonebo. ὑπομνήσαι, id est, in memoriam reducam.

Non uidet Deum. Id est, Deum auersatur, & cum odio quasi vultum ab eo auertit.

IN EPISTOLAM

I V D A E S C H O L I A.

FRater autem Iacobi. Iste est Iacobus minor, primus Hierosolymorum antistes.

Ne cesse habui scribere uobis, deprecans supercertari semel tradita sanctis fidei.* Hoc, inquit, necesse habui scribere vobis, obsecrans vt cerrando collaboretis fidei, quæ semel tradita est sanctis fidelibus. Por-

E. rò, si græca respicias, poteris & hunc facere sensum. *Ne cesse habui scribere vobis, adhortās, vt per semel datam vobis fidem sanctis strennuè collaboretis.*

Qui olim præscripti sunt in hoc iudicium. Id est, Longe ante præsciti & admitti sunt, vt in hoc iudiciũ. i. condemnationem semet vltro præcipitent.

B.

Scientes semel omnia. Semel præsentis loco sicut & supra improprie vsurpasse puto pro iam olim. Et omnia

omnia nō est apud græcos, sed, scientes iāolim hoc, quod dominus quū populū ex Aegypto saluasset.

Secundo.) Id est, postea.

Ciuitates simili modo exfornicatæ, et abeūtes post carnem alteram.) Verecundè vitium Sodomiticum designat.

Similiter & hi.) Græci codices huius tempestatis addūt ἐνυπνιασόμενοι. i. indormientes, vel somniātes. E.

Maiestatem autem blas. Maiestat em & diuinam & humanam intelligere licebit.

Altercaretur de Moyse corpore.) Locus desumptus est teste Hieronymo ex apocrypho Hebræorum Enoch. Cuiusmodi autem fuerit hæc altercatio non satis constat. Glossa ordinaria in hunc locū varia recenset, quæ si quis forte requirat, non deest bibliothecis ea glossa vnde peti possint. Hiero. in cōmen ep. ad Titum.

Non est ausus iudicium inferre blasphemie.) Id est, non est ausus conuictio illum incesse.

Imperet tibi Deus, Græcè est, ἐπιτιμῶσαι θεὸς χριστός, quod etiam esse potest increpet te dominus.

Quæcunq; autem naturaliter tanq̄ muta animalia norunt, in his corrumpūtur. Significat homines illos impios (de quibus mentionē facit) edere ac bibere & rebus venereis indulgere, aliq̄ eos perpetrare, q̄ sunt communia cum animalibus ratione carentibus. Cle.

Ve illis qui in uia Cain abierunt: & errore Balaam mercede effusi sunt: et contradictione Core perierūt. Gen. 4. b.
Cain nanque quum vidisset Abel fratris sui munera Deo placuisse, sua vero contra displicuisse, abducens in agrum fratrem suum, propter inuidiam interemit: ita nonnulli Apostolos aliosq; Christi

IN EPISTOLAM

- Nu. 22. d. Christi discipulos inuidia ex iustis ipsorū operibus concepta vsq; ad mortē vsq; persequebantur. Balaā quoq; à Balac rege Moabitarum p̄mijs ac muneri bus conductus & adductus est, vt populo Israheliti co, qui dei benedictione fruebatur malediceret: cui quum Deo prohibēte maledicere non potuisset, eī dem regi, quo pacto ad scortandum & idololatrā dum idem populus alliceretur indicauit: ita nonnulli nefanda quadam libertate effusi benedictum Dei populū ob lucra & munera & maledictis incessere, & ad idololatriā scortationemq; pellicere veriti non sunt. Core deniq; & ij qui cum ipso erant iniquē ambientes sacerdotium, Mosi & Aaron restiterunt, atq; ob hoc à terra deuorati sunt: ita quidam Apostolis alijsq; Christi p̄sulibus ac sacerdotibus resistētes, & impij sibi sacerdotia vendicantes, à Deo horrendo exitio tradi demeruerunt.

Ibidem. 16

Su. In epulis suis.) ἀγάπαι appellabantur conuiuia quę ex affectu charitatis vnde nomē sortiuntur pauperibus refocillandis exhibebantur: eadem autem interpres hic epulas vocat.

Nubes sine aqua. Id est, leues & vacui fide & operibus bonis: eleuari per arrogantiam, ponentes in cœlum os suum: vacui aqua sapiētię salutaris qua possent fecundare auditores.

Arbores autumnales.) Id est, serius frondescentes, quā vt fructus possint reddere maturos, quibus indicantur, homines segnes & ad omne opus bonum pigri. Vel, vt ad hereticos pertineat de quibus hic potissimū sermo est: autumnaleis, hoc est, φθινοπωρίαι, intelligi possunt autūno (quod est tempus fructuū) marcescētes, vt hoc q̄si expositū sit per infructuosas.

Bis

Bis mortua. Sentit ipsos prorsus extinctos in anima, sumpta metaphora ab arboribus, quæ bis moriuntur, primum quum desinunt ferre fructus: secundò quum excisæ traduntur ignibus. Vel iuxta Clementem, semel quando delinquendo peccant, secundò quando traduntur supplicijs. Bis item mortuæ iuxta Didymum, primum quidem in infidelitate, à qua per penitentiam veluti resurgunt accedentes ad euangelium: deinde in repetita malicia. De quibus dicit. Melius erat eis non cognouisse viam veritatis, quam agnoscetes reuerti post tergum.

2. Pet. 2.

Eradicata. De quibus nulla spes reliqua est, quod aliquando reuirescent.

D.

Fluctus feri maris despumantes suas confusiones.) Huiusmodi sunt factiosi hæretici, quippe semper in quieti, tumidi, tenebrosi, & amari, ecclesiæ nauim eiusque pacem cursumque & stabilitatem impugnantes. Rectè autem spumare sua probra suasque ignominias scribuntur: quia (inquit Beda) instar tumentium vndarum quanto altius se superbientes attollunt, tanto amplius confusi in spumas leuissimas dissoluntur & pereunt. κύματα, inquit, ἀγρία δαλάωνι, id est, vndæ maris immites & feroces. Aptissimum planè epitheton vndis non fluuialibus sed marinis, ob immanem illarum impetum & fragorem.

B.

Sidera errantia, quibus procella tenebr. refer. est.) Hæreticos sideribus comparat quòd lucem metantur sanctimonie & pietatis, transfigurantes se in angelos lucis: eisque erraticis, quæ septem planetæ, & rectius, quodam teste, à seducendo planantes dicuntur, quòd in dogmatis & vita errant, et simul etiam sedu-

πλανήτης

ctores

IN EPISTOLAM

ctores proffi. in peius, errātes et in errorē mittentes: ad hęc quòd in suis plerunq; vagi sint et instabiles: quòd extra firmamentum sint ecclesię & fidei catholice, suos singuli tenentes errorum cęlos: quòd aduerso ferētur cursu in stellas firmamenti, hoc est, in homines rectę fidei vt verę ecclesię: ideoq; ipsis procella siue ☉ ☽ ☿ caligo reseruata est tenebrarum infernarum.

Prophetauit autē de his septimus ab Adam, Enoch.

Septimus quippe est in ordine generationis humane, vt patet Lu. c. 3. Huius autem Enoch vaticiniū inter Apocrypha censetur: quòd Tertulliano ob hoc à Iudęis reiectum videtur, quòd Christo perhiberet testimonium: sicuti & alię nonnullę scripturę, (vt idē testatur) eadem ratione à Iudęis repudiatę sunt.

Mirantes personas questus causa. Quid est mirantes personas, nisi per adulationem mirari sese fingētes de personarum quarundam magnificentia atq; gloria, quas luci causa laudibus attollunt: Nam personas per antonomasiam prępotentes, & magnificos dicit.

Et hos quidem arguite iudicatos, illos uero saluate de igne rapiētes, alios autem mis. in ti. od. ☿ e. que car est mac. tuni.) Gręca moderna non nihil dissidēt à nostris. Sic enim habent. Καὶ ἔς ἡ ἐλεήτε διακρινόμενοι, ἔς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε ἐκ πυρὸς ἀσπάζονται, μιζουῦτες ἢ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἕως λαμάνου χιτῶνα. Et alijs quidem misericordiam exhibeto discernendo, alios vero in timore saluate, ex igne rapiendo, odio etiam habentes à carne sordidatam tunicam. In nonnullis tamen pro ἱλεῖται est

Ter. li. de
habitu
mu.

Oe.

est *ἰαίχη*, id est, arguite. Quod dicit ergo huiusmodi est, ut utranque attingam lectionem. Quod ad vos attinet opto hortorque vos ipsos seruetis in Dei lectione, &c. Quod ad alios attinet, illos de quibus supra diximus palam redarguite, & ipsorum impietatem omnibus manifestate, declarantes eosdem iam iudicatos iuxta illud, Qui non credit iam iudicatus est: vel arguite *διακρινόμενοι*, si disceptent vobisque resistant: vel *διακρινόμενοι* dijudicantes, id est, habitariōe personarum. Si qui autem eiusmodi sunt qui possint reduci ad meliora, taleis saluate, rapiētes eos ab incendio vitiorum, & simul ab igne quem cōminatur illis Deus. Quod si qui parati iam sunt resipiscere, aut iam impietatem miseriamque suam in cordis amaritudine agnoscere incipiunt, eiusmodi misericordiam prestatate & gratiā. Sed omnia hæc cum timore interim & circumspectione agite, ne quid forte vsquam fiat temerè aut parum religiose: impia omnia & carnalia eorum facta vsque adeo detestantes, ut etiam ipsa à corpore scædatis vesteis odio habeatis: ut intelligas hic esse hyperbolen. Sunt tamen qui carnalem maculatamque tunicā turpeis adfectus: sunt qui corpus nostrum intelligant, quod odio habendum est, quatenus vitij conspurcatum est.

Iohan. 3. c.

Oe.

E.

Oe.

E.

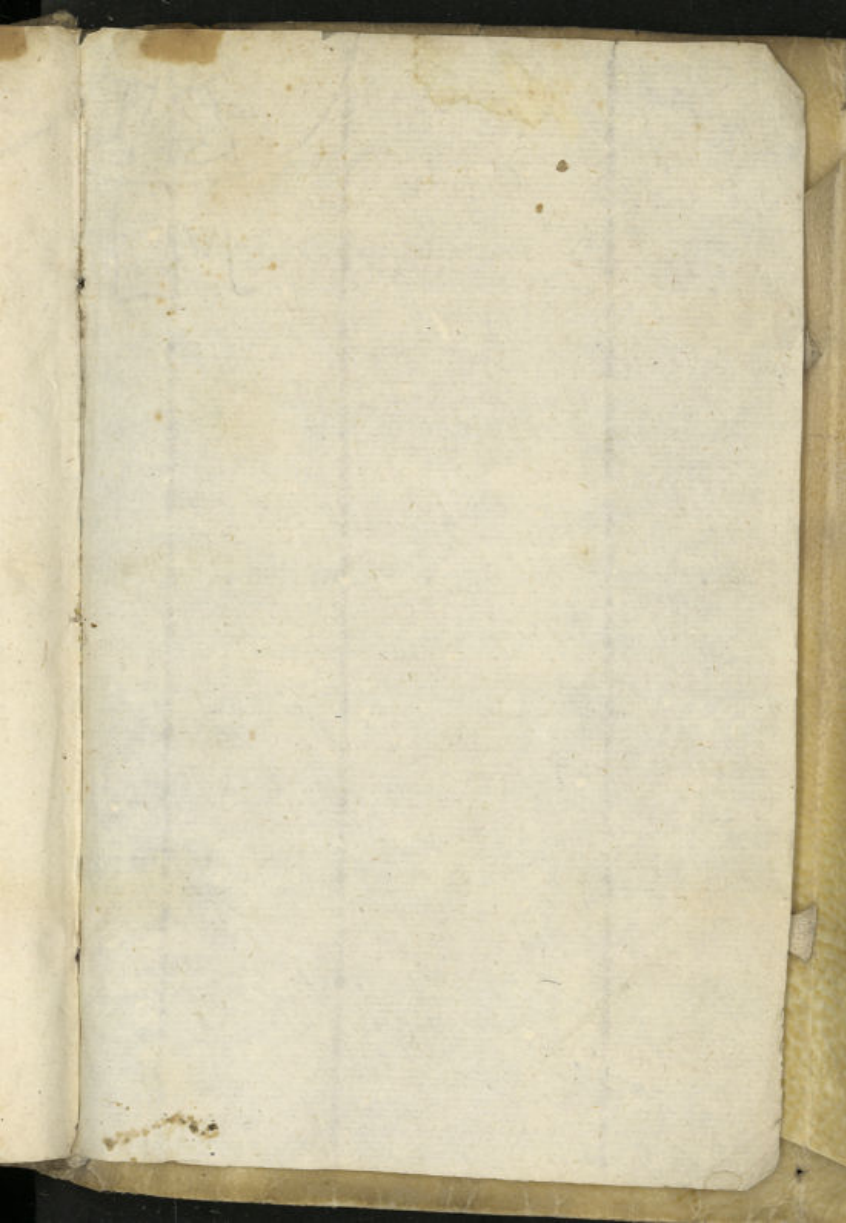
Maculatam
tunicam.

Cl.

E. Gl.

SCHOLIORVM SECVN-
dæ partis finis.

lib. i. c. 1.
in fine
et non
de me
sua equa
A. n. d. f.

lib. i. c. 1.
in fine
et non
de me
sua equa
A. n. d. f.

...i cy
...ut fin
...romit
...ma ha
...a i qua
...m d u m

...s de
...e m
...me i re. ca
...romi s n
...m d u m

...m in
...m d u m
...m d u m
...m d u m

